بۇلاق

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

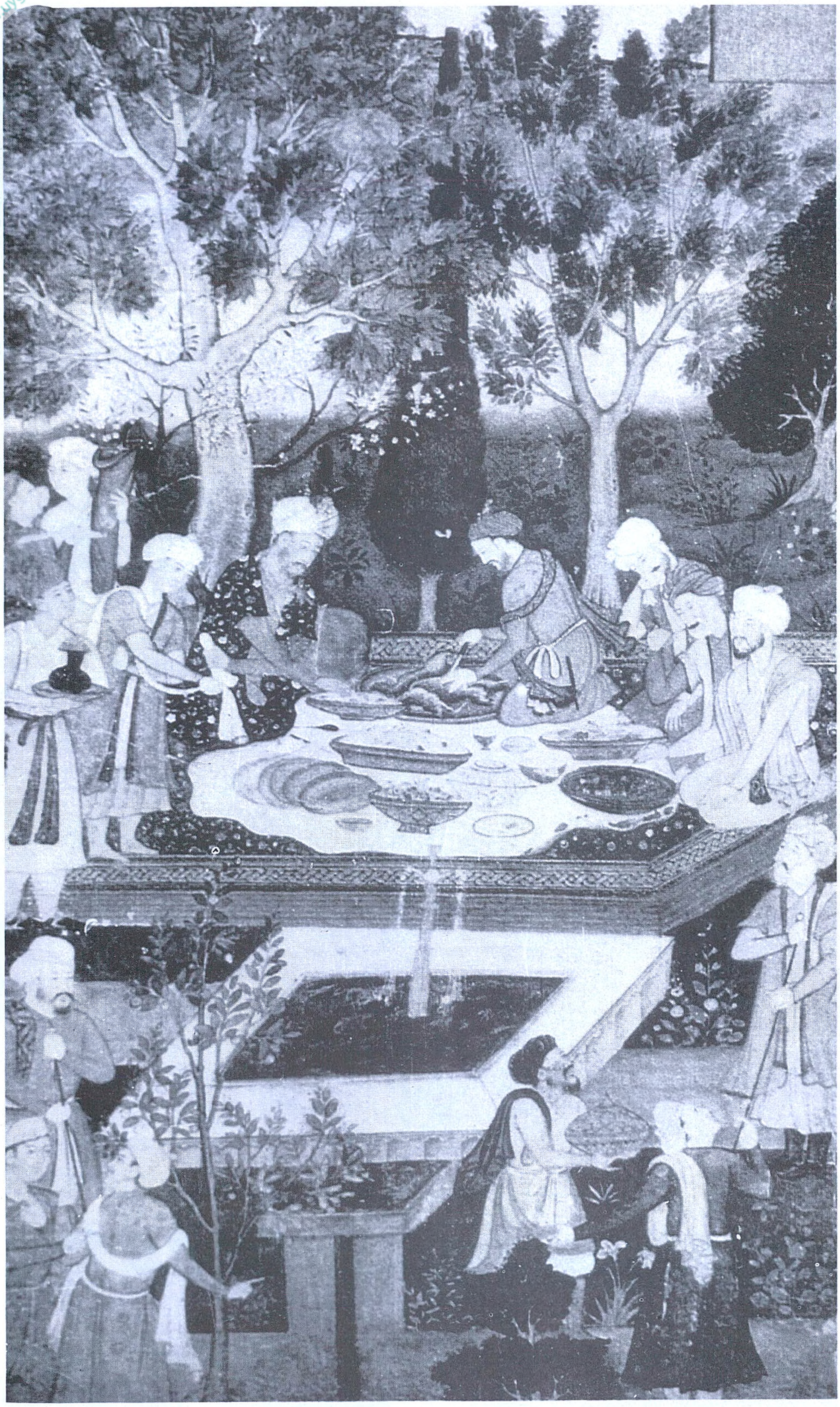

بۇلاق

(ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى مەجمۇئەسى)

ئومۇمىي 18-سان

7-يىل نەشرى

1985

AltunOq

www.uyghurkitap.com

مۇندەرىجە

ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

ئەھمەدى غەزەللىرى 1

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابدۇرېھىم سابىت

تەجەللى شېئىرلىرى 31

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابدۇرەشىت ئىسلام

ئابدۇسەمەد شېئىرلىرى 35

نەشرگە تەييارلىغۇچى: نىجات مۇخلىس

چاھار دەرۋىش ....ئا. نىزارى، ن. زىيائى 38

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئىسرائىل يۈسۈپ

جاھان كىلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

سەلامان ۋە ئەبسال ....ئابدۇراھمان جامى 73

نەشرگە تەييارلىغۇچى: جاپپار ئەمەت

مەشھۇر كىلاسسىكلار

موللا شاكىر 97

تۈزگۈچى: ئەرشىدىن تاتلىق

مەۋلانا ھۈسەيىن تەجەللى 98

تۈزگۈچى: ئابدۇلھەكىم مەخدۇم ھاجى

كىلاسسىكلار ھەققىدە ھېكايىلەر

يېرىم ئەسىر يوشۇرۇنغان قەبرە (ئوچېرك) ....زۇلپىقار 101

ئەدەبىي مۇھاكىمە

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كىلاسسىك شائىرى گۇمنام ....مىرسۇلتان ئوسمانوۋ 109

ئوتتۇرا ئەسىر جاھالىتىگە ئوقۇلغان شىكايەتنامە ....ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن 121

ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن

تاھىر - زۆھرا (داستان) 129

نەشرگە تەييارلىغۇچىلار: ئېلى ئەزىز، توختى تۇراخۇن

ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرىدىن (ئۈچ چۆچەك) 150
رەتلىگۈچى: يۈسۈپ ئۆمەر
رىۋايەتلەر 166
نەشرگە تەييارلىغۇچى: غەنىزات غەيۇرانى
لەتىپىلەر 172
تەييارلىغۇچىلار: مەتتۇردى مىرزەخمەت، ياڭقۇن قاھار
ئازنىباقى «لاپ» لىرى 176
رەتلىگۈچى: مۇھەممەت رەھىم
بېيىت ۋە قوشاقلار 184
رەتلىگۈچى: ئاتىكەم زەمىر، ئابلىكىم سابىر

يېڭى خەۋەرلەر

موللا شاكىرنىڭ قەبرىسى تېپىلدى .... تۇرسۇن بارات 190
ئۈچتۇرپاندا موللا شاكىر تۇغۇلغانلىقىنىڭ 179 يىللىقى خاتىرىلەندى 198
سوۋېت ئىتتىپاقىدا بىلال نازىم ئەسەرلىرى قازاق تىلىدا نەشر قىلىندى 199
مۇنەۋۋەر تۇردى
ياپونىيەدە ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ تەتقىق قىلىنىش ئەھۋالى 200
ئابدۇقەييۇم خوجا
ئالدىنقى سانلارنىڭ مۇندەرىجىسى 202

مەسئۇل مۇھەررىر: مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن
مۇھەررىرلەر: نىجات مۇخلىس، پەرىدە ئىمىن.

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

نەشرگە تەييارلىغۇچى: **ئابدۇرېھىم سابىت**

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن:

مەھمۇد قارىمنىڭ① ئاغزاكى مەلۇماتىدىن قارىغاندا، ئەھمەد قازى ئاخۇنۇم ھىجرىيە 1325-يىلى (مىلادىيە 1907-يىلى) مەكىت ناھىيىسىگە قاراشلىق غازكۆل گۇڭشې لايلىق پاختىلىق كەنتى چېكىلىك مەھەللىسىدە، خۇدابەردى ھاجىم ئوغلى ئىگەمبەردى ھاجىم ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. يەتتە ياشقىچە ئائىلە تەربىيىسىدە بولغان. ئاندىن ئاتا تەرەپ چوڭ دادىسى پازىل ئاخۇنۇمنىڭ قولىدا ئوقۇپ، ئاز-تولا بىلىم ئىگىلىگەندىن كېيىن، ئاتا تەرەپ چوڭ دادىسى ئىگەمبەردى ھاجىم قەشقەرگە ئەكىلىپ، ھېيتگاھ مەدرىسىدىكى ئابدۇغۇپۇر مەخسۇمنىڭ تەربىيىسىگە بەرگەن. ئون ئىككى ياشلىق ئەھمەد قازى ئاخۇنۇم ئابدۇغۇپۇر مەخسۇمنىڭ قولىدا بىر مەزگىل تەربىيىلەنگەندىن كېيىن، ئاشۇ مەدرىسىنىڭ مۇددەرىسلىرىدىن بىرى بولغان جامال ئاخۇن خەلپىتىمنىڭ قولىدا ئوقۇپ، ئەرەب، پارس تىلىنى پۇختا ئىگىلىگەندىن تاشقىرى، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇسۇلمان شەرق ئەدەبىياتى بىلەن پىششىق تونۇشۇپ، ئۆزىنىڭ ئەدەبىي ھەۋەس ۋە ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرگەن. ئۇ بىر ئەدەبىي ھەۋەسكار بولۇش سۈپىتى بىلەن قەشقەر خانلىق مەدرىسىدە ئوقۇۋاتقان نىمشېھىت ئارمىيە داموللام بىلەن تونۇشۇپ، قويۇق بېرىش-كېلىش قىلغان.

ئەھمەد قازى ئاخۇنۇم ھىجرىيە 1345-يىلى (مىلادى 1927-يىلى) ئوقۇشىنى تاماملىغاندىن كېيىن، يۇرتىغا قايتىپ مەكىت ناھىيىسىگە قازى بولىدۇ. بىراق ئۇ قەشقەردە ئوقۇۋاتقان مەزگىلىدە ئابدۇقادىر داموللام باشچىلىقىدىكى ئىلغار، دېموكراتىك پىكىر ئېقىمىنىڭ تەسىرىگە چوڭقۇر يولۇققانلىقتىن، بەزى مەسىلىلەردە يەرلىك فېئودال مۇتەئەسسىپلەر بىلەن كېلىشەلمەي ئاخىرى قازىلىقنى تاشلاپ، ھىجرىيە 1347-يىلى (مىلادى 1929-يىلى) يەكەنگە قايتىپ كېلىدۇ ھەمدە ئارال قۇمباغىدىكى ئابدۇلباقى ھەزرەتكە مۇرىت بولۇپ، ئۇ باشقۇرۇۋاتقان مەدرىستە مۇددەرىسلىك قىلىشقا باشلايدۇ. 1931-يىلىدىكى قۇمۇل دېھقانلار ھەرىكىتىنىڭ تەسىرى ئاستىدا ھەربىر ۋىلايەت، ناھىيىلەردە قۇرۇلغان شەخسلەر ئىگىدارچىلىقىدىكى پەننىي مەكتەپلەر، 1933-يىلى ئاپرېلدىن باشلاپ ۋىلايەت، ناھىيىلەردە قۇرۇلغان مائارىپ تارماقلىرى ياكى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىلىرىنىڭ قارمىقىغا ئۆتكۈزۈلۈپ

① مەھمۇد قارىم — شائىر ئەھمەد قازى ئاخۇنۇمنىڭ ئوغلى، ھازىر مەكىتتە.

بېرىلگەن. بۇ مەكتەپلەر بىر تۇتاش رەھبەرلىككە ئىگە بولغاندىن كېيىن، شەھەردىن يېزا-قىشلاقلارغا قاراپ كېڭەيىشكە باشلىغانىدى. شۇڭا ئەھمەد قازى ئاخۇنۇم 1933-يىلى ئۆز قولىدىكى بارلىق ئوقۇغۇچىلىرىنى يەڭىنى مەكتەپنىڭ قارىمىقىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، يۇرتى مەكتىكە قايتىپ، مەكىت ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ كاتىپلىقىغا ئورۇنلىشىدۇ.

شائىر ئەھمەدى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىدا ئىشلەۋاتقان مەزگىلدە بىر قىسىم ئىلغار كۆز قاراشتىكى زاتلارنىڭ تەشەببۇسى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە ئىچكى جۇڭگودا ئىلىم تەھسىل قىلىپ كەلگەن ھەرمىللەت زىيالىلىرى شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا يېڭىچە يەڭىنى مەكتەپلەرنى قۇرۇپ، مەدەنىي ئاقارتىش ھەرىكىتىنى جانلاندۇرۇۋەتكەنىدى، چەت ئەلدە ئوقۇپ كەلگەن ئۇيغۇر زىيالىلىرىدىن ئابدۇقادىر داموللام، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرى، قۇتلۇق شەۋقى، مەمتىلى ئەپەندى قاتارلىقلار بۇ مەدەنىي ئاقارتىش ھەرىكىتىنىڭ ئاكتىپ تەشۋىقاتچىلىرىدىن بولۇپ، قارشى كۈچلەر بىلەن كەسكىن كۈرەش قىلىۋاتاتتى؛ قۇمۇل، تۇرپان دېھقانلار ھەرىكىتى ئەۋج ئېلىۋاتاتتى. بۇ ۋەزىيەتتىن خاتىرجەم بولالمىغان جاللات شىڭ شىسەي مەدەنىي ئاقارتىش ھەرىكىتى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان زىيالىلارنى ئارقا-ئارقىدىن قولغا ئېلىپ، تۈرمىلەرگە تاشلايدۇ. مانا شۇ مەزگىلدە شائىر ئەھمەد قازى ئاخۇنۇمنىڭ ھاياتىغىمۇ جىددىي خەۋپ يېتىكەنلىكتىن، 1937-يىلى ئۇيۇشمىدىكى خىزمىتىنى تاشلاپ، يەكەن، يېڭىسار، پەيزىۋات قاتارلىق جايلاردا يوشۇرۇنۇپ يۈرۈشكە مەجبۇر بولىدۇ. ئۇ ئىككى يىل سەرگەردانلىق تۇرمۇشنى باشتىن كەچۈرگەندىن كېيىن، 1939-يىلى يۇرتى مەكىتكە قايتىپ بېرىپ، شەھەر ئىچىدىكى ئوسمان ھاجىمنىڭ مەدرىسىگە ئورۇنلىشىپ، بىر تەرەپتىن مۇددەرىسلىك قىلغاچ يەنە بىر تەرەپتىن ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىپ، شېئىر يازىدۇ ۋە چەت تىللاردىن بىر قىسىم ئەسەرلەرنى تەرجىمە قىلىدۇ. شۇنداق قىلىپ ئۇ كېسەللىك سەۋەبى بىلەن 1941-يىل 1-ئاينىڭ 26-كۈنى 36 يېشىدا مەكىتتە ۋاپات بولىدۇ.

شائىرنىڭ ئىجادىي پائالىيىتى قەشقەر ھېيتگاھ مەدرىسىدە ئوقۇۋاتقان مەزگىلدە باشلانغان بولۇپ، ئۇ ئۆز ھاياتىدا 3800 مىسرادىن ئارتۇق غەزەل، مەسنەۋى، مۇخەممەس، رۇبائىلارنى يازغان. شەيخ سەئىدىنىڭ «گۈلىستان»، «بوستان» ناملىق ئىككى كىتابىنى ۋە «لوقمان ھېكىمنىڭ 100 نەسىھىتى» دېگەن ئەسەرنى نەزمى شەكىلدە، مەسنەۋى ئۇسلۇبىدا ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلغاندىن باشقا، زەمەخشەرىنىڭ «نەۋابىغۇل كەلىم» دېگەن كىتابىنىمۇ نەزمى شەكىلدە تەرجىمە قىلغان. ئەپسۇسكى، شائىرنىڭ بۇ تەرجىمە ئەسەرلىرى ۋە بىر قىسىم قولىيازمىلىرى مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا كۆيدۈرۈلۈپ تاشلانغان. ساقلىنىپ قالغىنى رەتلەنمىگەن ئىككى پارچە دىۋانىدىن ئىبارەت بولۇپ، بىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 21.6 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 14 سانتىمېتىر، قېلىنلىقى 3 سانتىمېتىر، جەمئىي 220 بەت. ئىككىنچىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 19 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 12.4 سانتىمېتىر، قېلىنلىقى 3 سانتىمېتىر، جەمئىي 214 بەت. ھەرئىككىلىسى كۆن خۇرۇمدا مۇقاۋىلانغان.

بىرىنچى كىتابتا قازان، تاشكەنت، لاھور مەتبەئەسىدە بېسىلغان ۋە قولىيازما قىلىپ كۆچۈرۈۋالغان «كەيدان»، «رىسالەئى رەپئى سەببابە»، «ھەدىس»، «ھەدىس مۇنتەخىبە»،

ئۇيغۇر كىتاب تورىكىتاب www.uyghurkitap.com

«مىفتاھىل ئەدەب» (ئابدۇقادىر داموللامنىڭ ئەسىرى)، «قۇتبەئى ئۇزھا» قاتارلىق ئەسەرلەردىن باشقا، ئاپتورنىڭ «ئەجرۇدىيە» (تىل قائىدىسى)، «قائىدە مەكتۇب» (خۇش خەت يېزىش قائىدىسى) دېگەن ئىككى پارچە ئەسىرى، بىر ھېكمەت، ئالتە پارچە غەزىلى بار.

ئىككىنچى. كىتابتا زەمەخشەرىنىڭ 80 بەت چامىسىدىكى «نەۋابىغۇل كەلىم» دېگەن ئەسىرىنىڭ قولىيازمىسى بىلەن ئۇنىڭ تەرجىمىسىدىن باشقا ئەھمەدىنىڭ «قول دەپتىرى» ئىسىملىك 134 بەتلىك بىر قولىيازمىغا تويلانغان مەشرەپ، ھۇۋەيدا، خۇجا ھافىز قاتارلىقلارنىڭ شېئىرلىرى بىلەن ئارىلاش كۆچۈرۈلگەن 19 غەزىلى، 4 مۇخەممىسى بار.

دىۋانغا كىرگۈزۈلگەن خۇش خەت نۇسخىلىرى، خۇش خەت توغرىسىدىكى قائىدىلەر ۋە بەت ئارىسىغا قىستۇرما شەكلىدە بېرىلگەن رەڭدار رەڭ گۈل سىزمىلىرىدىن قارىغاندا، ئەھمەد قازى ئاخۇنۇمنىڭ خۇشخەت ھەم رەسىمچىلىكتە ئىنتايىن قىزىققانلىقى، بۇ ساھەدە بەلگىلىك ئىقتىدار ۋە ماھارەت ئىگىلىگەن، زامانىنىڭ ئالدىنقى قاتارىدىكى خەتتات ھەم رەسساملىرىدىن بىرى ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ.

دىۋان ئومۇمەن ئاپتورنىڭ ئىلىم-مەرىپەتكە، ئەدەب-ئەخلاققا، ئىشقىي مۇھەببەتكە بولغان تۈپكى قاراشلىرى بىلەن زامانغا بولغان نارازىلىق كەيپىياتلىرىنى ئاساسىي مەزمۇن قىلغان بولۇپ، بۇ مەزمۇنلار تاۋلانغان گۈزەل ئەدەبىي تىل، قايناق شېئىرىي ھېسسىيات، خىلمۇخىل بەدىئىي ۋاسىتىلەر ئارقىلىق ئوبرازلىق سۈرەتتە بايان قىلىنغان.

مەسىلەن:

كېلىڭلار ياخشى ئوغلانلار ئوقۇماق خۇش سەئادەتدۇر،
خۇداۋەندىم نەسىب ئەتسە ئىكى ئالەم شەرافەتدۇر.
كېچە-كۈندۈز ئەدەب بىرلە كېلىپ مەكتەپتە ئولتۇرماق،
ئەگەر بىلسەڭ بەخت-ئىقبال، سەئادەتكە ئەلامەتدۇر.

مانا بۇ مىسرالاردىن بىز ئاپتورنىڭ «ئوقۇش ئىنساننى ياخشى پەزىلەت، خۇش سەئادەتكە يېتەكلەيدىغان ئۇلۇغ، خاسىيەتلىك ئىش، ئوقۇش ئارقىلىق بەخت-ئىقبالغا ئېرىشكىلى بولىدۇ» دەيدىغان مەرىپەتپەرۋەرلىك ئىدىيىسىنى چۈشىنىپ يەتسەك، تۆۋەندىكى مىسرالاردىن بىز كىشىلىك ئەدەب-ئەخلاققا زىت بولغان ناچار ئىللەتلەردىن بىرى — نەپسانىيەتچىلىكنى قاتتىق تەنقىد قىلىش ئارقىلىق، ئىنسانلارنى ياخشى ئەخلاقىي پەزىلەتلەرنى ئۆزىگە يار قىلىشقا، ھالاللىق بىلەن ياشاشقا ئۈندىگەنلىكىنى روشەن كۆرۈۋالالايمىز:

«نەپسىنىڭ رايىغا يۈرگەن ئاخىرەتتە خار ئولۇر،
ئول كىشىگە دىۋە مەلئۇن ھەمنەشىن ھەم يار ئولۇر.»

ئاپتور دىۋاندا يەنە دۇنيانى ۋاپاسىزلىقتا ئەيىبلەپ ئۇنى: «ھېچكىشىگە ۋاپا قىلمىغان، شۇڭا ئۇنىڭدىن شىكايەت قىلمىغان بىرمۇ كىشى يوق» دېيىش ئارقىلىق، ئۆزىنىڭ زامانغا بولغان نارازىلىقىنى ئىپادىلىگەن:

مەسلەن:

ئەجەب دۇنيا، ئەجەب دۇنيا ۋاپايى يوقدۇرۇر بىلسەڭ،
بارى ئەلدىن جۇدا بولۇپ قەلەندەر بولمىسام بولماس.
كىشى يوقكىم بۇ ئالەمدە جەھاندىن ئاغرىماي ئۆتكەن،
مەن ھەم ئاغرىپ تۇراردۇرمەن قەلەندەر بولمىسام بولماس.
ھەمە ئۆتتى بۇ دۇنيادىن قىلىپ دەھرى شىكايەتىن،
شىكايەت قىلمىغان بارمۇ قەلەندەر بولمىسام بولماس.

مانا بۇ مىسرالار ئاپتورنىڭ دۇنياقارىشىنى چۈشىنىش ۋە تەتقىق قىلىشتا بەلگىلىك رېئالنى ئەھمىيەتكە ئىگە.

دىۋاندا يەنە ئاپتورنىڭ مۇھەببەتكە بولغان ساداقىتى ۋە چىن ئىنسانىي مۇھەببەت ھەققىدىكى قاراشلىرىنى ئىپادىلەيدىغان شېئىرلارمۇ ئاساسىي ئورۇننى ئىگىلىگەن بولۇپ، ئۇنىڭدىكى يارنى سېغىنىش تۇيغۇلىرى، يار ۋىسالىغا يېتىش ھەققىدىكى ئارزۇلىرى چىن ئىنسانىي ھېسسىيات ئاساسىدا ماھىرلىق بىلەن تەسۋىرلەپ كۆرسىتىلگەن.
مەسلەن:

نىگارا ئاي يۈزۈڭ ئاچقىل غەرىبىي ئىنتىزارىڭمەن،
غەمىڭ سەييادى ئىلكىدە چۇ ئاھۇيى شىكارىڭمەن.
نى بائىستىن ساڭا يەتمەس كېچە-كۈندۈز مېنىڭ ئاھىم،
ئايا لەيلى ۋە دىلخاھىمكى مەجنۇن بىقەرارىڭمەن.

مانا بۇ مىسرالاردىن بىز يار ۋىسالىغا چەكسىز ئىنتىزار بولۇۋاتقان ئىنتايىن ساداقەتمەن، ۋاپادار بىر ئاشىقنىڭ ھەقىقىي سىماسىنى كۆرۈۋالالايمىز.

ئاپتور مۇھەببەت ھەققىدىكى قاراشلىرىنى بايان قىلغىنىدا ئۇنى: «ھەقىقىي ئاشىق ئۆز مەشۇقىنىڭ جاپا ئوقىغا يۈرەك-باغرىنى نىشان قىلالىغاندىلا ئاندىن مۇراد-مەقسىتىگە يېتەلەيدۇ» دەپ تونۇيدۇ. شۇڭا ئۇ، مۇھەببەتنى ئويۇنچۇق قاتارىدا كۆرۈپ، خالىسا بۇ يولدىكى لەززەتتىن بەھرى ئېلىشقا ئىنتىلىدىغان، خالىسا، بىر يولىلا يۈز ئۆرۈپ ۋاپاسىزلىق قىلىدىغان بەزىبىر ئىككى يۈزلىمىلىك ساختىپەزلىكلەرنىمۇ قاتتىق تەنقىد قىلىدۇ.
مەسلەن:

پەلەك چەرخى مېنىڭ بەختىم لىباسىنى قارا ئەيلەپ،
يۈزۈمگە كاج غەم ئۇردى نىگارىم بىۋەفا بولغاچ.

شۇنىمۇ ئالاھىدە ئەسكەرتىپ ئۆتۈش لازىمكى، ئەھمەد قازى ئاخۇنۇم ئەسەرلىرىدە دىنىي پۇراق مەلۇم دەرىجىدە ئەكس ئەتكەن بولۇپ، ئۇ ئاساسەن ئاپتور ياشاۋاتقان

ئىجتىمائىي شارائىتىنىڭ تەسىرى ئاستىدا شەكىللەنگەندۇر. قانداقلىكى بولمىسۇن ئەھمەد قازى ئاخۇنۇم ئەسەرلىرى مەزمۇن جەھەتتىن چوڭقۇر، تىل جەھەتتىن گۈزەل، ئوبرازلىق؛ ھېسسىيات جەھەتتىن ساپ ۋە ساغلام بولۇپ، ئۇنى 20-ئەسىرنىڭ باشلىرىدىكى ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ نەمۇنىلىرىدىن بىرى، دەپ ھېسابلاشقا بولىدۇ. ئەھمەد قازى ئاخۇنۇم شېئىرلىرىنىڭ تېپىلىشى، يېڭى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىيات خەزىنىسىگە قوشۇلغان مۇھىم بايلىق بولۇپ، ئۇنىڭ تەرجىمە ۋە باشقا ساھەلەردە قىلغان ئىجادىي ئەمگىكىنى ئىزدەپ تېپىش ھەم ئۇنى يورۇقلۇققا چىقىرىش تەتقىقاتچىلىرىمىزنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مەسئۇلىيىتىدۇر.

تۆۋەندە ئەھمەد قازى ئاخۇنۇمنىڭ ئوغلى مەھمۇد قارىم تەقدىم قىلغان ئىككى پارچە كىتابىتىكى ئەھمەد قازى ئاخۇنۇمغا تەئەللۇق بولغان ئەسەرلەر كىتابخانلارنىڭ دىققىتىگە ھاۋالە قىلىندى.

كېلىنگلار ياخشى ئوغلانلار ئوقۇماق خوش سەئادەتدۇر،
خۇداۋەندىم نەسىپ ئەتسە ئىكى ئالەم شەرافەتدۇر.

كېچە-كۈندۈز ئەدەب بىرلە كېلىپ مەكتەپتە ئولتۇرماق،
ئەگەر بىلسەڭ بەخت-ئىقبال، سەئادەتكە ئەلامەتدۇر.

گۆدەكلىك ۋەقتىدە ھەركىم ئوقۇپ ئىلمى ئەدەب بىلسە،
قەرىغۇنچە كۆرەر ئۆمرى ھەمە ئەيشى فەراغەتدۇر.

ئەگەر ھەيۋان كەبى ئويناپ يۈرۈپ ئۆمرىنى ئۆتكۈرسە،
ئوتتۇنچىدەك جەفا تارتىپ تۈرۈك قالماق فەلاكەتدۇر.

يېمەك-ئىچمەك، ياتىپ-قوپماق بىلەن ئەسلا ئەدەب بىلمەس،
نېچۈك ئادەم بولۇر ئانداغ بالاخۇي مىلك كەسافەتدۇر.

ئايا ئوغلۇم، ئەگەر ئىلمى مەئارىف ئەسلىنى بىلسەڭ،
ھەمە ئىنسان بىلەن ھايۋان ئارا پەرقۇ تەفاۋەتدۇر.

كىشىكىم ئىلىم يولىغا قەدەم بىسمىللاھ دەپ قويسا،
ھەرامدۇر ئاتەشى دەۋزەخ ئاڭا جەننەت بىشارەتدۇر.

ئوقۇشنى فەرز دەپ بىلگەن كىشى خالىس ئوقۇر بولسا،
بۆشۈكتىن تا تۆشۈككە بارغىچە ئىش ۋەقتى سائەتدۇر.

ئوغۇل-قىز ئەھلى ئەۋلادىن كىشى مەكتەپكە تاپشۇرسا،
قىيامەت كۈن بۇ تۆرت ئادەمگە دەۋزەختىن بەرائەتدۇر.

ھەدىسى مۇستەفادۇر بۇ جان-دىل بىرلەن قۇلاق سالغىل،
ئوقۇماق جۇملە مۇئمىنلەرگە فەرز ئولغان ئىبادەتدۇر.

ھەياتىڭ بارچەسىن ئەھمەد ئىلىم يولىغا سەرف ئەتسەڭ،
بىھەمدۇللاھ، بىھەمدۇللاھكى فەزلى بىنىھايەتدۇر.

× ×

غەرىبى خاكسارىنى نىگارىم سورغەلى كەلدى،
جەراھەتلىك دىلىمنىڭ دەرد سوزىنى كۆرگەلى كەلدى.

كۆيۈپمەن فۇرقەت ئىچرە سورمىغاي جۇز ۋەسلى تەرياقى،
زەھەرلىك ھىجرى نۇشىن قىلغانىن يۇرگەلى كەلدى.

كېتىپ ئېردى باشىمدىن سايەبانۇ خىلئەتۇ تەلئەت،
تەرەھھۇم ئەيلەگىل دەپ يىغلاغاندىن تۈزگەلى كەلدى.

سەھەر بادى نەسىمى چەرخىدىن كەلتۈردى بىر مۇژدە،
نىگارىڭ باشىڭ ئۈزرە سايەئى كەلتۈرگەلى كەلدى.

دىلۇ جانىم ۋە ئىمانىم ساڭا بولغايمۇ قۇربانىم،
ئەگەرچە تەندە مىڭ جانىمنى قۇربان ئەتكەلى كەلدى.

لەبىدىن جان بېغىشلار ئابىھەيۋاننى ساتاي دەيمەن،
بۇ ئەھمەدغە مەسىھىم جانىمە دەم ئۇرغەلى كەلدى.

× ×

ئايا مەھبۇبى دىلخاھىم ئۇنۇتقانلارنى ياد ئەتكىل،
مەئارىف سۇرمەسىن تارتىپ كۆرەر كۆزنى كۇشاد ئەتكىل.

ئەجەل بادى مېنى ئىلتىپ ساۋۇرماستىن بۇرۇن يارەب،
ۋۇجۇدۇم خىرمەنىن ۋەسلىڭ سارىغە ئېئتىماد ئەتكىل.

قالۇرمەن چاھ بابىلدا قولۇمنى ئالماساڭ بول كۈن،
نەزەر ئەيلەپ دىلىمنى غەيرىدىلەردىن ئىنفىراد ئەتكىل.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com

بەھار ئىشقىدا گۈلزارى مەيدانى مۇھەببەتدە،
فەقىرلىق تەختىدە رۇيى زەمىنغە كەيقۇباد ئەتكىل.

باشىم ئۈزرە سىپىنىڭ دەردىڭ ئەدا بولماس رەقەم ئۇرسام،
تاپارغە دەردى ئىشقىڭ كۆزدە ياشىمنى مەداد ئەتكىل.

كۆڭۈل ئۈزمەك ئەجەب مۈشكۈل پەرىيۇ بىۋەفالاردىن،
كۆڭۈل ھەرگىز ئۈزۈلگەيمۇ ۋەلىك ئۈزمەسدە شاد ئەتكىل.

ئۆلۈپ كەتسەم غەمۇ دەردىڭ لەھەددە بولغۇسى ھەمراھ،
نەدامەت بىرلە ئەھمەدنىڭ فىغانىنى زىياد ئەتكىل.

× ×

تەرىقى ئىشقى ھەق ئۇلدۇركى مۇتلەق،
خۇدانىڭ غەيرىدۇركى بىھۇدە كۆرمەق.

ئەجىب يولدۇر بۇرادەر تاغلارى كۆپ،
كى ھەم دەرياسىدىن قورقۇنچى بەرھەق.

كۆرۈك دىۋانەئى مەجنۇنلارىنى،
قۇيۇندەك ئۆرتەدى گوياكى ئەبرەق.

خۇداۋەندە غەرىبىڭغە كەرەم قىل،
دىلىم لەۋھى تىلىم گوياكى يۈزشەق.

مۇھەببەت كۈچاسىن قىبلە قىلىبان،
قاشىڭ مىھرابىغە سەجدەم دۇئەللەق.

سەنەم گۈلزار ئارا گۈللار يەراتىپ،
قىلۇر بۇلبۇللارى دەئۋا ئەنەلھەق.

تەسەلسۇل دىن تانابى لامەكانغە،
تەجەللى رىشتەسى بىرلەن مۇۋەففەق.

بۇ قەندىلى غۇبارىمغە ئايا ھەي،
يارۇتغىل شەمئى مەئنا شەھى ئەھزەق.

بىھەققى غەۋسۇلئەئزەم دەستىگىردىم،
نەسىب ئەتكىل جامالىڭ قىلمەئەھمەق.

ئەگەر گۈللار دىلىم ئىچرە ئاچىلسا،
نەزەرگاھىڭدا بەرگىل ياخشى رەۋنەق.

ئەجايىب راھەتى دىلدۇر نىگاردىم،
كىچە ـ كۈندۈز بۇ ئەھمەدغە كۆڭۈل ھەق.

× ×

شاھلار بەزمى ئارا مىسكىن گەدالار يىغلادى،
يىغلاماسدىن ئىلگەرى كۆپ بىنەۋالار يىغلادى.

دائىما مەجنۇن باياباىنلاردا لەيلىنى سوراپ،
يىغلادى ئەمما ئاڭا لەيلى نەمالار يىغلادى.

مىسىر ئارا كۆردى يۇسۇفنى ئۇل زىلەيخايى غەرىب،
كەتتى ئىدراك دەستىدىن پىرى مۇغانلار يىغلادى.

جىلۋەسىغە ئۆرتەنىپ كويىدا ھەيران ئۇلمىشىم،
بۇ دىنىڭ ھالىم كۆرۈبان زىكرديالار يىغلادى.

گۈلئۇزارىمنىڭ فىراقىدا قاراقانلار يۇتۇپ،
تەلمۇرۇپ تۇردۇم غەمىدىن پۇر جەفالار يىغلادى.

ۋاھ، ئەجىب قاتتىق كۆڭۈلدۇر دىلبەرى زالىم سۇفەت،
شىۋەسىنى بىر كۆرۈپ جان ئاشنالار يىغلادى.

ئالدى كۆڭلۈمنىڭ قەرارىنى غەمىدە ئۇل پەرى،
تەنبەھالىمنىڭ فىغانىغە ھەۋالار يىغلادى.

گۈلشەنى ئىشرەت ئارا ياردىمنى ئەغيار ئالدىدا،
قامەتى نەقىش ئۇلدى كۆڭلۈمغە يارالار يىغلادى.

ئەھمەدا، سەن يىغلاماسەن يەككە دىلدار ئالدىدا،
ھەسرەتىدە كۆپ گەدايۇ شاھىنشاھلار يىغلادى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

× ×

نىگارا ئاي يۈزۈڭ ئاچقىل غەرىبى ئىنتىزارىڭمەن،
غەمىڭ سەييادى ئىلكىدە چۈ ئاھۇيى شىكارىڭمەن.

نى بائىستىن ساڭا يەتمەس كېچە ـ كۈندۈز مېنىڭ ئاھىم،
ئاياليلى ۋە دىلخاھىم كى مەجنۇن بىقەرارىڭمەن.

سۇنۇقدۇر پەرۇ ھەم بالىم ۋە چىقتى جىسمىدىن جانىم،
قاراپ ئۇچماققە گۈلزارىم كى چۇغزى خارۇ زارىڭمەن.

جۇنۇن ھالىمنى گەركۆرسە خەلايىقلار قىلۇر قەھقەھ،
جۇدالىقدىن بولۇپ مەجنۇن كەبى نا ئېئتىبارىڭمەن.

ھەقىقەت بارىگاھىدا ۋىسالىڭ ئارزۇ قىلغان،
زەلالەت ئاشىيانىدا فەقىرى خاكسارىڭمەن.

ۋۇجۇد سەھراسىدىن ئۆتمەي، جەمالىڭدىن نىشان تاپماي،
تەزەررۇئ سەجدەگاھىدا غۇلامى غەم دۇچارىڭمەن.

ئىجابەت قىل غەفۇرا، قادىرا، ياھەييۇ، قەييۇما،
تەزەللۇم چادىرى ئىچرە بۇ ئەھمەد خارۇ زارىڭمەن.

× ×

ئۆتتۇم دەرىخ قىسسەئى باغى ئەرەم ئوقۇپ،
ئۆرتەپ نەفسىنى خەتتەئى كار ئەدەم ئوقۇپ.

يارىم كېلىبان نىگاھ قىلماسدىن بۇرۇن،
زۇلفىغە قاراپ دەفتەر ئاھ نەدەم ئوقۇپ.

بەردىم ھەۋاغە رىشتەئى ئۆمرۇم ئەتلەسىن،
پەتۋايى جەھان دەفتەر رەسىم، رەسىم ئوقۇپ.

گۈلزار ئارا سەيرى گۈلىستانە قىلمىشىم،
رۇخسارە بىلەن چۇشەش خەلق زەم ئوقۇپ.

يۈز ۋەئدە قىلۇر كۆكلۈمە ئالماققە ئول پەرى،
بىر ھەرف ۋەفا كۆرمەم ۋە نەقشى قەلەم ئوقۇپ.

نەززارە قىلۇر جۇملە ئالەم مىرادىغە،
ۋەھ ۋەھ بۇ گەدا قالغۇسى جەبرۇ ئەلەم ئوقۇپ.

ھەيھات، كۆكۈل كىشۋەرىغە تۈن قاراسىدەك،
چۈن پەردە زۇلم باستى ۋە نۇرى زەلەم ئوقۇپ.

بۇ دەھرى رەبات ئىچرە مەتائىم زوھۇر ئېتىپ،
باي ئوغلى كەبى ئۆتدۇم ۋەتەنگە دەرەم ئوقۇپ.

ئەھمەدا ھەيانى بەرمە دىلىڭدىن ھۇزۇرىدە،
يەتمەس شەھغە ھىچ كىشى فەزل ۋە ھەشەم ئوقۇپ.

× ×

ئەي شوخ ستەمگەر ئالەمىڭ جوش قىيامەت،
ھەم قەددى تۇبى جانىم ئارا ناز مەلامەت.

ھەيھات، نەزەر سالسە سەنەم ئائىنەسىغە،
يۈز ئۆيرۇمەك ئاندىن ئەردى ئول ئەينى قەباھەت.

جان قەلئەسىغە غۇلغۇلەئى خالە خەتىڭ،
تۈشكەچ ھەمەدىن چىقتى سەدا ئاھۇ نەدامەت.

ھەر نەقشى چەمەندە ياسانىپ جىلۋەگەر ئولسە،
ئەلبەتتە قىلۇر رەمزەئى مەئنىغە دەلالەت.

خۇرشىد جەھان قىلسە ئەگەر چېھرى كۇشادلىق،
زۇلمات كۆكۈل دەفئى بولۇر ياخشى نەزاكەت.

دەھر ئىچرە سوراغلاپ نېتەيىن تاپمادىم ئەمدى،
بىر ئەھلى ۋەفا بەلكى سەرەفراز ھىدايەت.

ھىچ ھال دىلىمدا يوق ئېرۇر سەبرى تەھەممۇل،
پەتۋا سورۇبان تاپمادىم ئىشق ئىچرە رىۋايەت.

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى

تەقدىرى ئەزەلدە قەلەمىم بولسا يازىلغان،
ئاخىر ماڭا كىم يەتكۈسىدۇر لۇتفى كەرامەت.

ئەلبەتتە ئۈمىد ئىلكىنى ئەي ئەھمەدا مىسكىن،
ئاچقىل كى دۇئاغە قىلۇر ئول رەھم ئىنايەت.

× ×

ئەي ستەمگەر ئانچە ئىشق ئەھلىغە بىداد ئەيلەمەك،
گەرچە كەلمەس خاتىرىڭغە خەستەنى شاد ئەيلەمەك.

ئاتەشىن لەئلى لەبىدىن مەي تاتار ھەيۋانۇ ھوي،
ھۇسنىدىن دۇر ئىختىراﺋ زۇلمىنى ئەزدات ئەيلەمەك.

ۋەسىل ئەييامى خىيال ئەتمەك ئىرۇر ھەركۈن ئىشىم،
كېچەلەر ھىجران غەمىدىن ئۈن چېكىپ داد ئەيلەمەك.

لۇتف ئېتىپ ئەي شوخ ۋەيران كۆڭلۈم ئىچرە مەسكەن ئەت،
رەسمىدۇر ئىلغاپ بۇزۇق مەنزىلنى ئاباد ئەيلەمەك.

ھىجرىدىن كۆزۈمگە ئالەمنى قاراڭغۇلەر قىلىپ،
ئۆمرىدىن كۆز يۇمغانىم ئول تۈندە ئۇيقۇ ئەيلەمەك.

جان، كۆڭلۈم مۇددەتى سەرگەشتەدۇر كويۇڭ ئارا،
مەن كەبى زارىن بەلا تاغىغە فەرھاد ئەيلەمەك.

ئەشك سىمابىمدۇر ھىجرىڭدە يا كۆز ئاقىنى،
ھەل قىلىپ كۆزدىن رەۋان ئول نەۋئى سەۋدا ئەيلەمەك.

دامى مېھرىڭ ئىچرە خۇشتۇر بەسكى كۆڭلۈم تايىرى،
جەۋرىدۇر بۇ قۇشقە ئەي سەييات ئازار ئەيلەمەك.

ھەسرەتىدىن خەستە كۆڭلۈمنىڭ باقا ئازارى بار،
نى جەفالار كۆرگۈزۈر ئول شوخنى ياد ئەيلەمەك.

× ×

زەھى خۇرشىد نۇرىغە بۇ جانىم ئاشىنا بولغاچ،
فەرىشاندۇر جۇنۇن بازارى ئىچرە مۇبتەلا بولغاچ.

فەلەك چەرخى مېنىڭ بەختىم لىباسىنى قارا ئەيلەپ،
يۈزۈمگە كاج غەم ئۇردى نىگارىم بىۋەفا بولغاچ.

ھەمە ئەل تالىئى مەسئۇدىدىن پۇرخەندە شاد ئولسا،
كۆزۈمدىن خۇن ئاقار، ۋىردىم زەلەمنا، رەببەنا بولغاچ.

كۆڭۈل ئاھۇسىنى ئىزلەپ جۇدالىق چاھىدىن تاپتىم،
قۇيۇندەك بىسەرۇسامان يۈرۈپمەن بىنەۋا بولغاچ.

غەرىب ئاشۇفتەدۇر كۆڭلۈم غۇنچەدەك ئاچىلمايىن، غەمگە،
تولۇپدۇر ئەھمەدى ئىزلەر مۇرادىڭ بىر خۇدا بولغاچ.

× ×

ئەي سېنىڭ ئاشىقلارىڭنىڭ زارۇ ھەيرانى مەنەم،
ئايرىلىپ بالۇ پەرىدىن يولدا قالغانى مەنەم.

گۈلشەنى باغۇ ۋىسالىڭدىن نىشانى تاپمايىن،
ئاھۇ ۋەيلا دەشتىدە چاكى گەرەيبانى مەنەم.

كۆز قەراغىغە يىراقدۇرلەر جەمالىڭ ئارەزى،
كۆڭلۈم ئىچرە شەۋق بىھراقىدا كۆيگەنى مەنەم.

ئەندەلىبى بىنەۋالارنىڭ زەئىفى خەستەسى،
گۈلىستان رەيھانلارنىڭ شاخى سۇنغانى مەنەم.

جامەئى بادى مۇھەببەتدىن ئىنايەت قىلماساڭ،
ساقىيا ئىسيان چۆلىدە غەرق ئىسيانى مەنەم.

ئەي گۈلىستانۇ نەزاكەتنىڭ نىھالى غۇنچەسى،
غۇنچەدەك يادىڭدە يىغلاپ قانغا تولغانى مەنەم.

گەر خىيالىڭ بولسا ئۆلتۈرمەككە فۇرقەتتىن مېنى،
رەھم قىلغىن ۋەرنە دىلبەرلەرگە قۇربانى مەنەم.

دەھر ئارا مەجنۇن سۈفەت بولسام فىراقى لەيلىدىن،
ئەيلەمەڭ مەجنۇنغە تەشبى شەۋق يەزدانى مەنەم.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

شادلىغ ئەيۋانىدىن كۆچمىش فەردشان كۆڭلىمىز،
ئۇل پەرى شىرىن سەنەم ئىشقىدا ۋەيرانى مەنەم.

مەنزىلى مەقسەد ئۇزاقدۇر ئەمەدا خامۇش بول،
تۇرفە ـ تۇرفە ئىشق بازارىنى كۆرگەنى مەنەم.

× ×

خۇداۋەندە كەرەم ئەيلەپ ئۇزۇڭگە ئاشىنا قىلغىل،
مۇھەببەتتىن دىلاۋۇجانىم مۇنەۋۋەر باسەفا قىلغىل.

ھەبىبىڭ ھۇرمەتى يارەب سىراتەلمۇستەقىم ئۇزرە،
يولۇمنى كۆرسەتىپ فەزلى قەدىمىڭ رەھنەما قىلغىل.

ئەدەبىكە ھەقىقەتدە كۆزۈمنى غەيرىدىن باغلاپ،
تەرىق ئىشقى ئارا ئىككى جەھاندىن ماسىۋا قىلغىل.

پۈتۈپ ھەسرەت بىلە قانىغ يۈرەكلەر پارە ـ پار ئۇلدى،
نىگارىڭ رەھم ئېتەر شايەد دىلا ئەەدى نەۋا قىلغىل.

قۇلۇڭغە بارچە مۈشكۈلدۇر ۋەلى ئالدىڭدادۇر ئاسان،
ۋەساۋەستىن، تەشاۋەشتىن زەمىرىمنى جۇدا قىلغىل.

سەھەرلەردە سەبا يەڭلىغ گۈلىستاندىن ئۆتەر بولساڭ،
شەبستانۇ دىلىمنى سۇبھى ۋەسلىڭدىن زىيا قىلغىل.

ماڭا ھەردەم غەرىب كۆڭلۈم يىراقلىقتىن قىلۇر نالە،
نېچۈك يارىڭ يىراق بولغاي دىدىم ھازىر ھەيا قىلغىل.

ئەجەب ھەيرانۇ سەرگەردان يۈرەرلەر تەلمۈرۈپ ئەھمەد،
ۋۇجۇدى قەترەسىن دەريايى ۋەھدەتدە فەنا قىلغىل.

× ×

ھەركىشكىم غەيرى ھەقنى ئىزدەسە ئاشىق ئەمەس،
ئاشىق ئۇلدۇركىم ئۆزىدىن غەيرىنى ھەرگىز دىمەس.

قەلبى ئاشىق بىر غىلاپدۇر ئىككى نەرسە سىغماغاي،
ئىككى نەرسە سىغىبا ھەرگىز ساھىبى ئاشىق ئەمەس.

ئىشقىڭ ئەسلىنى ھەركىم ئىزلەپ ئول تاپقانى يوق،
ئەسلىنى تاپقان كىشىلەر ھېچ ۋەقىت تاپىدىم دېمەس.

ئۆزلۈكىدىن ئۆتمەگۈنچە ئىشقنى تاپماق مەھال،
ئەيلەمەي جانىنى قۇربان ئىشقنى تاپقان ئەمەس.

يا ئىلاھا ئەھمەددىغە ئىشقنى قىلغىل ئەتا،
ئىشقنى مەن ئول گەدا ئۆزلۈك بىلەن تاپقان ئەمەس.

× ×

فىغانكى ئۆمرى ئەزىزىمنى مۇبتەلائى فىراق،
قىلىپ غەمىدە ئەلەم بىرلە ئاشنايى فىراق.

بۇ دەشتى زۇلمەت ئارا ياردىن خەبەر تاپماي،
فەلەك ھەۋادىسىدىن قىلدى بىنەۋائى فىراق.

شىكەستە ھالىم ۋەسەرگەشتە ئاھۇ ئەفغانىم،
دىلىمدە شۇئلە ئۇرۇبان قىلۇر سەدائى فىراق.

ئايا ھەبىب قولۇم ئۇشلا بەسكى كۇتەھدۇر،
غەرىب خەستەلەرىڭغە نېدۇر دەئۋايى فىراق.

تەرەھھۇم ئەيلە بۇگۈن تۇرفە ئىنتىزارىڭدۇر،
جەمالى جان جەھانىڭغە بىر گەدايى فىراق.

چەمەندە گۈللەر ئارا غۇنچە لەبىڭ كۆرگەچ،
كۆڭۈلنى بۇلبۇل يىغلاپ چېكەر نەۋائى فىراق.

كۆزۈمغە سۈرمەئى ۋەسلىڭنى كىم دەرىخ تۇتما،
نېچۈن كى كۆرمەس ئولۇپدۇر بۇگۈن ھازائى فىراق.

ھەمىشە پىكرۇ خىيالىم ئۇمىد ئىلە ئولدۇر،
يېتەرمۇ مۇژدە سەنەم ۋەسلىدىن جۇدائى فىراق.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئەگەر بۇ فۇرقەت ئىلە ئەھمەدا ئۆلەر بولساڭ،
شەھىد ئىشقىغە دىدارى خۇن باھايى فىراق.

× ×

نەزاكەت باغىدە بىر گۈل نىگاھىمغە ئەيان بولدى،
يۈرەككە ئوت كېلىپ تۈشتى ئۇ شۇلدەم مىسلى قان بولدى.

قاراپ دائىم جەمالىغە كېچە ـ كۈندۈز نەۋا ئەيلەپ،
تۈشۈپمەن دائىم ھىجرىغە چىرايىم زەئفىران بولدى.

نېچۈك كۈندۈر سېنى سۆيدۈم ئەجەب سەۋداغە بۇ باشىم
قالىبان ئارزۇ بىرلە تاماشايى جەھان بولدى.

نى قاتتىق ئىش ئىكەن دوستلار سەنەمگە ئاشنا بولماق،
جەفاسىغە، ئەناسىغە يۈرەك ـ باغرىم نىشان بولدى.

ئەيا ئەھمەد نىگارىڭ جىلۋەگاھىدا نەۋا قىلغىل،
كۆكۈل ئائىنەسىدىن چېھرە رۇخسارى نىھان بولدى.

× ×

كۆردۈم يۈزىنى باغرىمە ئوتلار ياقىپ ئۆتتۈم،
ھەۋايۇ ھەۋەس، كىبرۇ تەمەننا چاقىپ ئۆتتۈم.

مەئشۇق شۇجائەت قىلىچى ناز ئىلە تارتسە،
ھەيھات، ئۇرۇپ بەرق يۈزىغە باقىپ ئۆتتۈم.

ئالدىمغە سالىپ قافىلە ئاھۇ نەدامەت،
غەم لەشكەرىدىن تىغ تەرانە تاقىپ ئۆتتۈم.

بۇ شەھرى ھۇد ئىچرە كېلىپ دەشتى ئەدەمدىن،
دەريايى غەمىڭ ئىچرە دەم ئالماي ئاقىپ ئۆتتۈم.

دىۋانە ئەھمەدا سەنەم نازىنى كۆرگەچ،
نامۇسۇ ھەيا كۆزلەرىگە مىخ قاقىپ ئۆتتۈم.

× ×

بۈگۈن ئەرزۇ دىلىم ئېيتاي ئۇشۇل يارىمدىن ئايرىلدىم،
لەبى تاتلىق، كامان قاشلىق شەكەر يارىمدىن ئايرىلدىم.

خىيالىمغە سىينىڭ ماھى ئارەزىڭ جىلۋەگەر ئۇلغاچ،
جەمىئى ئاتىدىشى فۇرقەت بىلە كارىمدىن ئايرىلدىم.

جۇدالىق ئاستانىدە قارا تۇپراق ئارا باشىم،
قالىپ چۈن بۇلبۇلى شەيدايۇ گۇلزارىمدىن ئايرىلدىم.

ئەجەب دەۋلەت ئىدى يارىم نىگاھىدە ۋەتەن قىلماق،
ئۇشۇنداغ دەۋلەتۇ زىبا ۋە غەمخانىدىن ئايرىلدىم.

قەمەر يۈزلۈك، شەكەر سۆزلۈك مەلاھەت بابىدا گويا،
غەرىب كۆڭلۈم ئارا بىر بەرق رەفتارىمدىن ئايرىلدىم.

فىراقىدا گەدالىقلار قىلىبان «شەيئى لىللاھ» دەپ،
لەبىڭدىن قەترەئى جامى پۇر ئەنۋارىمدىن ئايرىلدىم.

خۇدا قوشقايمۇ ئەھمەدنى سىياھ دىل گۇل ئارەزىغە،
ۋەفا قىلماي جەفا قىلغان چۇ ئەييارىمدىن ئايرىلدىم.

× ×

ئىلاھا بىرلىگىڭ ھەققى غەرىب كۆڭلۈمنى شاد ئەتكىل،
سالىپ ئىشقى ئوتىنى بىچارە بەندەڭنى ياد ئەتكىل.

كىيچە-كۈندۈز ھەۋا بىرلە ئەبەس ئۆمرۈمنى ئۆتكۈزدۈم،
تەرەھھۇم ئەيلەگىل ئەلبەتتە ئاندىن ئىنقىراد ئەتكىل.

قارا بولدى زەبۇن بەختىم زەلالەت ئاشىيانىدە،
ھىدايەت ئافتابى بابىنى ئەھمەدى كۈشاد ئەتكىل.

ئەجەب ھەيران ئىرۈپ تاپماي جەمالىڭ مۇندا سەرگەردان،
قالىبمەن ئەھمەدى لۇتفىڭدىن سەفائىنى زىياد ئەتكىل.

سېنىڭدىن ئۆزگەنى يارەب ئىككى ئالەمدە سورىماسمەن.
قوبۇللۇققە دۇئانى ئەھمەدىڭنى ئىتتىھاد ئەتكىل.

× ×

دىلا ئاچقىل كۆزۈڭ ئىبرەت بىلەن جىنمۇسەن ئاقىل،
قاچان ئاقىل كىشى بولغاي ئەجەلنىڭ زىكرىدىن غافىل.

ئەجەل ئىلكى ياقاڭ بىر كۈن تۇتارنەر بەرەدەگەي مۆھلەت،
ئەگەر مىڭ يىل ئۆمۈر كۆرسەڭ ئۆلۈمدىن بولماغىل غافىل،

لەھەددە يادى ئىللەللاھ چىراغىڭ، مۇنىسىڭ بولغاي،
ھەمىشە ئەھمەدا ھەق زىكرىنى ئەيلەگىل ھاسىل.

× ×

دىلا ئەمدى بۇ فۇرقەتتىن ئۆزۈڭگە ئاھۇ زار ئەتكىل،
ياقاڭ يىرتىپ ئەلەم بىرلە ياشىڭنى زار-زار ئەتكىل.

جۇدالىق شىكۋەسىن ئاھۇ نەدامەت دەفتەرى ئۇزرە،
پۈتۈن غەم-غۇسسەنىڭ تىغى بىلە كۆكسۈڭنى پار ئەتكىل.

كۆزۈڭ ياشى بىلە خاكۇ ۋۇجۇدۇڭ بارىگاھىدا،
قىزىلگۇل، لالە يەڭلىغ قەترە-قەترە دۇغزار ئەتكىل.

ئىلىپ غەيرەت بىلە شەدشەر شەۋقىڭ جۇستىجۇ بىرلە،
پىدايى يار ئەيلەپ جانۇ مېھمانىڭ نىسار ئەتكىل.

ئەدەب بىرلە سېنىڭ ھۆسنۇ جەمالىڭغە نەزەر قىلسام،
تەلەتتۇفتىن مەنى بىچارە كۆڭلۈم ئىئتىبار ئەتكىل.

ھەقىقەتدە ھەقىقەتدىن ھەقىقى يارنى ئىزلەپ،
ھەقىقەت ئاستانىغە ۋۇجۇدۇڭنى غۇبار ئەتكىل.

ۋۇجۇدۇڭ ئۇقبەسىدىن ئەھمەدا ئۆتمەك ئەجەب مۈشكۈل،
تەفەككۇر تاغىدىن تاشلاپ ئۆزۈڭنى خاكسار ئەتكىل.

× ×

ئايا دىلبەر جەمالىڭنى بەھارى،
ئاچىلدۇردى ھەمە گۇللار ئۇزارى.

نىھالىڭ غۇنچەئى زىبالىغىدىن،
خىجىل بولغاي فەلەك ئۇزرە ساتارى.

قاشىڭ يايى بىلە مىژگانى نازىك،
گۇلىستاندىن چىقارغاي ئاھۇ زارى.

كۆزۈڭ نەرگەس، لەبىڭ شەھدۇ شەكەردۇر،
دەھانىڭ ھۇققەئى مۇشكى تاتارى.

غەمىڭ ۋادەسىدە شەھباز نازىك،
قىلۇر رۇھى رەۋانىمنى شىكارى.

ئەجەب ياخشى نىگارىمنى جەفاسى،
ۋەفاسىدۇر نى ئەتكۇم بىقەرارى.

فەلەك دەشتىدە سورماسلار خىرەدمەند،
بىجۇزئى مەئشۇق-ئاشىق ھۇشيارى.

رەقىبلەردىن نىگارىم ئاستانىدە،
لەبالەب جام قىلمىش ئىختىيارى.

بىھەمدۇلىللاھ گەدايىڭنى گەدايى،
ئۇمىد قىلمىشكى ئەھمەد خاكسارى.

× ×

ئەيدىلەر ئەسلىڭغە كەلغىل ئاقىبەت بولغۇڭ تۇراب،
نەفسى مەدغە تۈن-كۈن قەھرىڭ بىلەن قىلغىل ئىتاب.

نۇرى ھەقنى كۆرگەلى نەفسىڭ ساڭا پەردە بولۇر،
نەفسنى مۇردا قىلۇرغە كېچە-كۈندۈز قىل شىتاب.

www.uyghurkitap.com

كۈن ئەگەر قىلسا تۇلۇئ بولغاي ھەۋادا پەردەسى،
پەردە ئۆلدۈركى تۇرۇر نەفسىڭ سېنىڭ مىسلى سىھاب.

مەركەبى نەفسىڭ سېنىڭ يۈرگەي ھەۋانىڭ سۈيىغە،
مىنمەغىل ئۇل مەركەبىڭغە بولغۇسى جانغا ھىجاب.

رۇھىڭ ئىبراھىم خەلىلدۇر نەفسى نەمرۇددۇر لەئىن،
رۇھىڭە قىل پەرۋەرىش نەفسىڭنى سەن قىلغىل خەراب.

مۇسا، فىر ئەۋن لەئىن، ئەبۇ جەھىل، ئەھمەد مۇستەفا،
ئۇشبۇلەرنى ئايرىماققا تەنگە قىلغىل كۆپ ئەزاب.

يائىلاھا رەھىم ئېتىپ ئەھمەدغە بەرگىل ئىمتىياز،
جان ئۆيىنى ئىنتىزارلىق بىرلە قىلغۇم فەتھە باب.

× ×

نەفسىنىڭ رايىغا يۈرگەن ئاخىرەدە خار ئۇلۇر،
ئۇل كىشىگە دىۋە مەلئۇن ھەمنەشىن ھەم يار ئۇلۇر.

شەكەرۇ ھەلۋا بىلە بول تەنگە قىلساڭ پەرۋەرىش
سىرھەقتىن دىل قۇلاقى قارغۇ ھەم كور ئۇلۇر.

تەننى دەپ ئەۋارە بولغان كورخىرەددۇر ئۇل كىشى،
جاننى بىلمەي تەننى بىلگەن ئادەم ئېرمەس خار ئۇلۇر.

كۆپ يەبان، كۆپ ئۇيىقۇلاپ، كۆپ سۆزلەيۈپ يۈرگەن كىشى.
دىل يۈزى زەنگار ئۇلۇبان ئاقىبەت ھەيران ئۇلۇر.

كۆرمە ئاشىق سۈرەتىنى زاھىرەن خارۇ گەدا،
لامەكان ئىقلىمىدا مۈلكى بەقاغە شاھ ئۇلۇر.

كۆپ رىيازەت بىرلە تەندە دائىما رەنجۇئەنا،
تارتسەلەر ھەقنىڭ يولىدا ئاقىبەت مەردان ئۇلۇر.

سۆزنى ھەركىم سۆزلەيۇر قىلغان ئەمەلدىن ئېيتىبار،
ئەھمەدا ئېيتقان سۆزۈڭغە قىل ئەمەل گەۋھەر ئۇلۇر.

× ×

نىگارا مەن كەبى ئاسى گەداغە زەررە باقساڭچۇ،
سالىبان ئۆز يولۇڭ ھەردەم نەزەر رەھمەتدە باقساڭچۇ.

مېنى ئىلتىپ ئۆزۈڭنىڭ خانەئى ۋەسلىڭغە ئەي يارىم،
ۋۇجۇدۇم كۆيدۇرۇپ ئىشقىڭ ئۇتىدىن زەررە ياقساڭچۇ.

گەدادۇرمەنكى دۈشمەن يول توسۇپ قويماس ساڭا يارىم،
ئۆزۈڭ ئاسراپ بۇ يولدىن لامەكان شەھرىگە تارتساڭچۇ.

نېتەيىن ھېچ ئىلاجىم يوق ئەگەر رەھىم ئەتمەسەڭ دىلبەر،
مېنىڭدەك بىنەۋا خەسىغە تەرەھھۇم بىرلە باقساڭچۇ.

مېنىڭ ئاجىزلىقىمنى سەن بىلۇرسەن ھېچ كىشى بىلمەس،
غەرىبى ناتەۋان دەپ چەشمەئى شەفقەتتە باقساڭچۇ.

گەدالەر شاھلار ئالدىدا سوئالىنى بايان قىلسا،
قۇرۇق قويماس گەدايىڭمەن، سەخاۋەت بىرلە باقساڭچۇ.

جۇنۇن ۋادىسىدا مەجنۇنغا لەيلى ھەم نەزەر قىلغان،
ئۆزۈڭ لەيلى ھەقىقىسەن مۇھەببەت بىرلە باقساڭچۇ.

سۇفاتىڭنىڭ بىرىسى ئالەمىسسرۇل خەفىياتدۇر،
ماڭا ئىلمىي قەدىمىڭدەكى تەلىم بىرلە باقساڭچۇ.

قايۇ باغ ئىچرە بۇلبۇللار سەدا قىلسا گۇل ئاچىلمىش،
ئاچىپ ھۇسنى جەمالىڭنى تەھەسسىن بىرلە باقساڭچۇ.

ئۆزۈڭ لۇتفى ئەيلەسەڭ ھەردەم قاراتاشلار گەۋھەر بولغاي،
مەنەم سەنگى قەرادۇرمەن تەلەتتۇف بىرلە باقساڭچۇ.

تامامى ئىشق ئۇچ ھەرفدۇر ئانىڭ ئاستىدا جاي بەرگىل،
ئەين ئىلم، شىن شەۋق، قاف تەقەررۇب بىرلە باقساڭچۇ.

غەنىلەر ئادەتى دائىم فەقىرلەردىن خەبەر ئالماق،
پەقىرلەردىن ھەقىردۇرمەن تەغەننا بىرلە باقساڭچۇ.

www.uyghurkitap.com

سەبىلەر يىغلابان تۇرسا ئاناسى رەھمۇ سۆت بەردەك،
مېنى ئىشقىڭدە يىغلاتىپ تەھەررىك بىرلە باقساڭچۇ.

تەمامى يولدىن ئازغانىنىڭ ھىدايەت رەھنەماسىدۇر،
ماڭا ھادى ئۆزۈڭدۇرسەن كى تەھدى بىرلە باقساڭچۇ.

سالىپ ئىشق ئوتىغە ئەھمەدنى كۆيدۈرگىل، فەنائ بولۇپ
فىراقىڭدا ئادا بولسۇن، تەئەششۇق بىرلە باقساڭچۇ.

× ×

ۋەسلىنى ئىزلەپ جەھاندا ئاھ ئۇرغان بارمۇكىن،
تەلمۈرۈپ تاپماي يولىدا نالە قىلغان بارمۇكىن.

ھەسرەتىدە كۆزدە ياشى مىسلى جەيھۇندەك ئاقىپ،
ئىنتىزارۇ مۇبتەلا، ئەۋۋارە بولغان بارمۇكىن.

مىسلى ئەدھەم مالى جاھ خانۇمانىدىن كېچىپ،
كويىدا يىغلاپ يۈرۈپ ۋەيرانە بولغان بارمۇكىن.

نەقشى ھەيئەتىن بۇزۇپ چۇن خار-خەس ۋالە بولۇپ،
چۇن قەلەندەر دەربەدەر ياد قىلغان بارمۇكىن.

ھەم رىيازەت بۇتەسىدە جىسمىنى ئەيلەپ گۇداز،
ھەق جەمالى كۆرگەلى مىرئاتى بولغان بارمۇكىن.

خەلق ئارا خارۇ ھەقىرۇ مۇبتەلاۋۇ زار-زار،
ئىشق گەنجىنى تاپىپ مەقسەدنى ئالغان بارمۇكىن.

غۇنچەدەك خامۇش بولۇپ كۆڭلى گۇلىن ئاچىلدۇرۇپ،
زاھىرىن رەسۋا قىلىپ باتىندە كۈلگەن بارمۇكىن.

مۇنسى ئۈلفەت كېرەكمەس بەزى ئاشىقلار ئۈچۈن،
لى مەئەللا سەردىسىدىن مېۋە تەرگەن بارمۇكىن.

ئىززەتى دۇنيانى كۆرسەڭ بىباقادۇر ئەھمەدا،
ھېچ سەنىڭدەك سېھرى دۇنياغا تۇتۇلغان بارمۇكىن.

× ×

ئەي سەفىھە دىلىم يۈزىدە ئىشقىڭ مەنقۇش،
بەرق كەبى ھەم ئانىڭغا زۇلفۇڭ روپۇش.

تەكرار قىلىپ يۈزۈڭدە مەسھەب ئىشقىڭ،
باھۇش بولۇپ يۈرۈرمۇ گاھى بىھۇش.

ئەي زاھىدا گەر رىيائى تۇرساڭ تائەت،
بىر ئاھىم بىلە قىلۇرمە ئۈستۈن سەرپۇش.

جان نەقدىم بىلە كېلىپ ئەدەمدىن مۇندە،
بازارۇ ۋۇجۇد يۈزىدە قىلغۇم يۈز جۇش.

مەيخانە ئارا ئەگەرچە ئەھمەد سەنسىز
يۈز جام تاتىپ دىيۇرگە ساقى بىپەرۋۇش.

× ×

بۇ دۇنيا مۇلكىنى تاشلاپ قەلەندەر بولماسام بولماس،
كېچىپ دۇنيايى فانىدىن قەلەندەر بولساسام بولماس.

ئەجەب دۇنيا، ئەجەب دۇنيا ۋە فاسى يوق تۇرۇر بىلسەڭ،
بارى ئەلدىن جۇدا بولۇپ قەلەندەر بولماسام بولماس.

كىشى يوقكىم بۇ ئالەمدە جەھاندىن ئاغرىماي ئۆتكەن،
مەن ھەم ئاغرىپ تۇرادۇرمەن قەلەندەر بولماسام بولماس.

ھەمە ئۆتتى بۇ دۇنيادىن قىلىپ دەھرى شىكايەتىن،
شىكايەت قىلماغان بارمۇ قەلەندەر بولماسام بولماس.

جەھاندا ھېچ ۋەفا يوقدۇر نېچۈك قىلغاي مېنىڭ جانىم،
بولۇپ خىلۋەت نەشىن ھەردەم قەلەندەر بولماسام بولماس.

ئەجەب قاتتىق يامان كۆنلەر مېنىڭ باشىمغە كەلمىشدۇر،
دىلىم قاتتىق، تىلىم ئاچچىق قەلەندەر بولماسام بولماس.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

مۇھەببەت ئەھلىدىن قاچتىم، گۇناھنىڭ لايىغە پاتتىم،
ئۆزۈمنى ئۇتقا ھەم ئاتتىم قەلەندەر بولماسام بولماس.

قەلەندەر بولمايىن بولماس، جەفالەر تارتمايىن بولماس،
تولا جەھلەتدە مەن قالدىم قەلەندەر بولماسام بولماس

كېچە ـ كۈندۈز ھەۋا بىرلە ئەبەس ئۆمرۈمنى ئۆتكۈزدۈم،
ئۆلۈم ۋەقتى يېقىن كەلدى قەلەندەر بولماسام بولماس.

دىيانەتنىڭ يولىن تۇتماي، مۇھەببەتدىن خەبەر تاپماي،
بەھايىمدەك يۈرۈپدۈرمەن قەلەندەر بولماسام بولماس.

كەل ئەي ئەھمەد كۆزۈڭ ئاچغىل مۇھەببەت گەۋھەرىن ساچغىل.
مۇھەببەتدىن سەمەر ئالىپ قەلەندەر بولماسام بولماس.

ھېكمەت

ئىشقىڭدە كۆيگەچ مەستانە بولدۇم،
ھىجرىڭ ئۇتاشتى ھەيرانە بولدۇم،
يادىڭدە يىغلاپ دىۋانە بولدۇم،
دىۋانە قىلغاچ ۋەيرانە بولدۇم.

سۇلتان دىلىدە ھىرانىم كۆرگەچ،
خۇمى ئەلەستە جۇرئەئى تاشقاچ،
زىندانى بولدۇم قەدرىنى بىلگەچ،
ئەللاھۇ ئەكبەر دىۋانە بولدۇم.

سۇلتان ئىشقىدىن بولدى بىشارەت،
جامى مۇھەببەت قىلدى رىۋايەت،
دىۋانە خىلئەت ئۆزدىن ئىنايەت،
ئەلھەمدۇلىللاھ دىۋانە بولدۇم.

زاھىد ئەھلى دىۋانە بولماس،
سۈرەتپەرەسلەر مەردانە بولماس،
بەدبەخت تەلئەت فەرزانە بولماس،
ئەلھەمدۇلىللاھ دىۋانە بولدۇم.

دىۋانه بولماي ساڭا ۋه بالدۇر،
ئەسلىڭنى تاپماي بىھەد زىياندۇر،
قىلغان ئىبادەت ھەسلى زىناندۇر،
ئەلھەمدۇلىللاھ دىۋانه بولدۇم.

ئەسلىڭنى بىلسەڭ قايدىن كېلىپسەن،
ئۇمرۇڭ گۇلىنى كىمگه بېرىپسەن،
نېمه قويۇپسەن، نېمه ئالىپسەن،
ئەللاھۇئەكبەر دىۋانه بولدۇم.

ئەسلىڭنى تاپساڭ نېچۇك لەتافەت،
پەنج ۋەقت ئىبادەت مىڭ يىللىق راھەت،
مۇندىن ئۆتەلمەس تۆرلۈك ئىبادەت،
ئەلھەمدۇلىللاھ دىۋانه بولدۇم.

ئەسلى ئىبادەت ئاگاھى ھەقدۇر،
سۇلتان ئىشقدىن كەلگەن سەبەقدۇر،
ئۇستادى ئانىڭ رۇسۇلى ھەقدۇر،
ئەللاھۇئەكبەر دىۋانه بولدۇم.

دىۋانه ھەقنىڭ دىلىدۇر دەرگاھ،
ھەر بىر نەفەستە ئەسلىدىن ئاگاھ،
قايتىپ كىرىشىدە تەجەللى ھەمراھ،
ئەلھەمدۇلىللاھ دىۋانه بولدۇم.

ئەسرار ھەقىغە ھەمراز بولماق،
سۇلتان ئىشقىغە دەمساز بولماق،
خۇرۇج دوخۇلدە پەرۋاز قىلماق،
ئەللاھۇئەكبەر دىۋانه بولدۇم.

ئىچىمدىكتە ھەد يوق دىۋانه دولماق،
بىلكۇللى ھەۋادىن بىگانه بولماق،
ئەينەلىيەقىنغە ھەمراھى بولماق،
ئەللاھۇئەكبەر دىۋانه بولدۇم.

نى چاره باردۇر دىۋانەلىقغە،
نى داره باردۇر ھەيرانەلىقغە،

www.uyghurkitap.com

كىم دارە بەردى ۋەيرانەلىقغە،
ئەلھەمدۇلىللاھ دىۋانە بولدۇم.

بويىنى تاشلاپ كۆڭلۈمنى ئالدى،
خۇيى تۇتاشتى بۇ يولغە سالدى،
ۋەيرانە دىلنى قولىغە ئالدى،
ئەللاھۇئەكبەر دىۋانە بولدۇم.

تۇبۇئىلەيكە دەپ بەسلىمغە كەلدىم،
مۇندىنمۇ ئۆتدۇم ۋەسلىمغە كەلدىم،
ئۆزلۈكتىن كەچتىم ئەسلىمغە كەلدىم،
ئەلھەمدۇلىللاھ دىۋانە بولدۇم.

قازى ئەھمەددۇر ئىسمىمنى سورساڭ،
نۇرى شوھۇددۇر ئەسلىمنى سورساڭ،
شاھى جىلاندۇر پىرىمنى سورساڭ،
ئەلھەمدۇلىللاھ دىۋانە بولدۇم.

مۇخەممەسلەر

نەدامەت قەلئەسى ئىچرە قالىپمەن تۇرفە ھەيرانىم،
خۇداۋەندە رەۋان قىلغىل ھەمىشە چەشمە گىريانىم.
رەقىبلەر بەزمەسىدە قالمادى تۇرماققە ئىمكانىم،
ۋۇجۇدۇم تەختەسىدىن تاپمادىم شاھى مۇسۇلمانىم،
ماڭا لايىق بۇدۇر قىلغايمەن مىلڭ چاك گىرىبانىم.

بۇگۇن بولدى گۇلىستان ئىشرەتى ۋەقتى خەزان يەڭلىغ،
ۋەيا ياندىمۇكىن يارىم كۆڭۈلدىن مىھمان يەڭلىغ،
چىرايىمدۇر بۇغەم بىلە ھەمىشە زەئفىران يەڭلىغ،
يانا بىسمىل كەبى تاشلاپ كېتىپ رۇھى رەۋان يەڭلىغ.
ئىچۇرمەي بادى لەئلىدىن كۆڭۈلدە كۆپدۇر ئارمانىم.

ئايا ساقى ئەزەلنىڭ جامىدىن قىلساڭ ئىناياتى،
ئانىڭ كەيفىيەتىدىن مەست بىخۇدلۇق كەراماتى،
كېتەر بولغاي كۆڭۈلدىن ماسىۋاللانىڭ خىيالاتى.

قاشى مىھرابىغە يەتكۈزسەلەر سەجدىم سەئاداتى،
دەبان ئەرز ئەيلەدى دەرگاھىڭە تۇتى سۇ خەندانىم.

سىنىڭدىن ئۆزگە كىمدۇر مەرھەمى داغى نىھان ئولغاي،
كۆڭۈل سەھراسى ئىچرە ياكى خۇرشىدى جەھان ئولغاي،
ياناغەم ئىچرە قالسام مۇنسۇ ئارامى جان ئولغاي،
غەرىبلىك ھالەتىمدە تۇرفە يارى مىھرىبان ئولغاي،
كۆڭۈل دەردىغە يوقدۇر سەندىن ئۆزگە ئەسلا دەرمانىم.

سەدايى ھەسرەتا، ۋاۋەيلا يارىم نەزەر قىلماس،
نىچۈن كۆڭلۈم قۇشى ھەريان ئۇچماقدىن ھەزەر قىلماس،
ئۇشۇل كۈنكىم سەنەم ۋەيرانە كۆڭلۈمدىن گۈزەر قىلماس،
مۇھەببەت شەبنەمى ياغماس، ئەگەر ياغسا ئەسەر قىلماس،
نىچۈك قىسمەت قالىپ غەملەرغە تاپشۇردىكى سۇلتانىم.

ئەزەلنىڭ كاتىبى يازغانىغا ئەسلا يازىپ بولماس،
تەھەممۇل پىشەقىل ئەلبەتتە ھەقدىن قايرىلىپ بولماس،
نىچۈك كۈنلەر ساڭا تەئيىن قىلىپدۇرلەر بىلىپ بولماس،
نە ئىش قىسمەتدەدۇر سەبرۇ رىزادىن باش ئالىپ بولماس،
خۇدانىڭ تەقدىرىن بۇزغايمۇ مىنىڭ تەدبىرى قىلغانىم.

دىلا دائىم ھەۋەس بىرلە خىيالىڭ ئىنۇئان ئولسا،
كۆڭۈل تەختىدە ھەرغەمدىن تەسەۋۋۇرۇ مىھمان ئولسا،
نىشانە ماسىۋاللاغە تەسەددۇق مۇشۇ جان ئولسا،
ۋىسالى ئارزۇسىنى نىشانىغا لامەكان ئولسا،
ئەجەب سەۋدا بىلە ئىشقنى كۆزلەرسەن فەرىشانىم.

نىتەر بۇ خەستە ھالىم سورمىسا ئول يار دىلخاھىم،
شەبىستانى فىراقىمغە تولۇئ قىلماسدا ئول ماھىم،
قارارىمدۇر بۆگۈن بەيتۇلھەزەن ئىچرە ئەلەمگاھىم،
مەنۇ بىچارەغە قىلغىل ئەي شاھى جەھان غەمخانىم،
نى بائىس دوستلىغىڭدىن ئايرىبان قىلدىڭكى پەيكانىم.

كەل ئەھمەد گەدالىق ئىشكىنى ئىشكىغە ۋاھ قىلغىل،
ھەمىشە شەيئىللاھ دەپ سەدائى ئاھۇ ۋاھ قىلغىل،

www.uyghurkitap.com

جۇدالىق دەردىن ئېيتىپ سىينە ساندۇقىنىڭ يارا قىلغىل،
قىزىلگۈلدەك يۈزۈڭنى خاك نەئلى دىلرەبا قىلغىل،
نى خۇش دەۋلەت بۇ جان بولسە نىسارى يارۇ جانانىم.

× ×

زەھى چەرىخ ئۇرۇپ تۇرفە دىۋانەلەر،
فىدايىنىڭ بولۇپ ھەمچۇ پەرۋانەلەر،
باقىپ تەلمۇرۇپ سۈيى مەيخانەلەر،
نى ھاجەتگە ئول مەھز غەمخانەلەر،
كى سۇنساڭ ئاڭا لايىق پەيمانەلەر.

فەنا جامىدىن جام مەسىھا ئىچىپ،
ئەزىز جان بىلە خانۇماندىن كېچىپ،
بەلا دەشتىدە مەۋجىلىك قان ساچىپ،
ئەدەم رەختىدىن قەددىغە تون پىچىپ،
كويىن ياستانىپ بارچە مەستانەلەر.

دىلىم سەختىدىن تەلمخكام ئۆلمىشىم،
غەم ئاھۇسىغا ھەممەقام ئۆلمىشىم،
ھەۋەس دامىغا لەھزە رام ئۆلمىشىم،
ئانىڭ كويىدە سۇبھى ـ شام ئۆلمىشىم،
مەدەد ئەيلەگىز مەرد ـ مەردانەلەر.

دىلا ھەق سىرى دىل بېرىپ زارە بول،
ۋىسالى ئۇمىدىدە ئەۋۋارە بول،
دېدىم، ئەيدى ئىشقىغە ھەمۋارە بول،
كى دەرگاھىدە ھىچۇ بىچارە بول،
خىتاب ئەيلەدى پىرى فەرزانەلەر.

ۋىسالىڭ ئۈچۈن ئىنتىزارىڭ بولۇپ،
فىراقىڭ بىلە بىقەرارىڭ بولۇپ،
غەمىڭ بۇرجىدە دىلفىگارىڭ بولۇپ،
ئاياغىڭدىكى خەسۇخارىڭ بولۇپ،
كېزەر ئەھمەدىڭ خاك ۋەيرانەلەر.

× ×

فۇرقەت ئوتىغە ئۆرتەندى جانىم،
يارىمغە يەتمەس ئاھۇ فىغانىم،
تەگرىغە مەئلۇم سىررى نىھانىم،
كۆڭلۈمنى بۇزدى ئەشك رەۋانىم،
قىلغىل تەرەھھۇم ئەي مېھرىبانىم.

ھەي - ھەي نىگارىم لەئلىڭ ئەسەلدۇر،
بويىنۇغە زۇلفۇڭ زىنجىر مەسەلدۇر،
ھىجرىڭ غەمىدە نەچچە مەھەلدۇر،
كۆز ئىنتىزارىڭ ئىچرە بۇلبۇلدۇر،
شەرھ ئەيلەيەلمەس توتى زەبانىم.

ئەرزىمنى ئەيتاي قادىر خۇداغە،
رەھىم ئەيلەسۇن مەن ھالى تەباغە،
ھىجرىدە قالدىم دەردۇ بەلاغە،
يارىم سېنى دەپ جەۋرۇ جەفاغە،
قالدى بۇ جانىم ۋاھ ئۇستىخانىم.

دىۋانە قىلدى ۋەسلىڭ ھەۋاسى،
ئەفسانە قىلدى كۆڭلۈم يەراسى،
ئاقتى كۆزۈمدىن ھەردەم قەراسى،
ۋەيرانەلەردەك ئاھۇ سەداسى،
ئالەمگە ئىلتىلەر چۇنۇ چاغانىم.

كۆرمەي يۈزۈڭنى ئۆلسەم نېتەرمەن،
مەھشەردە بارىپ ئەرزىم ئېتەرمەن،
مەجنۇن بولۇبان يىغلاپ ئۆتەرمەن،
لەيلى غەمىدە ئاخىر يېتەرمەن،
گۈلزارىڭ ئىچرە ئەي گۈلىستانىم.

ھەق شەيئىللاھ شاھى جانانىم،
بىر لسۇن فىدايىڭ بۇ ناتىۋانىم،
رۇھى رەۋانىم جىسمى نەزارىم،

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى

جانۇ جەمالىم، نامۇ نىشانىم،
تاقۇ رەۋاقۇ گۈزەل بوستانىم.

ۋەسلىڭ بەھارى مۇشىك تاتارى.
يەتكەچ ئاچىلدى گۈللار ئۇزارى،
ھەريان چىقارۇر فەرياد زارى،
ئەھمەدغە ئوخشاش ھەر ئىنتىزارى،
شەھباز نازىڭ بىلە نىگارىم.

× ×

كېلىڭ دوستلار ئىلىم ئوقالى،
نىدۇر ئىلىم - ئىرفان تونالى،
تونۇپ دىنى ئىسلام تۇتالى،
تۇتۇپ ئۆزگەلەردىن كېچەلى،
ئوقالى، ئوقالى، ئوقالى.

بىھەمدۇلىللاھ ھەق بىزنى ئىنسان ئېتىپ،
ھەمە ئىنسان ئارا ئەھلى ئىمان ئېتىپ.
پەيەمبەر بېرىپ دىنىغە سۇلتان ئېتىپ،
شەرىئەت بېرىپ ئەھلى قۇرئان ئېتىپ،
ئوقالى، ئوقالى، ئوقالى.

غەنىمەت بىلىپ ئۆمرى گۈلزارىنى،
تەبەررۇك بىلىپ بار ھەريارىنى،
قىزىق تۇرغالى ئىلىم بازارىنى.
مۇكەررەر قىلىپ دەرس تەكرارىنى،
ئوقالى، ئوقالى، ئوقالى.

ئىتائەت تىلەپ دىن ئىسلام ئۈچۈن.
ھىدايەت تىلەپ خاس - ئام ئۈچۈن.
پۇشايمان قىلىپ ئۆتكەن ئەييام ئۈچۈن،
نەۋالەر چېكىپ دىنىغە ئەئلام ئۈچۈن،
ئوقالى ئوقالى، ئوقالى.

تاماشا قىلىپ بوستانلار ئارا،
تېرىپ غۇنچەلەر گۈلىستانلار ئارا،

جەۋاھىر چىچىپ دوستانلار ئارا،
بۇگۈن ئەھمەدا دىلىستانلار ئارا،
ئوقالى، ئوقالى، ئوقالى.

نەزم

مەشق قىلغىل ئەي بۇرادەر فەزل تاپقايسەن كەسىر،
فەزل تاپقاي ھەركىشى بولسا كىتابەتكە دەلىر.

خەت ئىلمىنى ئوقۇپ قويغىن خەلايىقلار ئارا،
خەتنى نىسفىل ئىلىم دەپ ئەيتتى رەسۇلى مۇئتەبىر.

ھەركىشى ئۆرگەنسە خەت پۈتۈمەكنى ئول بولغاي ئۇلۇغ،
تاكى تاپقايلەر ئۇشۇل خەت بىرلە كۆپ ئەرپى شەھىر.

ھەركىم خەتكە بولسا ئالىم كۆپ كىتابلەر ھەل بولۇر،
ھەل بولۇپ مۇشكۈل كىتابلەر ئالدىدا تولغاي بەسىر.

خەت ئۆزى ياخشى گۈلىستاندۇر خەزانى يوق ئەنىڭ،
ئول گۈلىستان ئىچرە باردۇر نەۋئى رەنگارەڭ سەرىر.

نى بىلۇرلەر ھۆسنى خەتنىڭ قەدرىنى نادان كىشى،
پۈتتى جا كاتىب ئەنى قىلغاي تولا سىكرۇ غەدىر.

خەتنى خوپ قىلغايسەنۇ ھاسىل بولۇرلەر ھۆسنۇ خۇلق،
ھۆسنۇ خۇلق قىلغان كىشىگە جەننەت ئىچرە كۆپ ھەرىر.

مەشغۇل ئولغىل خەتغە كىم تەڭرىم ساڭا نۇسرەت بېرىدۇر،
نۇسرەتى ھەق كىمگە يەتسە ئول بولۇرلەر بىنەزىر.

ئەمدى كەلدۈك ئەي بۇرادەرلەر كىتابەتكە قارا،
ئۇچيۈزۇ قىرىق ئالتە ۋە مىڭدىن كېيىن بەداز ھىجىر.

ئۇشبۇ بەيتىمنى ئىشتىڭ خاس. ئام يارانلىرىم.
يازدى ئابدۇل مۆزنەفىكىم موللا ئەھمەد مۇئىندىر.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئەجەللى شېئىرلىرى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابدۇرەشىت ئىسلام

كەل ئەي دوستۇم فىكرى راھەت قىلالىم،
جەھان بىر نەفەستۇر غەنىمەت بىلەلىم.

دۇرۇپ مەستەك مەيكەدە قابۇسىدە،
چەكىپ شەيئىللاھ ئەلالە سالالىم.

ئەگەر ئۇلسە مەنزۇر پىرى مۇغانە،
ۋىرۇپ جانۇدىل بىر پىيالە ئالالىم.

ئولۇپ فارىغۇلبال ئەندىشەلەردىن،
ئىچۇپ ئول مەيى فەيز ھەقلە دولالىم.

ئالۇپ جام ۋەھم ئىدمەيۈپ مۇھتەسىدىن،
دىلىن خەنجەرى مەۋج مەيلە دىلالىم.

قەلەندەر ئولۇپ ساقىنىڭ دەرگەھىندە،
دۇتۇپ جام كەيفىيەتى جەم بولالىم.

ۋارۇپ ئالەم ئەقلدىن ئىشق سارى،
ئولۇپ خاكى مەيخانەئى ئەدەم ئولالىم.

قىلۇپ كەسب نۇر ئافتابى تەدەھدىن،
بۇ سۇرەت شەبىن سۇبھى مەئنى قىلالىم.

غەرەز كىم چىقۇپ ھەستىلىك زۇلمەتىندىن،
كىدۇپ زەررە خۇرشىد رەۋشەن كىبلەلىم.

بىلۇرسەنمى ئول ساقى كىم دىرۇمىجەن،
ئاياغىسىن ئۇپۇپ قابۇسىندا[1] ئۆلەلىم.

خۇمى مەئرىفەت مۇھىيدىن ئەبدىقادىر،
كى دۇرر نەشئەئى ھەقلە مەنسۇر ناسىر.

كىبلىك ھەمدەمىم رىخشى ھىمىيات سۈرەلىم،
چىقۇپ فەرىدىن ئەرش ئۈزرە دۇرالىم.

كىرەلىم كەلبتانى شەۋقدە سەباتدك،
دىرەلىم گۇلى زەۋقۇ راھەت كۆرەلىم.

بەھارە ۋەفا يوق غەنىمەتدۇر ئولكىم،
چىمەن ئىچرە بىر بەزمى ئىشرەت قۇرالىم.

ۋىرەلىم دىلۇ دىنۇ جانۇ خىرەد ھەم،
نەيۇ چەڭۇ مەئشۇقۇ مەي كەلتۈرەلىم.

چەكۇپ بادە سەرخۇش ئولۇپ نەشئەسىدىن،
ئىلە جەۋھەرى مەئرىفەت كۆرسەتەلىم.

مەيى مۇسىقۇدىن گەھى مەست ئولالىم،
دەمى ئىسۇدىن گەھى دىم ئۇرالىم.

مۇنىڭلە گەھى ئالەمى دىر گىزەلىم،
ئەنىڭلە گەھى ئودلەر ياندۇرالىم.

سەرا سارى گاھى ئەزىمەت قىلالىم،
سۈرەبىيايە گاھى ھەزىمەت سۈرەلىم.

ھەقايىقدە گاھ ئەژدەھاتەك ئۇرۇپ دەم،
مەئارىفدە گاھ ئارسلانتەك يۈرەلىم.

ئەگەر ئازمىقلىق يولدە ۋار ئولسە ۋەھمى،
ئىمامى تەرىقەتدىن ئانى سۇرەلىم.

× ×

ئۇلۇ قۇتبى ھەق جامى ئىرفانە ساقى،
كىم ئەنىڭلە دۇر نەشئەئى فەيز باقى.

سەلامەت نەدۇر دوستۇم، بىر مەلامەت،
مەلامەت چەككەن مەرد بولمىش سەلامەت.

مەلامەت يولىن ئازمىنە ئىشق ئەھلى
ئولساك،
كىم ئانى ئازەنلەر چېكەرلەر نەدامەت.

دىلەر سەفكى مېئراجى ئىشق ئولە ھاسىل،
ئۇنىڭ ئىپتىدا پايەسىدۇر دەلامەت.

دىگىل ئىشق مېئراجى ئاسانكى ئاشىق،
كۆرەر كۇندە ئىشق ئىچرە يۈزبىڭ قىيامەت،

دىگىل بىر مەلامەت ئەلامەتكى ئىشققە،
بەلادۇر، جەفادۇر، ئەنادۇر ئەلامەت.

دېسەڭكىم ئولارسەن سەلامەتلە ۋاسىل،
ئىمامىڭ يولىن بىل تەرىقى سەلامەت.

قۇمۇ ئاشىقىڭ رەھبەرى ئەبدىقادىر،
خۇداۋەندە مەئشۇق ساھىب كەرامەت.

قۇدۇ ئەۋلىيا سەرۋەرى غەۋس ئەئزەم،
جەلىلۇلمەقام ۋە جەلىيۇلمەقامەت.

ئۇلۇ قۇتبى ئەرش ئاستانىكىم ئەيلەر،
جەنابىندە رۇھۇلقۇددۇس ئىستىقامەت.

ئاڭا خاس ئولمىش سەفى ئەسفىيا،
لەۋايى كەرامەت ئەسايى ئىمامەت.

ھەۋايى ھۇۋىيەت دۇرۇر ئول مۇقەررەپ،
ھۇمايى ھۇمايۇن ۋە شەھبازى ئەشھەب.

ئاڭادۇر ۋىلايەت جەھانىندە ھەردەم،
ئەزەل تائەبەد ھۇكم سۈرمەك مۇسەللەم.

دۇرۇر تىغى قۇدرەت ئەنىڭ قەبزەسىندە،
جاھانى تەسەررۇف ئاڭا زىرخاتەم.

ئەنىڭ ئىسمىدۇر ئىسم ئەئزەم ئەسەرلۇ،
سۇلەيمان قەنىكىم كۆرەر ئىسم ئەئزەم.

ئەنىڭ نەفەسىدۇر مەھزى نۇرى مۇقەددەس،
ئەنىڭ جىسمىدۇر ئەينى رۇھى مۇجەسسەم.

تەجەللا سىلە مەھۋ مۇسايى ئىمران،
دۇر ئەنفاسىنە بەندە ئىيسايى مەريەم.

ئەنىڭ مەئرىفەت بەزمى ئىچرە ۋىرۇرلەر،
قەدەھلەر لەبا لەب، پەيا پەي، دەمادەم.

ئەيا قۇتب ساھىبقىرانى ۋىلايەت،
شەھىنشاھ مالىك رىقابى دۇئالەم.

سېنىڭ دەرگەھىڭ ئۇزرە مەن خاك ئولدۇم،
تولە نەفخى رۇھىڭلە ئۆلەم بەراندەم.

مەن ئەھلى فەساھەتدە فەيزىڭلە ئۇيلە،
كىم ئەھلى كەرامەتدە سەن غەۋس ئەئزەم.

دىلىم تىغىنە جەۋھەرى مەدھىڭ ئەيلە،
مۇسەخخەر ئەجەمدۇر، مۇقەييەد ئەرەب
ھەم.

www.uyghurkitap.com

بەگا دەھر ئارا دىرلەر ئەھلى مەئانى،
سىنىڭ روھى قۇددۇسىڭلە ھەمسانى سانى.

× ×

ئەيا مىسلى ئادەم ئىسالى مۇھەممەد،
مۇھىتى مەھامىد يەممى سەرسەرمەد.

قەدىم ئىلە ھادىس ئاراسىندە زاتىڭ،
مۇھەممەددە ئويلەكى مىمى مۇشەددەد.

ئەساتەكدۇر ئول ئەژدەھايى خەۋارىق،
كى مۇسا ئەساسىن يۇتۇپ سىھر ئىبدىپ رەد.

ۋۇجۇدىڭلە تا رەۋز مەھشەر،
سىنىڭ جەددىڭ ئەييامى ئولدى مۇجەددەد.

قەپۇگدە قاراتاش كىبردىت ئەھمەر،
ئاياغىڭ ئۇپۇپ خاك لەۋھى زەبەرجەد.

نىگاھىڭدا تەئسىر ئەكسىرى ئەئزەم،
كى سىماب نەفەس ئولە روھى مۇئەققەد.

غۇبارى رەھىڭ ھۆرۈ رىزۋانە ۋىرمىش،
ئەبرى مۇئەنبەر گۇلابى مۇسەئئەد.

سىنىڭ مۇنكىرىڭنىڭ دۇرۇر خاس مۇلكى،
جەھىمى مۇسەئئەر ئەزابى مۇئەببەد.

سىنىڭ مۇخلىسىڭ روھىغە ۋەقفى مۇتلەق،
بىھىشتى مۇھەييا نەئىمى مۇخەللەد.

تەجەللى بەنەم مەردى مەيدانى مەئنى،
زەبانىم سەنايىڭلە تىغى مۇھەننەد.

قاپۇمدە دۇتۇپ راھۇ رەسمى گەدايى،
فۇزۇلى ـ فۇزۇلى، نەۋائى ـ نەۋائى.

× ×

خەلق ئىتدۇقدە قادىرى قەييۇم،
قىلدى بىر نەرسەنى ھەركىمە مەقسۇم.

يەر بىساتىنە مەردۇم ئەزھارىن،
ئاسمان بەزمىيە چىراغى ئەنجۇم.

مەلەكى نۇردىن مۇتىئ ئەتمىش،
جىننى سەركەشكى دەرانھايۇ سەمۇم.

قىلمىش ئىنسانىنى خاس مەزھەرى زات،
ئەيلەيۇپ خاكدىن جەھۇل ۋە زەلۇم.

شۇگرە بۇ نەۋئىدىن كارامەت ئىلە،
غەۋسى ئىبتدى مۇكەررەمۇ مەخدۇم.

ئول ۋىلايەت نەھادىنە ئۇنسۇر،
ئول كەرامەت ۋۇجۇدىيە ئەقنۇم.

زىكرىلە بەيتى ئاسمان مەئمۇر،
ئىسمىلە خۇمى مەئرىفەت مەختۇم.

كەلىمىدىن ئول ۋۇجۇد مەھفايىد،
ئەقد ئىجاد ئەيلەمىش مەنزۇم.

ئەگا ئەقتاب ۋە ئەۋلىيا دىرلەر،
كىم بىزە سەن ۋەلى ۋىدسەن مەخدۇم.

ھەيدەرە لەختى دىل بەتۇلە بەغىر،
ئەھمەدە جان، خۇدايە ئەينى ئولۇم.

قۇتبى ئەرزۇ سەما مۇھىددىن،
مەزھەرى قادىرى قەييۇم.

ئول ئەمر، ئەۋلىيا ئاگا ئەسكەر،
ئول ئىمام، ئەسفىيا ئاگا مەئمۇم.

باز ئەشھدبدۇر ئۇلكى زىلالىندىن،
يۇمىن ئالۇپ غەيرەت ھۇما ئۇلەبوم.

غەۋسىلىك خەتتى ئۇزرە خەتمى خۇسۇس،
خىلئەتى رۇشدىيە تەرازى ئۇدۇم.

نەزەرىندىن نۇجۇم كۆرمەسە فەيز.
نۇرى يۇمنى ئىسە بولغاي زۇلمەتى شۇم.

تەلئەتى جىلۋەسىندە ئەھلى شۇھۇد،
ئۇيلەدۇركىم قۇياش چىقىندە نۇجۇم.

ئول ئىچىندە مەئارىف ئەستارىن،
كۆزگۇتەك مەھۋە ھەيرەتى ئەھلى فەھۇم.

زاتىدۇر بەرزەخى ھۇدۇس ۋەقىدەم.
سۇفاتى جامىئى ئىزھۇد ۋە ئۇلۇم.

نۇرى ھەق ۋە كىتاب مەستۇر ئول،
رۇئيەت ۋە مەئرىفەتلە ئىت مەئلۇم.

لەۋھى مەغز سۆيلەسۇنكى نەدۇر،
ئول ئەنىڭ قەلبى ئەيلەسەڭ مەفھۇم.

نەفەسى ئول كەئبەئى سەفار كىم ئەيدەر.
سەئى ئەيدۇپ نۇر چۆرەسىندە ھۇجۇم.

ئەۋلىيا ئۇيلە ئەنىڭ ئالىدا كىم،
ھەق ۋۇجۇدىلە بۇ جەھان مەئدۇم.

سۇننەتىن داشلايۇپ بەشەر ئاسى،
زەلالەتىن يول دۇتۇپ مەلەك مەئسۇم.

كەل تەجەللى كى دامەنىن دۇتەلەم،
ئولالەم پاك ۋە ئۇلەلەم مەرھۇم.

دۇخلىسنە جەزا نەئىم ۋە رەھىق،
دۇنكىرىنە سەزا جەھىم ۋەزەقۇم.

ئول شەرابى تەھۇر ئىلە مەسرۇر،
بۇ ئەزاب ۋە سەبۇر ئىلە مەغمۇم.

ئەي كەرەم كانى ۋە سەخا دېڭىزى،
ئەي سىپەھرى ئۇلا مۇھىتى ئۇلۇم.

تا دەمى رۇھى قۇددۇس ئىلە ئىشقىڭ،
ھۇجرەئى قىلمە يىتۇردى قۇدۇم.

نەزم مۇلكىندە ئەقل ئولدى بەڭا،
شاھى ساھىبقىران دېيۇپ مەھكۇم.

ھىند تىخىلە ئەيلەدىم تەسخىر.
ئەرەب ۋە فارس ۋە تەتار ئىلە رۇم.

غەيرەگى ھەرگىز ئۇكەدىم بەنكىم،
بىلمەم ئىخلاس مېھرىڭ ئۇزگە رەسۇم.

مەن ۋە سەلۋابى مەدىھىڭى قوبۇپ،
قىلمىسەبەن ھەۋەس بۇ مىسل ئىلە فۇم.

بەن كەمىنە گەدايى دەرگەھىڭەم،
بەنى لۇتفۇڭدىن ئەيلەمە مەھرۇم.

..

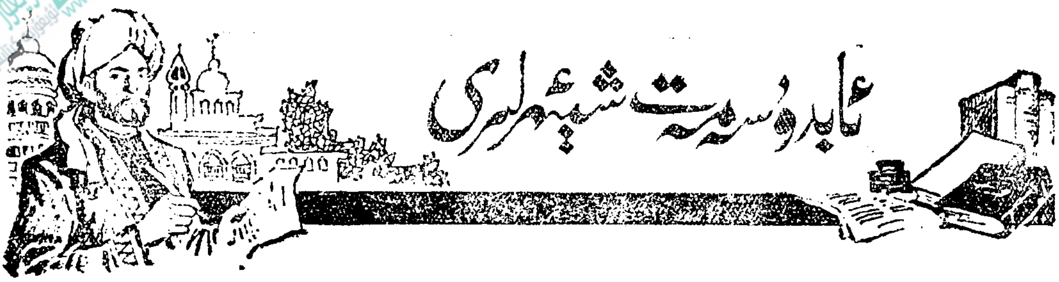

نەشرگە تەييارلىغۇچى: نىجات مۇخلىس

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن:

يېقىندا 18 - ئەسىردە ئۆتكەن ئالىم، تارىخچى، شائىر مۇھەممەد سادىق قەشقەرىنىڭ داڭلىق ئەسىرى «تەزكىرەئى ئەزىزان» نەشرگە تەييارلاندى. ئەسەرنى نەشرگە تەييارلاش جەريانىدا مەزكۇر قولىيازمىنى كۆچۈرگەن كاتىپ ئابدۇسەمەد ئىبنى ئىسلامنىڭ كىتاب ئاخىرىغا ئىلاۋە قىلغان شېئىرلىرى بىزنىڭ دىققىتىمىزنى قوزغىدى.

بۇ شېئىرلارنىڭ بىرىدە كىتابنىڭ كۆچۈرۈلگەن ۋاقتى توغرۇلۇق تۆۋەندىكىچە مىسرالار ئۇچرايدۇ:

كى تارىخ مىڭ ئىككى يۈز بىست شەشدە،...
فەقىرنىڭ ياشى بۇ يىل چىھل شەشدە.

يۇقىرىقى مىسرالاردا كىتابنىڭ ھىجرىيە 1246 - (مىلادى 1831 — 1830 -)يىلى كۆچۈرۈلگەنلىكىنى، كاتىبنىڭ يېشىنىڭ 46 دە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

كاتىب ئابدۇسەمەدنىڭ كىتاب ئاخىرىغا ئىلاۋە قىلغان شېئىرلىرى بىر غەزەل، بىر مەسنەۋى ۋە بىر قىتئە بولۇپ، جەمئىي ئەللىك ئىككى مىسرادىن ئىبارەت. بۇ شېئىرلار ئۆزىنىڭ بەدىئىيلىكى، تىل سەنئىتى جەھەتتىن خېلى يۇقىرى تۇرىدۇ. شېئىرلارنىڭ ھەر خىل شەكىللەردە يېزىلغانلىقىغا قارىغاندا، شائىر ۋە خەتتات ئابدۇسەمەدنىڭ باشقا شېئىرلىرى توپلانمىسىمۇ بولۇشى مۇمكىن. شۇڭا بۇ شېئىرلارنى ئېلان قىلىشنىڭ ئۇنتۇلۇپ قالغان مەدەنىي مىراسلىرىمىزنى قېزىشتا بەلگىلىك ياردىمى بولار دېگەن ئۈمىدتە كىتابخانلارنىڭ ھوزۇرىغا ھاۋالە قىلىمىز.

قىلىپ تەۋفىقنى تەڭرى كەرامەت،
قەلەم ئالدىم قولۇمغە بۇ شەرافەت.

خاجەلەر قىسسەسىن قىلدىم تەئلام،
ئاتىم ئابدۇسەمەددۇر ئىبنى ئىسلام.

بەسى ئېردىم زەئىف ناتەۋان هال،
قىرىق ئالتەدە ئېرمىشكىم سىنۇ سال.

يازىپ بۇ نۇسخەئى شىرىن ماقالات،
بەيان ئەتدىم سىيادەت ئەي نىكۇزات.

كى بولغاي دەپ ئۇلار ئەرۋاهى خۇشنۇد،
ئۇلارنى قىلسە مۇشفىئ بىزگە مەئبۇد.

ئوقۇغاندا يارانلار قىلسەلەر ياد،
شەهىدلەر رۇهى پاكى بولغۇسى شاد.

ئاڭا هەم لۇتف قىلغاي تەڭرى بىسيار،
قىيامەتدە ئەزىزلار هەم خەرىدار.

كىشىكىم ئەۋلىياغە قىلسە ئىخلاس،
تەمامى ئەۋلىياغە بولغۇسى خاس.

كىشىكىم ياد قىلسە ئەۋلىيانى،
بىتەهقىق ياد قىلمىشلار خۇدانى.

كىشىكىم ئەۋلىياغە قىلسە ئىنكار،
قىيامەتدە بولۇر ئول داخىلى نار.

دۇئايۇ خەيرىغە كىم بولسە مۇشتاق،
قىيامەتدەكى قولدار خاجە ئىسهاق.

كىشىكىم ئىئتىقاد قىلسە ئۇلارغە،
شەفىئ ئولغاي قىيامەتدە بۇلارغە.

كىشىكىم دۇشمەن ئولسە جانى بىرلە،
كى بارماس ئول تەقى ئىمانى بىرلە.

كىشىكىم قىلسە شەك ئول خانە دانغە،
قالۇر بىشەك ئەزابى جاۋىدانغە.

مېنىڭ هەددىم ئېمەسدۇر تەئرىف ئەتمەك،
پىرىمدىن رۇخسەت ئولماي ئۆيگە كەتمەك.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

کی تارىخ مىڭ ئىككى يۈز بىست شەشدە،
فەقىرنىڭ ياشى بۇ يىل چىھل شەشدە.

يىلىمنى سوراسە سالىم بەقەردۇر،
كىتابنى پىتمە كىم قوشنى سەفەردۇر.

ئەشۇر ئايىدا باشلاپ بۇ كىتابنى،
تەمام قىلدىم پۈتۈبان بۇ كىتابنى.

× ×

ئىلاھا رەھىم قىل ئىسيانلارىمغە ئىلتىجا قىلدىم،
سىنىڭ لۇتفى يەمىنىڭغە ساغىنىپ بىنەۋا كەلدىم.

يۈرۈپمەن دەربەدەر ھەيران، كېزىپ چۆللەرنى سەرگەردان،
بىر ئاتىڭ سەتتارۇلئۇيۇب ئۇلۇغ دەرگاھ دەپ كەلدىم.

× ×

يارەب ئۆزۈڭ سەن رەھم ئېتىپ قىلغىل گۇناھىمنى كەرەم.
دايىم ئىشىم ئىسياندۇر قىلغىل گۇناھىمنى كەرەم.

شاھۇ كېچەلەر يىغلابان، تەۋبە تەزەررۇئ ئەيلەبان،
سەن پادىشاھى زۇلجەلال قىلغىل گۇناھىمنى كەرەم.

جانىم بىلە ئەللاھ دېدىم، ئىسمى سىفاتىڭ ياد ئېتىپ،
ھەيىيۇ قەدىمۇ بىمىسال قىلغىل گۇناھىمنى كەرەم.

بۇفانى ئالەمدە سىنىڭ مەندىن يامان يوقدۇر قۇلۇڭ،
ئەللاھ زاتىڭدۇر سىنىڭ قىلغىل گۇناھىمنى كەرەم.

ئىسيانلارىم ھەددىن فۇزۇن قۇللۇق بىجا كەلتۈرمەدىم،
سەتتار سىفاتىڭدۇر سىنىڭ قىلغىل گۇناھىمنى كەرەم.

قىل تەۋبە ئەي ئابدۇسسەمەد ھەر بارە ئىستىغفار ئوقۇپ،
شايەدكى قىلغاي رەھىم ئېتىپ ئول پادىشاھى با كەرەم.

ئا. نىزارى، ن. زىيائى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئىسرائىل يۇسۇپ

(داۋامى)

ئۈچىنچى دەرۋىش ئول سەلتەنەت پەناھ پادشاھ ئازادە بەختىنىڭ قىلغان بۇ تۇرفە ھېكاياتىنى ئىشتىپ، پىچۇتاب ئەيلەپ، باشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىنى ئەيتماقدا بۇلبۇل يەڭلىغ تەرەننۇم تۈزۈپ، پادشاھ ئالىي جەنابىنىڭ ھۇزۇرلاردا شىرىن كەلاملار بىرلە تەكەللۇم تۈزگەنىنى بەيان ئەيلەمەك

رىۋايەت قىلۇر راۋىيى نۇكتەبىز،
قەلەم نەۋكىنى ئەيلەبان مۇشكبىز.
قىلىپ چۇن سەھايىفنى ئەنبەر فىشان،
نە ئەنبەر فىشان قىلدى گەۋھەر فىشان.
دۈچىنچى غەرىب سۈردى ئانداغ كەلام،
قۇلاق سالدى چۇن شاھ ئالىي مەقام.
كىرىپ سۆزگە ئانداغ تەكەللۇم بىلە،
نەۋا چەكتى شىرىن تەرەننۇم بىلە.
فەقىر بەندەڭىز فارس شاھى ئىدى،
كى ئول مۇلكنىڭ دەستىگاھى ئىدى.
ئەدالەت بىلە سۈرگەن ئىردى ھەشەم،
داغى شانۇ شەۋكەتدە ئانداغكى جەم.
رەئايادا شەفقەتلىك ئىلكىم ئاچىپ،
كى ئىھسا بىلە ئەدل دۇررىن ساچىپ،
سەخا ئەيلەمەككە بولۇپ خاھىشىم،
بىرەۋگە ئەتا ئەيلەمەك ۋەرزىشىم.
زىھى ئولتۇرۇپ كامرانلىق بىلە،
ھۇكۇمەت سەرىردە خانلىق بىلە.
نە ئالىم بۇ يەڭلىغ ئولتۇرۇپ نەچچە سان،
ھەۋا تەختىدە ئولتۇرۇپ شادمان.
مەجالىس تۈزۈپ ئەھلى ئەشرەپلەر،
قىلىپدۇر خىسالىنى ئەۋسافلەر.
بىرەۋ قىلدى ئۆتكەن ھېكاياتدىن،
ئەجايىب - غەرايىب رىۋاياتدىن.
ئە نۇشىرۋان ئەدلىدىن قىلدى سۆز،
كى ھاتەم سەخا بەزلىدىن قىلدى سۆز.
ئىككىنىڭ خىسالىنى تەۋسىف ئېتىپ،
كى ئەدل سەخاسىنى تەئرىف ئېتىپ.
قىيامەتغەچە بۇ ئىككىدىن نىشان،
قالۇر دەھرىدە ئەل ئارا جاۋىدان.

www.uyghurkitap.com

ۋەزىر ئاچتى ئاغزىدىن ھېكاياتىغە،
كى ھاتەمدىن ئۆتكەن رىۋاياتىغە.
بەنى تەيدە بار ئىردى بىر شىرمەرد،
سەخا بابىدا بارچەدىن ئىردى فەرد.
بۇ دەۋران ئارا ئىسمى ھاتەم ئىدى،
سەخاۋەت ئىشىدا مۇسەللەم ئىدى.
زەماندا قىلدى سەخاۋەت ئىشىن،
كى شاھۇ گەداغە زىيادەت ئىشىن.
كېلىپ ھەر تەرەفدىن ئاڭا سايىلى،
تاپىپ نەقد ئېھساندىن ھاسىلى.
باشىنى قويار ئىردى ئېھسانىغە،
تويار ئىردى ئاچ، ئاش ئىلە نانىغە.
سەخاۋەت بىلە تاپتى نەشۋۇنەما،
سىتايىش قىلىپ ئانى شاھۇ گەدا.
سەخادا ئەجەب مەردى يەكتا ئىدى،
ۋەفا بابىدا بەلكى ئەئلا ئىدى.
بۇ قىلغاننى ھېچكىم قىلا ئالماغاي.
قىلالىسە ئانىڭدەك چىدا ئالماغاي.
قەزارا ئەدۇۋ بولدى نەۋفەل ئاڭا،
تۇرۇپ رەشكىدىن قىلدى جەڭجەل ئاڭا.
بەنى ئامىر ئىچرە بۇ سەردار ئىدى،
كى سەرۋەرلىقىغە بارى يار ئىدى.
يىغىپ لەشكەرىن كەلدى ھاتەمگە ئول،
بەنى تەيگە شىددەت بىلە قويدى قول.
چۇ ھاتەمگە ئاڭلاندى بۇ ماجەرا،
جەھان بولدى غەمدىن كۆزىگە قارا.
ئۆزى كۆڭلىگە ئەيلەدى مەسلەھەت:
«ساڭا مۇندا تۇرماق ئەمەس مەنىيەت.
ئانىڭ بىرلە قىلسام مۇھارىب ئەگەر،
قەبىلە ئارا بولغۇسى دەردى سەر.
چۇ خۇنرىزلىق بولغۇسى ئەل ئارا،
رەۋا بولماغاي ئەيلەمەك ماجەرا.»
دېبان چىقتى پىنھان ئۆلۈس خەيلىدىن،
فەرار ئەيلەدى بۇ بەلا سەيلىدىن.
كى نەۋفەل كېلىپ ئەيلەدى دەستگىر،
ھەمە مالۇ ئەھلىنى قىلدى ئەسىر.

چۇ ھاتەمنى تاپماي تەرەددۇد قىلىپ،
تاچىپدۇر بۇ ئۆزنى تەجەررۇز قىلىپ.
چۇ نەۋفەل قىلىپ يارلىغ خەلق ئارا:
«كى ھاتەمنى ئىستەپ تاپىڭلار يانا.
ئەگەر تاپسەكىم لۇتف ئىلە سەرەفراز،
قىلۇرمەن ئانى مال ئىلە بىنىياز.»
تەجەسسۇس بىلە ئىستەدى ھەركىشى،
ھەمە خەلقنىڭ ئىستەمەك ۋەرزىشى.
چۇ سۆز ئاڭلاغىز ھاتەمى زاردىن.
قاچىپ ئول زەمان ئەھلى جەببارىدىن.
چۇ بىر غارنى قىلغان ئىردى پەناھ.
قىلىپ كەچەيۇ چە ئول كۈنى تەكيەگاھ.
كىرىپ ئاندا بىر پىر مەردى كەلان،
ئەجۇزە بىلە ئىككى بەچچە ھەمان.
بۇ غارى ئۇلارنىڭ مەقامى ئىدى،
بۇ بىچارە بەيتۇلەھرامى ئىدى.
تاپىپ ھەر كۈنى ئاندا روزا نەسىن،
نىشمەن قىلىپ كۈنجى ۋەيرانەسىن.
تەناۋۇل قىلىپ ئاندا بۇ ئاچلار،
تويۇپ ئاندا تاپىغانىغە مۇھتاجلار.
جەھاندىن بۇ يەڭلىغ ئۆتۈپ روزگار،
نەچە سال ئىدى، ئۆي بولۇپ ئۇشبۇ غار.
كىرىپ ئاندا ئوت ياقتى ئول پىرەزال،
كى غارنىڭ تۆرىدىن كۆرۈندى جەمال.
نە كۆردىكى بىر ئادەمى ئولتۇرۇپ،
كى مۇڭلۇغ كىشىدەك تۆبەن تەلمۇرۇپ.
بۇ ئەسنادا سوردىكى پىردىن ئەجوز:
«كېچىچكىنىڭ بابا، شەھەر ئىچرە نە سۆز؟»
بابا ئايدى: «سۆز ئاڭلاغىل ئەي بۇبى،»
كى زالىم يوق ئىركەن بۇ نەۋفەل كەبى.
بەنى تەينى غارەت قىلىپ لەشكەرى،
تۈشۈپ ئىلكىگە بارچە سىيمۇ زەرى.
چۇ ھاتەم ۋىساقىنى قىلدى تەلان،
رەمە چارپايىنى ئەيلەپ بۇلان.
چىنان ئاقتارىپ تاپماي ھاتەمنى ئول.
قىلىپ يارلىغ باستى خاتەمنى ئول:

«كىشى تاپسە ھاتەمنى مىلك زەر بېرەي،
داغى شاد ئولۇپ، دۇررۇ گەۋھەر بېرەي!»
ھەمە خەلق ئىستەپ تاپائالمادى،
كى يەتكەن يېرىگە يەتەئالمادى.
تەجەسسۇس قىلىپ ئىستەبان ھەركىشى،
تاپالماي ئانى قاتتى ئەلنىڭ باشى.
بۇ سۆزنى دېدى ئول قەرى ئاقسەقال،
ئىشىتتىنىۋ بەس بولدى ئول پىرەزال.
بۇلار تۈشتى ھاتەم ئۈچۈن قايغۇغە،
بۇ قايغۇ بىلەن كەتتى كۆز ئۇيقۇغە.
چۇ بىچارە ھاتەم ئىشىتتى كەلام،
كۆزىگە ئانىڭ ئۇيقۇ بولدى ھەرام.
تاڭ ئاتقۇنچە بىدار ئېدى غار ئارا،
تۈمەن غەم بىلە مەسكەنى تار ئارا.
كېتىپ زۇلمەت ئاندا بولۇپ نۇر پاش،
فەلەككە چىقىپ ياشىن ئولدەم قۇياش.
چۇ ھاتەم كېلىپ پىرنىڭ ئالىغە،
ئەجەب زار ئىلە سۆيدى سەقالىغە.
دېدىكىم: «بىلىڭلار ئەيا ناتەۋان،
ئۆزۈمنى ساڭا ئەمدى ئەيلەي ئەيان.
جەھان ئىچرە مەشھۇر ئالىم مەنەم،
سەخا پىشەئى مەرد ھاتەم مەنەم.
قاچىپ زۇلم ئېلىدىن كېلىپ مەن نىھان،
كى سىزلەرگە ئۆزنى قىلىپ مەن ئەيان.
يۈرۈڭلاركى ئەمدى مۇرۇۋۋەت قىلاي،
بۇ جاندىن كېچىبان فۇتۇۋۋەت قىلاي.
چۇ باغلاڭ قولۇمنى تەنابى بىلە،
مېنى ئىلتىڭ ئولجە ھېسابى بىلە.
چۇ نەۋفەلگە ئىلتىڭ ئانى شاد،
تاپىڭ بۇ جەھان ئىچرە سىز ھەم مۇراد.»
يىغلدى ئاياغىغە ئول پىرى زال،
كى ھاتەم ئۈچۈن ئانچە بولدى مەلال.
دېدى: «ئەي جەۋانمەرد بولغۇم فىدا،
نەسىب ئەتمەسۇن ئانداغ ئىشنى خۇدا.
نە ھەددىم بولۇر باغلاماغلىق سېنى،
خىجىل قىلماغىل ھەم ئۆزۈڭنى مېنى.
چۇ دۇشمەن تولادۇر جەھاندا ساڭا،
نەچە خەسم كەلدى، يولۇقتى ماڭا.
تەجەسسۇس بىلە ئىستەبان ئاقتارىپ،
قىلىپ سەر ھېساب ئانىدا ـ مۇندا بارىپ.
فەنا غارىدا ئۆزنى ئەيلەڭ نىھان،
كى ئۇشبۇ مەكان سىزگە دارۇلئەمان.»
چۇ ھاتەم دېدى: «ئاڭلادىم رازنى،
مېنى ئىستەگەن بارچە غەممازنى.
ئانىڭ ۋەئدەسى لۇتف ـ ئېھسان ئېمىش،
مېنى تۇتقان ئەلگە فەراۋان ئېمىش.
كى سەن ئاندا ئىلتىپ سەرەفراز بول،
خەلايىق ئىچىدە بائېئزاز بول.
سەۋاب ئولسۇن ئاخىر بۇ ئىشلار ماڭا،
بۇ مېھنەت ئارا نەفئ بولسۇن ساڭا.
مەئازەللاھ، بۇتۇرفە گۇفتاردۇر،
بۇ ئىشغە نە ھەددىم مېنىڭ باردۇر.
مېنى ئەيلەمەڭ كۆپ خىجالەت بەسى،
كى قىلماڭ بۇ ئىشدا جەھالەت بەسى.
مۇرۇۋۋەتدىن ئېرمەس ساڭا بۇ قىلىق،
كېرەكدۇر ساڭا ئەيلەسەم ياخشىلىق.»
چۇ ھاتەم ئاڭا سەئيي قىلدى تولا،
بابا ھەم ئاڭا رەئيي قىلدى تولا.
تەۋەللانى كۆپ قىلدى ھاتەم داغى:
«قەبۇل ئەيلە سۆز، بۇ سەخانىڭ چاغى.
بولۇر مەنكى ئاخىر داغى ئاشكار،
سېنى ساقلادىڭ دەپ تۇتار نابكار.»
چۇ ھاتەمنى باغلاپ بابا لائىلاج،
كى نەۋفەل قاشىغە بولۇبان خىراج.
ئالىپ كەلدى نەۋفەل جەنابىغە ئول،
چىقىپ غاردىن قىلدىلەر ئەزمى يول.
تالاشتى بابادىن نەچە ئادەمى،
نەۋفەلگە بۇ ئىش بولۇپ مۇھىمى.
چىراكىم قىلىپ ۋەئدە ئېھسانىغە،
تەرەددۇد قىلىپ راستۇ يالغانىغە.
بابادىن ھەقىقەتنى قىلدى سوئال:
«كى تەقرىر ئەيلە. نېدۇر ئۇشبۇ ھال؟»

بابا ئايدى: «ئەي شاھ. ئىبرۇرمەن غەرىب،
چۈمەن سۆزلەسەم خەلق كۆرگەي ئەجەب.
ئۆزىدىن سوراپ سۆزنى تەھقىق ئېتمەك،
يەنە راستۇ يالغاننى تەفرىق ئېتمەك.»
چۈ نەۋفەل كۆرۈپ ھاتەمى زارنى،
كى ھازىر قىلىپدۇر گىرىفتارنى.
دېدى: «سۆز نىدۇر راستىنى قىل بەيان،
كى ئەسرار بولسۇن فەقىرغە ئەيان.
دېدى ئاندا ھاتەم: «چۈ ئاگاھ بول،
خىرەد پىرىغە بەلكى گۇمراھ بول.
كېلىپ سەن ماڭا زۇلم ئۇتىن ساچىپ،
خەلايىق ئەمانىغە سەندىن قاچىپ.
بارىپ ئېردىم ئۇل كوھ ئارا غارغە،
مۇلاقات ئولۇپ بۇ فەقىر يارغە.
ئەيالى بىلە ئەيلەدى گۇفتىگۇ،
كى ئېھسانىڭىزنى قىلىپ ئارزۇ.
«كىشى تۇتسە ھاتەمنى ئېھسان تاپار،
داغى نازۇ نېئمەت فەراۋان تاپار.»
مېنى تۇتغان ئەلگە قىلىپسىز ۋەئىد.
ھەمول ۋەئدەدىن بارچە ئەيلەپ ئۈمىد.
بابا ھەم مۇنى ئارزۇ ئەيلەدى،
خىجالەتدە جىسمىمنى سۇد ئەيلەدى.
تاڭ ئاتقاندا كەلدىم بابا ئالىغە،
داغى رەھم ئېتىپ ناتەۋان ھالىغە.
دېدىم: «ئەي بابا، مەردى ھاتەم ئۆزۈم،
سەخا ئىلكىگە بەلكى خاتەم ئۆزۈم.
مېنى ئىلىتىبان ئەيلە نەۋفەلنى شاد،
كۆرۈپ لۇتفى ــ ئېھساننى تاپقىل مۇراد.
باباغە ئۆزۈمنى فىدا ئەيلەدىم،
كېچىپ جاندىن ئۇلدەم سەخا ئەيلەدىم.

نە قىلساڭ تۇرۇبمەن قىلۇرسەن ئۆزۈڭ،
تۈشۈبمەن قولۇڭغە بىلۇرسەن ئۆزۈڭ.»
باشىن سالدى نەۋفەل خىجالەت بولۇپ،
ئۇيالتدىن ئەجايىب مەلالەت بولۇپ.
دېدى كۆڭلىدە: «مەن خەتا ئەيلەدىم،
كى بۇزۇلمىنى ناروا ئەيلەدىم.
كىشى جاندىن كەچسە دەرۋىش ئۈچۈن،
فىدا ئەيلەسە ئۆزنى دىلرىش ئۈچۈن.
خۇدانىڭ رىزاسىنى ئىستەبدۇر ئول،
مۇڭا زۇلم قىلماق ئەمەستۇر قەبۇل.
بۇدۇر ئەھلى ئىنساف، ئەھلى ۋەفا،
خەتا ئەيلەمەكلىك مۇڭا دۇر جەفا.»
چۈ نەۋفەل قوپۇپ ئورنىدىن ئولزەمان،
چۈچۈك تىل بىلە ئۆزر قىلدى ئەيان.
ئاياغىغە قويدى ئۇيالتلىغ باشىن،
كى جارى قىلىپ ئالىدا كۆز ياشىن.
تولا ئۆزر بىرلە تەۋەللا قىلىپ،
تەۋازۇئ بىلە كۆپ مۇۋاسا قىلىپ.
چىقاردى ئانى ئولزەمان تەختكە،
كى ئىجلاس بەردى نىكۇ بەختكە.
ئۆزى پايگەھدە تۇرۇپ بەندەۋار،
ئانىڭ خىزمەتىن ئەيلەدى ئىختىيار.
سەخادىن بولۇپ دوست، دۈشمەن ئاڭا،
بولۇپ تەخت ئەتا ھەم نىشىمەن ئاڭا.
چۈ ناقىلدىن ئاڭلاپ بولۇپ بىقەرار،
سەخا قىلغالى ئەيلەدىم ئىختىيار.
ئايا ساقىيا، جام ئىنئام قىل،
كى يارىم بىلە ۋەسل ئىنئام قىل.
چۈ ئۇل يار ئۈچۈن جاننى ئەيلەي كەرەم،
سەخا بەھرىدە ئۆزنى ئەيلەپ ئەدەم.

فارس شاھى ھاتەم سىفاتىن ۋەزىردىن ئاڭلاپ، سەخاۋەت مەيدانىغە قەدەم قويۇپ، قىرىق ئىشىكلىك ئىمارەت بىناغ قىلىپ، سەخا ئىشىكىن ئاچقاندا، بىر دەرۋىش ئەمتىھان ئۈچۈن قىرىق ئىشىكدىن كىرىپ پادشاھ ئىپتىراز قىلغاندا، رابىئە بەسرىدىن نىشان يېتىپ، شاھى فارسغە كۆرمەكنىڭ شەۋقى تۇشۇپ بەسرىگە ئەزم قىلغانى

چۈ سۆز ناقىلى قىلدى جارى قەلەم،
ھىكايات تەرھىغە سۈردى رەقەم.
كى ھاتەم سۆزىدىن ماڭا يەتتى ھال،
سەخا قىلغالى كۆرگۈزۈپ ئىشتىغال.

ۋەزىرغە دېدىم: «بىر ئىمارەت قىلىڭ،
كى ئۇستادلارغە زىيافەت قىلىڭ.
قويۇڭ ئول ئىمارەتكە قىرىق بىر ئىشىك،
كى ئىنئام تاپسۇن داغى چوڭ ـ كىچىك.»

ۋەزىر ئۆتتى فەرمان قەبۇل ئەيلەدى،
كى شىدى بۇيرۇغانغە شۇغۇل ئەيلەدى.
تاپىپ ئاندا ئۇججارۇ كىملكارنى،
كى ئىشلەتتى گۇلكارۇ نەججارنى.
ئىمارەت قىلىپ قويدى كۆپ بابلار،
كىلۇر ئاندا كۆپ شەيخ ئىلە شابلار.
بىناﺋ ئەيلەدى بىر ئۇلۇغ * خانەنى،
سالىپ ئاندا ئۇل فەرش شاھانەنى.
ئاڭا كەلتۇرۇپ ئانچە ئالتۇن دەرەم،
چىۇ قىلماق ئۇچۇن نەقدىن ئەلگە كەرەم.
مۇھەييا قىلىپ بارچەنى ئۇل ۋەزىر،
ماڭا دېدى ئۇل: «ئەمدى ئەيلەڭ گۇزىر.
جەھان خەلقىغە ئەيلەدىم يارلىغ،
قىلۇرمەن فەقىرلەرغە دىلدارلىغ.»
جەھانغە ئۇل ئىش ئانچە مەشھۇر ئۇلۇپ،
ھەمە كەلدى ئىھسانغە مەغرۇر ئۇلۇپ.
نەچە ۋەقت ئىبدى لۇتق-ئىھسان ئىشىم،
سەخا فەنى بىرلە ئىرۇر ۋەرزىشىم.
كىرىپ ئاندا ھەركىمگە قىلدى ئەتا،
كى ھاتەم سىفەت ئەيلەدىم كۆپ سەخا.
زەماندىن زەمان ئۆتتى بۇ كار ئىلە.
كى ياندۇرمادىم كەلسە تەكرار ئىلە.
قەزارا، كۈنى كەلدى چۇن بىر غەرىب،
سەخاۋەت مەكانىغە بولدى قەرىب.
كەرەم ئەيلەدىم ئاڭا دىنارنى،
ئالىپ ياندى ئۇل، قىلدى رەفتارنى.
يەنە بىر ئىشىكدىن كىرىپ زەر ئۇچۇن،
كى ئىبرام ئەيلەپ قەلەندەر ئۇچۇن.
يەنە ئەيلەدىم بەزل جەۋدۇ ئەتا،
نەچە بار كەلدى، قىلىپ مەن سەخا.
ھەمە دەردىن ئۇل كىردى ھازەلقىياس،
تۇتۇپ دامەنىن زەر قىلىپ ئىلتىماس.
ئىشىكلەر تەمام ئۇلدى كىردى غەرىب،
تەمەئلەر قىلىپ تۇردى ئۇل يالبارىپ.

دىماغىمدىن ئۆرلەپ غەزەبدىن ئالاۋ،
تۇرۇپ ئۇل قەلەندەرگە ئەيلەپغۇلۇۋ * .
دېدىم: «ئەي قەلەندەر ئەجەب تويمادىڭ،
تەمەئ ئەيلەمەكنىڭ ئىشىن قويمادىڭ.
كى ئازارەگە بىر دەرەم بەسدۇرۇر،
جەھان نەقدى كۆزىگە بىر خەسدۇرۇر.
بىرەۋ ئىككى-ئۈچكە قەنائەت قىلىپ،
مەكانىڭدا ھەقغە ئىبادەت قىلىپ.
تەمام ئۇلسە كەلسەڭ يەنە خوب ئىبدى،
قەلەندەر تەرىقىدە مەرغۇب ئىبدى.
قەلەندەر ئاتىڭدا قەنائەت قانى؟
ئانىڭ ئارقەسىدىن لەتافەت قانى؟
بۇ دۇنيا ئىشىدىن نەدامەت قانى؟
كى ئىسلام ئىچىدە دىيانەت قانى؟
زىيادەتنى تاشلاپ دەرەم ئىستەدىڭ،
كى باشىڭغە دۇنيادا غەم ئىستەدىڭ.»
دېدى ئۇل قەلەندەر تەمەسخۇر قىلىپ،
دەرەملەرنى تاشلاپ تەنەففۇر قىلىپ.
غەزەبدىن باقىپ چەشم ئالۇد ئاڭا،
نېدىن ئىستىھان ئىبردى مەقسۇد ئاڭا.
دېدى ئۇلزەمان شەھغە ئەيلەپ خىتاب:
«كى مىننەت قىلىپ سەن ساڭا يوق سەۋاب.
ئىبشىتمەيمۇ ئىبردىڭ بۇ ئاياتنى،
«يا ئەييۇھەللەزىنە ئامەنۇ لاتۇبتىلۇ
سەدەقاتكۇم بىلمەننى ۋە لەزا.» *
كى زەمىندا بولغان كەراماتنى.
كەرەمنىڭ شەممى ساڭا يەتمەگەن،
ھەۋەس بىرلە بۇ ئىشنى سەن ئەيلەگەن.
سەخاۋەتلىكىڭنى قىلىپ ئىختىيار،
قىلىپ سەن سەخا قىلغالى ئىختىيار.
بۇ تەقلىد ئىرۇر، ئۆرگەنىپ قىل سەخا،
كى بەسرىدە بار رابىئە خۇشلىقا.
ئىرۇر ماھدەك تۇرفە جانانە قىز،

* قولىيازمىدا «ئۇلاغ» يېزىلغان.
* قولىيازمىدا «فۇرۇ» يېزىلىپ قالغان.
* «ئەي ئىبتەقات قىلغۇچىلار، مىننەت ۋە ئازا قىلىپ سەدىقەلىرىڭلارنى بىكار قىلماڭلار.»

www.uyghurkitap.com

كى ھەدىسىز مۇخادىم، غۇلامۇ كەنىز.
جاھان خەلقىدە يوق مىسالى ئانىڭ،
ئەمەستۇر مۇيەسسەر ۋىسالى ئانىڭ.
سەخاسىدا مىڭ ھاتەم ئولغاي خىجىل،
ھەياسىدا ئەھلى خىرەد مۇنفەئىل.
خەزايىن — دەفايىن ئاڭا بىغەدەد،
جەھان ئىچرە مەشھۇر ئەھلى سەنەد.
ئانىڭ بىر قولىدىن چۇ كەسب ئەت سەخا،
بىلىپ، ئۆرگەنىپ، بەئد قىلغىل ئەتا.»
تۆگەتتى سۆزىنى قەلەندەر تەمام،
كى تاشلاپ دەرەم، يولغە قىلدى خىرام.
چۇ دەئۋەت قىلىپ ئانچە مەئزۇر دەپ،
يۈرۈپ ئارقەدىن ئۆزگەگە ئاچتى لەب.
چىنان قىلدى تەكلىف بۇ دەرۋىشنى،
كى سانچىپ كۆڭۈل ئىچرە يۈز نىشنى.
قەبۇل ئەتمەدى ئول يانىپ كەلمەدى،
فەقىرنى داغى كۆزىگە ئىلمادى.
ئاڭا * يالبارىپ ئەيلەدىم زارلىغ،
بۇ زاھىد ماڭا قىلمادى يارلىغ.
بولۇپ كۆزدىن ئول ئادەمى ناپەدىد،
كى ئارقامغە ياندىم ئۈزۈبان ئۈمىد.
ماڭا قىلدى تەئسىر قەۋلى غەرىب،
قالىپ ھەسرەت ئىچرە چۇ ئۆزدىن بارىپ.
يەنە بەسىرىدە رابىئە تەۋسىغىن،
قەلەندەردىن ئاڭلاپ ئانىڭ تەئرىفىن.
تۇشۇپ ئولزەمان خەستە جانىمغە ئوت،
تۇتاشتى داغى خانۇمانىمغە ئوت.
ئاڭا غايىبانە يېتىم تىيرى ئىشق،
كۆڭۈل شاھىغە يەتتى تەئسىرى ئىشق.
ھەرەمگە كىلىپمەن بولۇپ بىدىماغ،
قەلەندەر قويۇپ جانۇ كۆڭلۈمگە داغ.
دېدىمكى: «ساڭا سۆز بۇدۇر ئەي ۋەزىر،
كۆڭۈل زەخمىگە ئەيلەگەيسەن گۇزىر.
ئەسىر ئولدى كۆڭلۈم بىرەۋ دامىغە،
يېتەي ئەمدى ئول ئىشنىڭ ئەنجامىغە.

ساڭا مەسلەھەت ئولكى ئەي قەدردان،
جەھان خەلقىدىن سىرنى تۇتقىل نىھان.
سەرىر ئۈزرە ئولتۇر جەھانبان ئولۇپ،
كى ئەدل ئەيلە ئورنۇڭدا سۇلتان ئولۇپ.
باراي بەسىرىگە ئول پەرىزاد ئۈچۈن،
سەفەر ئەيلەيىن سەرۋ ئازاد ئۈچۈن.
ئاڭا ئەقد بولماق مۇيەسسەر ئىسە،
خۇداۋەندە ئانى ئەتا ئەيلەسە.
مۇرادىمغە يەتسەم كى يوقتۇر ئەجەب.
ھۇسۇلى مۇرادىمغە قىلساڭ سەبەب.»
ۋەزىر ئايدى: «شاھا، بۇ نې كاردۇر؟!
قەلەندەردۇر ئول ياكى ئەييار دۇر.
ئانىڭ سۆزىگە يۈتمەگەن خوب ئىرۇر،
چىراكىم ئۇلار ئەھلى مەئيۇب ئىرۇر.
قاچان شاھ يۈتكەي گەدا تەۋلىگە،
كى ئىقرار ئېتىلىڭ تىلنى لاھەۋلىگە.
ئەيا شاھى ئالەم، بۇ باتىل خەيال،
ئانىڭ سۆزى بىرلەچۇ بولماڭ مەلال.
دېدىم: «ئەي ۋەزىر، مەنئ قىلماڭ مېنى،
كى ھىجران بىلە جەمئ قىلماڭ مېنى.
چۇ ئول قەۋلىنىڭ راستى بولدى ئەيان،
كى ئول ياردىن ئەمدى تاپىغۇم نىشان.
نىھان دەردكە ئۇچرادى بۇ كۆڭۈل،
كى ئىشق ئاتەشىدە بولۇپ سۇ كۆڭۈل.
نىھان ئەيلەسەم، يەتكۇسىدۇر خەلەل،
چىراكىم ۋۇجۇدۇمنى قىلماي كەسەل.
ئىلاجىمغە سەئي ئەتكەنىم خوبدۇر.
ئۆزۈم بارغانىم ئاندا مەرغۇبدۇر.
چۇ خەيلۇ ھەشەمنى سىپارىش قىلاي،
ساڭا تاپشۇرۇپ ئاندا بارىش قىلاي.
كى يەر ئۈزرە ئولتۇرۇپ قىلىپ شاھلىق،
ھەمىشە قىلىپ ئەلگە ئاگاھلىق.
ئەدالەت بىلە خەلق ھالىنى سور،
فەقىر ناتەۋان ئەھلىنى ياخشى كۆر.
ئۇمۇرىمغە قىلدىم ۋەكالەت سېنى.
سەرىرىمغە قىلدىم دەلالەت سېنى.

* قولىيازمىدا «مۇنى» يېزىلىپ قالغان.

چۇ ئۇرنۇڭدا بول مۇلك ئاراجا نىشىن،
ھۆكۈمەتدە ئىلكىڭگە سالغىل نىگىن.
ۋەفارەسىڭنى تۇت، جەھاندار بول،
سەخا قىل، رەئاياغە دىلدار بول.
سېنىڭ ئىنقىيادىڭغە كىرگەي ئۇلۇس،
كى مەن كەلگۈچە ئەيلەگىل پايى بوس.
نەسىھەت بۇدۇر ئاڭلاغىل جان بىلە،
كەرەم قىل خەلايىقغە ئېھسان بىلە.
قىلىڭلار مېنى ھەم دۇئادا تىلەب،
ماڭا قىسمەت ئېركەن بۇ شورى شەئەب.»
ۋەزىر ھەم قەبۇل ئەيلەدى لائىلاج،
كى شەھلەر كەبى كەيدى باشىغە تاج.
ھۆكۈمەت سەرىردە ئولتۇردى ئۇل،
كى جان بىرلە فەرمانىنى تۇتتى قەبۇل.
مە ئەلقىسسە، كەيدىم فەقىرى لىباس،
كى شەھلىق بىلە قىلماغۇدەك قىياس.
زەرۇ سىيم، گەۋھەر زەخىرە قىلىپ.
چىقىپ شەھردىن كۈننى تىيرە قىلىپ.
سەمەندىمنى سۈردۈم بەيابان سارى.
بەيابان ئارا كۆڭلۈم ئالغان سارى.
ۋىلايەتدە قالدى ۋەزىر خوبلاشىپ،
يۈرۈپمەن چاپىپ ئارغادالدىن ئاشىپ.
يۈرۈپ بەسى سارىغە بولدۇم رەۋان،
باسىپ قەتئە ئېتىپ نەچە داغۇ دەۋان.
چۇ سۈرئەت بىلە گەشت ئېتىپ دەشتنى،
كى تەرك ئەتمەيىن دەشت ئارا گەشتنى.
چۇ داخىل بولۇپمەن كېلىپ بەسرىگە،
خىيابان‌دا كۆز تۈشتى بىر قەسرىگە.
تەئەممۇل بىلە ئەيلەدىم سەرھىساب،
گۇمان ئەيلەدىم قەسرى ئالىجەناب.
چىراكىم ئىشىكلەر ھەمە لاجۇۋەرد،
كى تىللا بىلە ئەيلەگەن نەقشى زەرر.
جەۋاھىر بىلە قىلغان ئاراستە،
مۇزەييەن مەفرەشدە پىراستە.
ياپۇقلار خىتايى مەتائىدۇرۇر،
كى ئۇل دەئشى كۈننىڭ شۇئائىدۇرۇر.

تۇرۇپ لەھزە ئاندا، بولۇپ ئىنتىزار،
كى ئارقامغە يانماق قىلىپ ئىختىيار.
يانىپ ئېردىم ئاندىن بەش - ئالتە قەدەم،
مېنى چىرلادى ئاندا ساھىب ھەرەم.
ئىشىكنىڭ ئاچىلغان سەداسى كېلۇر،
قاراپمەن خىيابان ئاتاسى كېلۇر.
دېدى: «ئەي ئەزىزا! تەۋەققۇف قىلىڭ،
بولۇڭ بىزگە مېھمان تىلەتتۇف قىلىڭ.
كېلىپ قەسرىگە ئەمدى يانماق نېدۇر؟
فەقىرلارنى رەنجۇر قىلماق نېدۇر؟
مېنى كۆردى ئاچىلدى گۈلدەك داغى،
كېلىپ تۇردى ئالدىمدا قۇلدەك داغى.
سەقالى ئانىڭ مىسلى كافۇردەك،
يۈزارىغە باقسام ئانىڭ، نۇردەك.
ماڭا دېدى شىرىن تەكەللۇم تۈزۈپ،
بەسى خۇلق ئىلە يۈزلەر كۆرگۈزۈپ.
دېدى: «بۇ كېچە بىزگە مېھمان ئولۇڭ،
بۇ بىچارە جىسمىمغە دەرمان ئولۇڭ.
زەمانى تەۋەققۇف قىلىڭ مۇندا سىز،
مېنى شاد قىلماق ئۈچۈن ئەي ئەزىز!
ئىمارەتكى كۆردۈك بەسى خۇشنە ماي،
كى مېھمانلار خانەسى ئۇل سەراي.
يۈزۈڭدىن بۇكۈن ئەتمە مەھرۇم مېنى.
ئۆزۈڭدىن بۇ دەم قىلمە مەئدۇم مېنى.
تەۋازۇئ قىلىپ نەچچە ئەقسام ئىلە،
ئۆيىگە ئالىپ كەلدى ئىكرام ئىلە.
كىرىپ ئاندا كۆردۈم بىر كەڭرۇ باغ،
ئىچىدۇر ۋەسئ تامى گويا كى تاغ.
گۈلۈ سەبزەلەر بىرلە ئاراستە،
سۈزۈك سۇلارى ئاندا پىراستە.
بەلەند قەسرلەر باغ ئارا باردۇر،
ئېرەم قەسرى ئاندىن نەمۇداردۇر.
بىساتى سالىغلىق كى شاھانەئى،
ھەمە تەرزى جەننەتنەما خانەئى.
مېنى ئۇل بىسات ئۈزرە ئولتۇرغۇزۇپ.
كى ئالدىمدا خۇدداملار تۇرغۇزۇپ.

www.uyghurkitap.com

چۈ زاھىر قىلىپ ئانچە ئىكراملار،
ئالىپ كەلدى چىنىي نەفىس جاملار.
پەياپەي تۇتۇپ بەردى جامى شەراب،
يەنە ھەم ئىچۈردى مەيى لەئل ناب.
قىلىپ چۈن مۇھەييا غىزايى لەتىف،
يەنە كەلتۈرۈپ شەھد ئالۇد رەغىف.
دىماغىمنى قىلدى مۇئەتتەر تەمام،
يېتىپ بىر غىزايى مۇئەنبەر مەشام.
خاجە كەلدى ئالدىمغە تەشرىف ئېتىپ،
تەناۋۇل قىلىڭ دەپ كى تەكلىف ئېتىپ.
چۈمەن ھەۋەسلە قىلدىم ئۇل يارغە،
تىل ئاچىپ زىھى ئۇزرۇ گۇفتارغە.
دېدى پىر ئولدەم كى: «ئەۋۋەل تەئام،
كى رەسمدۇرۇر ئەكل بەئدىز كەلام.»
تەناۋۇل قىلىپ سىر بولدى شىكەم،
تۇتۇپ ئۇل خاجە جاملار دەمبەدەم.
ھەمول مەرد خۇشخۇيۇ خۇشگۇي ئېدى،
يايىپ ماھەزەر بارچە خۇشبۇي ئېدى.
كېچە تاڭغە تەگرۇ سەزاۋەر ئولۇپ،
تەنەئئۇم فەراغەتدە ھەمراز ئولۇپ.
تۆشەكلەر سالىپ ئاندا زەررىن مەئاب،
«قىلىڭ ئىستىراھەت ئەگەر كەلسە خاب.»
قويۇپ خىزمەتىمدە ئىكى خادەمى،
مېنىڭ ھالىمغە باخەبەر ھەر دەمى.
ئۆزى ياندى، مەن ھەيرەت ئىچرە قالىپ،
بۇ ئەندىشەيۇ فىكرىدە باش* سالىپ.
مېنىڭدەك غەرىبغە نەۋازىش قىلۇر،
تەرەھھۇم بىلە لۇتف ـ سازىش قىلۇر.
فەراغەت بىلە خادەمى خۇش بەيان،
قاشىمغە كېلىپ دېدى: «ئەي مېھمان!
بۇ جايى بەلەند ساھىبى باردۇر،
ئانىڭ بۇيرۇغىدىن بۇ كىرداردۇر.
ئاڭا تابىئ ئولمىش بۇ كەتكەن كىشى،
بۇ بەزل كەرەمدۇرلەر ئانىڭ ئىشى.»
بۇ سۆز ئاڭلابان خاتىرىمغە كېچىپ،
كېتىپ ئېردى دەرۋىش دۇرلار ساچىپ.
خەبەر ئەيلەگەندىن نىشانىمۇ ئېكىن؟
پەرى چېھرە مۇندا ئەيانىمۇ ئېكىن؟
تەسەللى تاپىپ ئۇيقۇلاپ تا سەھەر،
يانىپ كەلدى قاشىمغە ئۇل كارگەر.
تەلەتتۇف بىلە مېھرىبانلىق قىلىپ،
نەچە تۈرلۈك ئېھسان خانىن سالىپ.
تۇرۇپ نەچچە كۈن كۆپ فەراغەت بىلە،
مېنى ساقلادى ئانچە راھەت بىلە.
يانۇرغە ئىجازەت تەلەپ ئەيلەدىم،
قەبۇل ئەيلەدى، كۆپ سەبەب ئەيلەدىم.
دېدى: «ئەي ئەزىز، بار مەلىكە ماڭا،
خەلايىق ئۈزە شاھى فەرمان رەۋا.
سەن ئۈچ كۈنغەچە مۇندا جا تۇتغاسەن،
كۆڭۈلنى بۇ مەنزىلدە ئاۋۇتغاسەن.
سوڭ ئاندىن دىلىڭ ھەرنە خاھىش قىلۇر،
يانۇر ـ يانماساڭ ئۇل مەلىكە بىلۇر.»
بۇ ۋەئدە بىلە ئاندا ئۈچ كۈن تۇرۇپ،
يۈز ئالۋان غىزا ئالىمە كەلتۈرۈپ.
زىيافەت قىلىپ باز تۆرتۈنچى كۈن،
باشىمنى خىجالەتدىن ئەيلەپ نىگۇن.
تەۋەللا قىلىپ كۆپ ئىجازەت تىلەپ،
تەۋازۇئ بىلە كۆرگۈزۈپمەن ئەدەب.
خاجەتۇردى ئولدەم فەقىرغە قاراپ،
قىلىبان ماڭا نەچچە تۈرلۈك خىتاب:
«بۇ خىزمەتدە بىزدىن خەتا ئۆتتىمۇ؟
كۆڭۈل خۇشلاماي نارەۋا ئۆتتىمۇ؟»
دېدىم: «ھاشە لىللاھ! بۇ قەسدى بەد،
كى سىزدىن كەچۈرەمسەمەن مۇئتەمەد.
خۇسۇسەن نىيەت بۇ سەياھەت بىلە،
قاۋۇشماقدۇر ئەھلى سەئادەت بىلە.»
دېدى: «ئارى بىر سائەتى تۇختاغىل،
مەلىكە زەبانىدىن ھۆكم ئاڭلاغىل.
ئەگەر يانماق ئولسە تەخەييۇل ساڭا،
بۇ مەنزىلدەكى بار تەمەۋۋۇل ساڭا.

* قولىيازمىدا «باش» يېزىلمىغان

بارىسىنى ھاجەتكە* سەرف ئەتكەسەن،
فەراغەت بىلە ھەر قايان كەتكەسەن.»
دېدىم: ئالماقىم ماڭا مەكرۇھدۇر،
دېدى: «ئالماساڭ بىزگە ئەندۇھدۇر.
ئىشتىسە مەلىكە ئەگەر ناگەھان،
غەزەب ـ دەرغەزەب بولغۇسى ئول زەمان.
ۋەگەرنە ئىشىكلەرگە قۇفل ئەتكەسەن،
فەراغەت بىلە ھەر قايان كەتكەسەن.»
بۇ سۆزنى ئىشىتتىم چۈئول پىردىن،
كى ھەيران بولۇپمەن بۇ تەقرىردىن.
چۇ ئول مىزبانىنىڭ ھەدىسىنى قەبۇل،
قىلىپ ئولتۇرۇپمەن زەمانى خەمول.
ئىجازەت تىلەرگە بۇلار ھەر بىرى،
مەلىكە قاشىغە كىرىپ ئىچكەرى.
زەمانى ئۆتۈپ، چىقتى ئول يارلار،
بۇلار كەيىندىن چىقتى سەردارلار.
چىقىپ كەلدى بىر خاجەئى ئاقسەقال،
ئاڭا بارچە ھەيئەت مەلائىك مىسال.
ئەسايى مۇرەسسەئ قولىدا ئانىڭ،
لىباسى مۇزەييەن بويىدا ئانىڭ.
تەۋازۇئ بىلە سۆز قىلىپ كەلدى پېش،
ئەيا نۇرى دىدە، ئەيا خۇش رەۋىش.
يانىڭغە تەقازايى قىلماق نېدۇر؟
ھەۋەز ئەزمى سەھرايى قىلماق نېدۇر؟

بۇ ھەم بار مەلىكە ئىشىتكەن كەبى،
بولۇر بىزگە دەرگاھ تامۇغنىڭ تاغى.
يەنە جايى دىگەرگە تەكلىف ئېتىپ،
چىقاردى مېنى ئاندا تەشرىف ئېتىپ.
ھەمە زىبۇ زىينەتدە ئايىن نەما،
مۇزەييەن بىساتۇ مۇفەررىھ غىزا.
ھەمە خادەمى تۇرغان ئاراستە،
كەنىزەكلەرى تۇرفە پىراستە.
ھەمە تابىئى بىرلە خاجە سەرا،
مۇھەييا قىلىپ تۈرلۈك ئەكلۇ غىزا.
تەناۋۇل قىلىپ جۇملەئى ماھەزەر،
ئۆتۈپ بۇ فەراغەتدە شاھۇ سەھەر.
نەچە فىكر قىلدىم كى ئۆرتۈنچى كۈن
نە ئىمكان كى چىقماققە ئاندىن بۇرۇن.
بۇ خاجە سەرا ئايدى مەن زارغە:
«شېرىك ئەيلەگىل بىزنى ئەسرارغە.
كى ھاجەت نېدۇر ئەيلەگىز ئاشكار،
ئىلاجىنى قىلماق قىلاي ئىختىيار.
مەلىكەدىگە ئەرز قىلاي ئول رازنى،
ئىشىتكەي قۇلاقىم نەئاۋازنى.»
تۇت ئەي ساقىيا، راھى ھەنگامەنى،
يازاي يار ئۈچۈن كەيىندە نامەنى.
مۇھەببەت رۇسۇمىنى ئىزھار ئېتەي،
كۆڭۈل دەردىن ئىرسال ئول يار ئېتەي.

فارىس پادىشاھى مەلىكەئى بەسىرگە ئەرزۇ ھالىنى بەتەرىقى ئاشىقانە رەقەم يازىپ، خاجە سەرايىدىن نامە ئىرسال ئەيلەگەنى

چۇ خاجە سەرادىن ئىشىتتىم كەلام،
تەۋازۇئ بىلە كۆرگۈزۈپمەن قىيام.
دېدىم: «ئەي مەلەكۋەش ۋەلى نېئمەتىم،
كى ئىشق ئوتىدىن ئارتىبان مېھنەتىم.
تۈشۈپ خاتىرىمغە بۇ دىۋانەلىغ،
كېيىپ زەندەئى، جايى ۋەيرانەلىغ،
بىرەۋ ئىشقىدىن بولدى ھالىم زەبۇن،
ئانىڭ دەردىدە بولەلەنىپدۇر جۇنۇن.
بىرۋىدىن ئىشىتتىم بىرەۋ تەئرىفىن،
كى ياخشى سىفاتى بىلە تەۋسىفىن.
گۇمان ئولكى ئول ماھ پەيكەر بولدۇر،
نە ئول ماھكىم مېھرى ئەنۋەر بولدۇر.
بۇ ئىشىدا ـ دىدىم ـ باردۇر ھاجەتىم،
ئانىڭ ئىشقىدا قالمادى تاقەتىم.

* قولىيازمىدا «ھاجەتكە» يېزىلغان.

www.uyghurkitap.com

چۇ بىر نامە يازسام نىگارىم ئۈچۈن،
كۆڭۈل ھالىن ئايماققە زارىم ئۈچۈن.
قەبۇل ئەتتى خاجە سەرا بۇ مۇراد،
تەلەتتۇق بىلە ئەيلەدى دىلنى شاد.
قەلەمدان ئىچىدىن ئالىپ خامەئى،
كۆڭۈل دەردۇھالىن يازىپ نامەئى.
«چۇ نامە كەلامى بۇدۇر ئاڭلاڭىز،
قەبۇل ئەيلەبان ئەرزنى تىڭلاڭىز.
ئەيا خوبلار شاھى يۈزىڭ سەلام،
جەنابىڭغە ئەرز ئەيلەدىم بىر غۇلام.
چۇ ئۆرتەپ ھىجاب ئىچرە كۆندەك يۈزۈڭ،
مېنى قىلدى مەجنۇن كۆرۈنمەي ئۆزۈڭ.
سىفاتىڭنى ئاڭلاپ فىدا بولدى جان،
بولۇپمەن سېنى دەپ چۇ بىخانىمان.
چۇ ھىجرىڭدا چەكتىم تۈمەن داغلار،
كېزىپ دەشت ئىلە باغ ئىلە راغلار.
سېنى دەپ چۇ تەرك ئەيلەدىم تاجۇنەخت،
چېكىپ فۇرقەتىڭدە دەمى ئاھى سەخت.
دېدىم: دەھر ئارا فارس شەھرىگە شاھ،
بولۇپمەن سېنى دەپ مۇسافىر گەدا.
كېلىپ يۇرتىڭىزغە بولۇپمەن غەرىب،
غەرىبلىقدە بولدۇم ئۆلۈمگە قەرىب.
مۇرادىم مېنىڭ سىز بىلە ئىزدىۋاج،
كۆڭۈل دەردىگە ئەيلەمەكدۇر ئىلاج.
زەرۇ سىيمىدىن يوقتۇرۇر ھاجەتىم،
سەرىرىم ئۆزە كۆپ ئىدى راھەتىم.
قەزارا ئىشىتتىم سىفاتىڭنى مەن،
كۆرۈپمەن كېلىپ ئىلتىفاتىڭنى مەن.
نەچە كۈندۈرۈر ئەيلەدىڭ مېھمان،
نەچە ئەمرىبەردار ئەيلەپ مىزبان.
ئىمرادە بىلە ئالىيە ئاستان،
مۇشەررەف بولۇپ سۆھبەتى دوستان.
نەچە مۇددەت ئېھسانۇ ئىكراملار،
بولۇپ مېھمان تاپىپ ئاراملار.
شەھەر كەزمەكىمدىن بۇ مەقسۇددۇر،
بۇ مەقسۇددىن بەس ماڭا سۇددۇر.

ماڭا ۋەسلىدىن ئۆزگە يوق ھاجەتى،
داغى يوق چىدارغە كۆڭۈل تاقەتى.
ۋىلايەت ئۈزە ساھىبى كار ئىدىم،
جەھان كارۇ بارىدا مۇختار ئىدىم.
سەخا ئىچرە قۇلدۇركى ھاتەم ساڭا،
كەرەم شىيۋەسىدۇر مۇسەللەم ساڭا.
مۇھەببەتدۇرۇر ئىشغە بەرمەك سەلاھ،
كى سۈننەتدۇرۇر بەلكى قىلماق نىكاھ.
مۇھەببەت شەرارى كۆڭۈلدە نۇھۇفت،
ئۈمىد ئولكى، بولسام پەرى بىرلە جۇفت.
بۇ گۇستاخلىق ئەرزىن ئەيلەپ بەيان،
رەقەم بىرلە دەردىمنى قىلدىم ئەيان.
قىلىپمەن كۆزۈمنىڭ قاراسىن مىداد،
كى مىژگان بىلە نامە قىلدىم سەۋاد.
جەۋابىڭغە تۇردۇم بولۇپ ئىنتىزار،
نە ھەددۇر ماڭا، سەندەدۇر ئىختىيار.
مۇرادىمنى ئەرز ئەيلەدىم ۋەسسەلام،
ئىشىتسەم جەۋابىڭغە شىرىن كەلام.»
چۇ خاتەم ئۇرۇپ نامەغە ئولزەمان،
كى خاجە سەرادىن قىلىپمەن رەۋان.
ئالىپ كىردى نامەمنى ئول پىرى مەرد،
چېكىپمەن ھەرەمگە قاراپ ئاھى سەرد.
زەمانى ئۆتۈپ چىقتى ئول ئاقسەقال،
دېنى باشلادى ئىچكەرى پىرى زال.
كىرىپ ئىچكەرى كۆردۈم ئەشرەفلەر،
كى مويسەفىد، جەبھەسى سافلەر.
بارى قىلدى ئىكرام مەن خەستەگە،
بىلىندۇردى ئەرزىمنى گۇلدەستەگە.
ھەمە سەف ـ بەسەف تۇرمىش ئېھرام بىلە،
سەرا پەردەدە نەچچە گۇلفام بىلە.
كۈمۈش سەندەلى ئۈزرە ئاقباش ئەجوز،
تەرەھھۇم بىلە بىزگە كۆرسەتتى يۈز.
ئۆتۈپ ياشى سالىدا سەكسەن ئەدەد،
نە سەكسەن ئەدەد بەلكى توقسان ئەدەد.
چۇ ئاراستەدۇر دۇررۇ گەۋھەر بىلە،
مۇزەييەن قىلىپ ئۆزنى جەۋھەر بىلە.

سەلام ئەيلەدىم، ئول جەۋاب ئەيلەدى،
مېنى سەندىل ئۆزرە خىتاب ئەيلەدى.
سوڭ ئاندىن ماڭا مېھرىبانلىق قىلىپ،
داغى ئايىن مېزبانلىق قىلىپ.
دېدى: «ئەي يىگىت، مەرھەبا—مەرھەبا،
داغى كەلتۈرۈپسەن قەدەمنى سەفا.
بولۇپسەن مەلىكە ئۈچۈن خاستىكار،
ئەجەب يوق ئەتا قىلسە پەرۋەردىگار.
سېنىڭ دېگەنىڭ بىزگە چۈن ئار ئەمەس،
بۇ سۆزنىڭ جەۋابىغە ئىنكار ئەمەس.
چۇ لايىق ئەمەستۇر مەزەممەت ساڭا،
چىراكىم تۈشۈپدۇر مۇھەببەت ساڭا.
مەلىكەم سۆزدىن ئاڭلاغىل بىمەلال،
جەۋاب ئولدۇرۇركىم قىلىپسەن سوئال.
بەشەر نەسلىدۇردىن بىلە ئېتىبار،
ھەمول مەرددۇر دىنى ئىسلامى بار.
بىلىپ مەنكى سەن شاھ فەرخۇندە فال،
گۇمان يوقكى سەن ساھىبى مۇلكۇ مال.
مېنى ھەم خۇدا قىلدى مۇستەغنىيە،
ئەتا ئەيلەدى دەۋلەتى ئالىيە.
ماڭا سەن كەبى شاھ لايىقدۇرۇر،
مېنىڭ تۈشكەنىم ساڭا فايىقدۇرۇر.
مېنىڭ كابىنىمغە كېرەكمەس شەھەر،
ۋەيا سيمۇ زەر ياكى نەقدۇ گۆھەر.
چۇ ئەقد ئەيلەمەكدە ماڭا شەرت بار،
ئانىڭ ئۆھدەسىن ئەيلەگىل ئىختىيار.
چۇ ئول شەرت كارىغە بەرسەڭ سەلاھ،
كى ئاسان بولۇر ئەقد ئىشىدە نىكاھ.
قاچانكىم بۇ ئىشنى قىلا ئالماساڭ،
بۇ ئىشلەر زەمىردىن بىلە ئالماساڭ.
ئۆمىدىڭنى ئۈزگىل، تەمەئ قىلماغىل،
كى بىھۇدە سەيىھە فەزەئ قىلماغىل.
ئەگەر شەرت ھۆكمىنى قىلساڭ ئەدا،
ساڭا مەن قىلۇرمەن ئۆزۈمنى فىدا.
دېدىم: «شەرت قايسى بەيان ئەيلەگىز،
شەرايىت ئۆەۋۇردىن ئەيان ئەيلەگىز.»
يەنە كىردى دايە ھەرەمخانەگە،
سۆزۈمنى بىلىندۇردى جانانەگە.
ئۆتۈپ سائەتى چىقتى ئول پەرىزال،
چىقىپ بارچە تۈججارى ساھىب كەمال.
بەلىدە ئاسىغلىق مىڭ ئالتۇن كىلىد،
بويىدا لىباسى ئېرۇر زەر خەرىد.
ئەلامەتدۇر مىڭ تۈمەن زەرگە ئول،
نە سيمۇ نە زەر نەقد گەۋھەرگە ئول.
كۆرۈشتى كېلىپ ئانچە ھۆرمەت قىلىپ،
كى ئاداب ئىلە ئەسرۇ ئىززەت قىلىپ.
تەقابىل بولۇبان نىشەست ئەيلەدى،
نۇقۇلات خەيلىن شىكەست ئەيلەدى.
دېدى دايە ئولدەم بۇدۇر ناقىلى،
كى ئول شەرت مەفھۇمىنىڭ قايىلى.
«بۇ تۈججارنىڭ ئاتى بەھرۇز ئېرۇر،
مۇنىڭ سۆزلەرى دەرد ئىلە سوز ئېرۇر.
بەيان ئەيلەسۇن ئاڭلاڭ ئەسرارنى،
كى فەھم ئەيلەگىز قەۋلۇ گۇفتارنى.
ئەيا ساقى جامى غەرىبانە تۇت!
دەرەڭ ئەيلەمەي مەي دەلىرانە تۇت!
فەنا ۋادىسى سارى ئازىم بولاي،
كى ئۇششاقلارغە مۇلازىم بولاي.

شاھى فارسغە بەھرۇز سەۋداگەر جەھان دىدەلىق سەرگۈزەشتەسىنى بەيان ئەيلەپ، نىمروز شەھرى شەھزادەسىنىڭ ۋاقىئاتىن ئەيان قىلغانى؛ شاھى فارس بۇ ئەسرانى ئاڭلاپ، ئول مەھبۇب دىلرەبانىڭ رىزالىقىنى ئىستەپ سۈرەتىغە تەغيىر بېرىپ، شەھرى نىمروز جانىبىغە ئەزم ئەتكەنى:

قىلىپ سۆزنى ئول ناقىلى دىلپەسەند،
ئىشىتتى تۇرۇپ ئول شەھى ئەرجۇمەند.
چۇ بەھرۇز دېدى: «ئەي مۇسافىر يىگىت،
دىلۇجان بىلە بۇ سۆزۈمنى ئىشىت.
يۈرۈپمەنكى تۈججار ئۈچۈن ھەر دىيار،
كى تۈججارلىقدا بولۇپ ئېتىبار.

www.uyghurkitap.com

چۈ ھىندۇ بىلە مۇلكى رۇمۇ ئەرەب،
كى مەغرىب زەمىن بەلكى شامۇ ئەرەب.
يەنە ھەم فەرەڭۇ خىتا ۋە خوتەن،
كى شەھرى ئەدەن بىرلە شەھرى يەمەن.
قەزارا كېلىپ شەھرى نىمروز ئارا،
كۆرۈپمەنكى بارچە لىباسى قارا.
ھەمە خەلق مۇندا سىياھ پۇش ئېكەن،
كى يوق شادلىق بارچە خامۇش ئېكەن.
سوراپمەن سەبەب ھېچكىم بىلمەگەي،
ئەگەر بىلسە ھەم تىلغە كەلمەگەي.
تۇرۇپ نەچچە كۈن بولدى چۈن ماھى نەۋ،
شەھەر خەلقىدىن چىقتى ئۇلكۈن غەرەۋ.
سوراپ خەلقىدىن بۇ نەچۈك ۋاقىئە؟
بولۇپ ئەھلى ئالەم ھەمە جامىئە؟
نېدىن بۇ تەلاتۇم پەيدا ئولۇپ؟
كى غەۋغا بىلە گىريە بىسيار ئولۇپ؟
جەۋابىنى بەرمەس ئېدى ھېچكىم،
ھەمە خەلقنىڭ ئېردى كۆڭلىدە بىيم.
مەگەر بىر كىشى كەلدى ئول ئاقسەقال،
كېلىپ قىلدى ئول پىر مەندىن سوئال.
دېدى: «ئەي كىشى، سەن مۇسافىرمۇسەن؟
ۋە يا ئۆيدە ياتقان مۇجاۋىرمۇسەن؟
كېلىپ ئارقەمىزدىن كۆرەرسەن ئانى،
كۆرۈپ كۆز بىلە چۈن بىلۈرسەن ئانى.
دېمەك ھاجەت ئېرمەس ئانىڭ ھالىدىن،
ئەگەر كىم دېسە تىل كۆيەر قالىدىن.»
دېدى سۆزنى ئول خەلق بولدى رەۋان،
كىرىپ ئارقەسىغە فەقىر، نەۋجەۋان.
چۈ يەتمىش ياشار بەلكى يەتتە ياشار،
كى ئەئلا ۋە ئەدنا پىيادە ـ سۇۋار.
سىپاھۇ رەئايە ۋە شاھۇ گەدا،
كى خاتۇنلارى باشقە تارتىپ رىدا.
شەھەردىن چىقىپ يۈردى مەشرىق سارى،
بارىپ بارچە خەلق ئېككى فەرسەڭ نارى.
چۈ بىر بىشەگە يەتتى خەلق ئولزەمان،
كى ئول بىشەدۇر بارچەسى نىيىستان.
يىراقدا تۇرۇپ خەلق ئاداب ئىلە،
تەماشا قىلىپ يار ئەھباب ئىلە.
تىكىپ كۆزنى تۇردۇم ھەمول بىشەگە،
نە ئەسرار دەپ تۇردۇم ئەندىشەگە.
ھەمە تۇردى ئاندا بولۇپ ئىنتىزار،
كى ئۈچ سائەت ئۆتتى چىقىپ بىر غۇبار.
چۈ بىشە ئىچىدىن چىقىپ بىر دەلىر،
شۇ جائەتدە گويياكى مانەندە شىر.
كالاغە مىنىپدۇر چۈ دىۋانەۋار،
كى ئاغزىدادۇر ئانچىنان ئاھۇ زار.
لىباسى ئانىڭدۇر سەراسەر قارا،
مۇھەببەتدە گويياكى تۇتمىش ئەزا.
فەتىلە ـ فەتىلە بولۇپ ساچ ئاڭا،
كى دەم ـ دەم جۇنۇنۋار ئەلھاج ئاڭا.
كۆزى ياشى پۇرخۇن مەھابەت شىئار،
غەزەبىدىن سەقالى بولۇپ تار ـ تار.
چۈ شەمشىرى بۇررانى ئۇريان قىلىپ،
تۇتۇپ ئىلكىدە تۇرفە جەۋلان قىلىپ.
چىقىپ ئارقەسىدىن كېلۇر بىر غۇلام،
تۇتۇغلۇق قولىدا ئانىڭ چىنىي جام.
غۇلامىدۇر ئون تۆرت، ئون بەش ياشار،
خەلايىق كۆزىگە بولۇپ ئاشكار.
بىر ئوق يەتكۈچە تۇردى ئەلدىن يىراق،
ئانىڭ ئىشلارىغە تىلىندى قاراق.
تۈشۈبان كالادىن پىيادە بولۇپ،
ئاڭا ئاھۇ ئەفغان زىيادە بولۇپ.
چۈ قىلدى ئىشارەت غۇلامىغە ئول،
يەقىن كەلدى بەچچە قاراپ ئوڭۇ سول.
ياساپ جام ئىچرە زۇمۇررەد نىھال،
كى سەنئەت نەما تۇرفە زىبا جەمال.
قىلىپ تەئبىيەزەر مۇرەسسەئ قىلىپ،
جەۋاھىر تىزىبان مۇلەممەئ قىلىپ.
تەئەججۈب بىلە خەلق ھەيران ئولۇپ،
كى يىغلاپ خەلايىق دىلى قان ئولۇپ.

جەۋان خىزمەتگە چۇ باردى غۇلام،
كى تاپشۇردى ئىلكىگە ئول چىنىي جام.
ئالىپ ئىلكىگە جامنى ئول جەۋان،
كى ئالغان زەمان يەرگە ئۇرماق ھەمان.
قىلىپ رىيزە رىيزە فەچەق ئەيلەدى،
سوراھىنى ماتەم* بەچەق ئەيلەدى.
چۇ ئول بەچچەنىڭ باشىغە ئۇردى تىغ،
ئانىڭ قانىنى تۆكتى ئول بىدەرىغ.
بەش - ئالتە قەدەم يەرگە تۈشتى باشى،
مۇنى كۆردى ئەلنىڭ تۆكۈلدى ياشى.
چۇ ئول نەۋ جەۋان گىريە ئاغاز ئېتىپ،
كى ئەفغان بىلە نالە ناساز ئېتىپ.
چىنان يىغلادى لەرزەگە كەلدى يەر،
فىغان قىلماغان قالمادى ھېچ ئەر.
ئوقۇر ئېردى ھالىغە ئەشئارلار،
چىقارۇر ئېدى ئاغزىدىن نارلار.
مۇنىڭ داد - فەريادى ھەددىن ئاشىپ،
خەلايىققە ھەم شورۇ غەۋغا چاشىپ.
سۇۋارە بولۇپ ياندى ئۆز جايىغە،
ياتىپ قالدى خەلق كۆز ياشى لايىغە.
بۇ فىكرەتدە مەن كوشەدە ئولتۇرۇپ،
كى ھەيرەتدە قالدىم باقىپ، تەلمۇرۇپ.
كىرىپ بىشەگە كەتتى ئول نەۋجەۋان،
خەلايىق ۋىساقىغە بولدى رەۋان.
كېلىپ مەن خەلايىق بىلە شەھرىگە،
قالىپ فىكرى ئەسرارىنىڭ بەھرىگە.
سوراپ خەلقدىن: «بۇ نەچۈك ھالدۇر؟
سىيەھپۇشلۇق بۇنە ئەشكالدۇر؟»
دېدى ئول خەلايىق چېكىپ ئوتلۇق ئاھ:
«سىيەھپۇشلۇق تابىئى پادىشاھ.
چۇ مۇندىن زىيادە ساڭا يوق جەۋاب.
قىلىڭ ئەمدى تۇججارلىققە شىتاب.»
تەئەججۇب قىلىپمەن بۇ ئەسرارغە،
قوشۇلدۇم يەنە ئەھلى تۇججارغە.
ئىشىمنى تۈگەتتىم خىرام ئەيلەدىم،
كى يول ئەزمىدە ئىزدىھام ئەيلەدىم.
كېلىپ مەن ئۆتتۇپ نەچچە كۈن، نەچچە ئاي،
كى يول مېھنەتىدە چېكىپ ئاھۇ ۋاي.
كى داخىل بولۇپمەن تەھەممۇل بىلە،
يەنە دۇرجىلاردا تەمەۋۋۇل بىلە.
مەلىكەم مېنى چىرلادى ئولزەمان،
كىرىپ ئەيلەدىم سەرگۈزەشتىم بەيان.
چۇ تەقرىر ئېتىپ مەن بۇئەسرارنى،
بۇ سۆز سالدى ھەيرەتكە دىلدارنى.
ئىشەنمەي بۇ سۆزگە گۇمان ئەيلەدى،
يەنە بىر كىشىنى رەۋان ئەيلەدى.
بۇيۇردى ئاڭا مۇئتەبەر خادىمى،
بۇ ۋاقىئە ئىشىن ئەيلەگەي جازىمى.
بۇھەم باردى مۇددەتلەر ئول شەھرئارا،
كېلىپ كۆردى ئەلنىڭ لىباسىن قارا.
تەجەسسۇس قىلىپ تاپمادى ھېچ ئەسەر،
بۇ ئەسراردىن ئالمادى ھېچ خەبەر.
يانىپ كەلدى ئول ھەم چۇ نەۋمىد ئولۇپ،
بۇ ئەسراردىن ئەقلى تەفرىد ئولۇپ.
مەلىكەەگە ئەرز ئەيلەدىم ھالنى،
كى ئول زاردىن ئۆتكەن ئەھۋالنى.
مەلىكەم بۇ ئەسرارغە زاردۇر،
كىشى پاش قىلمىسە ئاڭا ياردۇر.
دېدى دايە ئولدەم: «ئىشىتتىڭمۇ سۆز؟
مۇنى پاش قىل ياكى كۆڭلۈڭنى ئۈز.
نىكاھ مەھرىگە شەرت ئۇشبۇدۇرۇر،
مەلىكەم دىلىدا بۇ قايغۇدۇرۇر.
ئانى پاش قىلساڭ ئالۇرسەن ئانى،
داغى شاد ئېتەر ۋەسل بىرلە سېنى.
خەيال ئەيلەگىل بۇ ئۇلۇغ كاردۇر،
مۇنىڭ ھاسىلى جانغە ئازاردۇر.
يەنە سۆز دېمەك ھاجەت ئەرمەسدۇرۇر،
بۇ ئىما ساڭا مۇنچەلىك بەسدۇرۇر.
بۇ ئەمرى ئەزىمنى ئۆزۈڭ چاغلاغىل،
مەلالەتغە بىز قەۋمنى سالماغىل.

* قولیازمىدا «ماتەم» یېزىلمىپ قالغان.

www.uyghurkitap.com

ئەگەر بارماقلىق ئەھدەسى سەندە بار،
سەرەنجامى كارىڭ ھەرەمدىن چىقار.»
ئاياقچى ماڭا جامى مەي تەرھ قىل،
كى زەر سىررىنى شەۋق ئىلە شەرھ قىل.
كى زەۋقىدە نىمروزغە ئەيلەي خىرام،
كى شايەد ئىشىم تاپقۇسىدۇر نىزام.

شاھى فارس شەھرى نىمروزغە بارىپ، ئۇل جەۋان شەھزادەنىڭ
ئەسرارىنى ئالغالى رەۋان بولغانى:

چۇ بەھرۇز تولا ئەيلەدى مانىشى،
يازىپدۇر بۇ يەڭلىغ ئەزەل سانىشى.
دېدىمكى: «قەزادىن باشىمغە بۇ ئىش،
ئەزەلدە نە بولسە ماڭا كەلدى پىيىش.
تەۋەككۈل بىلە ئاندا قويغۇم قەدەم،
كى بولسۇن بۇ ئىشدا ۋۇجۇدۇم ئەدەم.
مۇھەببەت مۇھىتى ئارا خاس ئولاي،
تاپىپ دۇررى مەقسۇد غەۋۋاس ئولاي.
ۋەگەرنە نەھەڭ بەلاغە غىزا،
بولۇپ بۇ مۇھىت ئىچرە يەتكەي فەنا.
كۆڭۈل ئىچرە دىلدارنىڭ شەۋقى بار،
نە كەلسە فەلەكدىن ئانىڭ زەۋقى بار.
كىرىپ كوي ئىچرە قەلەندەر بولاي،
كۆيۈپ ئىشق ئوتىدا سەمەندەر بولاي.»
تەلەبنىڭ بەيابانىغە يۈز قويۇپ،
نە كېچە نە كۈندۈزدە تىنماي يۈرۈپ.
چۇ مېھنەت، مەشەققەت چېكىپ دەشت ئارا
پىيادە قەلەندەر كەبى گەشت ئارا.
چۇ تەرك ئەيلەبان شاھلىق خىلئەتىن،
ئالىپ باشىمە ئىشقىنىڭ مېھنەتىن.
كېلىپ ئۇل شەھەرگە مەنازىل كېزىپ،
بەيابان ئارا ئانچە يولدىن ئازىپ.
بارىپ ئۇل ۋىلايەتغە مېھنەت بىلە،
تۈمەن مىڭ جەفايۇ مەشەققەت بىلە.
بەناگاھ شەھەر خەلقى بولدى ئەيان،
ماڭا بەسرىلىك ئەيلەپ ئېردى بەيان.
نە دەپ ئېردى بەھرۇز، ئانى مەن كۆرۈپ،
غەرىبلىق بىلە ئاندا ـ مۇندا يۈرۈپ.
ھەمە خەلقنىڭكىم لىباسى سىياھ،
فەقىرۇ گەدايۇ رەئايە ۋە شاھ.
چۇ ئاي باشى بولدى ئۆتۈپ نەچچە كۈن،
شەھەر خەلقىدىن پۈترابان چىقتى ئۈن.
تەلاتۇم تۈشۈپ خاس ئىلە ئامغە،
قاراپ ئايغە ئولدەم چىقىپ بامغە.
بولۇپ ئاي باشى قوزغالىپ ئانچە خەيل،
شەھەردىن چىقىپ يۈردى گوياكى سەيل.
يۈرۈپمەنكى ھەم ئارقەدىن ئەرگەشىپ،
مەلالىم بۇ ئىشلاردا ھەددىن ئاشىپ.
نىيستانغە باردى بارى خاسۇئام،
يىراقدىن تۇرۇپ ئەيلەدى ئېھتىرام.
دېگەن بىشە ئولدۇر، گۇمان ئەيلەدىم،
كى بەھرۇز دېگەننى ئەيان ئەيلەدىم.
زەمانى ئۆتۈپ ئېردى چىقتى جەۋان،
كى ئۇل پەھلەۋان مىسلى شىر ـ ئارسلان.
مۇزەييەن بەقەرغە بولۇپدۇر سۇۋار،
قولىدا قىلىچ، ئاغزىدا ئاھۇ زار.
چىقىپ ئارقەسىدىن داغى ئۇل غۇلام،
قولىدا ئانىڭكىم دېگەن چىنىي جام.
ھەمە قىلىنى قىلدى ئۇل نەۋجەۋان،
غۇلامىنى ئۆلتۈردى قىلدى فىغان.
چۇ ئۇل چىنىي جامىنى يەرگە ئۇرۇپ،
چىنان يىغلادى بىر زەمان ئولتۇرۇپ.
ھەمە خەلق ھەيران بولۇپ زارىغە،
كى ھەيران بولۇپ قەۋل ـ گۇفتارىغە.
زەمانى ئۆتۈپ ياندى ئۇل شاھسۇۋار،
ئاڭا بارغالى ئەيلەدىم ئىختىيار.
خەلايىق فەقىرغە ھۇجۇم ئەيلەدى،
مەلامەت قىلىپ مىسلى بوم ئەيلەدى:

«كېرەكمەسمۇ سىزگە بۇ جانى ئەزىز،
ئانىڭ ئالدىدا جان ئېرۇر بىر بەشىز.
چۇ نادانلىق ئەيلەپ بولۇپ سەن رەۋان،
كى سەندىن ئالۇر بولسە هەر نەچچە جان.
يەقىن بارماغىل قاچ يىراق زىنهار،
ئانىڭ سەۋلەتىدىن غەزەنفەر قاچار.
مېنى مەنئ ئېتىپ بارغالى قويمادى،
كى ئەسرارىنى ئالغالى قويمادى.
تولا ئەيب قىلماق بىلە بارچە ئەل،
فەقىر ناتەۋان بىرلە قىلدى جەدەل.
يانىپ خەلق بىرلە بولۇپ لائىلاج،
شەهەرگە كېلىپ تەشنەئى زارۇ ئاچ.
بارىپ جايى خىلۋەتدە ياتتىم قاچىپ،
كى شامۇ سەبا ئەشك دۇررىن ساچىپ.
بولۇپ دىلبەرىم يادىدا كۆپ مەلال،
كى غەم ئاسمانىدا بولدۇم هىلال.
داغى ئاي باشى بولغۇچە كۆز تۇتۇپ،
تەۋەققۇف قىلىپ مەن بەسى قان يۇتۇپ.
چۇ فىكر ئەيلەدىم ئەمدى نەتمەك كېرەك،
نىهان خەلقدىن ئاندا يەتمەك كېرەك.
چۇ ئول بىشەدە ئۆزنى ئەيلەي نىهان،
كىردي ئارقەغە چىقسە ئول نەۋجەۋان.
نە ئەيلەي، تۇراي ئالدا تەلمۇرۇپ،
ئاياغىغە بۇ خەستە باشىنى ئۇرۇپ.
ئىككى ئون بەش ئۆتتى بۇ فىكرەت بىلە،
يەنە ئاي باشى بولدى قۇدرەت بىلە.
سىياهپۇشلارغە ئەلالا تۇشۇپ،
خەلايىق ئارا شورۇغەۋغا تۇشۇپ.
شەهەردىن چىقارغە هەمە پۇتراشىپ،
چىقىبان خەلايىق شەهەردىن تاشىپ.
فەقىر هەم تەۋەككۇل قىلىپ ئوغرادىم،
بۇ كۆڭلۇمنى غەم تىغىدا توغرادىم.
بارىپ نەيستان ئىچرە پىنهان بولۇپ،
ياتىپ مەن ماراپ ئاندا ساچقان بولۇپ.
خەلايىق مېنى كۆرمەدى خەيل ئارا،
فەقىر هەم قاچىپ كىرمەدىم سەيل ئارا.
خەلايىق يىراقدا تۇرۇپ ئىنتىزار،
هەمول بىشە سارىغە ئەيلەر نەزار.
ئۆتۇپ ئىككى سائەتدە چىقتى ئەسەر،
بەناگاه چىقىپ بىشەدىن شىرى نەر.
كېلىپ جايى مەۋئۇدىدا تۇردى ئول،
غەزەب بىرلە قىلدى نەزەر ئوڭۇ سول.
غۇلامىغە قىلدى ئىشارەت داغى،
چۇ كۆرگۈزدى ئىزهارى ئادەت داغى.
قەدىمقى رۇسۇمى بىلە ئولتۇرۇپ،
غۇلامىنى چىرلاپ داغى ئۆلتۈرۈپ.
ئۇرۇپ يەرگە جامىنى ئەيلەپ شىكەست،
فىغان بىرلە ئەيلەپ ئۆزىن يەرگە پەست.
چىنان يىغلادى نالە ئەفغان قىلىپ،
ئۇرۇپ كۆكسىگە باغرىنى قان قىلىپ.
فەلەكدىن شىكايەت قىلىپ يىغلادى،
قەزاغە مەلامەت قىلىپ يىغلادى.
چېكىپ ئاشقانە نەۋا دەمبەدەم،
كەلامى سەداسى ئېرۇر دەردۇغەم.
خەلايىق هەمە يىغلادى زارۇ زار،
ئانىڭ هالىغە هەر كىشى بىقەرار.
كالاغە مىنىپ ياندى ئول بىشەگە،
فەقىر ناتەۋان تۇشتۇم ئەندىشەگە.
يۈرۈپ ئارقەسىدىن ئاڭا تەلمۈرۈپ،
ئۆزۈمگە داغى ئىسمى ئەئزەم ھۈرۈپ.
كالاسىنى يۈرگۈزدى سۈرئەت بىلە،
فەقىر هەم يۈرۈپ ئانچە جۈرئەت بىلە.
بىلىپ ئارقەسىغە نەزەر ئەيلەدى،
غەزەبدىن چەشمىن زىهەر ئەيلەدى.
نە جانىسەن، ئەيا جاهىلى ناخىرەد؟
مېنى ئەرگەشىپ كەلمەكىڭگە نە هەد؟
شەهەر ئەهلىدىن بەلكى يىگانەسەن:
ۋەيا جىننى سەن ياكى دىۋانەسەن؟
ساڭا جان كېرەكمەسمۇ ئەي ناتەۋان؟
قولۇمدىن مېنىڭ شىر تاپماس ئەمان.

www.uyghurkitap.com

مېنىڭ جانىمغا سىياسەت قىلىپ،
كالاسىن سۇرۇبان شۇجائەت قىلىپ.
قىلىچىن باشىمغا ھەۋالە قىلىپ،
كۆزىنى غەزەبدىن پىيالە قىلىپ.
دېدى: «ئەي كۆكۈل ئەمدى تەييار بول،
بەلا دەشنەسىدىن خەبەردار بول.»
چۇ يوق قاچماقىمدىن ماڭا ھىچ سۇد،
ئانىڭ ئىلكىدە بولغانىم خوب نەبۇد.
بارىپ مەن ئانىڭ ئالدىغا باش تۇتۇپ،
ئاڭا كۆزدەكى تۇھفەئى ياش تۇتۇپ.
چۇ دەرۋىشلەردەك قىلىپ ئىلتىجا،
بارىپ ئالدىغا ئەيلەدىم مەرھەبا.
بەش ـ ئالتە ياڭاق ئەيلەدىم پىشكەش،
قىلىپ قىيلىلەر ئاندا دەرۋىشۋەش.
كى تىغىغا گەردەننى تەسلىم ئېتىپ،
تۇرۇپ ئالدىدا يىغلادىم بىيم ئېتىپ.
مېنى كۆردى بۇ ھال ئىلە نەۋجەۋان،
قولىنى يىغىپ لۇتىق قىلدى ئەيان.
نىيامىغا سالدى قىلىچىنى ئول،
مەھابەت بىلە ئولزەمان باستى يول.
دېدى ئول: «كى سەن مەردى دەرۋىشمۇ؟
ۋەيا مىكر قىلغان بەدئەندىشمۇ؟»
چۇ خەنجەرنى تارتىپ ماڭا تاشلادى،
كى ئەزم ئەيلەمەككە يەنە باشلادى.
ئەيا ناتەۋان، ئەمدى ئارقاڭغا يان!
كى لازىم ئېسە ساڭا بۇ تەندە جان.
كېتىپ قۇۋۋەتىم، ئانچە بولدۇم زەئىف.
يىقىلدى يەر ئۈزرە بۇ جىسمى نەھىف.
خەيال ئەيلەدىم: «ئارقەدىن ئەرگەشەي،
خۇدا بەرسە مۇشكۇل گىرىھنى يېشەي.»
بولۇپ ئېردى ئۇلدەم نەزەردىن يىراق،
ماڭا غالىب ئولدى يەنە ئىشتىياق.
يىقىلدىم نىگۇنسار ئۇلۇپ سۇدرەلىپ،
قاراسىنى ئانىڭ كۆزۈمگە ئالىپ.
يەنە كۆردى ئول مەردى كالە سۇۋار،
مېنىڭ جانىبىمغە قىلىپ ئىختىيار.
قىلىچىنى قىلدى بەرەھنە داغى،
ھەۋالە قىلىپ تىغۇ دەشنە داغى.
«تويۇپسەنكى جاندىن، كېلىپسەن ياياق،
ئۆلۈم جانىبىغە قويۇپسەن ئاياق.
ئىشىڭنى ئەدا ئەيلەيىن ئەمدى پات،
كى بولسۇن ھەمانا ھەياتىڭ مەمات!»
تۇرۇپمەن كى تەلقىنى ئىمان ئېيتىپ،
ھەمول نەۋجەۋانغە فىدا جان ئېتىپ.
دېدىمكى: «ئەيا نادىرى شىرى مەرد،
قىلىپ قەتل جىسمىمنى قىل گەرد ـ گەرد.
دەرىغ ئەتمەگىز ئەسلە شەمشىرنى،
چاپىشدا رەۋا كۆرمە تەئخىرنى.
غەم ـ غۇسسەلەردىن خەلاس ئەيلەگىل،
ئەدەم بارگاھىدا خاس ئەيلەگىل.»
بۇ سۆزنى ئىشىتتى كېلىپ ئاچچىغى،
چۇ ئىرغاتتى باشىنى يىغلاپ يىغى.
دېدى ماڭا ئول زالىمى نابكار:
«كى زايىئ قىلۇرسەن ئۆزۈڭ ئىنچىكار.
كى بۇ خۇن ناھەققە قىلغۇدەك شەرىك،
غەنىمەت ساڭا بىر كۈن ئۇلساڭ تىرىك.
ئىشتىمەي كېلىپسەن داغى پەندىنى،
كۆرۈڭ ئەمدى ئازار ئىلە بەندىنى.
ھەلى ھەم يانىپ ئەسلى جايىڭغا بار،
يەنە كەلگەلى قىلماغىل ئىختىيار.»
دېبان بولدى ئول ھەر تەرەفكە رەۋان،
فەقىر ئەرگەشىپ ئەيلەدىم ئىمتىھان.
چېكىپ نالەنى كۆپ يۈگۈردۈم بەسى،
بولۇپ نەۋجەۋاننىڭ ئاياغى خەسى.
نىگاھىدا كۆردى مېنىڭ ھالەتىم،
مېنىڭ ھەم كۆرۈپ قالمادى تاقەتىم.
مېنىڭ ۋەھشەتىمنى بىلىپ ئول جەۋان،
بەزەر قىلمايىن بولدى ئاندىن رەۋان.
فەقىر ھەم ئانىڭ ئەقبىدىن قالمايىن،
يۈرۈپ يالبارىپ ئاندىن ئايرىلمايىن.

ھېسارى نەمۇدار ئولۇپ تاغ ئارا،
ئېرۇر تۇرفە باغى كى بۇ راغ ئارا.
يېتىپ ئول جەۋان ئاندا دەرۋازەگە،
فىغان چەكتى ھەم تۇردى ئاۋازەگە.
چۇ بىر نەئرە چەكتى كى ئانداغ نەھىب،
چىقىپ ئولزەمان تۇرفە سەۋتى غەرىب.
ھەمە كۇھۇ ھامۇن ئارا يەتتى لەرز،
كى ئۇشبۇ سەدادىن يۇرەك بولدى دەرز.
كالانى سۇرۇپ كىرگۇزۇپ شەھرگە،
يەنە تەلبەلەردەك تۇرۇپ قەھرگە.
تۇرۇپمەن كېلىپ ئول ئىشىك قاشىدا،
تەۋەججۇھ قىلىپ بەلكى كۆز ياشىدا.
چۇ بىرلەھزەدە چىقتى ئاندىن غۇلام،
باقىپ ئول ماڭا ئەيلەدى چۇن كەلام.
دېدى ئولكى: «جاندىن زېرىكتىڭمۇ سەن؟
فەلەك زۇلمىدىن يا تېرىكتىڭمۇ سەن؟
يولۇقتۇڭكى دىۋانە خۇنخارغە،
كى سالدىڭ ئۆزۈڭنى بۇ ئازارغە.»
دېدىمكى: «بۇ ئىش بىزگە قىسمەتدۇرۇر،
كى قەتل ئەتسە ئول ھەم غەنىمەتدۇرۇر.»
دېدى: «چىرلار ئول، ئىچكەرى باس قەدەم
سېنى ساقلاغاي خالىقى باكەرەم!»
كىرىپ مەن تەۋەككۇل قىلىپ ئىچكەرى،
كۆرۇپ مەسلى جەننەت كۆزۈم گەۋھەرى.
چۇ باغى ئېرەمدىن نەمۇداردۇر،
كى ئابى رەۋان، ۋەردۇ ئەشجاردۇر.
زۇلال ھەر تەرەفدە مۇجەررا ئېرۇر،
سۇيى شىشە يەڭلىغ مۇسەففا ئېرۇر.
گۇلى ئەھمەرۇ سەۋسەنۇ ئەرغۇۋان.
گىياھى ئۇنۇپ بارچەسى زەئفىران.
گۇلىستان ئارا بۇلبۇل ئەيلەر نەۋا،
ئەجەب جايى دىلكەش ئېرۇر خۇش ھەۋا.
رىياھىن ئىپەندىن* مۇئەتتەر دىماغ،
كى بىر-بىر باسىپ ئاندا قويدۇم ئاياغ.
بۇ باغ ئوتراسىدا ئىمارىتدۇرۇر،
ھەمول نەۋجەۋاننىڭ قەرارىدۇرۇر.
ئىمارەتنىڭ ئۇچى يېتىپ كەھكەشان،
سەما سەقفىدىن ئاندا ئېتتۇر نىشان.
كىرىپ مەن ئەدەب بىرلە ئول خانەگە،
نەزەر ئەيلەدىم چۇنكى دىۋانەگە.
جەۋان كۇرسى ئۈزرە نىشەست ئەيلەگەن،
جۇنۇن بىرلە ئۆزىنى مەست ئەيلەگەن.
تۇرۇپ چىنىي جامى ئانىڭ ئالىدا،
ئاڭا تەئبىيە قىلماق ئەشغالىدا.
يەنە زەرفدە كۆپ زۇمۇررەددۇرۇر،
بىرىدە داغى كۆپ زەبەرجەددۇرۇر.
ياساپ چىنىي ئىچرە زۇمۇررەد نىھال،
ئەجەب سۇنئىگە كۆرگۈزۇپ ئىشتىغال.
نەزەر سالماي ئولتۇرغۇسى كىمسەگە،
ھەمە قەۋمەدە ئولتۇرۇپ جەلسەگە.
ئانىڭ سەۋلەتىدىن ماڭا تىترەمەك،
نە ئىمكان ئېرۇر جايىدىن تەبرەمەك.
بۇ كۇن كەچقەچە ئېردى بۇ پېشەسى،
زۇمۇررەد نىھال ئەتمەك ئەندىشەسى.
چۇ كۇن ئاخىرىغە يېتىپ بولدى كېچ،
قوپۇپ ئورنىدىن ئول جەۋان ئۇردى پېچ.
باشىنى چىقاردى چۇ ئول خانەدىن،
نىشان ئەيلەبان ئاھ-ئەفغانەدىن.
چىقىپ تاشقارى بىر خۇرۇش ئەيلەدى،
ئىشىتتى ھەمە تەركى ھوش ئەيلەدى.
كېلىپ ئۆزگە بارچە ئەشجارى باغ،
ئانىڭ نالەسىگە سەدا قىلدى تاغ.
دىلىدىن چېكىپ نەئرەئى ئاشقان،
قاچىپ گوشە-گوشە ھەمە خادىمان.
تولا ئېردى بۇ باغ ئارا خانەلەر،
كى شاھانە دىباچە كاشانەلەر.
چۇ بىر ھۇجرەغە كىردىم ئاندىن قاچىپ،
تۇرۇپ تەلمۇرۇپ ئاندا ئەشكىم ساچىپ.
كېلىپ فۇرجەلەر ئىشىكنى ياپتى ئول،
تەئەللۇقدىن ئول ئۆزنى ئەيلەپ خەمۇل.
جەۋان گوشە سارىغە بولدى رەۋان.

* تولۇمازمىدا «ئىپەندىن» يېزىلغان.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

بارىپ ئارقەسىدىن فەقىر ھەم نىھان.
دېدىمكىم: «كۆرەي يا ئۆلەي بۇ نىھال،
ئاڭانى ئېكىن كۇشەدە ئىشتىغال.»
زەرافەت بىلە ئارقەسىغە كىرىپ،
تەۋەككۇل بىلە ئاڭا بولدۇم قەرىب.
چىقىپ باغنىڭ ئالدىدىن بىر سەدا،
تاياق زەربىدىن ئۇن چېكەر ئول كالا.
كۆرۈپمەنكى دىۋانە ئۇرغاي تاياق،
كالا نالە ئەيلەر ئۇرۇبان ئاياق.
كالانى سوقۇپ ئانچىنان باردى ئول،
كى دەرماندە بولدى داغى يىغدى قول.
كى تاشلاپ تاياقنى ئالىپ بىر كىلىد،
چېكىپ ھەر نەفەس ئوتلۇغ ئاھى شەدىد.
چۇ بىر قەسرىنىڭ قۇفلىن ئەتتى كۇشاد،
كىرىپ ئاندا قىلدى فىغان بىرلە داد.
يەقىن بارغالى مەندە قالماي مەجال،
ئانىڭ ئىشلارىدىن بولۇپ ئەقىل لال.
بۇ يەڭلىغ ئەمەلدە ئۆتۈپ نىسفى شەب،
كۆرۈپمەن ئانىڭدىن فېئالى ئەجەب.
چۇ ئاندىن يانىپ چىقتى ئول سارغارىپ،
كالاغە تەۋازۇئ قىلىپ يالبارىپ.
ئۇچاسىن سىلاپ دېھر ـ شەفقەت بىلە،
مۇۋاسا قىلىبان مۇھەببەت بىلە.
ئاڭا بەردى ئولدەم سەبۇسۇ ئەلەف،
يەنە قەسرى سارى تىكىبان ئۇزىف.
چۇ بىر ـ بىر باسىبان خىرام ئەيلەدى،
كى ئول ئۆيگە رەنجىدە گام ئەيلەدى.
نەتىر ھەم تەۋەققۇف قىلىپ ئول زەمان،
دەرەختلەر ئاراسىدا بولدۇم نىھان.
ئۆزۈمنى ئالىپ مەن چۇ ئول خانەگە،
كۆرۈنمەيكى دىۋانە، مەستانەگە.
كېلىپ كىردى قەسرىگە ئول نەۋجەۋان،
يەنە قىلدى ئاغاز ئاھۇ فىغان.
كېلىپ قىلدى ھۇجرە دەرىنى كۇشاد،
بۇ دىۋانە ئولدەم مېنى قىلدى ياد.

مېنىڭ جانىبىمدىن قىلىپ ئول نىدا:
«كېلىڭ مۇندا دەرۋىش زالىم نەما.»
مەخادىملارى چىقتىلار پۇتراشىپ،
تۇرۇپ ئاندا مەن گەردەنىمنى قاشىپ.
چىراغان قىلىپ بەردى خادىملارى،
تۇرۇپ ئالدىدا ھەم مۇلازىملارى.
ئەدا ئەيلەدى ئىكى رەكئەت نەماز،
تەزەررۇئ بىلە ھەققە ئەيلەپ نىياز.
چۇ فارىغ بولۇپ قىلدى دەئۋەت مېنى،
«كى جاھىل مۇسافىر ئەمەسسەن قەنى؟»
بارىپ ئالدىغە كۆرگۈزۈپ ئىلتىجا،
تەۋازۇئ بىلە ئەيلەدىم مەرھەبا.
چۇ ئولتۇر دېبان ئول ئىشارەت قىلىپ،
غەزەب بىرلە ھەردەم مەھابەت قىلىپ.
مەھازىرنى كەلتۇردى شاھا نەۋار،
تەناۋۇل قىلىپ ئاشنى دىۋانەۋار.
يېگىل دېپ تەكەللۇفى ماڭا ئەيلەدى،
يەپ ئول تۇئمە ھەمدۇسەنا ئەيلەدى.
فەقىر ھەم يەبان لوقمەنى ئاز ـ ئاز،
ئانىڭ سەۋلەتىدىن بولۇپ جان گۇداز.
چۇ فارىغ بولۇپ تۇئمە شۇربىدىن،
كى خالى قىلىپ قەسرنى قۇربىدىن.
چۇ خەلقىن ئىجازەت بېرىپ ئۇيقۇغە،
مېنى كەلتۇرۇپ ئالدىدا ئۇتروغە:
«ئەيازار ئۇفتادە جاھىلى غەرىب،
ھە مانا بولۇپ سەن ئەجەلگە قەرىب.
قەسەم ئول خۇداغە ئەيا ناتىۋان،
كى ئەسرارنى ئەسلە قىلماڭ نىھان.
ئەگەرچە سۆزۈڭنى نىھان ئەيلەسەڭ،
قويۇپ راستلىقنى كەززاب ئەيلەسەڭ.
دەمى تىغىدىن ئۆتكەرۇر مەن سېنى،
قىلىپ راستلىق شاد قىلغىل مېنى.
نەدۇر مەتلەبىڭ؟ راست قىلغىل بەيان!
ھەمە سەرگۇزەشتىڭنى بىر ـ بىر ئەيان.
بۇيان كەلمەكىڭگە جەھەت نېدۇرۇر؟

ئېيتغىل ماڭا مەسلىھەت نېدۇرۇر؟
كېلىپ سەن، مۇرادىڭنى قىلغىل تەلەب،
ئەگەر كەلسە قولدىن قىلاي مەن سەبەب.
گۇمان ئۇلكى سەندە نىھان زار بار،
كۆڭۈل سىررىنى ئەيلەگىل ئاشكار.»
دېدىم يەر ئۆپۈپ: «ئەي شەھى باكەرەم!
بولۇپ مۇلتەجا مۇندا قويدۇم قەدەم.
زەمانى ئېدىم فارس شەھرىدىگە شاھ،
مېنى قىلدى دەۋران بۇ يەڭلىغ تەباھ.
بىرەۋ ئىشقىغە چۈنكى بولدۇم ئەسىر،
بۇ جانۇ كۆڭۈلنى قىلىپ دەستگىر.
رىزاسىنى ئىستەپ بولۇپمەن گەدا،
ئانىڭ ئەمرىگە جاننى قىلدىم فىدا.
تۆشۈپ ئول ۋىلايەتكە ئاۋازىڭىز،
كى مەشھۇر ئولۇپ فىئل ئەندازىڭىز.
بۇ ئەفئالىڭىزدىن ھەمە لالدۇر،
سىيەھپۇشلۇق بىرلە بەدھالدۇر.»
دېدى ئول: «بۇ ئەسرارنى ئەيلە فاش،
مېنى خۇش قىلىپ، بەئدە بولغىل ئاداش.
بۇ ئەسراردىن ۋاقىف ئولغان كىشى،
مېنىڭ بىرلە ئالەمدە يۈتكەي ئىشى.
شەرايىت بۇدۇر ئەيلەگىل ئىشتىغال،
ۋە ياكەچ، ۋەيا ھەل قىلىپ تاپ ۋىسال.»
«بۇ مەئنى ئەداسىغە بەل باغلادىم،
كى ئىشق ئوتىدا جىسمىمنى داغلادىم.
بۇ جاندىن كېچىپ ئەيلەدىم ئىختىيار،
كېزىپ دەشتلەرنى چۈدىۋانەۋار.
قىلىپ تۇھفە باشىمنى كەلدىم ساڭا،
مۇرۇۋۋەت قىلىپ رەھىم قىلغىل ماڭا.
ئەگەر لۇتف قىلساڭ كى سەرشار مەن،
مەگەر قەھر قىلساڭ سەزاۋار مەن.»
بەيان ئەيلەدىم سۆزنى باشتىن - ئاياغ،
سۆزۈمگە چۈ دىۋانە سالدى قۇلاغ.
چىنان يىغلادى ئاڭلابان رازنى،
كى نەئرە ئۇرۇپ چەكتى ئاۋازنى.
چۇ سۆز ئاڭلا بان يىغلادى زار-زار،
فەقىر ھەم بولۇپ ئانچىنان ئەشكبار.
كى زايىل بولۇپ ھۇشىدىن نەرەشىر،
ياتىپ بىر زەمان كېچە بولدى ئاخىر.
مۇلايىملىق ئەيلەپ تۇرۇپ باشىدا،
فۇتىنى تۇتۇپ ئولتۇرۇپ قاشىدا.
زەمانى ئۆتۈپ ھۇشىغە كەلدى ئول،
كى ئاشىقلىقىم تەۋرىنى بىلدى ئول.
دېدىكىم: «ئەيا مەردى دىۋانەۋار،
بۇ سۆز بىرلە قىلدىڭ مېنى بىقەرار.
قەسەمياد ئېتىپ مەن مۇرادىڭ ئۈچۈن،
قىلاي سەئيى ئەمدى كۇشادىڭ ئۈچۈن.
ئەگەر ئەيلەسەم سىزنى نەۋمىدراق،
كى سۇلتانى ئىشق قىلغاي ئۆزدىن يىراق.
پەرىشان ئىكەنسەن، پەرىشان مەنەم،
مۇرادىڭ ھۇسۇلىن بىلەي مۇغتەنەم.
مۇرادىڭغە سەئيى ئەيلەيىن ئەي ئاداش،
قىلاي سىزگە ئەمدى نىھان رازنى پاش.
جەھان ئىچرە سىز ئەمدى تاپىڭ مۇراد،
مېنىڭ مۇشكۇلۇم تاپقاي ئاخىر كۇشاد.
سۇنۇڭ جامى ئەسرارنى ساقىيا!
ئانىڭ كەيفىدە نۇكتە ئەيلەي ئەدا.
زەمىردىمدەكى دەردنى پاش ئېتەي،
كى ئۇششاقنى ئۆزگە سىرداش ئېتەي.

شەھرى نىمروز شەھزادەسى ئۆز سەرگۇزەشتىنى بەتەرىقەئى تەفسىل فارس شاھىغە بەيان قىلغانى:

مەئاندا مەۋج ئۇردى دەرياىى ژەرف،
كى سۆز بەھرىدىن چىقتى دۇررى شىگەرف.
نۇقۇلات كۆرگۈزدى ئانداغ جەمال،
بۇ ئەفسانەلەردىن قەلەم نەۋكى لال.
دېدى ئول جەۋان: «ئاڭلاڭىز ئەي رەفىق،
ماڭا كەلگەن ئىش ھاسىلىدۇر دەقىق.

ئەلا ئەي مۇسافىر ئىشىتكىل كەلام،
ساڭا سەرگۈزەشتىمنى ئەيلەي تەمام.
كى ئوغلى ئىدىم شاھى نىمروزنىڭ،
بولۇپ مەنبەئى دەرد ئىلە سوزنىڭ.
نەچە ۋەقت يوق ئىركەن ئاتامغە ۋەلەد
مىنى لۇتف ئىتىپدۇر خۇدايى ئەھەد.
بولۇپ شادمان ئەيلەپ ھەددۇ سەنا،
قىلىپدۇر ئۇلۇسغە ئەتا ۋە سەخا.
شەھەر خەلقىدىن ئالماي ئۈچ يىل خىراج،
كى تاجىردىن ئالماي قاراۋۇلدا باج.
مىنى پەرۋەرش قىلدى دىققەت بىلە،
كى ئىززەت قىلىپ مېھر-شەفقەت بىلە.
يىغىپ بىر كۈنى بارچە كاھىن ئىلىن،
كى ئەھلى نۇجۇم، ھېكمەت ئايىن ئىلىن.
دېمىش: «بۇ ئوغۇلغە سالىڭ فالنى،
چۇ تەفتىش ئىتىڭ مېھنەت ئىقبالنى.»
ھەمە ھېكمەت ئەھلى چۇ فەرمان تۇتۇپ،
نۇجۇم ئاقتارىپ، ھۇكمى سۇلتان تۇتۇپ.
تەفەككۇر بىلە كۆپ تەئەممۇل قىلىپ،
زەمىرىمغە چەندان تەخەييۇل قىلىپ.
كېلۇر ھالىدىن چۈنكى بەرمىش خەبەر،
بەيان ئەيلەمىش نۇكتەنى سەربەسەر:
«بۇ شەھزادە ئىقبالىدۇر سەر بەلەند،
چۇ ئون تۆرتدە ئاڭا يەتكەي گەزەند.
ئاڭا كۆز يۈزىدىن يېتەر ئافەتى،
كى مەھتابىدىن ھەم يېتەر مېھنەتى.
ئەگەر يەتسە ئون بەشكە سالى ئانىڭ،
كى ئەۋجىگە يەتكەي كەمالى ئانىڭ.
ۋەئىللا بولۇپ رەنجۇ مېھنەتكە تۇش،
كى دىۋانەلەردەك قىلۇر تەركى ھۇش.»
ئاتام ئاڭلابان ئۇشبۇ ئەقۋالنى،
كى ھەيرەت بىلە بۇزمىش ئەھۋالنى.
خىرەد مەندلەرنى يىغىپ ئالدىغە،
قىلىڭ مەسلەھەت ئىشىنىڭ ئەشغالىغە.
«بۇ ئىشنىڭ ئىلاجىغە نەتمەك كېرەك؟
كى تەدبىرىغە فىكر ئەتمەك كېرەك.»
ھەمە قىلدىلار ئول زەمان مەسلەھەت،
جەۋاب ئايدىلار ئەيلەبان مەشۋەرەت:
«شەھەرنىڭ تاشىدا يېڭى باغ ئېتىپ،
چۈكەر باس ئىلە ئاڭا قاپقاغ ئېتىپ.
كى دىۋارلارنى قىلىپ شىشەدىن،
تەنابى قىلىبان ئىپەك رىشەدىن.
قۇماشى بىلە ئاڭا قىلسە ھېجاب،
كى بول تاپماسە شوئلەئى ئافتاب.
چۇدايە بىلە ئاندا باقسە بولۇر،
ھەمە ئوي كىشلەر سولاقسە بولۇر.»
ئاتام ئەيلەمىش ئولزەمان يارلىغ،
ھەمە سەنئەت ئەھلىگە دىلدارلىغ:
«قىلىڭلار ئىمارى چۇ باغى ئىرەم،
بۇ ئىشغە قويۇڭلار ھە مانا قەدەم.
مۇھەييا قىلىڭلار ئانى تېزرەك،
كى شەھزادەنى ئاندا باقماق كېرەك.»
زەمىن سەتھىنى تۇزدى تەرراھلار،
كى بىر جايىنى بەردى ئىسلاھلار.
بەلەند ئەيلەبان چار دىۋارنى،
ئىچىگە قويۇپ ئانچە ئەشجارنى.
كى جارى قىلىپ ھەر تەرەفدە زۇلال،
ئىمارى قىلىپ تۇرفە زىبا جەمال.
مۇھەييا قىلىپ باغ ئارا بوستان،
كى بىر جايىنى ئەيلەدى گۇلىستان.
بەنا ئەيلەمىش سۇففەلەر شاھۋار،
بىساتى مۇزەييەن قىلىپ ئۇستۇۋار.
چۇ تارتىپ كى بۇ باغ سەققىگە چەتر،
قىلىپ پەردەلەر بىرلە ئانداغكى سەتر.
كىرەلمەس ئىدى ئاندا بىيىك نەسىم،
مۇھەييا بولۇبان بەنايى ھەرىم.
مىنى كەلتۈرۈپ ئاندا باقمىش ئىدى،
ھەمە دايە ئاندا قاباقمىش ئىدى.
كى يول تاپماس ئول جاي ئارا ئافتاب،
كۆرۈنمەس كەۋاكىب بىلە ماھتاب.

بۇ يەگلىغ ئۇمۇر ئۆتتى ئۇن تۆرت يىل،
ھە مانا زۇھۇر ئەتتى ھۆكمى جەلىل.
مۇڭا تەگرۇ ئىردىم فەراغەت بىلە،
كى دايە بىلە ئەيشۇ راھەت بىلە.
قەزارا گۇلىستانغە سالدىم نەزەر،
گۇلى ئاتەشىن بولدى چۇن جىلۋەگەر.
بۆلەك گۇلدە يوق ئانچە ھۇسنۇ جەمال،
ئانى كۆردۇم، ئەمما بولۇپ ئەقلى لال.
باردىپ مەن ئۇزەي دەپ ئانىڭ قاشىغە،
تەئەججۇب قىلىپ سۇنئى نەققاشىغە.
ئالاي دەپ قولۇمنى ئۇزاتغان زەمان،
بولۇپ ئولزەمان گۇل نەزەردىن نىھان.
نىشەستىمدە ئولتۇردۇم ھەيران بولۇپ،
يەنە جىلۋەگەر بولدى ئەئيان بولۇپ.
يەنە باردىم ئالدىغە ئۇزمەك ئۇچۇن،
ئىلىكلەپ ئانى قولدا كۆرمەك ئۇچۇن.
يەنە ناپەدىد ئولدى بارغان زەمان،
قىلىپ خەندە ئاۋازى ئۆرتەندى جان.
بىناگاھ سەما سارى تۇشتى نەزەر،
ئەجەب شەكلى زىبا بولۇپ جىلۋەگەر.
قاراپ مەن كى بىر تەخت تۇشمىش كېلىپ،
كى بەردەم تۇرۇپمەن ئاڭا كۆز سالىپ.
چۇ بەرپا قىلىپ تەختەنى باغ ئارا،
ھەمە خادىمان تۇردى ياپراغ ئارا.
چۇ ئول تەخت ئەۋجىگە سالدىم نەزەر،
كۆزۈمگە بولۇپ بىر پەرى جىلۋەگەر.
جەمالى مۇنەۋۋەر قىلىپ باغنى،
كى زۇلفى مۇئەتتەر قىلىپ تاغنى.
چېكىپ قاش ياسىنى ئاتتى ئاتمىش خەدەڭ،
كۆڭلۈمنى نىشان ئەيلەدى بىدەرەڭ.
يېدىم تىيرى ئىشق ئول پەرىزاددىن،
چېكىپ ئاھۇ ئەفغان بۇ بىداددىن.
بولۇپمەن كۆرۈپ ئانچە ھەيرەتتە لال،
تەكەللۇم تەھەررۇكتە قالماي مەجال.
سوراھى ۋە ساغەر مۇھەييادۇرۇر.
ھەمول زەرفلەر ئەكسى مىينادۇرۇر.
مەيى لەئل رەڭ بەتىندە جىلۋەگەر،
پىيالە پەرى ئىلكىدە بىر گۇھەر.
مېنىڭ جانىبىمغە باقىپ قىلدى خەند،
شەكەر خەندىدىن يەتتى جانغە گەزەند.
مېنى چىرلادى ئالدىغە ئول پەرى،
چۇ كەشف ئەيلەدى دىلنى ئول دىلبەرى.
باردىپ ئالدىغە ئىھتىرام ئەيلەدىم،
ئەدەب بىرلە تۇردۇم سەلام ئەيلەدىم.
سەراسىمە بولدۇم چۇ ھەيرەتدە لال،
كى ئەقلۇ خىرەدغە يېتىپدۇر زەۋال.
ئۇيۇپ ئولزەمان تەختىنىڭ پايەسىن،
كى ھاسىل قىلىپ ئىشق سايەسىن.
قولۇمنى تۇتۇپ بولدى ئول دەستگىر،
جەنابىدا جا بەردى ساھىب سەرىر.
ئالىپ ئىلكىگە گەۋھەرى جامنى،
قويۇپ ئاڭا سەھبايى گۇلفامنى.
قىلىپ نۇش ئولدەم جەھان ئافەتى،
ماڭا تۇتغالى تەبرەدى قامەتى.
چۇ ساقى بولۇپ تۇتتى ساغەر ماڭا،
تەئەششۇق بىلە يارۇياۋەر ماڭا.
تەكەللۇم قىلىپ ئەيلەدى مەرھەبا،
تەئەسسۇف قولىن تىشلەدى دىلرەبا.
دېدى: «ھەيف، بۇ ئادەمزاددۇر،
كۆڭۈل بەرگەنىم مۇڭا بەرباددۇر.
چىراكىم ۋەفادىن ئەسەر بولماغاي،
پەرىغە بەشەر جىنسى ئەر بولماغاي.
يوق ئىرسە كۆڭۈل باغلار ئىردىم ساڭا،
نېدىن كىم بەشەر جىنسى ئەرمەس ماڭا.»
يەنە جام سۇندى ئۆزى ھەم ئىچىپ،
تۇرۇپ ئالدىدا دۇررى ئەشكىم ساچىپ.
ئەجەب ھال يىغلەندى مەن زارغە،
قىدا جاننى قىلسام ئوشۇل يارغە.
يەقىن بىلدى بولغاي ۋۇجۇدۇم ئەدەم،
كى يىغلاپ ئانىڭ ئالدىدا دەمبەدەم.

www.uyghurkitap.com

چۇ بىر سائەتى يىغلادىم زار-زار،
تەبەسسۇم قىلۇر ئىردى ئول مەھ نىگار.
قىلىپ بۆسە ئولدەم مىنى ئول پەرى،
نەۋازىش قىلىپ تۆكتى سىيمۇ زەرى.
يېتىپ ئولزەمان ئاسماندىن سەدا،
ئانىڭدەك قىلىبان سۈرۈشى نىدا.
چۇ سۆزلەشتىلەر ئۆز زەبانى بىلە،
ھەۋادا پەرىلەر قىلىپ ۋەلۋەلە.
مىنى ئولزەمان يەردە قويدى ئالىپ،
كى ھىجران بەلاسىنى جانغە سالىپ.
دېدى ئولزەمان ماھۋەش دىلبەرىم:
‹كى ياخشى قالىڭ ئادەمى گەۋھەرىم.
ماڭا بۇ زەمان قالمادى ئىختىيار،
ۋەفا قىلمادى چارخى ناپايدار.
چۇ بولسام ئىدى سائەتى ھەمنىشىن،
ئاچىلدۇرسام ئىردى مۇرادىم گۇلىن.
بۇ مەئۋابىدىن ئەمدى قىلۇرمەن خىراج،
زەمان تۇرغالى قالماي ئەمدى ئىلاج.
كېتىپ مەن سېنىڭ دەردى ھىجرىڭ بىلە،
كۆڭۈل بولدى مەخلۇتە فىكرىڭ بىلە.
ئۇنۇتماي داغى سەن مىنى ياد قىل،
فەرامۇشلۇقنى چۇ بەرباد قىل.
دېدىم: ئەي كۆڭۈل قىبلەسى بۇ نە سۆز؟
سېنى بۇ زەمان كۆرمەگەي ئىردى كۆز.
كۆرۈندۈڭ ماڭا مېھر-شەفقەت بىلە،
قويارسەن داغى مېھنەت بىلە.
سېنى ئىستەسەم قايدا بارغۇمدۇرۇر؟
قايۇ شەخسنى بۇي ئالغۇمدۇرۇر؟›
دېدى ئول ماڭا: ‹ئەمدى ئەمرى مەھال،
ساڭا ۋە ماڭا بەلكى كۆرمەك جەمال.
مىنى تاپماقلىق ئىسرۇ مۇشكۇلدۇرۇر،
ئىرەم باغىدا بىزگە مەنزىلدۇرۇر.›
دېدىم: ‹قايسى گۇلشەن گۇلى بولدۇڭۇز؟
ۋە يا قايسى گۇل بۇلبۇلى بولدۇڭۇز؟
دېدى ئول: ‹ئەجىننە شەھرى دۇختەرى،
كى نەسلىم پەرىزاد، ئەسلىم پەرى.›
بۇ سۆزنى دېدى ئول ھەۋاغە ئۇچۇپ،
بولۇپ ناپەدىد ئول سەماغە ئۇچۇپ.
كېتىپ ھۇشىدىن، يەرگە ھەمۋار ئولۇپ،
يىقىلدىم خىرەدسىز نىگۇنسار ئولۇپ.
كۆڭۈلنى ئالىپ قاچتى بىر دىلبەرى،
كى تاراج ئېتىپ ئەقلنى ئولپەرى.
بولۇپدۇر ئەدەم ئۆزلۈكۈمدىن خەبەر،
نە ئەقلۇ نە ھۇش خىرەددىن ئەسەر.
مىنى ئىلتىبان دايە بالىن ئۇزە،
كى ئول ياتقۇزۇپ فەرشى قالىن ئۇزە.
مۇئەللىم كېلىپ قاشىمە ئولتۇرۇپ،
دۇئالار ئوقۇپ ئىسمى ئەئزەم ھۇرۇپ.
بىلىپدۇر ئەجىننە ئەسەر قىلدى دەپ،
پەرى ئەقلىدىن بىخەبەر قىلدى دەپ.
ئەزايىم دۇئاسىن ئوقۇپ دەم سالۇر،
دۇئاسى ئوتۇمنى زىيادە قىلۇر.
ماڭا سۇد قىلماي دۇئاسى ئانىڭ،
تەكەللۇم زەبانىمغە كەلمەي مېنىڭ.
كۆزۈم ياشى جارى بولۇپ چۈن زۇلال،
بولۇپدۇر ماڭا كەھرىبادەك جەمال.
چۇ مەندىن دۇئاخان ئۇمىدىن ئۈزۈپ،
ئاتام قاشىغە باردى ئەفغان تۈزۈپ.
ھەمە ماھۇ ۋەلۋاقىمە قىلدى فاش،
ئىشىتتى ئاتام ئولزەمان تۆكتى ياش.
كېلىپ بۆسە ئەيلەپ فىغان ئەيلەدى،
ئىلاجىمغە ھۇكمىن رەۋان ئەيلەدى.
چۇئەركانى دەۋلەتكە قىلدى خەبەر،
ۋەزىرغە دېدى: ‹بولدى ئالەم دىگەر
يىغىنگلار ئەتىببايۇ ھېكمەت ئېلىن،
بەنابىز ئۇمۇرىغە دىققەت ئېلىن.›
كىشى بۇيرۇدى فازىلى ئەسرىگە،
يىغىلدى كېلىپ بارچەسى قەسرىگە.
ئەتىببا مۇفەججىم كى كامىن بارى،
كى دىققەت بىلە ھېكمەت ئايىن بارى.

بۇلارغە قىلىپ شاھ كۆپ ۋەئدەلەر،
ھەمول ۋەئدەدە قىلدى ھەم ئەھدەلەر:
«بۇ موھلىك كەسەلدىن نەجات ئولسە ئول،
سېھھەتلىك يېتىبان ھەيات ئولسە ئول.
چۇ ئىنئام بىرلە سەرەفراز ئېتەي،
كى ھۇرمەت بىلە ئانچە ئەئزار ئېتەي.»
ماڭا يوق ئېدى ئاھدىن ئۆزگە سۇد،
بولۇپ ئىشق ئوتىدىن ۋۇجۇدۇم نەبۇد.

غىزا ئېردى ئولدەم يىغى بىرلە ئاھ،
بۇلارنىڭ ئىلاجى بولۇبان تەباھ.
مېنى چۇن شەھەرگە ئالىپ باردىلار،
تەبىبلەر ئىلاجىمغە سارغاردىلار.
ئۇلارنىڭ ئىلاجى دەۋا بولمادى،
دەقىق ھېكمەتىدىن شىفا بولمادى.
غىزا بولدى ھەلقىمغە ئاھۇ ئەفغان،
كېسەل مېھرى نۇرىدىن ئولدى يامان.
دۇئالار قىلىپ ئەھلى زۇھھادلار،
تەلەبلەر قىلىپ بەلكى ئۇببادلار.

بولۇر سەئيى بىھۇدە بولدى تەمام،
ماڭا يىغلار ئېردى ھەمە خاسۇ ئام.
تىلىم سۆزگە كەلمەكلىكدىن يىراق،
كۆڭۈل شەخسدە ئېردى، رەنجى فىراق.
بۇ مېھنەتدە ئۈچ يىل ئۆتۈپ سالدىن،
قالىپ يېمەك-ئىچمەك بىلە قالدىن.
چىنان سەئيى قىلدى ئىلاجىمغە شاھ،
بالا فۇرقەتىدە چېكەر ئېردى ئاھ.
نۇجۇم ئەھلىگە شاھ قىلمىش ئىتاب،
كى تۇشمەس ئېدى باغ ئارا ئافتاب:
«تەلاغە چىقاردىڭمۇ شەھزادەنى؟
كى بۇ نەۋرەسىدە، كىچىك سادەنى؟
تەھدىقۇق قىلىڭلار سەبەب نەدۇرۇر؟
بۇ يەڭلىغ كى رەنجى تەئەب نەدۇرۇر؟»
بەسارەت ئېلى كەلدى ئول باغ ئارا،
نەزەر قىلدى ئەشجارۇ ياپراغ ئارا.
چۇ بىر شاخ يەتمىش ئېدى سەنرگە.

كى ئول باغنى قاپلاغان چەترگە.
شىكاف ئولغان ئېردى ھەمانا ھېجات،
ئانىڭدىن تۇشۇپ زەررەئى ئافتاب.
ئانىڭ شۇئلەسىدىن بولۇپدۇر كېسەل،
بۇ شەھزادەگە بولمىش ھۆكمى ئەزەل.
دېدى ئولزەمان شاھ: «تەقدىر ئىكەن،
كى تەقدىرغە غەيرى تەدبىر ئىكەن.
بالامنىڭ ئىلاجىنى نەتمەك كېرەك؟
كى ھەر ئەمردە سەئيى ئەتمەك كېرەك.»
ئەگەر ھەر ۋىلايەتدە بولسە تەبىب،
ئىلاجىن قىلۇر ئېردى مۇندا كېلىپ.
بۇلار ھېكمەتى نەفئ قىلماي ماڭا،
يېتەر ئېردى نەۋمىدلىق چۇن ئاڭا.
چۇ مەئيۇس ئولۇپ يانغۇسى ئېردى ئول،
ئاتام باشلىغىن بارچە ئېردى مەلۇل.
قەزارا بىرەۋ كەلدى تۇججارۋەش،
جەھان دىدەئى مەردى سەييارۋەش.
ئاتام قاشىغە كەلدى ئول پىيشباز،
كى قىممەت بەھا تۇھفە ئەيلەپ نىياز.
ئاتام ئەيلەدى ئاڭا كۆپ مەرھەمەت،
مېنىڭ بائىسىمدىن سوراپ مەسلەھەت.
سوراپدۇر ئانىڭدىن ئىلاجىمغە يول،
سىھھەت تاپماقىمدىن مىزاجىمغە يول.
كىم مەرد ئېرمىش جەھان دىدەئى،
كى تۇججار ئېلىدە پىسەندىدەئى.
شەھەرلەرنى بىسيار كۆرگەن ئېدى،
كى ئىسسىغ-سوقنى كەچۇرگەن ئېدى.
بېرىپ ئول كىشى بىر ھەكىمدىن خەبەر،
دەۋاسى ئانىڭ بولغۇسى نەفئگەر.
دېدى ئول: «ئەيا شاھى ئالىجەناب،
سوئال ئەتتىڭىز ئەمدى ئايتاي جەۋاب.
زەمانىكى ھىندۇغە قىلدىم سەفەر،
كى تۇججارلىقدا شەھەردىن شەھەر.
كۇشىش ئەيلەدىم رىزقى ھىندۇستان،
بارىپ ئاندا تۇشتۇم چۇ تاپتىم ئەمان.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

قەزارا سەياھەت ئۈچۈن ئوغرادىم،
كى سەھرا دۈزا قاتىدا پۈتىرادىم.
تەماشا قىلىپ كۆھۇ ھامۇن ئارا،
كېزىپ سەير ئېتىپ دەشت تاخۇن ئارا.
بەناگاھ نەزەر تۈشتى بىر جايغە،
ئەجەب خۇش ھەۋا ئىشرەت ئەفزايغە.
نەمايان بولۇپ ئاندا قەسرى بەلەند،
كۆرۈپ ئىل جەۋانىبغە سۈردۇم سەمەند.
كۆرۈپمەن خەلايىق ئەدەددىن تولا،
بۇ خەلق بارچەسى دەردغە مۇبتەلا.
ياتىپدۇر خەلايىق چۈزارۇ زەلىل،
بىرى ساق ئەمەس بارچەسىدۇر ئەلىل.
بىرەۋدىن سورايمەن: «نەچۈك كاردۇر؟
نە ئەسراردۇر بەلكى بىماردۇر؟»
دېدى ئول: «ئەيا تاجىر بىخەبەر،
ساڭا يەتمەگەنمۇ كېسەلدىن ئەسەر؟
سېنىڭ ھاجەتىڭ تۈشمەدىمۇ ئىلكىن؟
ۋەيا سەمئىڭە يەتمەدىمۇ تىلكىن؟
ھېسار ئىچرە بار ھەكىمى بەدنەما،
ئانىڭ نۇسخەسىدۇر كېسەلگە دەۋا.
ئانىڭ ئالدىغە بارماق ئىمكان ئەمەس،
ئانىڭ جايىنى كۆرمەك ئاسان ئەمەس.
چىقار يىلدا بىر كۈن قىلىبان خۇرۇش،
ئانى كۆرسە ساق، تەرك ئېتەر ئەقلۇ ھۇش.
كى ساقلار قاچىپ تۇرغۇسى گۇشەدە،
ئانىڭ سەۋلەتىدىن كۆپ ئەندىشەدە.
چىراكىم ساچىدۇر فەتىلە ـ فەتىل،
كى ئۇريان تەنىدۇر ئانىڭ مىسلى فىل.
ماتىسغە ساچىنى چۇ دەستار ئېتىپ،
كى خۇشلۇق بىلە لەئب بىسيار ئېتىپ.
مۇزەممەئ قەلەمدانى ئىلكىدە بار،
بۇ ھەيئەت بىلە بىر كۈنى ئول چىقار.
كى چىققان زەمان ئول يېتەر ئەلگە بىم،
كىشكە نەزەر قىلمايىن ئول ھەكىم.
چۇ دەر ياباشىغە بارىپ ئول زەمان،
كى ئويناپ سۇ ئىچرە بولۇپ شادمان.
ئۆزدىن شۇستۇ شۇئەيلەبان چىققاي ئول،
تۇرۇبان نەزەر قىلغاي ئىل ئوڭۇ سول.
كېبەللەر قاشىغە خىرامان كېلىپ،
ئۆلۈك تەن ئارا گۇييا جان كېلىپ.
نەزارە قىلىپ ھەر كىشى ھالىغە،
كى بىر رۇقئەنى تاشلابان ئالىغە.
نەچە بولسە بىمار بەرگەي پۈتۈك،
كۆتەرگەي پۈتۈك رەنجدىن بولسە يۈك.
كىشى قالماغاي ھېچ بىماردىن،
چۇ فارىغ بولۇپ يارۇ ئەغياردىن.
يانىپ باز كىرگەي ھېسارىغە ئول،
يەنە باغلا نۇر يىلغەچە ئاندا يول.»
ئىشتىتىم بۇ سۆزنى ئۇشۇل مەرددىن،
نەئول مەردكىم ساھىبى دەرددىن.
چۇ سۆزنى داغى ئەيلەدىم ئىمتەھان،
دېگەن سۆزلەرى بارچە بولدى ئەيان.
ئەگەر ئول ھەكىم ئەيلەسە ئىلاج،
ئانىڭ سەئيى بىرلە تۈزەلگەي مىزاج.
بولۇپدۇر بۇ سۆزدىن ئاتام شادمان،
بۇ تاجىرغە بولدى چىنان مېھرىبان.
ۋەزىر بىرلە قىلدى تۇرۇپ مەسلەھەت،
ئاڭا بارغالى ئەيلەدىلەر نىيەت.»
ماڭا جام تۇت ساقىيا نۇش ئېتەي،
ئانىڭ كەيفىدە ئۆزنى مەد ھۇش ئېتەي.
نيھان دەردكە راھ بولسۇن دەۋا،
كۆڭۈل دەردىگە بەخش قىلسۇن شىفا.

شەھزادەنى ئۇل تاجىر جەرىرەئى ھەكىمغە ئالىپ بارماقغە ئىرادە قىلىپ، پادىشاھ بۇ مۇژدەدىن خۇش بولۇپ، ئىئتىمادلىق خادىملارىدىن بىر يۈزكىشىنى ۋەزىرى جۈملە تۇلمۇلك بىرلە قوشۇپ ھىندۇستانغە ئىبەرىپ، ئۇل ھەكىم مۇئالىجەسى بىرلە شەھزادە شىفا تاپىپ، ھەكىمنىڭ خەزىنە، دەفىنە ۋەكىتابلارىنى ئىلتىپ، تابىئلارى بىرلە ئاتاسى قاشىغە بارىپ ئاتاسىدىن ئىجازەت تىلەپ، چارە باغ ئىچرە ئىبادەتكە مەشغۇل بولغانى

چۆ سۆز جەۋھەرىن تىزدى ئايىن ئىلە،
كى ئىلقا قىلىپ زىبۇ تەزيىن ئىلە.
مۇسافىر دېدى: «شاھى ئالەم پەناھ!
بۇ ئىشدا بولاي سىزگە مەن دەستگاھ.
ئالىپ بارسە شەھزادەنى خوبدۇر،
دەۋاسى ئانىڭ تۇرفە مەرغۇبدۇر.
خۇدا يار بەرسە تۈزەلگەي مىزاج،
ساقايسە بولۇر لايىقى تەختۇ تاج.
چىراكىم ئانىڭ كارى مەشھۇردۇر،
كى ھىندۇ، خىتا ئىچرە مەزكۇردۇر.
ئاتا ئۇل زەمان ئەيلەمىش يارلىغ،
بۇ دەستۇرغە قىلدى دىلدارلىغ:
«سەفەر كۆرگەن ئەلدىن تاپىپ يۈزكىشى،
مۇھەييا قىلىڭلار سەفەر سازىشى.»
ۋەزىر دەرمەھەل ئىشنى قىلدى تەمام،
دېنى ئىلتىبان قىلدى ئاندا خىرام.
نەچە مۇددەت ئىچرە يۈرۈپ بەھرىدە،
نەچە ئان يۈرۈپ خۇشك ئارا قەھردە.
كېزدىبان مەنازىل چۇ سۈرئەت بىلە،
يېتىپ كەلدى ئەمما مەشەققەت بىلە.
ئەجەب دىلفەزا جاي جەننەت نىشان،
شەمەمى ئانىڭ بارچە ئەنبەر فىشان.
خەبەر يەتتى كۆڭلۈمگە جانانەدىن،
ئەسەر يەتتى ئەقلىمغە ئەفغانەدىن.
تىلىم سۆزگە كەلمەي، كۆزۈم ئەشكىدە،
كىشى سۇنى تۆككەن كەبى مەشكىدە.
نەچە سۆز قىلۇرغە قىلۇرمەن خەيال،
تىلىم سۆزگە كەلمەي بولۇر گۇڭگۇ لال.
بارىپ بىز يىگىرمە كۈن ئۇلغان زەمان،
بارچە خىلقىلەرغە تۇشۇپ قوزغالان.

دېدىكىم: «بۇگۈن ئەيدى ھەكىمدۇرۇر،
چىقىپ بەھر سارىغە ئازىمدۇرۇر.»
كېيسەللەركى سەف ـ سەف قىلىپ جابەجا،
تۇرۇپ ئەل يىراقدا قىلىپ ئىلتىجا.
مېنى ھەم ئانىڭ يولىغە ئىلتىبان،
مېنىڭ تابىئىم بولدى كۆزدىن نىھان.
زەمانى ئۆتۈپ ئېردى چىقتى كەيىك،
ئانىڭ ئارقەسىدىن ئاچىلدى ئىشىك.
بەناگاھ چىقىپ كەلدى ژۇلىدە مۇي،
كى ئۆز فېئلى بىرلە قىلىپ گۇفتۇگۇي.
قارايىمىزكى ئۇريان چۇ دىۋانەۋار،
كى دەريا سارى ئەيلەدى ئىختىيار.
باشىغە ئىمامە قىلىپ مويىنى،
كى دەرياغە تۇشتى يۇدى بويىنى.
قىسىپ قولتۇقىغە قەلەمدانىنى ئۇل،
چىقىپ بەھردىن باقتى ئوڭ ۇ سول.
قىلىپ ئەھلى ئەمراز سارى قەدەم،
كېلىپ كۆردى ئۇل نۇسخە بەردى تەمام.
مېنىڭ قاشىمە كەلدى ئاندىن تەبىب،
تەفەككۇر بىلە كۆپ تەئەممۇل قىلىپ.
ماڭا نۇسخە بەرمەي ئۆتۈپ كەتتى ئۇل،
مېنىڭ تابىئىم بولدى ئانچە مەلۇل.
كېيسەلگە بېرىپ نۇسخە قىلدى تەمام،
قولۇمنى تۇتۇپ ئەسلە قىلماي كەلام.
ئالىپ باردى جايىغە ئەرگەشتۈرۈپ،
لەبىن تەبرەتىپ ماڭا ئەفسۇن ھۈرۈپ.
ھەمە تابىئىم قالدى ھەيران بولۇپ،
تەھەييۇر بىلە دىدە گىريان بولۇپ.
مېنى ئىلتىبان باغ ئىچىگە ھەكىم،
چۇ كىرگەن زەمان ساكىن ئولدى دىلىم.

www.uyghurkitap.com

بۇ باغ ئوتراسىدا قىلىپدۇ ئىمار،
كى ئەترافىدا سۇففەئى زەرنىگار.
نەچە سۇففە ئاندا پەيدىدار ئېرۇر،
جەۋانىبلارى سەقف دىۋار ئېرۇر.
چۇ بىر سۇففە باشىدا بىھەد كىتاب،
كى بۇ سۇففەلەر بارچە ھېكمەت مەئاب.
ئەرابىي، ئىبرانىي، سىريانىيدۇر،
يەنە ھىندۇيى، فارسىي، يۇنانىيدۇر.
يەنە ھەندەسە ئىلمى بىھەد تولا،
بۇسۇففە مۇجەللەددىن ئەرمەس خەلا.
يەنە بىرسىدە زەرق ئېرۇر سىيمۇ زەر،
تىزىلغان داغى دۇررى، مەرجانۇ گۆھەر.
يەنە بىرسىدە ئېردى زەررىن لىباس،
تولادۇر ئاڭا ئەسلە يەتمەي قىياس.
يەنە بىردە مەئجۇن ئەدەددىن فۇزۇن،
كى لازىم سەرەنجام ھەددىن فۇزۇن.
مۇرەببا بىلە شەربەتى دىلفەزا،
كى ياقۇت قۇتىلاردا تۇرلۇك دەۋا.
چۇ خالىدۇرۇر سۇففەلەرنىڭ بىرى،
كى باردۇر ئانىڭ بىر تەرەفدە دەرى.
مېنى كەلتۇرۇپ سۇففەئى خالىغە،
ئىشارەت قىلىپ مەركەزى ئالىغە.
ئىشىكىن ئاچىپ كىردى ئول ئىچكەرى،
قالىپ يالغۇز ئاندا فەقىر تاشقارى.
ماڭا ھەرفىدىن ئەسلە سۇرمەي زەبان،
كىرىپ خىلۋەتىگە بولۇپ ئول نىھان.
چۇ بىر كۈن ئۆتۈپ ئېردى ئول ئەسرىدە،
كۆڭۈلنى تاپىپ مەن بەدەن قەسرىدە.
نەفەس ئەندەكى بولدى ساكىن ماڭا،
يىغى كەم بولۇپ يەتتى تەمكىن ماڭا.
يەنە ئۇيقۇغە مەيل قىلدى كۆزۈم،
كى زاھىر بولۇپدۇر تىلىمدىن سۆزۈم.
دىماغىمغە يەتتى رۇتۇبەت داغى،
بولۇپ رەفئ دىلدىن سۇئۇبەت داغى.
ئۆتۈپ قىرق كۈن، يەتتى مەسرۇرلۇق،
زەبان بولدى گويا كۆزۈم نۇرلۇق.
چىقىپ بىر كۈنى خىلۋەتىدىن ھەكىم،
شىفا باغىدىن يەتكۈرۈپدۇر نەسىم.
مېنى خۇش كۆرۈپ چۇن تەبەسسۇم قىلىپ،
كېلىپ ئالدىمە ئول تەكەللۇم قىلىپ.
دېدى: «ئەي ئوغۇل، باغ سەير ئەتمەگىل!
يەبان مېۋەنى، ئۆزنى سەير ئەتمەگىل.»
ماڭا كۆرگۈزۈپ ئولزەمان بىر قۇتى،
ئىچىدە مۇفەررىھ ئېرۇر ياقۇتى:
«تەنەۋۋۇل قىلىڭ بىر نۇخۇد ھەر كۈنى،»
دېدى كىردى خىلۋەتكە چىقماي ئۈنى.
ئەمەل ئەيلەدىم ئول ھەكىم قالىغە،
سالىپ ئۆزنى ئول ئەمر ئەشغالىغە.
زەمانى ئەۋايىلدا مەجنۇن ئېدىم،
ساقايدىم بەھەمدۇللاھ مەئجۇن يېدىم.
تەرەققى قىلىبان زەمانىدىن زەمان،
كېتىپ ناتەۋانلىقىغە، يەتمىش تەۋان.
ئۆتۈپ ئىكى-ئۈچ ئايدا سالىم بولۇپ،
كىتاب ئوقۇدۇم ئانچە ئالىم بولۇپ.
يەنە يىلغەچە كۆرمەدىم جەۋكىنى،
قىلىپ مەھكەم ئاندا ئىشىك لوكىنى.
بار ئېردى قاشىمدا ئەدەدسىز كىتاب،
كۈتۈبلار ئېدى بارچە ھېكمەت مەئاب.
مۇتالىئ قىلىپ مەن ئانى سۇبھۇ شام،
كى بىر يىلغەچە ھىفىز قىلدىم تەمام.
بارى ئىلىملەرنى قىلىپ دىلغە ياد،
دەقىق نۇكتەلەرنى ئېتىپ ئىجتىھاد.
كىتاب قالمادى مەن نەزەر قىلماغان،
ۋەرەق قالمادى ئانچە كۆز سالماغان.
بولۇپ ھېكمەت ئەمرىغە ماھىر بەسى،
دەۋا ئەيلەمەكلىككە قادىر بەسى.
ئۆتۈپ ئېردى ھەنگام ئون ئىكى ئاي،
چىقىپ خىلۋەتىدىن داغى رەھنەماي.
ئەدەب بىرلە قىلدىم ئاڭا ئېھتىرام،
تەۋازۇئ بىلە كۆرگۈزۈپمەن قىيام.

دېدى: «ئەي جەۋان، ئەمدى ھالىڭ نەچۈك؟»
دېدىمكى: «مىزاجىم بولۇپدۇر تۈزۈك.»
قەلەمدانىنى بەردى خىرام ئەيلەدى،
كى دەريا سارى ئىزدىھام ئەيلەدى.
چىقىپ بىشەدىن كۆپ مەھابەت بىلە،
كۆرۈپ ئەل بۇ يەگلىغ سەلابەت بىلە.
فەقىر ئارقەسىدىن تۇرۇپ ئەرگەشىپ،
كى ساچىدا بولغان گىرىھنى يېشىپ.
بۇ يەگلىغ كۆرۈپ بارچە ئەل قاچتىلار،
كېسەل يۈزىدىن پەردەنى ئاچتىلار.
مېنى كۆردى خەلقىم يىراقدىن قاراپ،
تۇرۇپ بارچە ئەل بىشەلەردە ماراپ.
سەلامەت كۆرۈپ بارچە ھەمدۇ سەنا،
دېيان تەڭرىگە شۈكرى بىمۇنتەھا.
كېلىپ نەچە ئادەم تۆكۈپ ياشىنى،
ئاياغىمغە ئانداغ قويۇپ باشىنى.
نەچۈك ئادەم ئېركەنى بىلمەدىم،
ئۆزۈم خەلقنى ئىمتىھان قىلمادىم.
ھەكىم تۇردى ئاندا تەبەسسۇم قىلىپ،
بۇلار ھالىغە كۆپ تەرەھھۇم قىلىپ.
بۇلار يىلغىدىچە كۆپ رىيازەت بىلە،
كى ئىسسىغ-ساۋۇقدا مەشەققەت بىلە.
ياتىپ ئېردى ساقلاپ ئۇشۇل بىشەدە،
مېنىڭ جانىبىمدىن كۆپ ئەندىشەدە.
ۋەلى مەن بۇلارنى تونۇماس ئېدىم،
كەسەل زوردىن ئەسلە بىلمەس ئېدىم.
فەراسەت بىلە فەھىم ئېتتىم ھالنى،
تەھەققۇق قىلىپ مەن بۇ ئەھۋالنى.
چۇ ھەكىم ئىشىغە خەيال ئەيلەدىم،
ئانىڭ ئۇلفەتىن ئىشتىغال ئەيلەدىم.
بۇ ھەكىم بارىپ ئەيلەدى شۇستۇشۇ،
تاراپ باشىنى سۇدا ژۇلىدە مۇ.
سۇ ئىچرە قىلىپ ئول چىنان شادلىغ،
چىقىبان سۇدىن قىلدى زۇھادلىغ.
كېسەللەر قاشىغە خىرام ئەيلەدى،
چۇ ھېكمەت بىلە ئەلنى رام ئەيلەدى.
قەدىمقى قەۋائىد بىلە بەردى خەت.
بارىغە يازىپ بىرنى قىلدى غەلەت.
كېسەللەر ئىلاجىنى قىلدى تەمام،
ئىشارەت بىلە ماڭا قىلدى كەلام.
زەئىفلەر ئارا بار ئېدى بىر جەۋان،
ئۇزارى ئېدى گويىيا زەئفىران.
كۆزى گەجگەسىدە، سۆزىدۇر خەلەل،
كى باشىدىن ئاياغ بارچە جىسمى كەسەل.
كېسەللەر ئارا بەرمەدى خەت ئاڭا،
ئانىڭدەك كى خەت بەرمەپ ئېردى ماڭا.
«بۇ ئادەمنى بىرلە ئالىپ يۈر دېدى،
خىرامان ۋىساقىمغە كەلتۈر دېدى.»
چۇ بىشە ئارا يۈردى باسىپ ھەكىم،
ئانىڭ ئارقەسىدىن بۇ ئىككى يېتىم.
تەۋا بىئلاردىم قالدى ئاندا باقىپ،
كى باشقە ئۇرۇپ ھەم ئاۋۇچنى قاقىپ.
بارىپ بىشە ئىچرە ئانىڭ كەينىدىن،
تەۋەھھۇم بىلە قالمايىن ئەينىدىن.
كېلىپ جايىغە باغ ئارا كىردى ئول،
ھەمە شۇغلىدىن ئۆزنى ئەيلەپ خەمۇل.
چۇ ئىلكىن تۇتۇپ ئاندا بىمارنىڭ،
ئىلاجىغە سەئيى ئەتتى بۇ كارنىڭ.
ئالىپ كەلدى خىلۋەتكە بىمارنى،
كى مەھكەم قىلىپ ئىچىدىن دارنى.
قالىپ تاشقارى مەن تەھەييۇر بىلە،
خەيال ئەيلەدىم كۆپ تەفەككۇر بىلە.
نەچۈك ئىش ئېكىن بۇ كېسەل ھېكمەتى.
ئانى بىلگەلى ئەيلەدىم رىغبەتى.
چىقىپ ئول زەمان سەقفى دىۋارغە،
كى پىنھان نەزەر قىلدىم ئول بارغە.
چۇ ئول بام-رەۋزەندە تۇردۇم قاراپ،
كۆرۈپمەن ئانىڭ ئىشتىغالىن ماراپ.
چۇ بىمارنى قىلدى مەد ھۇشراق،
كى دارۇ بىلە بەلكى خامۇشراق.

قاقىپ تۆرت مىخنى قاتار ئەيلەدى،
چۇ بىمارنى ئۇستىۋار ئەيلەدى.
باشى كاسەسىن قىلدى ئول پارەئى،
كى بىھۇش ياتىپ ئاندا بىچارەئى.

چۇ مەغزى سەرىگە نەزەر ئەيلەدى،
جۇۋالدۇزنى ئوتغە مەقەر ئەيلەدى.
كېسەلنىڭ زەمىردىن چۇ فەھىم ئەيلەدىم،
چۇ بىمار ھالىغە رەھىم ئەيلەدىم.
زەمانى جۇۋالدۇز بولۇپ ئوت كەبى،
كۆرۈندى ماڭا رەڭگى ياقۇت كەبى.

چۇ ئۇستاد ئالدى قولىغە ئانى،
كۆرۈپ ئولزەمان ۋەھىم باستى مېنى.
چىراكىم جۇۋالدۇز تولادۇر قىزدىق،
كى ھەددىن زىيادە بولۇپدۇر ئىسسىق.
نېدىن كىم كىتابىدا كۆرگەن ئىدىم،
ئەلاماتنى فەھىم قىلغان ئىدىم.
چۇ ئەسباب نىمگەرم ئېردى كېرەك،
خەتا ئەيلەدى، ئىشنى قىلماي دەرك.

يەقىندۇركى ئادەمنى ئۆلتۈرگۈسى،
فىراقىدا خەلقنى كۆيدۈرگۈسى.
دېدىمكى: «ھەكىما، خەتا ئەيلەدىڭ،
كى ئول ناتەۋانغە جەفا ئەيلەدىڭ.»
بۇ سۆزنى ئىشىتتى مېنى كۆردى ئول،
قىلۇر فىئلىدىن ئولزەمان يىغدى قول.
باشىغە ئۇرۇپ كەتتى بىر بىشەگە،
زىھى رەشكىدىن تۈشتى ئەندىشەگە.
تۇشۇپ ئولزەمان مەن ئىلاج ئەيلەدىم،
بۇ ھەكىم ئىشىغە رىۋاج ئەيلەدىم.
جۇۋالدۇزنى نىمگەرم ئېتىپ مەن ئەۋەل،
بىلىپ قائىدى بىرلە قىلدىم ئەمەل.
چۇ مەغزى سەرىدىن ئالىپ سالمىنى،
چۇ رىشىغە كەلتۈردۇم ئول لالمىنى.
چۇ كىم سالمى كىرسە قۇلاقىغە ئەگەر،
بۇ ئىشدا بىرەۋ بولسە كىم چارەگەر.
يارىپ كاسەئى سەرنى قىلغاي جۇدا.

قىلىپ بىر ـ بىرىدىن سۆڭەكنى بەجا.
تاپىپ سالمىنى پەردەئى مەغزىدىن،
كى ئالماقىغە نىمگەرم ئېتىپ مويچىن.
زەرافەت بىلە ئانى ئالماق كېرەك،

جەراھەتكە مەرھەمنى سالماق كېرەك.
كىتابىدا بۇ سۆزلەرنى كۆرگەن ئىدىم،
ئانىڭ ھەم ئىلاجىنى بىلگەن ئىدىم.
قىزدىق ياقسە ئۆڭگەي ئېدى ئول كىشى،
ئانىڭ ئىلكىدە پۈتەس ئېردى ئىشى.
تۇشۇپ ئول زەمانى ئەمەل ئەيلەدىم،

مەرەزنى سىھھەتكە بەدەل ئەيلەدىم.
ئۇنى كۆردى ئول كەتتى باشىن تۇتۇپ،
تۇرۇپ رەشكىدىن ئول ھەكىم قان يۇتۇپ.
جەھالەت بىلە ئاھ ئۇرۇپ دەردناك،
ئاسىپ ئۆزنى ساچىدا بولدى ھەلاك.
فەراغەت تاپىپ ئىستەدىم پېرنى،
تەرەددۇد قىلىپ ئەھلى تەسخىرنى.
ئانى كۆردۈم ئەمما بولۇپدۇر ئەدەم،

كى دەفن ئەيلەمەككە قويۇپمەن قەدەم.
ساچىدىن تاپىپ مەن چۇئىكى كىلىد،
ئانى قولىغە كەلتۈردۈم ئەيلەپ ئۈمىد.
كىلىد قوفلىنى ئىستەدىم ئولزەمان،
چۇ گەنجىنەسى كۆزگە بولدى ئەيان.
ئاچىپ دەرمەھەل كىردىم ئول خانەگە،
تولۇپدۇر بۇ ئۆي نەقدۇ دۇردانەگە.

زەرۇ سىيم ئەسباب بىھەد تولا،
كى نەقدۇ جەۋاھىردىن ئەرمەس خەلا.
يەنە بىرنى ئاچتىم كىرىپ ئىچكەرى،
كى بىر دۇرجنى كۆردۈم ئول جەۋھەرى.
چۇ ساندۇقنى ئاچتىم تەئەممۇل قىلىپ،
ئىچىدىن ئاقتارىپ مەن تەخەييۇل قىلىپ.
ئىچىدە كىتابى مۇھەندىس ئىكەن،
مۇسەللەس، مۇرەببەئ، مۇخەممەس ئىكەن.
بارى ئىسمى ئەئزەم بىلە ئەدئىيە،
نەچە ھۇققەلەردە ئېرۇر ئەدۋىيە.

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى

كى تەسخىر بىلە بارچە ئەفسۇنيات،
مۇئەييەن داغى ئىلمى نارەنجىيات.
بۇ قائىدەنى كۆردۇم بولۇپ شادمان،
كېتتىپ ھۇشىدىن ئۆي ئارا ھەر زەمان.
ياتىپ لەھزە تاپتىم خىرەددىن ئەسەر،
كى دەفئ ئېلدى مەندىن داغى دەردى سەر.
خەزايىن قىلىپدۇر فەرىدۇن كەبى،
كى نەقدىنە كۆپ گەنجى قارۇن كەبى.
ئەجەب شادلىقدىن بولۇپ سەرفەداز،
ئەدا ئەيلەدىم ئىكى رەكئەت نەماز.

خۇدايى جەھانغە دېبان شۇكرلەر،
كى ئەزم ئەتكەلى ئەيلەدىم فىكرلەر.
چۇ ئول ناتەۋان باشى ئېردى جەرىھ،
سەككىز كۈندە بولدى مىزاجى سەھىھ.
تاكىپ باشى زەخمىنى مەرھەم بىلە،
چىقىپ تاشقارى يارۇ ھەمدەم بىلە.
خەلايىق كۆرۈپ بىزنى چۇن بولدى شاد،
يۈگۈردى ھەمە ئەيلەدى ئىنتىھاد.
سەلامەتلىكىمنى كۆرۈپ تابىئىم،
تولا شۇكرلەر دەپ بەھەييى فەدىم.
ۋەزىر باشلىغىن كەلدىلەر يىغلاشىپ،
رەۋان ئەشكىنى كۆزدىن ئارىغلاشىپ.
كېلىپ قويدى بارچە ئاياغىمغە باش،
كى باشتىن ـ ئاياغ ۋاقئە قىلدى پاش.
چۇ بىر يىلغەچە بولغانىمنى نېھان،
ئۇلارغە قىلىپ كۆرگەنىمنى بەيان.
دېدىم: «جايغا ئەمدى يانماق كېرەك،
ئاتامغە بىرەۋ تېز بارماق كېرەك.»
بۇ نەقدىنەلەرنى سەرەنجام ئېتىپ،
سەفەر ئەزمىگە بارچە ئەنجام ئېتىپ.
كېمەگە سالىپ بارچە ئەشيانى پات.
نەچە بەھردىن تېز تاپتۇق نەجات.
ئاتامغە بىرەۋنى چاپاۋۇل قىلىپ،
قالىپ ئارقەدە بىز تەكاسۇل قىلىپ.
بۇ باشى ياردلغان ئېدى مىرزادە،
چىقىپ بەھردىن ئەيلەدى خەيرباد.
يانىپ جايى ئەسلىگە ئول نەۋجەۋان،
فەقىر تابىئىم بىرلە بولدۇم رەۋان.
قىلىپ يولنى تەي دەشت ئارا سۇبھ ـ شام،
ئاتام جانىبىغە قىلىپ ئىزدىھام.
بۇ مەۋزىئگە يەتتىم فەراغەت بىلە،
تاماشا قىلىبان سەياھەت بىلە.
ھەشەم بىرلە كەلدى ئاتام پېيشباز،
مېنى كۆردى سېھھەت بىرلۇپ سەرفەراز.
خۇداغە تۈمەن شۇكر قىلدى ئەدا.

تەسەددۇقلار ھەققىمدە ئەيلەپ فىدا.
كۆرۈشتى كېلىپ ئانچە شەفقەت بىلە،
با مىنى سىلابان مۇھەببەت بىلە.
قىلىپ ئاندا چۇن بەزلى شاھانەئى،
باشىمدىن ساچىپ ئانچە دۇردانەئى.
چۇ كەلگەن رەئاياغە قىلدى كەرەم،
كى ئىنئام ئىلە ساچتى ئالتۇن دەرەم.
ئاتام ئىزىنى ئەيلەدىم تۇتيا،
كۆزۈمگە غۇبارىن قىلىپ سۈرمەسا.
ۋىلايەتكە يانماقغە قىلدى ئۈرۈج،
دېدىم: «ئەي ئاتا، قىلماغايمەن خۇرۇج.
بۇ مەنزىل ئەجەب دىلكۇشا جاي ئىكەن،
كى سەۋدايىغە خۇش ھەۋا جاي ئىكەن.
كۆڭۈل مۇندا تۇرماقغە خاھىش قىلۇر،
مۇرادىم ئۆتى مۇندا تابىش قىلۇر.
ئىجازەت بېرىڭ مۇندا ساكىن بولاي،
قىلىپ زۇەدنى ھېكمەت ئايىن بولاي.
شەھەر ئىچرە تۇرماقغە يوق مەسلەھەت،
كى بۇ جايى خالى ماڭا ئەمنىيەت.»
ئاتام ئەيدىلەر: «بۇ نە گۇفتاردۇر؟
سېنىڭ بۇ سۆزۈڭ جانغە ئازاردۇر.
نەچە يىل مېنى ئەيلەدىڭ غەم سىرىشت،
قىل ئەمدى ۋىسالىڭدا خۇررەم سىرىشت.
ئاتاڭغە جۇدالىق سۆزىن قىلماغىل.
فەقىر ئۆلگۈچە ئەمدى ئايرىلماغىل.

چىراغىمنى ياندۇرۇپ چىقىپ تەخت ئۈزە،
مېنى ياتغۇرۇپ گوشەدە رەخت ئۈزە.»
يىقىلدىم ئاياغىغە ئۆزنى ئۇرۇپ،
تۆمەن يالبارىپ ئالدىدا ئولتۇرۇپ.
دېدىمكى: «ئەيا قىبلەگاھىم ئاتام!
پىسەندىدەئى پادىشاھىم ئاتام.
مېنىڭ خاھىشىم ئۇشبۇ مەئۋادۇرۇر،
ئىبادەت كۆڭۈلگە تەمەننادۇرۇر.
شەھەر ئىچرە كىرسەم ماڭا يوق ئەمان،
تۆزەلگەن مىزاجىمغە بولغاي زىيان.
ئىجازەت بەرىڭكىم رىزالىق بىلە.
چۇ سۆز ئەيلەدىم بىھەيالىق بىلە.
خۇدادىن ماڭا ئۇشبۇ تەقدىردۇر،
كى تەقدىر ئىشىغە نە تەدبىردۇر.»
چىنان يىغلادىم ئالدىدا زار-زار،
كى نالەمگە بولدى ئاتام بىقەرار.

قىلىپ يارلىغ مەردى ئىسلاھىغە،
مۇھەندىسۋە شۇ ئەھلى تەرراھىغە:
«قىلىڭ باغ تەرھىنى ئىمارلار!
ئاڭا ئۈندۈرۈڭ ۋەردۇ ئەشجارلار!
ياساڭلار داغى قەسرىئى زەرنىگار!
سالىڭلار بىسات بارچەسى شاھۋار!»
تۇتۇپ شاھ ھۆكمىنى ئۇستادلار،
چۇ ئاز ۋەقتدە پۈتكەردى مۇنقادلار.
ئەيا ناتەۋان زار-ھەيران غەرىب.
كۆرۈپ سەن بۇ جانىمغە بولدۇڭ قەرىب.
غۇلامان ئەشيا ئاتامدىندۇرۇر،
ماڭا رەنج مىنگەن كالادىندۇرۇر.
ئاياقچى، ئەتا ئەيلە جامى پەرى،
ئانىڭ كەيفى بىرلە قۇچاي مەن پەرى.
پەرىزادلارغە بولۇپ مەن ئەسىر،
ئەيا پىرى دەير ئەيلەگىل دەستگىر.

شەھزادە چارباغ ئىچرە جايى خالىدا ۋە زايىفغە مەشغۇللۇق قىلىپ، شاھى ئۇممانىنىڭ قىزىنى تەسخىر بىرلە قولىغە كەلتۇرگەنى؛ شاھى ئۇممان نەچە شەرايىت بىلە قىزىنى تاپشۇرۇپ بەرگەنى، شەھزادە ئەھدىگە ۋەفا قىلماي، پەرىۋەش بىخۇد بولغانى:

ئىشىتكىل ساڭا ئەيلەيىن داستان،
كى ئەسرارنى ئەمدى ئەيلەپ بەيان.
كۆڭۈلدە پەرىنىڭ ئوتى بار ئېدى،
ئانىڭ شەۋقدە بارچە ئەغيار ئېدى.
شەھەرگە ئاتام ياندى لەشكەر بىلە،
قالىپ مۇندا مەن نەچە چاكىر بىلە.
ئەزىمەت كىتابىغە سالدىم نەزەر،
كى تەسخىردىن ئاندا تاپتىم خەبەر.
كىرىپ خىلۋەتىگە قىلىپ غۇسل پاك،
تەزەررۇئلار ئەيلەپ ئېتىپ سىينە چاك.
قىلىپ تەرك ھەيۋانى بىر ئەربەئىن،
كى بىر خىلۋەتدە بولۇپ مۇتمەئىن.
قىرائەت ئىشىغە قىلىبان رۇجۇئ،
نىسابىغە يەتكۈردۇم ئەيلەپ شۇرۇئ.
كۆرۈپ ھەر كەچە كۆپ ئەلامەتنى،
قىلىپ مەن زىيادە قىرائەتنى.
كى ئەفسۇن بىلە سۇست ئېتەر ئېردى ئول،
ئاڭا بەرمەس ئېردىم دۇئا بىرلە يول.
بولۇپ ئېردى ھەنگامە قىرقىنچى كۈن،
كېچە چىقتى تۆرلۈك سەدا بىرلە ئۈن.
چىقىپ سائىقە بولدى توفان كەبى،
فىغانى رەئد يەكلىغ جەھان قان كەبى.
غەرىب سەۋت چىقتى مەھابەت شىئار،
كى پەيدا بولۇپ تەختدە شەھرىيار.
كېلىپ تۇشتى كۆردۈم پەرى شاھىدۇر،
پەرىزادلار بارچە ھەمراھىدۇر.
باشىغە قويۇپ تۇرفە زەررىن كۇلاھ،
تىكىبان بەنە بىر بىيىك بارگاھ.
كېلىپ تۇشتى ئول شەئنۇ شەۋكەت بىلە،
سەلام ئەيلەدى ئانچە شىددەت بىلە.

دېدى: «ئەي جەۋان، ئەيلەگىل ئەمدى بەس،
بولۇرمىز ساڭا يارۇ فەرياد رەس.
يەقىن بولدى ئالەمنى كۆيدۇرگەسەن،
دۇئا بىرلە بىزلەرنى ئۆلتۈرگەسەن.
نېدۇر مەتلەبىڭ، بىزگە قىلغىل ئەيان،
ساڭا چۈنكى خاس قىلاي ئۇلزەمان.»
دېدىم: «ئەي پەرى ئەمدى قىلغىل قەسەم،
كى مەكر ئەيلەبان قىلمە خارۇ دىژەم.
سۇلەيمان ئەلەيھىسسەلام ھۆرمەتى،
ئەگەر كىزب قىلساڭ يېتەر شىددەتى.»
قەسەم قىلدى ئەۋۋەل نەبى زاتىدىن،
سۇلەيمان ئەلەيھىسسەلام ئاتىدىن.
دېدىم: «بىر قىزىڭ بار ئېمىش ماھۋەش،
بولۇپ مەن ئانىڭ ئىشقىدا ئەلئاتەش.
ئانى دەرھەل ئەيلە ھازىر ماڭا،
كى جانانەنى قىلكى زاھىر ماڭا.»
دېدى ئول: «قىزىم سىزگە لايىق ئەمەس،
تەبىئەتكە ھەرگىز مۇۋافىق ئەمەس.
قەۋى ھەيكەلۇ بەدنەما زىشت رۇي،
كى دىۋانەدەك شەكلى ژۇلىدە موي.
كۆرۈپ ئول قىزىمنى غەزەب قىلماغىز،
كى بىزلەرگە رەنجۇ تەئەب قىلماغىز.»
ئىشارەت قىلىپ ئېردى كەلدى قىزى،
ئانىڭ كالىغۇكىدۇر شۇتۇرنىڭ تىزى.
ئانىڭ جانىبىغە نەزەر ئەيلەدىم،
كۆرۈپ بىر ئانى ئەلھەزەر ئەيلەدىم.
كۆزى ساپسەرىندۇر، يۈزى قاپقارا،
كى ئاغزى ئانىڭ مىسلى كارۋان سەرا.
ئۆزىن زىب ئەيلەپ جەۋاھىر بىلە،
كى قورشاپ ساچىنى گەۋاھىر بىلە.
چۇ «لاھەۋل» ئوقۇپمەن كۆرۈپ ئولزەمان،
ئانىڭ ھەيبەتىدىن بولۇپ خەستە جان.
دېدىمكى: «ئەيا سەڭگدىل بەد سىرىشت،
كى نەيرەڭ بىلە ئەيلەدىڭ ئانى زىشت.
قەسەم قىلمادىڭمۇ نەبى زاتىدىن؟
تىكەلمىزم قىلىپ تەگرى ئاياتىدىن.»

دېدى ئۇل: «مېنىڭ يالغان ئەرمەس سۆزۈم،
ئەگەر مەكر قىلسام قۇيۇلسۇن كۆزۈم.»
داغى شەرت قىلدى: «قىزىم ئۇشبۇدۇر،
شەرايىت ئىشى ئەسلە يالغانمۇدۇر؟
جەمائەت ئىبرۇرمىز كى كۇففاردىن،
كى ۋاقىف بولۇڭ سىز بۇ ئەسراردىن.
سىيەھغامۇ بەدشەكل سۇرەت بىلە.
تۆرەپمىز جەھانغە بۇ ھەيئەت بىلە.
بىلىڭكى ئاتانىڭ ۋەلەد سىررىدۇر،
قىلۇر فېئلىدىن نىكبەد سىررىدۇر.
دېدىم: «ئانداغ ئېرسە خەبەر قىل ماڭا.
داغى راستلىقدىن نەزەر قىل ماڭا.
دېنىڭ مەقسەدىمدىن نىشان ئەيلەگىل،
بۇ ئەسرارنى بەس ئەيان ئەيلەگىل.»
دېدى ئۇل پەرى: «ئاڭلاغىل بۇ كەلام،
ئانى تاپقالى قىلما ... ئىزدىھام.
كىم ئۇل شاھى ئۇدمان قىزىدۇر ئۇل ئاي،
ئانى ئىستەگەن بولدى مېھنەتكە باي.
ئانى قولغە كەلتۈرمەك ئاسان ئەمەس،
كى ۋەسل ئۇلماقلىق ئەسلە ئىمكان ئەمەس.
بەلادىن بۆلەك يوق ئانىڭ يولىدا،
نەچە بولسە جان گۇم بولۇر قولىدا.
كىم ئۇل يارنىڭ ۋەسلىدۇر مۇنھەدەم،
قىلىڭ ۋەھم، ئۇنىڭ سارى قويماڭ قەدەم.»
بۇ سۆزلەرنى قىلدى نەسىھەت مەئاب،
تۇرۇپمەن قاراپ ئەسلە قىلماي جەۋاب.
سۇ بىرلە ئوت ئولغاي قاچان ئىتتىفاق،
ئىككەۋ جەمئ بولسە چىقار تۇمتەراق.
قاچان كار قىلغايكى ئاشىقغە پەند،
كى جانۇ كۆڭۈل يار يادىغە بەند.
دېدىم: «ئەمدى سىزلەرگە ئازار يوق،
دۇئا ھەرفىدىن ئەسلە گۇفتار يوق.»
ئانى ياندۇرۇپ مەن ئىجازەت بىلە.
كى ھەسرەتدە قالدىم رىيازەت بىلە.
يەنە ئەربەئىنكە نىيەت ئەيلەدىم،
كۆڭۈلدە داغى مەسلەھەت ئەيلەدىم.
ھەمايىلدىن ئىستەپ تاپىپ ئىسمىنى،
رىيازەتدە لاغەر قىلىپ جىسمىنى.
قىرائەتكە قويدۇم چۇ شىددەت بىلە،
ئەلاماتلار چىقتى دەئۋەت بىلە.
نىسابىغە قىرق كۈندە يەتكەن زەمان،
ھەمول يار سارىدىن ئولدى نىشان.
يېتىپ جان مەشامىغە جانان ئىسى،
ئۆلۈك تەن ئارا يەتتى چۇن جان ئىسى.
كىرىپ كەلدى جىنىنىڭ ئەكابىرلارى،
ئانىڭ كەينىدىن كۆپ ئەساغىرلارى.
تەۋازۇئ بىلە تۇردىلار سەف بەسەف،
يېتىپ بەئدەزان بىر شەھى باشەرەف.
بىيىك تەختى زەررىن ئۆزە پادىشاھ،
كى زەربەفتلەردىن تىكىپ بارگاھ.
ھەۋادىن تۈشۈپ كەلدى شەۋكەت بىلە،
كى تەبسىلىم ئېيتىبان مۇھەببەت بىلە.
ئوشۇل سىيمبەرنىڭ ئاتاسى ئىدى.
مېنىڭ يارىم ئانىڭ بالاسى ئىدى.
تەرەھھۇم بىلە ئەيلەدى ئۇل كەلام:
«قىلىپ سەن ئۇلۇغ كارغە ئېھتىمام،
ئەيا ئادەم ئوغلى، مۇرادىڭ نىمە؟
پەرىزادغە ئىنقىيادىڭ نىمە؟
فەقىرغە غەرەزنى ئەدا ئەيلەگىل،
كۆڭۈل مۇددەئاسىن ئەدا ئەيلەگىل.
سېنىڭ مەتلەبىڭ چۇ ھاسىل قىلاي،
قىلىپ سەئيى مەقسەدگە داخىل قىلاي.»
دېدىمكىم ئاڭا: «ئەي شەھى باكەرەم
سۇلەيمان ئاتىدىن چۇ قىلغىل قەسەم.»
چۇ شەرت ئەيلەدى ئەيلەبان ئىزدىھام،
بەزاتى سۇلەيمان ئەلەيھىسسەلام.
دېدىم: «ئاڭلاغىل سۆزنى ئەي شاھى قاف،
كى بۇ نۇكتەگە ئەيلەگىل ئېئتىراف.
نەچە مۇددەت ئولدى يېدىم تىيرى ئىشق،
بۇ دەئۋەتلەرىم بارچە تەدبىرى ئىشق.

مېنى قىلدى ھەيران سېنىڭ دۇختەرلىك،
ئالىپ جاننى قىيمەت بەھا گەۋھەرلىك.
ئانىڭ سەرۋى قەددى قىلىپدۇر مەلال،
قاچىپدۇر ماڭا كۆرگۈزۈپ بىر جەمال.
فىراقىدا قىلدى مېنى بىقەرار،
ئۆلۈس خەلقى ئىچرە قىلىپ خارۇزار.
بولۇپ تاقەتىم تاق ئەمدى نەتەي؟
تەرەھھۇم قىلىڭ مەقسەدىمگە يېتەي.»
تۇرۇپ بىر زەمان شەھ تەخەييۇل قىلىپ،
تەفەككۇر بىلە كۆب تەئەممۇل قىلىپ.
باشىنى كۆتەردى بولۇپ چۇن مەلال،
جەۋابىدا ئايدى: «بۇ ئىشدۇر مۇھال.
ئەجىننە بىلە ئادەمى جىنس ئەمەس،
كى ئوت بىلە سۇ ھەرقاچان ئۇنس ئەمەس.
بولار ئىشتىبھادى ئىبرۇر مۇتەنەششە،
چىراكىم بەشەر جىنسىدا يوق قەنەشە.
قىلىپ تەرك بۇ مۇددە ئادىن كېچىلىك،
كى ئادەم بىلە جامى ئىشرەت ئىچىلىك.»
دېدىم: «كەچمەگەيمەن بۇ ئەسراردىن،
قاچان كەچكۇسىدۇر كىشى ياردىن.
كى لۇتف ئەتمەسەڭ، دەئۋەتىم باردۇر،
قىرائەت بىلە سىزگە ئازاردۇر.
قەسەم قىلمادىڭمۇ مۇرادىم ئۈچۈن؟
مەدەد قىلمادىڭمۇ كۇشادىم ئۈچۈن؟»
دېدى ئۇلزەمان شاھى ئۇممان داغى:
«قىل ئانداغ ئىسە ئەھدۇ پەيمان داغى.
يىراق تۇت ئۆزۈڭ نەفسى شەھۋاتدىن،
دەمى قىلماغىل لەفزى دەئۋاتدىن.
ۋەفادارلىقدىن قەردىش چىقماغىل،
ئانىڭ ئىشرەتىن ئىختىيار ئەتمەگىل.
چىراكىم ئۆزۈڭگە بولۇر كۆپ زىيان،
پەرىزادنىڭ دۇشمەنىدۇر نىھان.
يەقىنلىقى قىلساڭ ئاڭا ئىختىيار،
قولۇڭدا بولۇر يار ناپايدار.
چۇ ئول فەۋت بولسە ساڭا خوب ئەمەس،

ئانىڭدەك ساڭا ئۆزگە مەھبۇب ئەمەس.
ئانىڭ فەۋتى دىۋانەلىقغە سەبەب.
ئانىڭ رەنجى مەستانەلىقغە سەبەب.»
دېدىمكىم: «جەمالى ماڭا بەسدۇرۇر،
كى چەشمۇ ھىلالى ماڭا بەسدۇرۇر.»
دېدىم: «ۋەئدەڭىزغە ۋەفا ئەيلەيىن،
داغى ئەمرىڭىزغە خەتا قىلمايىن.
ماڭا كۆرگۈزۈڭ يارنى ئەي مەلىك،
كى ساقلاي خىيانەتنى قىلماي شەرىك.»
ئانىڭ قەۋلىگە ئەھد قىلدىم چىنان،
ماڭا جىلۋەگەر بولدى يار ئۇلزەمان.
كۆرۈپ يارنى يىغلادىم زار-زار،
تەبەسسۇم قىلىپ تۇردى باشىمدا يار.
كۆڭۈلنىڭ ئىنانىنى بەردىم ئاڭا،
تۇرۇپ ئەيلەدىم مېھرىبانلىق ئاڭا.
جەمالىدىن ئولدى مۇنەۋۋەر كۆزۈم،
گۈلى ئەھمەر ئولدى بۇ جەئفەر يۈزۈم.
ماڭا تاپشۇرۇپ ياندى ئول پادىشاھ،
مېنىڭ بىرلە قالدى تۇرۇپ چۇنكى ماھ.
بولۇپ غەملەرىم شادلىقغە بەدەل،
كى ۋەيرانىم ئابادلىقغە بەدەل.
قەدەمگاھىغە بەلكى سۈرتۈپ جەبىن،
نەچە يىغلادىم رەھىم ئېتىپ نازەنىن.
باشىمنى كۆتەردى چۇ شەفقەت بىلە،
تەرەھھۇم قىلىبان مۇھەببەت بىلە.
كى بۇ باغ كۇنجىدا تۇتتۇق مەكان،
بولۇپمىزكى ئىنس-پەرىدىن ئەمان.
دەر ئېردى نىگارىم: «خەبەردار بول،
كى ھۇشيار بول، بەلكى بىدار بول.
كەمىنىڭدە باردۇر ساڭا كۆپ ئەدۇۋ،
سېنى يازغۇرۇشغە قىلۇر جۇستۇجۇ.
ئۇنۇتمايكى ۋەئدەڭگە قىلغىل ۋەفا.
ۋەفا تەرك ئېتىپ قىلماغايسەن جەفا.»
دېدىم: «ئەي نىگارىم، يېمە تولا غەم،
ھەۋەس يولىغە قويماغايمەن قەدەم.

www.uyghurkitap.com

مېنىڭ سۆھبەتىمدە بولۇك باھۇزۇر،
پەقىر قىلماغايمەن ھەۋا ۋە غۇرۇر.»
بۇ يەكلىغ ئۆتۈپ نەچە ۋەقت يار ئىلە،
قىلىپ دىلنى خۇش يارۇ دىلدار ئىلە.
قەزارا ئۆتۈپ باغ ئارا نەچە كۈن،
قۇياش ئولتۇرۇپ، بىر كۈنى بولدى تۈن.
كى ئاغۇشىمە تارتىپ ئېردىم ئانى،
پەرى «ھەي» دېبان مەنئ قىلدى مېنى.
بىرەۋ ئۈن چېكىبان سەدا ئەيلەدى،
باشىمدا تەكەللۇم ئەدا ئەيلەدى.
دېدى ئول: «ھەمايىلنى بەرگىل ماڭا،
كى ئول ئىسمى ئەئزەم ياماندۇر ساڭا.
بۇ غەفلەتدە قىلغىل ئۆزۈڭدىن جۇدا،
جۇدا ئەيلەگىل ئىشنى قىلغىل ئەدا.»
ئۇشۇل ھىن ئارا مەستى شەھۋەت ئېدىم،
دېدى: «ئول كېچە تەركى دەئۋەت ئېدىم.»
ھەمايىلنى ئولدەم جۇدا ئەيلەدىم،
ئانى بىر كىشىگە فىدا ئەيلەدىم.
كى مەقسەد ھەرىمىغە قويدۇم قەدەم.
ماڭا باك ئۇرۇپ دېدى شىرىن سەنەم:
«ئىشىتمەي نەسىھەتنى قىلدىڭ جەفا،
نە ئىشدۇر ئەيا زالىمى بىۋەفا؟
كېتىپ قولدىن ئىش، ئەمدى نەتمەك كېرەك؟
جەفا جامىن ئەمدى سۇمۇرمەك كېرەك.»
دېدى، بىخۇد ئولدى يىقىلدى ئول ئاي،
ئۇرۇپ باشىمە ئەيلەدىم ئاھ-ۋاي.
قاراپىمەنكى ئىفرىت بەد ھەيكەلى،
ئانىڭ ياندا ساھىرە مۇشەككەلى.
ئالىپدۇر كىتابەتنى سېھىر ئەيلەبان،
ئوقۇپمەن ئاڭا ئىسىم قەھر ئەيلەبان.
كىتابىنى ئالىپ قاچتى ساھىر پەرى،
كالا بولدى ئىفرىتكە ئانىڭ ئەرى.
قىلىپ سېھىر سالمىش ئانى ئۆيقۇغە،
پەقىرنى بۇ ساھىر سالىپ قايغۇغە.
قىلىپ مەھۋ ئەقلىمنى زايىل داغى،
ئانىڭ بىرلە كەتتى ھەمايىل داغى.
بولۇپ يار ئىشقىدا دىۋانەۋار،
بۇ ئەفئالنى ئەيلەدىم ئىختىيار.
ئەيا ناتەۋان پارس شاھى، ئىشىت،
بۇ سۆزنى نىگارىڭغە بارغىل ئايىت.
ياساپمەن جۇنۇندىن زۇمۇرە نىھال،
بۇ بىر ئىشدۇرۇر بىزگە دەفئ مەلال.
چىقىپ ئاي باشىدا كالاغە مىنىپ،
ئەمەسدۇر كالاغە بەلاغە مىنىپ.
غۇلامىنى قەتل ئەيلەمەكدۇر ئىشىم،
ئۆتەر بۇ ئەمەل ئىچرە يازۇ قىشىم.
كېچە يىغلابان باشىدا ئاھ ئۇرۇپ،
باقىپ ئولتۇرۇپ يۈزىگە تەلمۇرۇپ.
قىچىغلاپ تەپانىنى مىژگان بىلە،
سېپىپ سۇ ئاڭا ئەشكباران بىلە.
تولا نالە قىلسام ئاڭا يوق خەبەر،
زىيادە بولۇركىم ماڭا دەردى سەر.
تەرەددۇد بۇدۇر، بولسە بەرھەق تەلەب،
مۇرادىم ھۇسۇلىغە قىلسە سەبەب.
سىيەھپۇشلۇقنى قىلىپ ئىختىيار،
ئۆزۈمنى قىلىپ چۈنكى مەستانەۋار.
مېنىڭ ھالىمە تۇتتى ئالەم ئەزا،
كى تابىمئ بولۇپ بارچە كەيدى قارا.
بۇ سۆزنى ئىشىتكىل مۇرادىڭغە يەت،
تەمام ئولدى سۆز، ئەي ئاداش ئەمدى كەت.
نىگارىڭغە ئايغىل بۇ ئەھۋالنى،
ئىشىتتىڭ ھەمە قىل ئىلە قالنى.
بۇ سۆزنى دېدى، نەئرە چەكتى شەدىد،
كى تىترەپ يىقىلدى چىنان بەرگى بىيد.
كېلىپ كەفەك ئاغزىغە تۆشتۇر كەبى.
چۈ كۆزدىن تۆكۈپ ئەشكىنى دۇر كەبى.
رەفىقا، بۇ سۆزنى ئىشىتتىم ھەمان،
قارا بولدى كۆزگە بۇ رەۋشەن جەھان.
ئۆزۈمگە قەسەم ئەيلەدىم ئولزەمان:
«ئەگەر تاپماغۇنچە ئانى كامران.

مۇرادىمغە مەن قىلماغۇم ئىمزا راپ،
ۋەفادارغە بولماغاي يۇ ھېساب.»
چۇ يېغلاپ بەيابانغە قويدۇم قەدەم،
چېكىپ ئاشىقانە نەۋا دەمبەدەم.
قايۇ جايىدا بولسە ساھىب نەفەس،
ۋەيا بولسە بىر مەردى ئازاد كەس.
بارىپ ئالىغە ئەيلەبان ئىلتىجا،
مۇرادىم ئۈچۈن ئالدىم ئاندىن دۇئا.
بۇ يەڭلىغ يۈرۈپ دەشتۇ ھامۇن ئارا،
جەھان گۈييا بولدى مىھنەت سەرا.
بەناگاھ كۆرۈندى كۆزۈمگە جىبال.
كۆرۈپ كۆھنى ئۆزگەچە بولدى ھال.
دېدىم چۈن: «ئۆزۈمنى ئۇراي كۆھدىن،
كۆڭۈلنى خەلاس ئەيلەي ئەندۇھدىن.»
يېتىپ تاغ ئارا كۆردۈم ئول پىرنى،
قىلىپمەن بارىپ ئۆزرى تەقسىرنى.
بارى سەرگۈزەشتىمنى قىلدىم بەيان،
ھەمە ماھۇۋەلۋاقىئەنى ئەيان.
دېدى ئول: «ئەيا ناتەۋان سەبر قىل!
مۇرادىڭ ھۇسۇلىغە باردۇر دەلىل.
خىرام ئەيلەگىل شەھرى ئازادە بەخت،
ئانىڭ شەھرىدە ساڭا ئامادە بەخت.
سېنىڭدەك يەنە ئۈچ كىشىدۇر رەفىق،
كى سەن بىرلە ئول بولغۇسىدۇر شەفىق.
كى قۇستەنتەنىيە سارى بولدى رەۋان،
يېتەرسەن بارىپ مەقسەدىڭگە نىشان.
چۇ شەھ دەتلەبىگە دۇئا قىلغۇڭۇز،
ئانىڭ ھاجەتىنى رەۋا قىلغۇڭۇز.»
بۇ سۆزنى دېدى پىر خەيرۇننەجات،
كەرامات ئىلە ئەيلەدى ئىلتىفات.
ماڭا مۇژدە بەردى بۇ ئەسراردىن،
ئىجازەت ئالىپ كەلدىم ئول ياردىن.
نىشان ئەيلەگەن سۆز چۇ بولدى ئەيان،
ئانىڭ قۇرئەسى مۇندا بەردى نىشان.
خەبەر بەردى بىزگە مۇبارەك نەفەس،
نە تاڭ بولسە ھەق بىزگە فەرياد رەس.
بۇ شەھنىڭ جەنابىغە قىلساق دۇئا،
خۇدا ئەيلەسە مەتلۇبىنى رەۋا.
ئانىڭ يۈمنىدىن بىزگە يەتسە كۇشاد،
تۇفەيلى بىلە مۇندا تاپساق مۇراد.
بۇ سۆزنى دېبان قىلدى شەھغە دۇئا،
دۇئامىز ئىجابەت قىلىپدۇر خۇدا.
چۇ ئامىن دېبان شاھى ئازادە بەخت،
تەۋەججۇھ بىلە ئۇردى ئول ئاھى سەخت.
بۇ دەرۋىشلەر كۆپ فىغان ئەيلەدى،
تەۋەججۇھنى شەھغە نىھان ئەيلەدى.
كى ئەھسەن قىلىپ بۇ ۋەفادارغە،
تەئەججۇب قىلىپ ئۇشبۇ ئەسرارغە.
ئۈچۈنچى كىشى سۆزنى قىلدى تەمام،
بۇ دەرۋىش چۈن قىلدى خەتمە كەلام.

بەتەرىقى مەۋئىزە

جەھان كارىدۇر بەندەگە ئارىيەت،
كۆڭۈل بەرمەگەي، بولسە ئىنسانىيەت.
مەجازەن بىردۇگە كۆڭۈل بەرسەكىم،
ئۆزى پاك بولسە مىزاجى سەلىم.
تەھەققۇق سارى بولغۇسى راھبەر،
كى يارى ھەقىقىدىن ئولغاي ئەسەر.
ئانىڭ يېرىمىدا دەرد راھەت ماڭا.
كەشىف ئەمرلەردۇر لەتافەت ئاڭا.
كىشى ئىشق ئارا فېئلى خايىندۇرۇر،
كى ئىنسان ئەمەس، ئەبلەھ ئايىندۇرۇر.
تۇت ئەي ساقى، جامى مۇھەببەت ماڭا.
ئانى نوش ئېتىپ ئەيلەي ئۇلفەت ساڭا.
چۇ غەم تىغى ئەتتى نىزارىنى چاك،
بۇ ئەندۇھ بىرلە بولۇپدۇر ھەلاك.
ئانىڭ زەۋقىدە ئۆزنى ئەيلەي ھەيات،
كى ئىزھار ئېتەي ئىشقدىن كۆپ نۇكات.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

چاغاتاي كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

سەلامان ۋە ئەبسال

ئابدۇراھمان جامى

(داستان)

تارىختا مەشھۇر بولغان «يىپەك يولى» نىڭ شىنجاڭنى مەركەز قىلىپ، ئوتتۇرا ئاسىيا، ئافغانىستان، ئىران قاتارلىق جايلاردىكى كارۋان يوللىرىنى بىر-بىرىگە چېتىشى، 10-ئەسىرگە كەلگەندە ئۇيغۇرلارنىڭ ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىشى نەتىجىسىدە، ئەرەب ۋە پارس مەدەنىيىتى ۋە ئەدەبىيات-سەنئىتى ئۇيغۇرلار ئارىسىغا تارقىلىشقا باشلىدى. ئۇزاق بىر تارىخ جەريانىدا، ئۇيغۇر خەلقى بىلەن پارس-تاجىك خەلقلىرى ئوتتۇرىسىدىكى مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش ۋە ئەدەبىيات-سەنئەت جەھەتتىكى ئىجادىي ھەمكارلىق بارغانسېرى راۋاجلىنىپ، خېلى پۇختا ئاساسقا ئىگە بولۇپ قالدى. جۈملىدىن ئۆز زامانىسىدا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئۇلۇغ نامايەندىلىرى بولغان مەھمۇد قەشقىرى، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، ئەھمەد يۈگنەكى، سەككاكى، لۇتفى ۋە ئەلىشىر نەۋائىلارنىڭ نامى پارس-تاجىك خەلقلىرى ئوتتۇرىسىدا قانداق مەشھۇر بولغان بولسا، پارس-تاجىك ئەدەبىياتىنىڭ ۋەكىللىرىدىن بولغان نىزامىي گەنجەۋىي، ئوبۇلقاسىم فىردەۋسى، شەيخ سەئدى، ئابدۇراھمان جامى، خوجا ھاپىز شىرازى قاتارلىق ئەدىپ ۋە شائىرلارنىڭ نامىمۇ ئۇيغۇر خەلقى ئىچىدە زور شۆھرەتكە ئىگە ئىدى.

«سەلامان ۋە ئەبسال» داستانىنىڭ ئاپتورى بولغان ئابدۇراھمان جامى (1414—1492-يىللار) ئۇلۇغ شائىر ۋە مۇتەپەككۇر ئەلىشىر نەۋائى (1414—1501-يىللار) بىلەن زامانداش بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئەڭ يېقىن ھەمنەپەسلەردىن ئىدى. شۇڭا ئەلىشىر ناۋايى ئۇنى ئۆز ئۇستازى ھېسابلاپ، چوڭقۇر ھۆرمەت قىلاتتى. ئۇيغۇر-تاجىك خەلقلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئىجادىي ھەمكارلىق ئەنە شۇنداق پۇختا ئاساسقا ئىگە بولغاچقا، ئازادلىقتىن ئىلگىرى بىزنىڭ دىنىي مەكتەپلىرىمىزدە (مەدرىسىلەردە) پارس تىلى دەرسلىك سۈپىتىدە ئۆگىتىلىپلا قالماستىن، بەلكى ئابدۇراھمان جامى، شەيخ سەئدى، خوجا ھاپىز شىرازىلارنىڭ شېئىرىي ئەسەرلىرى مۇھىم دەرسلىك سۈپىتىدە ئوقۇلاتتى. بۈگۈن سىزگە تەقدىم قىلىنىۋاتقان «سەلامان ۋە ئەبسال» ئابدۇراھمان جامىنىڭ ئاتاقلىق ئەسەرلىرىدىن بىرى بولۇپ، ئۇنى ئۆزبېك شائىرى ئالىمجان بورىيېۋ پارس تىلىدىن ئۆزبېك تىلىغا تەرجىمە قىلغان. قولىڭىزدىكى بۇ نۇسخا ئالىمجان بورىيېۋ تەرجىمىسىگە ئاساسەن نەشرگە تەييارلاندى.

ئابدۇراھمان جامى بۇ داستاندا، سەلامان بىلەن ئەبسالنىڭ مۇھەببەت سەرگۈزەشتىسىنى ئاساسىي گەۋدە قىلىپ، كىشىنىڭ ئۆز نەپسىنى ئوتتا كۆيدۈرۈپ، كامالەتكە يېتىشى

ئىنتىلىشى لازىملىقىنى تەكىتلەيدۇ. بۇ پىكىرلەرنى ئاجايىپ بەدىئىي ئوبرازلار ۋاسىتىسى ئارقىلىق تەسۋىرلەپ بېرىدۇ. داستاندا يەنە ئەبسال ئوتتا كۆيۈپ ئۆلگەندىن كېيىن، شاھزادە سەلامان ئۇنىڭ پىراقىدا ئەقلىي ھوشىنى يوقىتىدۇ. دانىشمەن ئەبسالنىڭ گۈزەللىكتە تەڭدىشى يوق سۈرىتىنى سىزىپ چىقىدۇ. بۇ سۈرەت سەلاماننىڭ يۈرەك دەردىگە دەرمان بولىدۇ. بۇ ۋەقە ئارقىلىق شائىر بىزگە سەنئەتنىڭ ئۇلۇغۋار، قۇدرەتلىك كۈچىنى نامايان قىلىدۇ.

داستاننى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىشتا، پارس تىلىدىكى ئەسلى نۇسخىسىغا سېلىشتۇرۇلمىغانلىقى ئۈچۈن بەزى يېتەرسىزلىكلەرنىڭ بولۇشى تەبىئىي. كىتابخانلارنىڭ تەنقىدىي پىكىر بېرىشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

تەھرىردىن

شاۋقۇنلۇق شەھەردە ئېزىپ كەتمەسلىك ئۈچۈن يۈتىغا قاپاق باغلىۋالغان بىر كىشى ھەققىدە ھېكايەت

يەلەك گەردىشىدىن بىر نادان زارلاپ،
يول ئالدى يېزىدىن شەھەرگە قاراپ.
كۆردىكى بىر شەھەر، شۇنچە شاۋقۇنلۇق،
ئادەم كۆپلۈكىدىن قايناپتى تولۇق.
ھەر بىر قارار گاھدا تىنجىماس جاھان،
ۋارقىراش-جارقىراش، ئۇر-سۇر ۋە داۋراڭ.
بىرى تاشقىرىدىن چاپار ئىچكىرى،
ئالدىرار ئىچكىرىدىن كوچىغا بىرى.
بىرى ئوڭ تەرەپتىن ئىنتىلەر سولغا،
بىرى سول تەرەپتىن چاپاتتى ئوڭغا.
بۇ ئىشلارنى كۆرۈپ ئۇ مىسكىن، ناچار،
بىر چەتكە چىقماقنى ئەيلىدى قارار.
دېدى: «خەلق دېڭىزى ئىچرە ئادىشىپ،
ئۆزۈمنى يوقىتىپ قويسام مەن ئېزىپ؛
بولمىسا ئۆزۈمگە خاس بىر نىشانە،
قانداقمۇ تاپارمەن ئۆزۈمنى يەنە؟»
قارىسا تۇرۇپتۇ قولىدا قاپاق،
بەلگە دەپ باغلاپتۇ پۇتىغا شۇ چاغ.
گەر ئۆزىنى يوقاتسا شەھەر يا تاغدا،
پەرق ئېتەر قاپىقى بولغاچ ئاياغدا.

ئۇنىڭ بۇ سىرىنى بىلگەن بىر دانا،
ئىزىدىن ئەگىشىپ مېڭىپتۇ ئاستا.
كەچ كىرگەچ قاپاقنى ئېلىپ قولىغا،
كېتىپتۇ پۇتىغا باغلاپ ئۇيقۇغا.
ئۇ سادda ئۇيقۇدىن ئويغانغان چېغى،
قارىسا پۇتىدا يوقمىش قاپىقى.
دەپتۇ ئۇ زارلىنىپ: «تۇر، ئەي ناتاۋان،
ئايرىلدىم قاپاقتىن باغرىم بولدى قان.
بۇ مەنمۇ ياكى سەن؟ بىلەلمەي قالدىم،
مەن بولسام پۇتۇمدا يوققۇ قاپىقىم؟
ئەگەر بۇ سەن بولساڭ، مەن ئۆزۈم قايدا؟
ھېسابقا قوشۇلماي قالدىم قاي جايدا؟
نەيلەيمەن يېشىمغان ئۇ خام دۆلىتىم،
ئاياغىمدا ئىدى بارچە سۆلىتىم.
ئەي خۇدا، ياخشىلىق قىلىپ مەن مەردكە،
لۇتپىڭدىن بەرگەيسەن شىپالىق دەردكە!
ھەر خىل قېتىشمىدىن ئېتىپ مۇسەپپا،
قەلبىمگە بەرگەيسەن شەربەتنى داۋا!
جامىي كەبى قىلىپ مېنى شاد-خۇررام،
ئىدىشلەپ بولمىسا بېرەرسەن جام-جام!»

شاھقا بىر قىسقا نامە يېزىپ، ئۇنى مەدھىيە دەپ دەۋا قىلغان بىر شائىر ھەققىدە ھېكايەت

دېيدىكى، ئاتاقلىق شاھقا بىر شائىر:
«ئەي، كۆككە مەرتىۋەڭ يەتكۈچى قادىر.
سۇخەيل يۇلتۇزدەك ۋەسفىڭنى قۇتلاپ،
يورۇق گۆھەر تەشتىم، شېئىردىنى ئاتاپ.
گەرچە بىر خەلق ساڭا ئىبيتتى تەسەننا،
ۋە لېكىن ۋەسفىڭگە يوقتۇر ئىنتىھا.»
شاھ قولىغا شۇ پەيت بىر نامە بەردى،
ئۇندىكى ھەممىسى شاھ ئىسمى ئەردى.
شاھ دېدى: «سېنىڭدە بارمۇ ئەقلۇ ـ ھوش،
بۇنداق ئەزمىلىكتىن جىم يۈرگىنىڭ خۇش.
نامىمدىن باشقا سۆز يوققۇ بۇندا، بەس،
كىشى نامى ئۇنىڭ شەرىپى ئەمەس.
نەمۇلكۇ ئادالەت ۋەسفىن قىلىپسەن،
نەتاجۇ تەختىمنى تىلغا ئىلىپسەن؟
نامىمنى ۋەسىق ئەيلەپ كۆيلىسەڭ قانچە،
مەدھىيە بولالماس ماڭا ھېچقانچە.»
دېدى شائىر: «يارادىسىز نامىڭ بىلەن شاھ،
ئۇلۇغلار قاتارىدا شۆھرەت تاپتىڭ، ئاھ!
ھەركىم نامىڭ ئوقۇپ، ئاڭلىسا ياكى،
باشقا سۆزگە نەزەر سالمىغاي تاكى!
نامىڭ بۇ مەكتۇبتىن بولۇپ بىزەۋال،
بىر دەپتەر تاپقۇسى ۋەسفىڭدە كەمال.
بۇندىن ئارتۇق سۆزگە ئاجىزدۇر قەلەم،
سېنىڭ مەدھىڭ ئۈچۈن يېتەر ئاشۇ ھەم.»

قېرىلىق ۋە زەئىپلىك ھەققىدە

بۇ كونا دۇنيا بىر ئۆمۈر بارى،
ئۇد سۆزىگە تۇتاش نەزمەمنىڭ تارى.
ھەر زامان يېڭىدىن قىلۇرمەن ناۋا،
دەم ئۆتكەن ـ كەچكەندىن سۆزلەپ ماجىرا.
ئۆمرۈم ئۆتتى نەۋا بولمىدى ئاخىر،
جاندىن بۇ ماجرا بولمىدى ئاخىر.
يەلكەم چەڭ مىسالى خەم بولدى ھەنۇز،
ھەركۈنى تاڭغىچە ئۇد قولدا دىلسوز.
ئۇد نە ساز روزىغار شۇنچىلىك غېرىپ،
قېرى چالغۇچىنىڭ قولى قاپىرىپ.
بۇ ئۇدنىڭ نەغمىسى شۇنچىلىك ئۇزۇن،
چالغۇچى ئاھىڭى بۇ قانداق قانۇن؟
ۋاقتىمكى بۇ ئۇدنى سۇندۇرۇپ ئاتسام،
خۇش بۇيلۇقى ئۈچۈن ئوتلارغا ياقسام.
ئۇدنى ئوتقا تاشلاش نادانلار ئىشى،
ياخشىدۇر ھەم ئۇدتا ئوتنىڭ يېنىشى.
قامىتىم مۈكچىيىپ، چوقچايدى بېشىم،
ئۆز ئەسلىگە مايىل قايتماقتا يېشىم.
ئانام تۇپراق مېنىڭ، مەن ئەركە بوۋاق،
مەسۇم گۆدەكىگە قارىماس بۇ چاغ.
بۇ ئىزتىراپتىن تېز ئارامغا يەتسەم،
ئانام قۇچاقىدا ئۇيقۇغا كەتسەم...
مېنىڭ ئىككى كۆزۈم يارىماس ئىشقا،
ھەتتا تـۆت كۆز بولۇپ ئەينەك تاقاشقا.
ئاياغ ئاغرىقىدىن تىزىم پۈكۈلۈپ،
ھالىم قىمىر قىلماي، ئولتۇرۇش سولۇپ.
تۇرۇشقا يارىماس ئاياغىم زەبۇن،
تېنىمگە ئاياغ ـ قول بولالماس سىتۇن.
قېرىلىق نۇقسانلىرى ئىبتەر نەقەززا،
ئەپسۇسكى، مەن ئاڭا بولدۇم مۇپتەلا.
قېرىلىقتا تاپار نۇقسانلار راۋاج،
تاپقىلى بولماس ھېچ بۇنىڭغا ئىلاج.

ھېكايەت

سەكسەن ياشقا كىرىپ مۆكچەيگەن بىر چال،
ئاجىزلىقتىن بەردى ھەكىمگە سوئال.
دېدىكى: «يېقىنەكتىن چىشىم بولدى سۇست،
چاينىيالمايمەن ھېچ نەرسىنى دۇرۇست.
چاينىسام لوقما ھېچ بولماس مۇلايىم،
مەيدەم ھەزىم قىلالماي، قىينىلار دائىم.
ھەزىمدىن تومتىسا مەيدەم بەتامام،
بەدىنىمگە قانداق كۈچ بەرسۇن تائام؟
مەن ئۇچۇن ئىپھسانىڭ بولاتتى ئەبەت،
چىشىمنى مەھكەم قىلالىساڭ پەقەت.»
ئۇ دانىشمەن چالغا ھەكىم دېدىكى:
«ئەي، دىلى قېرىلىق دەردىدىن ئىككى.
سەكسەندە دۇنيادىن ئۈمىد قىلغان چال،
سېنىڭ كۈچ ـ قودرەتكە تولمىغىڭ مەھال.
چىشلىرىڭ تىزمىسى بۇلار مۇستەھكەم،
سەكسەندىن قىرىق ياشقا قايتقان ئاشۇدەم.
ئارقىغا قايتىمىشقا ئىلاج يوق بىراق.
سۇسلۇق چارىسىمۇ ئەمەستۇر ئۇزاق.
ئەجەل ۋۇجۇدۇڭدىن ئەيلىگەي جۇدا،
شۇ چاغ ھەممە دەردتىن بولغايسەن ئادا.»

نەزم كىتابىنىڭ سەۋەبى ۋە بۇ ئەرزى تەرتىبىنىڭ ئاساسى

قېرىلىقتىن قالماي تېنىمدە دەرمان،
پىكرەت يولى بېرەر قەلبىمگە پەرمان.
قەلبىمدە سۆز بىلىش پەھمى قالمىدى،
لېۋىمدە سۆز راۋان تىترەك سالمىدى.
جىملىق ياقىسىنى باشقا تارتىپ خۇش،
ئاياغىم ئىتەكتە، بولسام پاراموش.
بىر نىسبەتى باردۇر ھالىمغا قەۋى،
مەسنەۋى ئىككى بېيىت بىلەن مەۋلەۋى.
كەيپىياتىم نەزمۇلى ۋال ـ قافىيە،
بەئىدە ما زەئىفەت ئۇسۇلۇل قافىيە.
(بەزمۇ قايېيدنى نە قىلاي بۇ چاغ،
مۆكچىيىپ ئەھۋالىم بولغاندا چاتاق.
قافىيە خىيالدا كېزەر دىلدارىم،
دېگەيكىم ئۇنۇتما دېنى دىدارىم...
ئۇنىڭ دەۋاسىدىن چارىسىز قالدىم.
پادىشاھلار ۋەسفىنى قەلەمگە ئالدىم،
بۇ كونا دۇنيادا قالمىدى ئارمان،
ئۇلارنىڭ ۋەسفىنى كۈيلەدىم ھەرئان...

بۇ نەزم مۇقەددىمەسىنى باشلىغاندا شائىر كۆرگەن چۈش ۋە ئۇنىڭ تەسىرىدىن ئىلھاملانغىنى

تۈن چاغىدا شۇنداق ئەيلىدىم قۇتقۇ،
خىيالىمنى ئېلىپ قاچقاندا ئۇيقۇ.
چوڭ يولدا ئۆزۈمنى كۆردۈم مەن تەكرار،
دىل رازى مىسالى پاك ۋە بىخۇبار.
نە شامال گەردىدىن توزغىتار بىر جاي،
نە سۇدىن تۇپىرىقى بولغان ئۇنىڭ لاي.
ئەلقىسسە، يوق ئىدى يولدا لاي، چاڭ ھەم،
شۇڭلانغا دىل يايراپ تاشلايتتىم قەدەم.
ناگىھان سىپاھلار ئاۋازىن شۇ چاغ،
ئارقا تەرىپىمدىن ئاڭلىدى قۇلاق.
سەردارنىڭ باڭىدىن دىل بولۇپ بىھال،
باشتا ھۇش، ئاياغتا قالمىدى ماجال.
بىر چارە ئىزلىدىم كۆرمەي دەپ زىيان،
كەلدى كۆز ئالدىمغا بىر ئېگىز ئەيۋان.
ھەريان چېپىپ ئۇندىن ئىزلىدىم پاناھ،
زەرەر سالمىسۇن دەپ قايسى بىر سىپاھ.

سەمەن تۇلپار مىنىپ مەغرۇر، مەردانە،
يۈزىدىن نۇر چېچىپ قۇياشتەك يەنە.
شاھانە تون كىيگەن تېنىگە كورکەم،
بېشىغا ئاق سەللە ئورىغان مەھكەم.
بىرى مەن تەرەپكە كەلدى كۈلۈپ يىاد،
كۆلكىسى ئەيلىدى قايغۇدىن ئازاد.
يېتىپ كېلىپ چۈشتى ئېتىدىن دەرھال،
قوللىرىمدىن سۆيۈپ، سورىدى ئەھۋال.
ئۇنىڭ ھۆرمىتىدىن بولدۇم مەن خۇررەم.
ئۇ مېنى پەپىلەپ، شاد قىلدى ئىلدام.
چاچتى ئۇ ماڭا كۆپ سۆز گەۋھەرىنى،
لېكىن ئۇنتۇپتىمەن ئەمدى بەرىنى.
تاڭ سەھەر ئويقۇدىن تۇرغىنىم ھامان،
ئاقىلدىن بىر تەدبىر سورىدىم شۇئان.
دېدى: «بۇ لۇتپىدۇر ھەم رىزايى شاھ،
نەزمەڭ قوبۇلىغا ئىشەنچلىك گۇۋاھ.
بىر لەھزە تىنچىماي سۆزنى قىل داۋام،
باشلىغان ئىشىڭنى تۈگەتكىن تامام.»
ئۇندىن تەبىرىنى ئاڭلىغىنىم دەم،
تەھرىرگە بېلىنى باغلىدى قەلەم.
بۇ بۇلاق بويىدىن كۆرۈندى بۇ چۈش،
ئاڭا شۇنداق تەبىر توغرا كېلەر خۇش.

بىر ساددا ئادەمنىڭ ئۆز چۈشىنى تەبىرچىگە ئېيتقىنى ۋە كۈلكىلىك - مەسخىرىلىك جاۋاب ئالغىنى، ئۇنىڭغا چىن دىلىدىن ئىشىنىپ، ئاخىرى مۇرادىغا يەتكىنى

تەبىرچى ئالدىغا باردى بىر ئادەم،
ئەقلۇ پاراستى يوق ئىدى ھېچ ھەم.
دېدى: «تاڭ چېغىدا چۈش كۆردۈم چۈنان،
بىر قىشلاقتا باردىم خارابۇ ۋەيران.
ھەر جايدا ئۇزاقتىن كۆرۈنسە خانە،
دىۋارۇ ئىشىكسىز بارى ۋەيرانە.
بىر ۋەيران تەرەپ قويغاندا قەدەم،
ئاياغىم گەنج ئىچرە كۆمۈلدى شۇدەم.»
تەبىرچى مىسكىنگە قىلىپ ئىستىھزا،
دەر: «مەخپى بايلىققا كۆمۈلمەي ئەسلا.
ئاياغىڭغا قېقىپ تۆمۈردىن ناھال،
بىر ۋەيرانگە يول ئىزلىسەڭ ھەردەم،
ئاياغىڭنى قادا زېمىنگە مەھكەم.
قەيەردە ئاياغىڭ ئىلىنسا دەرھال،
ئاشۇ يەرنى كولاپ، ئىزناغىڭنى سال.
ئۇ تۇپراقنى شۇنداق كولىساڭ ئەگەر،
ئېھتىمال قولۇڭغا يولۇقار گەۋھەر.»
سادىق ئېتىقادتىن ئۇ ساددا ئادەم،
تەبىرچى ئېيتقاندەك ئىش تۇتتى شۇدەم.
ئىلىندى، ئىزلەشتە چەكمەي ئانچە رەنج،
بىرىنچى قەدەمدە ئاياغىغا گەنج.
كۆزلىگەن مەقسەتنى نىشانلاپ ھەربار،
ھەر ئىشقا سىدىقى دىل كىرىشمەك دەركار.
سىدىقەكدە بولسا گەر ئازغىنا كەملىك،
كۆزلىگەن نىشانغا قىيىن يەتمەكلىك.

سەلامان ۋە ئەبسال ھالىدىن سۆز بايان قىلماق

يۇنان تۇپرىقىدا بار ئىدى بىر شاھ،
ئىسكەندەردەك تاجۇ تەختتىن ئاگاھ.
دەۋرىدە بار ئىدى بىر ھېكمەتشۇناس،
ھېكمەت دۇنياسىغا سالغۇدەك ئاساس.
ھېكمەت ئەھلى ئاڭا ئىدى چىن شاگىرد،
ھەلقە باغلاپ ئۇنىڭ ئەتراپىدا گىرد.
شاھ ئۇنىڭ قەدرىنى ئەزىز دەپ بىلدى،
خىلۋەتتە ئۆزىگە ھەمسۆھبەت قىلدى.
تەدبىرىدىن چىقماس ئىدى بىر قەدەم،
دىل ئارزۇسى ياشناپ تەلىمىدىن ھەم.

جاھانگىرلىكتە كۆپ تەدبىر ئەيلىدى،
قافتىن تا قافقىچە تەسخىر ئەيلىدى.
شاھ ئۆز نەپسىگە ھېچ بولالماس خوجا،
ئۇنىڭغا بىر سادىق ھەمدەم بولمىسا.
قەسرۇ مۈلكى ئۇنىڭ بولماس مۇستەھكەم،
قانۇن ھۆكمىدىغۇ بولار بىر ئىش كەم.
ئادىللىق سۈپىتى ئۇندا قالمىسا،
زۇلۇم - ئادالەتنى پەرق قىلالمىسا.

ئادىللىق ئورنىغا بولسا زۇلۇمكار،
ئادالەتتىن قىلسا زالىم كەبى ئار...
ئۇنىڭ جاپاسىدىن يۇرت ۋەيران بولۇر،
ئىنساپسىز ھۆكۈمدار بىئامان بولۇر.
ياخشى سۆز ئېيتىدۇر كۆپنى كۆرگەن چىن،
ۋەتەندە ئادالەت مۇستەھكەم نەدىن؟
گەر كاپىر ئادالەت قىلسا ھەر مەھەل،
يۇرت ئۇچۇن خۇداگۇي زالىمدىن ئەۋزەل.
....

شاھدا پەرزەنت ئارزۇسى تۇغۇلغىنى ۋە بۇھەقتە ھەكىمنىڭ سۆزلىگىنى

شۇنداق تەدبىردىن ھەكىمى نامدار،
دۇنيا تېپىپ يۇنان شاھىدا قارار.
دۇنياغا ئۇ غالىب بولدى ھۆكۈمران،
سوڭغى ئىسكەندەر دەپ نام ئالدى شۇئان.
يەر يۈزىدە ھەتتا بىر ئۆزۈكنى ھەم،
ھۆھرىدىن چىقىرىپ، قىلماس ئىدى كەم.
بىر كېچە شاھ قىلىپ ئەندىشە شۇ ھال،
ساخاۋەت ھەققىدە سۈردى كۆپ خىيال.
ئىقبال لىباسىنى ئۈستىگە ياپتى،
دۆلەت ئەسبابىدىن بارىنى تاپتى.
ئىززەت، ئېتىبارلىق، پەقەت يوق پەرزەنت،
يوق ئۇنىڭ تەختىگە لايىق جىگەر بەنت.
شاھ كۆڭلىدىن كەچتى شۇنداق بىر خىيال،
ئېيتتى بىر داناغا راستىنى دەرھال.
دېدى: «ئەي ۋەزىرۇ شاھىڭغا رەھمەت،
ئايىردىن بۇ قانداق ياخشى مەسلىھەت.

ھېچ نېمەت پەرزەنتكە ئەمەسكەن تەڭداش
يوق ئىكەن ئاتىغا پەرزەنتتەك يولداش.
پەرزەنتتىن ھاسىلدۇر مەردلەر ئارزۇسى،
پەرزەنتتىن تىرىكلىك نامىڭ قالغۇسى.
تا تىرىكسەن، كۆزۈڭ ئۇ بىلەن روشەن،
ئۆلسەڭ ئاندىن بولار تۇپرىقىڭ گۈلشەن.
ئاياغىڭ بولار ئۇ بىر جايدا تالساڭ،
قولۇڭدىن ئالار ئۇ، يىقىلىپ قالساڭ.
بېلىڭ ئۆز پۇشتىدىن ئالغۇسى مادار،
ئۆمرۈڭ ئۇنى كۆرۈپ ياشىرار تەكرار.
ئۇ ئۆتكۈر قىلىچتۇر جەڭ - مەيدان ئارا،
دۈشمەنىنىڭ بېشىغا ئوق ياغۇر گويا.
ھەمدوستلىرى بىلەن ئېزەر دۈشمەننى،
دوستلىرى يولىدا ئايىماس جاننى.
دۈشمىنىڭگە زاۋال ئۇنىڭ كامالى،
قەھرىدىن تەڭ بولار غەنىملەر ھالى.»

نالايىق پەرزەنت مالامىتىدە

بۇ دېگىنىم ياخشى بىر پەرزەنت ئۈچۈن،
ئۆز ئەسلىگە ياخشى بىر پەيۋەند ئۈچۈن.
ئەگەر پەرزەنت بولسا خۇنۇك ۋە بەتتال،
كېيىندۇ بېشىدا مىڭ يامان خىيال.
ياخشى بولار ياتلار سىپىدىن ئالساڭ.
ئۇنى يامان يولدىن ئاسراپ قالالساڭ.
نوھنىڭ پەرزەنتلىرى بار ئىدى نا ئەھل،

ھاكاۋۇر تەبىئەت، مەغرۇر ۋە جاھىل.
ئاتا قارغىشىدىن بولۇپ ۋەيرانە،
توپان بالاسىدا قالدى ۋەيرانە.
كىمدىكى بولمىسا ياخشى بىر پەرزەنت،
تىلىسۇن ئۆزىگە ياخشى جىگەربەنت.
پەرزەنت يامان بولسا قىسمىتى ئەزەل،
ئۆلۈم تىلەپ بولماس ئاڭا ھېچ مەھەل

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى

ھەكىمنىڭ پەرزەنت تۇغۇلۇشى توغرىسىدا خوتۇنلاردىن ئالدىن بىشارەت قىلىشىنى ۋە ئۇنىڭ تەربىيىسى ئۈچۈن ئىنىكئانا ئالغىنى

شاھقا ياخشىلىقتىن ھەكىم ۋاللامەت،
ئىشرەتپەرەسلىكنى قىلدى مالامەت.
دانىش بىلەن تۈزدى بىر تەدبىر شۇئان،
دانالار پىكرىدىن قىلىشتى ھەيران...
ھېچقانداق ئىشرەتكە بولماستىن مايىل،
ئۆز سەنئىتى بىلەن ئەيلىدى قايىل.
ئارىدىن توققۇز ئاي ئۆتكىنى زامان،
تۇغۇلدى نۇقسانسىز بىر گۈزەل ئوغلان.
شاھلىق گۈلزارىدا ئۈنۈپ بىر غۇنچە،
مۈلكىگە خۇش بۇيلۇق تاراتتى شۇنچە.
ئۇنىڭ گەۋھەرىنى تاج باشقا ئېلىپ،
بەختىدىن تەخت بولدى يەكبارە غالىب.
دۇنيا كۆزى ئۇنىڭسىز ۋە چەشمە پەلەك،
ئىدى ھېچكىمى يوق گەۋھەرسىز ھەلەك.
ئاندىن بولدى سەھنى مەردۇمغا مەمۇر،
بۇ گەۋھەردىن بولدى كۆزلىرى سىر نۇر.
ھەر خىل نۇقسانلاردىن ئىدى سالامەت،
ساقلىقتىن نام ئىسپات ئاڭا ئالامەت!
ئاپەتتىن جان-تېنى بولسۇن ساق-ئامان،
ئاسماندىن نام كەلدى ئاڭا «سەلامان».

ئانا سۈتىدىن ئۇ بولماي بەھرىمەند،
بىر ئىنىكئانىغا بولدى باقىمەند.
بىر گۈزەل سۆيۈملۈك تولۇنئاي مىسال،
يېشى يىگىرمىدىن كەم، ئىسمى ئەبسال.
بىر نازۇك قامەتكى باشتىن تا ئاياغ،
بارلىقى كۆڭۈلنى يورۇتقۇچ چىراغ.
بېشىدا ئۆرۈم چاچ سىزىقى كۆمۈش،
ئىككى بۆلۈنگەن مۇشكى-ئەنبەر خۇش.
چاچلىرى يەلكىدىن تۇرار ئېسىلىپ،
ھەر تېلىغا يۈزلەپ ئاپەتنى ئېلىپ.
قامىتى بىر سەرۋى باغى ئېتىدال،
شاھلار تاجى ئۇنىڭ يولىدا پەيمال.

ئەينەكتەك ماڭلىيى نۇرلۇق ھەر زامان،
قاراقاشلار ئۇندا ئېگىلگەن كامان.
قارا داغى قېلىپ ئەينەكتە پۈتۈن،
ئىپار سېپىلگەندەك گويا ئىككى كۈن.
خۇش ئاڭلار قۇلىقى ھەر ئىككى تەرەپ،
سۆزلەر گەۋھەرىن بىللۇرىن سەدەپ.
يۈزلىرىدىن نىلرەڭ سىزىقى جەمىل،
مىسىر كۆركى ھۆسنى گويا دەريا نىل.
چىشلىرى تىزمىسى مەرۋايىت كەبى،
سەدەپ-مۇنچاق ئۆزرە ياقۇتتۇر لەبى.
ئاغزى تەئرىپىگە تېپىلماس سۆز دەل،
دانالار سۆزىمۇ يەتمىكى مەھەل.
غۇنچىدەك لەبلىرى ئېچىلسا ئەگەر،
گۈلدەك ئېغىزىدىن تۆكىلەر شەكەر.
چاھى زەنەخدانى ئۈستىدە شەبنەم
ئۇندىن تىترەپ تۇرۇپ ئەجەب ھېس بېرەم،
مىلىك ھۆسنۈ لەتاپەت بولار نامايان،
سۇ ئۆتسە بوغىزىدىن كۆرىنەر ئايان.
كۆمۈش قورچاق كەبى كۆمۈشتىن تېنى،
بىللۇر شىشىدەك تىك ئىدى گەردىنى.
كۆكسىدە سىينەسى ساپ كۆپۈك مىسال،
سۇ ئۆزرە مەۋجلىرىدىن كۆتۈرەمىش شامال.
سىينەدىن پەس قارنى بالىقىپ گويا نۇر،
ئاقۇ-نازۇكلۇكتىن مىسالى سەمۇر.
قېرىدىن لۇتپىن كۆرۈپ مەششاتە بۇدەم،
دېدى گۈل يۈزىدىن نازۇكراق بۇ ھەم.
ئىشارەت قىلىغاندى شۇنداق ئۇ تامان،
بارمىقى ئۇچىدىن كۆرۈندى نىشان.
ئۇنىڭ سۈپاتىنى كىمدىك دەپ بىلەر،
دىلى كىمدىكىدىن خۇش بۇيلۇق تىلەر.
كىم ئۇنىڭ بېلىنى كۆرسە مىسلى قىل،
باغرىغا كىرمەكنى ئارزۇ قىلار، بىل.

ئىھسان خەزىنىسى قولىدىن ئىككى،
ئەلگ ئاستىدا كۈمۈش بىلەكلەر بىلكى.
ئازار يىگەن تاپىدۇ قولىدىن راھەت،
غەمدە سىل بولغانلار تاپار تەبابەت.
ئەھلى دىل ئارزۇسى مۇشتى ھەر چاغى،
كۆگۈللەر قۇلپىغا ئاچقۇ بارماغى.
قولىدىن ئاشقلار ئىچى تولا قان،
خىناسى ئۇلارنىڭ رەڭگىدىن نىشان.
ھەر باش بارمىقدا كۆرۈنگەن خىنا،
ھۆل پىستىنىڭ قانلىق ياشلىرىمۇ يا؟
نازۇك تىرناقلىرى تولۇنئايسىمان،
خىنادىن ئايلارغا چۈشۈرۈپ قىران.
مەشاتە شەكلىنى بىزەپ بىمىسال،
ئۈزۈپ ھەر بىرىنىڭ ئۇچىدىن ھىلال.
سۆزنى ئاخىرىدىن تارتتىم ئەۋۋەلگە،
ئارزۇ بىلەن كەتتى تىلىمۇ بىرگە.
قورقىمەن سۆز يېتىپ بىر جايغا ئاخىر،
توغرا كەلمەي پاتار تەئبىمگە ئېغىر.
نامەھرەمدىن پىنھان بىر سىر زىيادە،
ھېچكىم بىلمەس ئىدى ئۇنى دۇنيادە.
بەلكى چۈشكەن ئىدى ئىزىدىن ئوغرى،
بۇزۇپ ئۆز ئىشىنى قىلغاندۇر توغرى.
باغرىدا ئېچىلىپ ئۇ كۈمۈش سەدەپ،
گەۋھەرى ئارزۇسى بولغان بەر تەرەپ.
نە بولسىمۇ سوزدى باشقىسىغا قول،
كۆزىگە ياقمىسا بەرمىدى ئۇ يول.

ئەبسال ۋۇجۇدى بىلەن سەلامانغا ئىنىكئانلىق قىلىشقا كىرىشكىنى ۋە پاكىز گۆدەكنىڭ تەربىيىسىگە بەل باغلىغانلىقى

شاھ تەربىيەچى قىلىپ ئالدى ئەبسالنى،
تا سەلامان قۇتلۇق تاپسا كامالنى.
ئىتىكىدە ئاگا بەخش ئېتىپ ئىھسان،
ئۈستۈرسە كۆكسىدىن بىغىشلاپ دەرمان.
سەلامانغا كۆزى چۈشكىنى زامان،
يىرتىلدى ياقىدىن ئېتەككە تامان.
جاندىن سۆيۈپ قالدى لۇتفى گەۋھەرىن،
گەۋھەردەك ياتقۇزدى بۆشۈكى زەررىن...
كېچە ـ كۈندۈز تىنماي ئالىدۇ خەۋەر،
گاھ يېشىپ ئالسا، گاھ بۆشۈككە بۆلەر.
مۇشكى گۈلاپ بىلەن يۇيۇپ ھەر مەھەل،
گاھى پەيكەرىدىن ئالاردى ھەسەل.
ئۇ ئاي مېھرى چۈشكەچ جانىغا،
ئۈزگىلەردىن كېچىپ قالدى يانىدا.
شۈبھىسىز، كىم بولسا ئاگا مۇيەسسەر،
بېشىدا كۆتۈرەر مىسالى گەۋھەر...
ئەتە ـ كەچ خىزمەتتە بولدى نىگاران،
ئون تۆتكە كىرگۈنچە گۈزەل ياش ئوغلان.
گۈزەللىكتىن يۈزى ئون تۆت كۈنلۈك ئاي.
يېشى ھەم ئون تۆتتە، شۇنداق خۇش چىراي.
يۈكسەكتىن جاي ئالدى ھۆسۈن پايدىسى،
دىلىغا چىلگ ئورناشتى مېھىر سايىسى.
يۈز ھۆسنىدىن ئاشتى بىرى يۈزمىڭ بار،
ئىشقىدا يۈزمىڭ دىل بولدى بىقارار.
قامىتى نەيزىدەك ئىدى دىلپەسەند،
بىر قۇياشتەك بولۇپ نەيزىدىن بەلەند.
قەددى باش كۆتۈردى نەيزە مىسالى،
ھەر دىلغا داغ سالدى ئۇنىڭ خىيالى.
ئۇ يۈكسەكتىن ھەر يان لاۋۇلداپ باقتى،
بىر ئالەم جانىنى قۇياشى ياقتى.
ماڭلىيى تولۇنئاي، يېرىمى نىھان،
ئاي ئارا چۈشۈرۈپ ھىلالدىن قىران.
ئوخشاش ھىلاللارنىڭ ئاستىدا بۇرنى،
ئاي ئىچرە كافورى، ئېلىپتىن ئورنى.
مەست ئاھۇ كۆزلىرى مەردۇمگە شىكار،
جىلۋىگاھ ئەتراپى ئىدى لالىزار.
يۈزى گۈزەللىكتە مۇلك ئىچرە شاھ،
پادىشاھلىق شەۋكىتى ئاگادۇر ھەمراھ.

www.uyghurkitap.com

ھاتەمى شاھلىقى، لەئلى سۆزلىرى،
گەنجۇ گەۋھەرىدۇر ئۈزۈك كۆزلىرى.
جەننەتتە يېتىشكەن ئەڭ تازا ئالما،
ئۇنى تىككەن قولىغا ئاپىرىن، تالما!
زاكاق ئالمىسىنىڭ ئىھسان بۇلىقى،
تەشنالار لەبىدىن جان ئالار چىقى.
بوينى ئاي يۈزلەردىن بولۇپ سەرفەراز،
چاچلىرى ئىسيانكار، ناز ئۈستىگە ناز.
زەرەر دەفئى ئۈچۈن يۈرىكى داغلار،
قولىغا دۇئادىن تۇماردىن باغلار.
بارچە زوراۋانلار قەدرى ئۇندىن پەست،
قول ئاستىدا كۆمۈش بەددىلەر پەيۋەست.
قولىغا ئۇلۇك ۋە سول ھەر ئىككى تامان،
ئەڭ ئۇچىغا بىرەر جان پىدادۇر جان.
بارماقىدىن كۆمۈش تاپىدۇ شىكەست،
ھەر قانداق كۈچلۈك قول كېلەر ئۇندىن پەست.
قوللىرى كۆكسىدە بار نەقدى راھەت،
بارماقىدا تۈگەر ھۆسنۇ لاتاپەت.
جامالى ۋەسفىگە نېم دېسەم پۈتتۈن،
بىر گەۋھەر تەشتىم مەن سۈرىتى ئۈچۈن.
راستىن قۇلاق سېلىپ، ماڭا بىر كەررە،
باشقا ئەھۋالىدىن ئاڭلىغىن زەررە.

ئۇنىڭ تەپەككۇرى ۋە نەزم - نەسرى گۈزەللىكى سۈپاتىدا

سۆزدە قىلنى قىرىققا يارغۇچى گۈزەل،
ئالدىرار ھەر سۆزنىڭ مەناسىغا دەل.
قۇلاقىغا سۆزلۈك يەتمەستىن ئەۋۋەل،
مەناسىنى ئىلغاپ ئالار مۇكەممەل.
ھەر نەزم رىغبىتى ئۆزى بىر گەۋھەر،
ھەر نەسرى ياخشىلىق بىغىدىن سەمەر.
سۈرەييادەك نەزمى پايىسى ئېگىز،
يۇلتۇزلار توپىدەك نەسرى بەك ئېگىز.
لەبى لاتاپەتتە خۇش ھازىر جاۋاب،
دەقايىقتا سۇدەك، فەھمدە شىتاب.
خۇش خېتى شۇنچىلىك چىرايلىق - زىبا،
خۇش خەتلەر ئاشىقتەك ئۇندىن بىرەۋا.
ھامە ئالسا ئەگەر ئۇ مۇشكىن رەقەم،
ئاپىرىن دەر ئىدى لەۋھىگە قەلەم.
جىنى ھېكمەتلەردىن ئىدى بەھرىمەند،
ھېكمەت سۆزى ئۇنىڭ قەلبىگە پەيۋەند.
يۇنان ھېكمەتلىرىدىن تەھلىل قىلغان ئان،
يۇنانلىقلار دەيتتى: «نازۇك شۇ بايان!»

ئۇنىڭ بەزم قۇرۇشى ۋە قوشاق ئېيتىشى ھەققىدە

تۆندىكى ھەر ئىشقا كۆكۈل باغلىدىڭ،
دوستلار بىلەن يۈرەكنى ئىشرەت چاغلىدىڭ.
جەننەتتەك ياشنىتىپ بەزمگاھ سالدىڭ،
ھۆر - پەرى قىزلاردىن چالغۇچى ئالدىڭ.
دىماغىڭنى ئازراق قىزدىتسا شاراب،
ئارىدا ھايانىڭ پەردىسى خاراب.
گاھى قوشاقچىنا بولاتتىڭ دەمساز،
مۇغەننى كۈيىدىن گاھ قىلىپ پەرۋاز.
تىترەيتتى تارلىرى، لەبلەردە شەكەر،
مەسىھادەك تەنگە جان سالار مەگەر.
گاھىدا نەيچىگە قوشۇلۇپ چالار،
لەبلىرىنى نەيگە يېقىپ دەم ئۇرار.
نەي ناۋاسى بىلەن شەكەر قوشۇلدى،
ئىتەكلەپ قۇلاققا ھۇزۇر تۆكۈلدى.
گاھىدا چەكچىدىن ئالدىيۇ چەڭنى،
يۈرەكنى تەشكىدەك چالدى ئاھەڭنى.
ھۆل فىندۇق تۆكەتتى قۇرۇق تارىغا،
خۇشكۇھۆل ئوت سېلىپ ياقتى بارىغا.
گاھ ئېلىپ بەرباتنى ياش گۆدەكسىمان،
قۇلاقىنى بۇراپ قىلاتتى گىريان.

دەردلىك نالىلەرنىڭ باغرىنى يېقىپ،
چوڭلارنىڭ كىرپىكى ئۈزدە قان ئېقىپ.
گاھى بۇلبۇل كەبى ئوقۇيتتى غەزەل،
گاھى ئېيتقان سۆزدگە قىلاتتى ئەمەل.

ھەر كېچە ئىشى شۇ ئىدى تا سەھەر،
دوستلار بىلەن شۇنداق بەختىيار ئۆتەر.
سەھەر ئۇيقۇسىدىن تىنچلىنىپ بىرئاز،
ئەرتىلەپ مەيدانغا ئاتلىناتتى باز.

ئۇنىڭ تەڭداشلىرى بىلەن چەۋگان ئوينىغىنى ۋە ئۇلاردىن غالىب كەلگىنى توغرىسىدا

تاڭ زۇلمەتدىن يوشۇرۇپ ئاسمان،
قۇياش ئۇپۇق بويلاپ بولغاندا راۋان.
ئۇيقۇغا قانمىغان سەرخۇش سەلامان،
جۆنەيتتى ئاتلىنىپ مەيدانغا شۇئان.
بىر گۇرۇھ تاجدارلار ئەۋلادى بىلەن،
كىچىك ۋە نەۋقىران، گۈزەل ھەم تېمەن.
ھەربىرى گۈزەللەر توپىدا سەرۋەر،
مۆلكىلەرنىڭ ئاپتى، بالايى كىشۋەر.
قولىدا چەۋگانى كېزدىتتى مەيدان،
ئورتىدا ئالتۇن توپ قورشاپ ھەر تامان.
بىرمۇ بىر توپ سۈرەر، سورىشىپ ئەھۋال،
قورشىغاندەك ئاينى يۇلتۇزلار مىسال.

گەرچە ھەممىسىدىن ئازار تاپسا توپ،
سەلامان ھەممىدىن ئۈزەر ئىدى خوپ.
ھەممىدىن توپ ئالار، قىلىپ يۈز شىتاب،
توپ گويا ئاي ئىدى، سەلامان ئاپتاپ.
چەۋگان يۇلتۇز بىلەن ئەگىشىپ ئايغا،
بەيگىدە ئۈزاقلاپ كېتەر ھەر جايغا.
توپ ئەگەر ئۇ يەردىن يۈز بار كەلسە پەس،
جاۋابىن قايتۇرۇپ سۈرۈشەتتى، بەس.
ھە، ئەگەر كىمگىكى دۆلەت بولسا يار،
بەخت نىھالى ئاڭا بۇلار سايىدار.
كۆك ئاسمان تېگىدە ھېچ چەۋگان ئەمما،
مەيداندىن توپىنى ئالالماس ئەسلا.

ئۇنىڭ كامان تارتىشى ۋە ئوق ئېتىشى ھەققىدە

چەۋگان ئويۇنىدىن قايتقىنىدا شاھ،
ئوق ئۈزۈپ تۇراتتى كامانىدا گاھ.
ئۇستا كامانچىلار ئاشۇ بىر زامان،
ئېلىشتى قولىغا ئالدىراش كامان.
قىينالماي يىپىنى تارتقاندا ئۇلار،
قۇلاقلارغا يېتەر چۇقان ـ سادالار.
قولى بىلەن ئېگىپ يايىنى ئۇستىمۇ ـ ئۇست،
ئاۋۋال بۇرنىغىچە تارتتى دۇرۇست.
گاھىدا بىر قۇشنى ئالاتتى نىشان،
سوڭرە ئۆز يولىغا بولاتتى راۋان.

بۇنىدىن كۆرۈنەتتى بىر كىتاب غالىب،
چەكسىز نۇقتىلارنى ئۆزئارا چېتىپ.
تېز ئۇچار ئوقىنى تارتسا بىئامان،
ئۇپۇق سىزىقىغا قوناتتى شۇئان.
نە ئۇنى توسالىسۇن چېكى يوق ساما،
ئۇپۇق سىزىقىدىن ئاشار بىخاتا.
ئوق ئۇچى ھەرياققا سىلىپ خەتەرنى،
يەردىن ئاھۇ ئالار، كۆكتىن كەپتەرنى.
مەقسەتنى توغرىلاپ باساتتى قەدەم،
نىشانغا خاتاسىز ئۇراتتى ھەردەم.

ئۇنىڭ ياشلىق ساخاۋىتى ۋە ئىنئاملىرى توغرىسىدا

ياشلىق ساخاۋىتى دېڭىز مىسالى،
دەريادەك كۆكسىدە ساخاۋەت مالى.
شەپقەت بۇلۇتىدىن فەيز يېغىپ چۇنان،
دىنارۇ دەرھەمگە تولدى بىر جاھان.
نىسبىتى دەريادىن كەم، لېكىن ئۇ كەف.

گەۋھەر چاچار ئىدى تاشقىرى سەدەف.
ئوڭ قولى بۇلۇتتەك قىلاتتى ئېھسان،
بۇلۇت قەترە چاچار، ئۇ بولسا مارجان.
ساخاۋەت بەزمىدىن كۆرگۈزسەم چىراي،
نىسبىتى بايىدا ئىدى ھاتەمتاي.

يېنىدىكىلەرگە ئۇ سېخى شۇ خىل،
مەنپەئەت كۆرەلمەس ھاتەمدىن بېخىل.
قولى ئوچۇق ئىدى، ساخاۋەتى مول،
ھېچكىمدىن بارماقنى تۈگمەس ئىدى قول.
تۈگۈلگەن مۇشتىنى ئاچماق بولغان دەم،
قولىغا پۈكۈلۈپ بولماس ئىدىك خەم.
قاچان ئىشىكىدىن ئۆتسە بىر گەدا،
ناچارلىقتىن باغرى قان بولغان ئىدا.
ئاڭا ھەددىن ئارتۇق ئېھسان چاچاتتى،
كۆپلۈكىدىن چۆچۈپ گەدا قاچاتتى.

بۇ مەدھىيىلەرنى تىلغا ئېلىشتىن مەقسەت شۇكى، پادىشاھنىڭ مەدھى زوق بېغىشلىغۇچىدۇر...

نەسەھەتچى ئاقىل ـ تۈن شىرىن شىتاب،
قەلبىمگە ئوت سېلىپ، باشلىدى ئىتاب.
ئەي ساقى، بېھۇدە كۆپ سۈرمە خىيال،
بۇ يېڭى قەلەمنى تېزرەك ئىشقا سال.
كىم بەقا مۈلكىدە بولمىسا غالىب،
كېچە بولسا بۈگۈن كېتەر يوقالىپ.
مەقسەت بىلمىسىنىڭ ئۈچىن يوقاتما!
يوق بولغان شاھلارنىڭ مەدھىگە پاتما!
ئېيتتىم دانىشمەنلەر پارلاق چىراغى،
ئەندىشەدىن سۆزلەش تۈگىدى چاغى!
بۇ مەدھىم باشقا بىر شاھ تالىشىدا،
ئىقبال تاجى بۈگۈن ئۇنىڭ باشىدا...
شاھلار ۋەسفى بولماس ئەلدىن يوشۇرۇن،
ساپ بولسۇن ئۇ ئاردىن ئېيتقاندەك شېرىن:
«دىلرەبالار ۋەسفى بولار ياخشىراق،
باشقىلار لىباسى ئىچىدە بىراق.»
ھەركىمكى بۇ سىرنى بىلەلمەس زىنھار،
ھەتتا يېقىنلارغا قىلالماس ئاشكار.
«بىر ئاشىق بۇرجەكتە ئولتۇرۇپ خەستە،
ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلىشەر ئاستە.
ھەرلەئزە تۈزەيتتى بىر يېڭى داستان،
ئاڭلىماي بىر قىسسە قىلاتتى بايان.
گاھ سۆزى ئاي ئىدى، گاھىدا ئاپتاپ،
گاھى گۈل بەرگىدىن سۈمبۈلغا نىقاب.
گاھى سەرۋ قەددىدىن سۆزلەر ئىدى بەس،
ئاياغى چېكىدەك گاھ كۆرۈنسە خەس.»
ئۇزاقتىن ئىشىتىپ بۇنى بىر نادان،
سەپسەتىدىن بولدى خاتىرە ۋەيران.
ئاڭا دېدىكى: «ئەي، ئىشقىڭدا يوق نام،
ئاشىقۇ مەشۇقتىن ئېيتساڭمۇ كەلام.
ئاشىقلىق ـ بىراۋلەر نامىنى ئېيتىشمەس،
ئۇلارنىڭ ۋەسفىدە بولماس گەۋھەر خەس.»
دېدى: ئاشىقلىقتىن سەندە يوق نىشان،
ئۇلارنىڭ تىلىنى بىلمەسسەن نادان.
قۇياش ھەم ياردىدۇر مېنىڭ ئېھتىمال،
دانالارغا بۇ سىر رۇشەن ئەرزۇھال.
يۈزلىرىن ئىزلىدىم، دېگىنىمدە گۈل،
چاچلىرىن ھىدلىدىم، دېگەندە سۈمبۈل.
سەرۋ نە؟ سەن رەنا قامىتىڭگە باق،
مەن خەس، تۇپراقتىن ئۈنمەن ھەرچاغ.
سەن مېنىڭ تىلىمنى چۈشەنسەڭ ئەگەر،
دائىم ئاڭلار ئىدىڭ سۆيگۈدىن خەۋەر.»

سەلامانىنىڭ ھۆسن جامالىغا تولۇپ، كامالىغا يەتكىنى ۋە ئەبسال ئۇنى ياخشى كۆرۈپ قېلىپ، ھىيلە بىلەن ئۆزىگە مەپتۇن ئەتكىنى

سەلاماندا شۇنداق بەرق ئۇردى جەمال،
بالاغەتتىن يېتۈك زىيادە كەمال.
سەرۋى نازى نازۇك بولدى دەفئەتەن،
باغى لۇتفى ئۆرگە رەۋناق ئالدى شەن.

پەشمىغان بىر مېۋە ئىدى ئەزەلدىن،
يېتىلىپ مېۋىسى بولدى ھەسەلدىن.
ئەبسالنىڭ ئەس-يادى ئالەم كېزەتتى،
شۇ مېۋىدىن ئۈزۈپ بىر يېسەم دەيتتى.
لېكىن بۇ مېۋىنىڭ شاخلىرى بەلەند،
ئارزۇ قىسقا ئىدى سالماققا كەمەند.
نازىنىن بىر مەشۇق ئىدى ئەبسال ھەم،
جامال ھېچكىمدىن ئەمەس ئىدى كەم.
سەلامانغا قىلىپ گۈزەللىك بايان،
جىلۋە يۇ ناز ئىلە بولدى خىرامان.
گاھى ماڭلىيىدا قىلىپ جىڭگەلەك،
ئۆردى مۇشكى تاردىن زۇلپىنى مەلەك.
زۇلپى زەنجىرىدىن ئۇ دانا پەسەند،
قىلدى شاھزادىنىڭ دىل-قەلبىنى بەند.
گاھ مۇشكىن چېچىنى يېيىپ مىسلى گۈل،
پەر قېقىپ تۇراتتى ئىككى شوخ كاكۇل.
ئاندىن دىل كامىنى ئېتەلمەي پەيدا،
كۆپتىن بېرى شۇنداق يۈرەتتى شەيدا.
گاھى كۆڭۈل ئالار گۈزەللەر مىسال،
ئۇسمىدىن قېشىغا چىقىرىپ ھىلال.
تا ئۇنىڭ جېنىنى رەڭگارى كامان،
ئۆزىگە سەيد قىلىپ، بولسا كامران.
كۆزلىرىنى قىلىپ سۈرمىدىن قارا،
شۇ قارا ئارقىلىق ئەيلىدى جاپا.
گۈل بەرگىگە بېرىپ گۈلگۈنىدىن رەڭ،
بىتاقەتلىك ئىچرە ھالىن قىلدى تەڭ.

ئىپاردىن خالى قويۇپ يۈزىگە نىگار،
ئۇندىن دىل قۇشىنى ئەيلىدى شىكار.
گاھ تۆكۈپ لەبىنىڭ سۈيىدىن شەكەر،
گاھ قۇتا مۆھرىدىن سۇندۇردى گەۋھەر.
شىرىنلىكتىن دىلدە شەكەرى بولدى،
لەبىدىن تۆكۈلگەن گەۋھەرى بولدى.
گاھى ياقاسىدىن كۆرسەتتى قۇياش،
ئاستىدا گەۋھەردىن ئىككى يۇمشاق تاش.
گۈزەللىكى دىلنى تارتاتتى مۇدام،
بويۇنغا سالاتتى ئاسارەتتىن دام.
گاھى كۈمۈش بەدەنگە قول ئۇزۇتاتتى،
ئاشۇ باھانىدىن يەڭنى تۈرەتتى.
ئايدەك بىلەكلىرى بولغاندا ئاشكار،
كۆرۈپ، يۈزۈك بولدى قان رەڭگى، نىگار.
گاھىدا خىزمەتتى ئۈچۈن تۇرغان دەم،
ئورنىدىن تۇرغانچە تاشلايتتىڭ قەدەم.
ئەگەر جىلدىرلىسا پۇتىدا خال-خال،
باشتىكى تاجىنى قىلاتتىڭ پايمال.
ئەلقىسسە، قىلاتتى مىكىرلىك خەندە،
كۆزىدە جىلۋىگەر بولۇپ بىر دەمدە.
جەلپ قىلىپ ئۆزىگە ئەتىيۇ ئاخشام،
بىردەم ئۇنى غاپىل قىلمايتتى تامام.
بىلەتتى ئۇ ئەگەر بولسا بىر نەزەر،
ئىشق ئاشىق قەلبىگە قىلىشنى ئەسەر.
بولمىسا چىرايىدا گۈزەللىك چەكسىز،
ئىشقى دىلدىن ئورۇن ئالماستى ھەرگىز.

سەلامانغا ئەبسال ھىيلەلىرى تەسىر قىلمىغىنى ۋە ئۇنىڭغا مايىل بولغىنى

سەلامان شۇنداق بىر مۇلايىم، مەغرۇر،
بويىقالدى ئەبسالنىڭ ئىشقىدا جىمغۇر.
كىرپىكلەر باغرىغا تىكەندەك سانچىپ،
ۋە چاقتى ئىلان بوپ زۇلپى يامىشىپ.
يار قېشىدىن بولۇپ تاقەتلىرى تاق،
ھەسەل يېسە ئاچچىق تۇيۇلدى ھەر چاغ.
نەرگىس جادۇلىرى تۇيغۇسىن ئالدى،
چاچلىرى ھالقىسى ئوتلارغا سالدى.
كۆز ياشلىرى ئاقتى يۈزىدىن گۈلرەڭ،
ئەسلەپ راھەتنى ھالى بولدى تەڭ.
ئۇنىڭ رۇخسارىدا كۆرۈپ قارا خال،
دىلى ۋەيران بولۇپ، ئاڭا باقتى لال.
جىڭگىلەك چاچلاردىن تارقالسا ئىپار،
ۋىسال ئارزۇسىدا بولدى بىقارار.

شەۋقىدە پەردىدىن چىقتى تاشقىرى،
بىر ياخشى ئەندىشە قىلار ئىچكىرى.
«مۇبادا مەن سۆرسەم لەززىتى ۋىسال،
كېيىن ئۇ جېنىمغا بولماسمۇ ئۇۋال؟

مەن بىلەن قالمىسا بىر ئۆمۈرلۈك ئول،
يەنە دۆلىتىمدىن ئايرىلسام پۈتكۈل.
مەردىنىڭ بەختى ئەگەر بولمىسا مەڭگۈ،
قىبلىسى ئەمەستۇر ئاقىللارنىڭ بۇ.

ئەبسالنىڭ سەلامان ئالدىغا كەلگىنى ۋە ئۇلار بىر-بىرىنىڭ مۇھەببىتىدىن لەززەتلەنگىنى

سەلامان ئەبسالدىن ئىزلىدى دەرەك،
ئەبسالنىڭ تەلىيى بولدى مۇبارەك.
ئاۋۋالقى مېھرىدىن ئىچىپ يېڭى بەت،
ئۈمىدلىرى تېخىمۇ ئۇلغايدى قەۋەت.
بىر پۇرسەت تاپىسىدى ئاخشاملىرى گاھ،
ئۇنىڭ خىلۋەتىگە يول ئالاتتى ماھ.
لەبىدىن بولسا دىل ئارزۇسى ھاسىل،
شېرىن جانى بولسا قۇچاقلاپ ۋاسىل.

بىر كېچە خىلۋەتتە ئاڭا يول تاپتى،
نەقدى جان قولىدا، ئالدىغا چاپتى.
ئاياغى ئاستىدا ئۇ سايەسىمان،
يىقىلىپ پۇتىغا يۈز سۈردى شۇئان.
يۈز نازۇ ناز بىلەن ھەم شاھ سەلامان،
مەرھەمەت قولىنى سوزدى ئۇ تامان.
قۇچاقلاپ باغرىغا تارتتى ئۇنى خۇش،
جان ئارزۇسى قىلدى چەشمىسىدىن نۇش.

سەلامان ئۇيقۇدىن تۇرۇپ، ئەبسالنى شادلىق بەزمىگە چاقىرغىنى

سۇبھىدەم ئىچىلىپ بۇ قارا پەردە،
تازا ئالتۇن چاچتى ئويغاق كۆزلەردە.
سۈرمە چۆپىن ئالدى يېشىل گۈمبەزدىن.
ئۇيقۇسىنى ئالدى سېرمىلىك كۆزدىن.
شاھزادە تۇشەكتىن تۇردى بەختىيار،
يېرىم ئۇيقۇ كۆزلەر ئىچىلىپ خۇمار.
كەچكى خۇمارىدىن ئارزۇسى غۇلۇ،
كېچىنىڭ باغرىدا تىترەيتتى سۇلۇ.
ئەس-يادى ئۇ گۈلگە بولغاندى خۇمار،
لەبىدىن يەنە بىر ئۆپىسىدى دىلدار.

كۈن ھەپتە، ھەپتىلەر بولدى ئاي ۋە يىل،
ئۇلار قايغۇ-غەمگە بولمىدى مايىل.
ھىممىتى شۇ ئىدى ئەيشى شاد-خۇررەم.
ئاجرالماس خاھ كېچە، خاھ كۈندۈز بىردەم.
لېكىن دەۋر چەرخى دەر ئىدى پىنھان،
مەندىن چەتتە قالماس بۇ ئىشلار جۇنان.
ئەي، كۈنلەر، كۆپ سۆھبەت ئوتىنى ياقتىم،
تۈنلەر رىشتىسىگە مۇنچاقلار تاقتىم.
مەن ئاڭا كۆپ دۆلەت بەردىم ۋاقتى شام،
سۇبھىدەم نۆۋىتى بولىدۇ تامام.

سەلامان ۋە ئەبسال ئىشىدىن ھەكىم بىلەن پادىشاھ ئاگاھ بولۇپ، ئۇلار بۇنىڭ ئۈچۈن سەلاماننى كايىغانلىرى

سەلامان ۋە ئەبسال سۆيۈشۈپ مۇدام،
ۋىسالىدا بولدى ئاي، يىللار تامام.
شاھ ۋە ھەكىم ئىشى بىر ياندا قالدى.
فىراق ئىككى دىلغا بىر پىچاق سالدى.

ئۇنىڭ ئەھۋالىدىن سوراشتى خەۋەر،
يوشۇرۇن سىرىنى ئېيتتى مەھرەملەر.
سوراق ئۈچۈن چارلاپ ئالدىغا غايەت،
ئۇ بىلەن ھەر جايدىن باشلاپ ھېكايەت.

كونا ـ يېڭى بارىن قاچۇرماي كۆزدىن،
مەقسەت تەلەبىگە ئۆتتۇشتى سۆزدىن.
بولدى بۇ قىسسەنىڭ راستلىغى ئايان،
باشتىن ـ ئاياغ ئىدى بىر تۆكۈس داستان.
ئىزلىشىپ بۇ ئىشتىن ياندۇرۇش يولىن،
خالاس ئەتمەك بولۇپ ئاياغ ۋە قولىن.

نەسىھەت قىلىشقا چۇشتىلەر ئەۋۋەل،
ئاندىن ياخشىراق ئىش يوقتۇر ھېچ مەھەل.
نەسىھەتتىن بولار ناكەسلەر كامىل،
ئۇندىن بەختسىزلەر تاپىدۇ ئامىل.
نەسىھەتتىن تازا بولىدۇ ھەر دىل،
ۋە ئۇندىن ئىچلار ھەرقانداق مۇشكۇل.

سەلامانغا پادىشاھنىڭ نەسىھەت قىلىشى

پادىشاھ ئاڭا دېدى: «ئاتاڭنىڭ جانى،
شەمئىڭ بىلەن يورۇق ئۆينىڭ ئەيۋانى!
ئىقبالىم كۆزلىرى سەن بىلەن روشەن،
ئۈمىدىم مەيدانى سەن بىلەن گۇلشەن.
يىللار غۇنچە كەبى، دىلىم بولدى قان،
تاسەندەك بىر گۇلنى تاپقۇنچە، ئىنان.
گۇل كەبى قولۇڭدىن كەشتىلەرنى بەر،
جاپا تىكىندىن سانچىما خەنجەر.
ساڭا ئاتىغىنىم بېشىڭدىكى تاج،
ئاياغىم ئاستىدا تەختۇ ھەم خىراج.
نادان مەشۇق تەرەپ قاراپ يۈزلەنمە،
دۆلەتنىڭ تاجىغا سەن داغ كەلتۇرمە!
گۈزەل ئاياللاردىن كۆڭلۈك بولۇپ چاغ،
تەختىڭ شەۋكىتىگە قويمىغىن ئاياغ.
بىل، سېنىڭ ۋەزىپەڭ چەۋگانلار سۇرۇش،

ئۇچقۇر ئاتلار مىنىپ مەيداندا يۈرۈش.
نەچەۋگان زۇلپىلەرنى قولۇڭغا ئېلىش،
كۇمۇش بەدەنلەرنىڭ يېنىدا قېلىش.
شىكار مەيدانىدا ئوق ئېتىپ ئۈزسەڭ،
گاھ ئاھۇ بويىنىنى قىلىچتا ئۈزسەڭ.
شىرغا يەم كىيىكتىن ياخشىدۇر ھامان،
ئاھۇدەك بىر ئوقتا بولغىنىڭ نىشان.
مەردلەر قاتارىدا تىغ بولۇپ بارساڭ،
ئۇرۇشتا پالۋانلار بېشىنى يارساڭ.
مەردانە پالۋاندىن غالىب كەلسەڭ ھەم،
بىر ئايال قىلىچى بويىنۇڭ ئەتمىش خەم.
خۇدا ھەققى، تەرك ئەت. بۇ ئىشنى بالام،
بولمىسا يىقىتار مېنى قايغۇ ـ غەم.
يىللار سېنىڭ ئۈچۈن يۈردۈم ئاياغتا،
نومۇستۇر يىقىتساڭ مېنى بۇ چاغدا!»

پادىشاھقا سەلامانىنىڭ جاۋاب قايتۇرغىنى

بۇنداق نەسىھەتنى ئاڭلاپ سەلامان،
تەبىئەدە جۇش ئۇردى ئاجايىپ غەليان.
دېدى: «شاھىم، سېنىڭ قولۇڭمەن ھەرچاق،
ئاياغىڭدىن تەختكە تۆكۈلگەن تۇپراق.
نېمىگە بۇيرۇساڭ ئەيلىدىم قوبۇل،
بۇڭا تاقىتىم يوق، جانىمغا مۇلۇل.
يارلىق كۆڭلۈمنىڭ قېتىدا يوق دات،
بۇيرۇقىڭغا سەۋرىم يەتمەگەي، ھايھات.

غەم ـ ئەندىشە قىلدىم، نەچچە بار ئەمما،
يەنە ئۆز قويىنغا تارتتى بۇ بەلا.
ۋە لېكىن چۇشكەندە يادىمغا ئول ماھ،
ئۆرتەيدۇ باغرىمنى نالە ھەمدە ئاھ.
جامالىغا كۆزۈم چۇشسە ناگىھان،
ئىككى ئالەمدىنمۇ كېچىمەن شۇئان.
گۈزەل رۇخسارىنى كۆرۈپ بولدۇم بەند،
ئاجرىتالماس مېنى نەسىھەت ۋە پەند.»

سەلامانغا ھېكىمنىڭ نەسىھىتى

شاھنىڭ سۆزى تۈگەپ، ئەتراپ بولدى جىم،
سەلامان تەرەپكە يۈزلەندى ھەكىم.
دېدى: «كونا باغنىڭ، ئەي، يېڭى گۈلى.
قەلەمنىڭ ئەڭ سوڭغى گۈزەل مەھسۇلى.
يەرۇ ئاسمان سۆزلەر. دەفتەرى ئاچۇن،
سەھىپەڭ خېتىنى ئوقار كۈن ۋە تۈن.
ئادەم خەزىنەسىنىڭ گەنجى سەن ئۆزۈڭ،
ئالەم مەجمۇئەسى نۇسخىسى سۆزۈڭ.
ئۆز قەدرىڭنى بىلگىن، ئىش تۇتقىن ئويلاپ،
ھەرنە دېسەم يەتمەس ۋەسفىڭنى بويلاپ...»

ھېكىمگە سەلاماننىڭ جاۋاب قايتۇرغىنى

ھەكىمدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ سەلامان،
ھېكمەتنىڭ خۇش بۇيى ئەستى ئۇ تامان.
دېدى: «ئەي، ئەفلا تون جېنى مەندىن شاد،
يۈز ئەرەستۇ بولسۇن ئەركىڭدە بۇنياد.
بېشىدا ئاقىللار سانى ئون ئىدى،
سەن ئۇنى ئون پارچە قىلدىڭ ئەبەدى.
يولۇڭغا باش ئۇرۇپ تۇرۇپمەن بۇدەم،
بىر كەمتەر شاگىردتەك دەرگاھىڭدا ھەم.
نېمە دېسەڭ شۇنى ھېكمەت دەپ تاپتىم،
ئۇنىڭ قوبۇلىغا جان بىلەن چاپتىم.
لېكىن بۇ ئاي كەبى ھەممىگە ئايان،
مېنىڭ ئىلكىمدە ئەمەس ئىختىيار، ئىنان!
كۆچى يەتكىنىنى قىلدۇ ئادەم،
ئىختىيارغا لايىق بىلىدۇ ئىگەم.
باشتىلا قەيەرگە يەتسە ئىدراكىم،
كۈچۈم يەتكىنىچە قىلاتتىم تاكىم.
ئىمكاندىن چەتتە بولسا ئۇ ئەگەر،
ئاڭا قارشى قانداق قىلارمەن ئەسەر؟»

ھېكىم بىلەن شاھنىڭ چەكسىز مالامەتلىرىدىن سەلاماننىڭ ئەھۋالى تەڭ بولۇپ ئەبسال بىلەن بىللە قاچقىنى

ئىشقتىن ھەر يەردە بىرجان پارەدۇر،
دەرد ئۆزرەدەرد، غەم ئۆزرە غەم ياردۇر.
مەخسۇس بىر سۆيگۈگە شۇنچە مالامەت،
تۈگىمەس نەسىھەتتىن بولدى بىتاقەت.
مالامەتتىن چېكەر سۆيگۈ ئىزتىراب.
مۇھەببەت دەردلىرى ئاشار بىھېساب.
مالامەتسىز سۆيگۈ ئوزۇقتۇر جانغا.
مالامەت كەلدىمۇ، پاتىسەن قانغا.
بۇنچە مالامەتنى ئاڭلاپ سەلامان،
جان كېلىپ تۇمشۇققا، ئەيلىدى فىغان.
قەلبىدىن ئەبسالنىڭ مېھرىن ئۈزمىدى،
ۋە لېكىن رەھىمسىز باغرىن تۈزلىدى.
مالامەت ئوقىدىن تىلىندى جانى،
قەلبىدە غەملەرنىڭ كۆپەيدى سانى.
مەرد جانى تەنىدىن ئېزىلەر، ئەي ۋاھ.
ئاڭا قانداق يەتسۇن سەبرى، چىدام، ئاھ!
ئۆتكۈر قىلىچ بىر بار قىلدۇ پارە،
پەياپەي بولدى قاچ، يوق ئۆزگە چارە.
كۈن بويى ئەندىشە قىلدى بولۇپ لال،
قانچە ئويلىسىمۇ ئاجىزدۇر خىيال.
مىڭ خىل ئەندىشىدىن ئاخىرى ناچار،
باش ئېلىپ كەتمەكنى قىلدى ئىختىيار.
ۋەتەندىن كۆڭلىنى ئۈزۈپ بە تامام،
كېتىش ئۈچۈن تۈزدى ئۆزىچە ئەنجام.
ئەغيارسىز، باغرىڭدا يار بولسا ئەگەر،
ئۆي قانچە تار بولسا، ياخشى شۇ قەدەر.
ھەرجايدا مەشۇقى تۇرغاندا تەييار،
دىلخەستە بولمىغاي ئاشىقى زىنھار.

سەلاما ۋە ئەبسالنىڭ دېڭىزدا ئۈزگىنى، بىر خۇش مەنزىرىلىك ئارالغا يېتىپ بېرىپ ئارام ئالغىنى ۋە ئۇ يەردە مۇقىم تۇرۇپ قالغىنى

سەلامان بىر ھەپتە تىنماي سۈردى ئات،
نەسھەتچىلەردىن قۇتۇلدى، ھايھات.
پەندۇ مالامەتتىن قۇتۇلۇپ كەتتى،
يۆكى بىلەن دېڭىز بويىغا يەتتى.
كۆردىكىم، بىر دېڭىز مىسالى ئاسمان،
دولقۇنىدا ئۇينار يۇلتۇزلار خەندان.
قافتىن تاقافقىچە بىسەرۇ سامان،
بىلىق ئۈزرە ھۆكۈز تۆۋى يوق ئۇممان.
تاغسىمان تولغۇنلار چېكەر ئىزتىراب،
ئۇلاردىن سۇ ئۈزرە تاغلار بىھىساب.
ياكى نار تۆگىدەك چاپار ھەر تامان،
مەستلىكتىن لەبگە قول سوزغانسىمان.
بېلىقلار كۆرۈنەر ئۇندا بىدەرىغ،
جەۋھەرنى سىلىغلاپ تارتقان كەبى تىغ.
دانا كۆزى بىلەن كۆرەر ئېھتىمال،
چىن يىپەكىدە نەقىش خىتايى مىسال.
سۇ يۈزىنى ئىككى بۆلەككە ئايرىپ،
كۆمۈش قايىچا ماۋى ئەتلەسىن تىلىپ.
ئەگەردە تۆۋەندىن ئېتىلسا لەھەڭ،
يېرىم ئاينىڭ ھالى بولار ئىدى تەڭ.
سەلامان دېڭىزغا قىلدى نەزارە،
ئۆتۈش ئۈچۈن سۇدىن تاپتى بىر چارە.
بىر قېيىق ياسىدى يېڭى ئاي مىسال،
ئۇنى كۆك دېڭىزدا ئۇچۇردى شامال.
ھەر ئىككىسى ئۇندا تىنچ كەتتى ئامان،
ئاي - قۇياش مەنزىلگاھ ۋە بولدى ماكان.
راۋان بولدى پەردىن يەلكەن چىقىرىپ،
سۇلارنى كۆكسىدە ئۆردەكتەك يېرىپ.
كۆكسى بىلەن يولنى ئېچىپ بىئامان،
ئالدىراپ باراتتى مەقسىتى تامان.
كامانغا ئوخشايتتى. لېكىن ئوقتىن ھەم،
تېز ئۇچۇپ ئۆتەتتى گىرداپتىن ھەردەم.
بىر ئايدەك قېيىقنى ئىشقا سېلىشتى،

دولقۇنلۇق دېڭىزدا راسا ئېلىشتى.
دېڭىز ئوتتىسىدا بىر گۈزەل ئارال،
تەسەۋۋۇر قىلالماس ئۇنى ھەر خىيال.
بۇ ئالەمدە قانچە قۇش بولسا، ئۇ ھەم،
شۇ يېشىل ئورماندا بولغان ئىدى جەم.
بىر تەرەپ جىلۋىدە بەھەم چەۋقۇ چەۋق،
تەزەرۋىدە تاجۇ قۇمرىسىدە تەۋق.
بىر تەرەپ سەپ تارتىپ داستان ئوقارشەي،
داستانغا جۆر بولۇپ تۇمشۇقلىرى نەي.
نىھاللار شېخىغا قونۇشۇپ يايراپ،
ئەجەب مەغرۇر قۇشلار تۇرۇشار سايراپ.
دەرەخلەر ئاستىغا مېۋىلەر چۈشۈپ،
يېتىشار ھۆل - قۇرۇق، پىشىپ تۆكۈلۈپ.
ھەر دەرەخ ئاستىدىن بۇلاق قىمىرلاپ،
سايە ۋە ئاپتاپتا ئاقار جىمىرلاپ.
شاخلىرى شامالدىن تىترىگەن زامان،
ئالتۇن تەڭگىلەرنى چاچار ھەر تامان.
قولۇڭدا ياخشىراق تۇتمساڭ ئەگەر،
بارماق ئارىسىدىن تۆكۈلۈپ كېتەر.
گويا باغۇ ئىرەم يۈزىن يوشۇردى،
غۇنچىسى ئېچىلىپ، ئۆيدە بەرق ئۇردى.
ياجەننەت باغىدىن ئادىشىپ ھېساب،
بۇ جايدا يۈزىدىن كۆتۈردى نىقاپ.
بۇ گۈزەل ئورماننى كۆرۈپ سەلامان،
سەپەرنى توختاتتى، ئەيلىدى ماكان.
كۆڭلىدىن يوقىلىپ ۋەھىمە، خىيال،
ئۇندا ماكان تۇتتى، يېنىدا ئەبسال.
ئىككىسى شاد - خۇرام، بىر جانۇ بىر تەن،
قوشۇلدى مىسالى گۈل بىلەن سەۋسەن.
ئەغيارلار كۆزىدىن ئۇزاق، خۇش سۆھبەت،
ياشىدى قايغۇدىن خالى تا ئەبەت.
نە بۇندا مالامەت، نەپىتنەيۇ جەڭ،
نە مىكرۇ ھىيلەدىن بولار ھالى تەڭ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

قۇچاقىدا گۈل بار، يوقتۇر تىكىنى.
يېنىدا خەزىنە، يوقتۇر ئىلانى.
كۆپكۆك مايسىلاردا ئۇخلاپ ھەر زامان،
گاھ بۇلاق سۈيىدىن ئىچەر بىمارمان.
گاھى بۇلبۇل بىلەن كېلىپ سۆزلىشەر،
گاھى تۇتى بىلەن ئۇلىشەر شەكەر.
گاھى تاۋۇس بىلەن قىلىشار جەۋلان،
گاھ يۈرەر تاغلارنىڭ كەكلىكى سىمان.
دىلدا شادلىقى كۆپ، قىسقادۇر داستان،
ياشايتتى كۈن ۋە تۈن ئىككىيلەن ئامان.
قانداق ياخشى ساڭا ھەمدەم بولسا يار،
ئەيىپلەشتىن يىراق يۈرسەڭ بەختىيار.
باغرىڭنى تولدۇرار ئىستەك ۋە مۇراد،
ساڭا قارشى تۇرماس بىرەر مەۋجۇدات.

سەلاماننىڭ كەتكىنىدىن شاھ ئاگاھ بولۇپ، ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەرسىز قالغىنى ۋە ئائىنەئى جاھاننامادا ئۇنى كۆرگىنى

نەچچە ۋاقىت ئۆتۈپ شاھ بولدى ئاگاھ،
ئۇنىڭ پىراقىدا تارتتى ئوتلۇق ئاھ.
نالىسى ئاسمانغا ئۇلاشتى گىريان،
ۋە ئىككى كۆزىدىن تامچىلىدى قان.
دېدى: «ھەر تەرەپتىن يەنە ئىزلەڭلەر.
ھېچ كىشى بۇ سىردىن تاپماستىن خەۋەر.»
پادىشاھتا بار ئىدى بىر جاھاننەما،
كۆرۈنەتتى ئۇندا سىررەئى دۇنيا.
قىلمايتتى ئۇنىڭسىز ھېچ ئىش يوشۇرۇن،
دۇنيانىڭ سىرىنى ئاچاتتى پۈتۈن.
دېدى شاھ: «كۆزگۈنى تۇتۇڭ يۈزۈمگە،
كۆرۈنسۇن مەقسىتىم روھى كۆزۈمگە.»
ئائىنەگە شۇنداق تاشلىبان نەزەر،
تاپتى ئۇ دەرەكسىز جانلاردىن خەۋەر.
ئىككىسىنى ئورماندا ئىشرەتتە كۆردى،
دۇنيا غېمىدىن چەت خىلۋەتتە كۆردى.
دۇنيا تەشۋىشىدىن ئۇزاقتا ۋە ھەم،
بارچە ئادەملەردىن نەپرەتتە، بىغەم.
بىر - بىرىنىڭ گۈزەل جامالىدىن شاد،
ياشايتتى بىرلىكتە غەملەردىن ئازاد.
شاھ ئۇلار ھالىنى كۆرگىنى ھامان،
رەھمى كېلىپ، بولدى يۈرەك - باغرى قان.
بىر تالا چېچى ھەم ئۇندىن بولماي خەم،
ئالەمدە نېمە بولسا بارى ئۇندا جەم.
ئەي، خۇش بول، روشەندىل پاكىزە-
ئىبسىل،
مۇرۇۋۋەت شەرتىنى بېجىرسە شۇ خىل.
ئىككىسىنى كۆرسە قەسىردە ھەمدەم،
ئىچتى شادلىق ۋە غەم جامىنى بەھەم.
جانلىرى ساپ ئىدى ھىجرەت زەڭگىدىن،
جاملىرى بۇت ئىدى ھىجرەت سەنگىدىن.
ئۇندا ئىقباللىرى ئەگەر يار بولسا،
ۋە ئۇندا دۆلىتى مەدەتكار بولسا.
يوقكى بىر - بىرىدىن ئۈزۈلسە پەيۋەند،
ۋە چۇشۇرسە جانى رىشتىسىگە بەند.
ھەرنە زىيانكارنى قىلسا گەر قامال،
ئۇلارغا مۇكاپات بېرىلەر دەرھال.
ياخشىلىق قىلغانغا ياخشىلىقتۇر يار،
يامانلىق قىلسا كىم بولار خارۇ زار.

ئەبسال ۋە سەلاماننى شاھ ئەسىر ئالغىنى

شاھقا ئايان بولدى: ئۇندا سەلامان،
ئەبسال ئىشقىدا ياشار بىمارمان.
ئۆمرى كېتىپ، بولماس بۇ زەرەر تەمام،
خارلىقتىن باشقىنى كۆرمىدى مۇدام.

پادىشاھلىق تاجىدىن بېشى ئايرىلدى،
ئاقىبەت قاناتى سۇندى، قايرىلدى.
تەختىنى ئاياغىغا تاشلىدى بەختى،
تاپانىدىن ئۇنى تا سۆيسە تەختى.
ئىچىنى ئاتەشكە تولدۇرۇپ بۇ غەم،
غەم-قايغۇسى يەنە كۆپەيدى بۇدەم.
سەلامان ئىزىدىن زور جاسۇس سالدى،
تەبسالنى مىڭ تەستە ئۇ قولغا ئالدى.
ھەر لەھزە ئالدىرار ئۇلارنى ئىزلەپ،
لېكىن بۇندىن قاچان ئالار بەھرە-نەپ؟
جامالىنى قوەساپ جېنى ئۆرتىنەر،
ئەفسۇس ۋىسالىدىن تاپالماس خەۋەر.
ئەفسۇستىن مۇشكۈل يوللاردا تالدى.
گويا ئېتى ئۆلۈپ، پىيادە قالدى.
كەمبەغەلگە بولماس بۇندىن ئارتۇق غەم،
خەزىنە تاپقاندا قالسا بېدىر ھەم.
بۇندىن ئارتۇق بولماس تەشناغا زوغۇم،
كۆز ئالدىدا بۇلاق، لەب سۇدىن مەھرۇم.
دوزاق ئەھلى ئازاب چېكىدۇ بەتتەر،
جېنى كۆيۈپ، سالسا جەننەتكە نەزەر.
سەلامانىنى شۇنداق بېھەد ئۆرتەپ غەم،
پاراغەت ئىشكى ئېتىلدى مەھكەم...

سەلامان پادىشاھ ئالدىغا كەلگىنى ۋە شاھ ئاڭا خۇرسەنچلىك ئىزھار قىلغىنى

ئاتىسى سەلامان يۈزىن كۆرگەن دەم،
كەتتى پىراق دەردى، جان ئازابى ھەم.
ئوغلى ماڭلايىغا سۆيدى مېھرىلە،
قۇچاقلاپ باغرىغا باستى لۇتف ئىلە.
ۋۇجۇدۇڭ ئېھسانىنىڭ تۇزىدۇر چاغى،
جامالىڭ ئىنسانلار كۆزى قاراغى.
جانىنىڭ جەننەتىدىن ئۈنگەن ياش نىھال،
ئاسمانىنىڭ ئۆزگە بىر ئاپتابى مىسال.
سائادەت باغىدا ئۈنگەن گۈل، چىراي،
شاھلىق ئاسمانىدا چاراقلىغان ئاي.
ئۇپۇقنىڭ مەيدانى ساڭا لەشكەرگاھ،
نەۋقىرانلار يۈزىن قاراتقان دەرگاھ.
باشتىن-ئاياغ ساڭا لايىق تەختۇ تاج،
سەنسىز تاجۇ تەختكە يەتمىگەي رىۋاج.
بەخت تاجىن ساڭا كۆرەمگەن راۋا،
ناكەسلەر تەختىڭگە ئىز باسمىسۇن تا.
مۈلك سېنىڭ مۈلكىڭدۇر ساقلىغىن ئۇنى،
قولۇڭدىن چىقمىسۇن چەتكە تىزگىنى.
گۈزەللەر بەزمىدىن قولۇڭنى تارت، بەس،
شاھلىققا گۈل يۈزلەر ئەيشى ياخشىمەس.
ئالدىڭدا پەرىلەر كۆپ قىلمىسۇن ناز،
يا شاھ بولۇش كېرەك، يا بەزمى پەرداز.

سەلتەنەت شارائىتىدا تۆت خىسلەتنىڭ بايانى

پادىشاھلىق شەرتى بار: تۆت نەرسە بۇھەم،
ھېكمەتۇ شىجائەت، ئىپپەتۇ كەرەم.
ھېكمەت ئەمەس دەپ پەس كەتسە زىنھار،
يىگىت ھەر ئايالغا بولسا گىرىپتار.
ئىپپەتتىن ئەمەس بۇ، ئەقىللىق ئىنسان،
يەڭگىلتەك دىلدارغا بولسا گىرگىتتان.
شىجائەتتىن ئەمەس ئەيلىسە زەبۇن،
مەردىن نا مۇناسىپ ئۆزىگە تۇتقۇن.
كۈچىن كۆرسەتەلمەي قالماس بىر ئېھسان،
ئۇنىڭ بىلەن كامال تاپىدۇ ئىنسان.
كىمگە بۇ تۆت خىسلەت ئەگەر يار ئەمەس،
ئۇ مۈلك كىلىشىدىن بەختىيار ئەمەس.
بۇ تۆتتىن بىرىگە يەتسە گەر نۇقسان،
دىلىڭغا پادىشاھلىق سىغماس ھېچقاچان.
ھېكمەت سۆزىن قىلدىم شۇ بىلەن تامام،
ھەرنە كېرەك بولسا ئېيتتىم، ۋەسسالام.

www.uyghurkitap.com

سەلامان ئاتىسىنىڭ مالامىتىدىن ئوسال بولۇپ، ئەبسال بىلەن بىللە سەھراغا قېچىپ ئوت ياققىنى ۋە ئىككىسى قول تۇتۇشۇپ گۈلخانغا كىرگىنى، ئەبسال كۆيۈپ ئۆلگىنى ۋە سەلامان ئامان قالغىنى

كىم بار بۇ ئالەمدە ئاشىقتىن خارراق،
يوق ئۇنىڭ ئىشىدىن بىرئىش دىشۋارراق.
نە يارنىڭ قايغۇسى كۆڭلىدىن كېتەر،
نە دىلدىن ئارزۇسى مۇراد بەخش ئېتەر.
شامۇ سەھەر قىلار ئازارغا بەندى،
يامانىنىڭ تەئنىسى، ياخشىنىڭ پەندى.
شاھنىڭ نەسىھەتىن ئاڭلاپ سەلامان،
سەبىر لىباسىنى يىرتتى شۇ زامان.
ھاياتىدىن بەزدى، بولدى كۆڭلى تەڭ،
ئۆلۈمگە رازى بولدى ئۇ تەجەڭ.
تىرىكلەر ئۆلۈمگە بولسا سەزاۋار،
ئۆلۈش ياشىماقتىن ياخشىدۇر مىڭ بار.
ئەبسال بىلەن چىقتى سەھراغا تامان،
فەزاغا جېنىنى ئەتكىلى قۇربان.
ئوتۇن كېسىپ، توشۇپ ئارقا ـ ئارقىلاپ،
ھەممىسىنى يەتتى بىر جايغا توپلاپ.
ئوتۇنلار يىغىلىپ بولغىنىدا تاغ،
ئاڭا ئوتنى يېقىپ، ياندۇردى شۇ چاغ.
ئىككىسى ئوتنى كۆرۈپ، بەكمۇ شاد يۈردى،
قول تۇتۇشۇپ گۈلخان ئىچىگە كىردى.
بۇ ھالدىن شاھ پىنھان خەۋەردار ئىدى،
ئەبسالنى ئۆلتۈرۈش قەستى بار ئىدى.
ئۆز ئارزۇسى ئۈچۈن تىرىشتى چۇنان.
ئۇنى ياقتى، قالدى سەلامان ئامان،
ئوت ئىچىگە چۈشسە ئەگەر ساختا زار،
دەرھال پارچىلىنىپ، قەدرىن يوقىتار.
مەردلەر ئىشى بولار مەردلەرگە نېسىپ،
مەرد ھىممىتى بولماس بۇنچىلىك غېرىپ.
ئالىي ھىممەتلەرگە بۇ ئايان بولۇر،
ھىممەتسىز ئادەملەر بىئامان بولۇر.

سەلامان ئەبسالدىن ئايرىلىپ، پىراقىدا نالە چەككىنى

تۈن ۋە كۈن كۆچىيىپ بارار ئىدى جەڭ،
ئاشىق بىچارىنىڭ ئەھۋالىدۇر تەڭ.
ھەرنە بالا ئوقى ئاڭا يەتسە شەي،
پەلەك كامانىدىن يېتەر پەيدىنپەي.
تاماغىنى قىرقىپ ئۆتمەستىن خەنجەر،
ئارقىسىدىن يەنە باشقىسىنى سانچار.
بىدادلىقتىن دائىم دوست تارتقاندا قول،
يېتەر ئاڭا رەقىب تىشىدىن مەلۇل.
بېشىدىن كەتسە گەر رەقىب ئاتقان تاش.
بولار مالامەتچى تەئنىسى مەئاش.
بولاردىن قۇتۇلۇپ قانىن تۆكسە تىغ،
جۇدالىق پاسىبانى چېكەر يۈز دەرىغ.
سەلامان تاغ مىسال گۈلخان ياقتى، بەس.
ئۇنداكۆيۈپ كەتتى ئەبسال مىسلى خەس.
ئۆزى قالدى يالغۇز، كەتتى سۆيگىنى،
قالدى گويا جانسىز ئۇنىڭ بەدىنى.
ئۇنىڭ پەريادىدىن ياڭرىدى ئاسمان،
كىرپىكىنى بويلاپ، كۆزدىن ئاقتى قان.
دۇدى ئاھى ئۇنىڭ يەتتى ساماغە.
غەمدىن تاڭ ياقىسىن يىرتتى زىيادە.
سىينەسىنى غەمدىن تىرمىلاپ بىر كۈچ،
كۆكسى تىرناق، بولدى تىرناقى يىرتقۇچ.
يۈز ـ كۆزىگە ھەددىسىز سانچىلىپ تىرناق،
تىرناقچىلىكمۇ جاي قالمىدى ھېچ ساق.
دىلىغا تاش بىلەن ئۇراتتى بېشەك،
ۋاپا ئالتۇنىغا ئۇ ئىدى مەھەق.
قەلبىگە تاشلاردىن چۆكمىدى غۇبار،
ساپ ئالتۇندەك بولدى تىللاسى ئاشكار.

ئۇندىن قولى بىشاپ ئولتۇرسا ئەرگە،
ھەسرەتتىن قولىنىڭ ئارقىسىنى چىشلەر.
بارماقىڭنى كۆرمەي قوللىرىدا يار،
ئۆز قولىنى چىشلەپ ئەيلىدى ناكار.
ئۇ گەۋھەردىن كۆرگەچ قولۇڭنى خالى،
ئۈزدۈك بارماق ئۈچۈن چىشلەپ مىسالى.
جايىدا كۆرمىگەچ شەكەر لەبىن ئول،
ناشەكەردەك چاينار بارماقىنى بىل.
كېچە ـ كۈندۈز ئەمدى يوق ئۇ ھەمزانۇ،
تىزلىرىغا ئۇرۇپ كۆكەيتۇردى ئۇ.
خانىسى كۈنجىگە ھەر كۈن بۇرۇپ رۇي،
يار خىيالى بىلەن ئۇ ئەفسانە گۇي:
«ئەي، ھىجىر ئوتىغا جېنىمنى يېقىپ.
جامالىدىن مېنىڭ كۆزۈمگە بېقىپ،
ئۆدۈرلۈك دوست ئىدىڭ جېنىمغا ئايا،
گىريان كۆزلىرىمگە بېغىشلاپ زىيا.
ۋىسالىڭ كويىدا خانەم بار ئىدى،
كۆزۈمگە جامالىڭ شەمئى يار ئىدى.
بىز ئىككىمىز بىرگە دائىم ئىدۇق شاد،
ھۆسنۈ كامالەتنىڭ باغىدا ئازاد.
بىز ئىككىمىز بىللە بولغان چاغدا، بەس،
تېگەلمەيتتى بىزگە ھەر قانداق ناكەس.
پەلەك زۇلمى بىزگە يەتمىگەن ئىدى،
كۆڭۈل ئىستەكلىرى پۈتمىگەن ئىدى.
تۈنلەر تۇچاقلىشىپ ئۇخلايتتۇق بەھەم،
كۈندۈزى سىردىشىپ يايراپ دەمـمۇ دەم.
ئارىمىزدىن ھېچكىم يول تاپالماي، ئاھ،
بىر ناكەس بولماستى بىزلەردىن ئاگاھ.
كاشكى، شۇنداق ئوتنى ياندۇرغان چېغىم،
سەن قېلىپ، مەن كۆيۈپ كەتسەم چىرىغىم.
سەن كۆيۈپ، مەن قالدىم، بۇقانداق شورلۇق،
مەن مىسكىن ئۈچۈن، ئاھ، بۇ قانداق كورلۇق؟
سەن بىلەن بولسام مەن، كاشكى بۇ مەھەل،
مېنىمۇ يوقلۇققا چىللىسا ئەجەل.
ناخۇش ۋۇجۇدۇمدىن كەتسەم قۇتۇلۇپ،
مەڭگۈ ئىشرىتىڭگە پەيۋەستە بولۇپ!»

پادىشاھ سەلامان ھالىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ تەدبىرىدىن ئاجىز قالغىنى ۋە ھەكىم بىلەن مەسلىھەتلەشكىنى

سەلامان ئەبسالدىن شۇنداق ئايرىلدى،
تۈن ۋە كۈن غەم چېكىپ، ئاخىر يىقىلدى.
مەھرەملىرى دېدى شاھ ئالدىدا بار:
«ئۇنىڭ جېنىغا غەمدىن چۈشتى ئىنقىراز.
ئۇ بىلەن ئۆرتەندى، ئۇ سىز يەنە ھەم،
قەلبىدە زەررىچە ئازايمىدى غەم...»
كۆرۈپ بۇ ماتەمدە سەلاماننى شاھ،
يۈز رەنجۇ غەم بىلەن كۆيدى دىلى، ئاھ.
بۇ ئىش چارىسىنى تاپالمىدى ھېچ،
جېنى تومۇرىغا چۈشۈپ تابۇ پېچ.
ئۇ دانا ھەكىمگە يۈزلەندى دەرھال:
«ئەي، جاھان قىبلىسى، ئۇمىدى خىيال!
دەرماندا قالغاندا بولسا مۇشكۈللىك،
ئۇنى بېشەلەيدۇ روشەن پىكرىلىك.
جاھاندا دىلغا نۇر چاچقۇچى ئۆزۈڭ،
ھەر مۇشكۈل قۇلۇپىنى ئاچقۇچى ئۆزۈڭ.
ئەبسال كۆيۈپ ئۆلدى، سەلامان غەمدە،
ۋاقتىنى ئۆتكۈزەر پەقەت ماتەمدە.
نە ئەبسالنى تېپىپ بولار دۇبارە،
نە سەلامان ئۈچۈن تېپىلار چارە.
مۇشكۈلىمنى ئېيتتىم ئالدىڭدا، مانا،
ئەقلىڭ بىلەن چارە ئىزلىگىن يانا.
بىر رەھمىڭ كەلسۇنكى، كۆپ دەرماندا مەن،
يۈز قايغۇ ھەسرەتتە قالغان بەندە مەن.»
دانا ھەكىم ئاڭا ئەيلىدى جاۋاب:
«بايرىقىڭ يىقىلماس، ئىلاجى ساۋاب!
ئەگەردە سۆزۈمگە كىرسە سەلامان،
تىزگىنىنى ئېلىپ، تاپارمەن ئىمكان.

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

يەنە تىز كەلتۈرەي ئاتا ئەبسالنى،
كەشپ قىلارمەن ئاتا مەن مۇنداق ھالنى.
بىر نەچچە كۈن قىلاي چارەئى ھالىن،
ئاتا مەڭگۈ پەيۋەند ئەيلەي ئەبسالىن.»
ھەكىمدىن ئىشىتىپ بۇنى سەلامان،
ئۇنىڭ پەرماندا ئارام ئالدى جان.
ئىشىكىدىن خارۇ خەسنى سۈپۈردى،
نە دېسە جان بىلەن ئىزمىدە يۈردى.
ئىشىكنىڭ تۇپراقى بولماق خۇش كامىل،
ئەمرىگە مۇنتەزىر بولۇپ ساھىبدىل.
ئاڭلىغىن، بۇ سۆزنى ئېيتىپتۇر دانا،
بىر گەۋھەرنى تېشىپ شۇنچىلىك زىبا:
دانا بول، قىلمىغىن خۇسۇمەت، غەزەپ،
دانا سايىسىگە بار بەخت ئىزلەپ.
نادانلىقتىن زىدە سالغاندا ھالەت،
پەقەت دانا تاپار ئاتا كاپالەت.»

سەلامان ھەكىم پەرمانىغا كىرگىنى ۋە ھەكىم ئۇنىڭ ئارزۇسىنى روياپقا چىقارغىنى

سەلامان ھەكىمنى قىلدى ئىختىيار،
مېھرى پاناھىنى ئەيلىدى قارار.
ئىتائىتى بىلەن لال بولۇپ ھەكىم،
سېھىرگەرلىك بىلەن باشلىدى تەلىم.
راھەت شارابىنى تۆكۈپ جامىغا،
ھېكمەتتىن ھەسەللەر قۇيدى كامىغا.
جامىي بۇ شاراپتىن زەۋقلەرگە تولدى،
ئاغزى ھەسەل بىلەن شەكەر رىز بولدى.
ھەر قېتىم ئەبسالنى قىلغان چېغى ياد،
ئۇنىڭ پىراقىدا چېكەتتى پەرياد.
ھەكىم بىلەر ئىدى بۇنداق ھالىنى،
سۈرەتتە ياراتتى ئۇ ئەبسالنى.
كۆز ئالدىغا تۇتۇپ بىر-ئىككى سائەت،
ۋە ئاتا بەخش ئەتتى تەسكىن-قانائەت.
تەسكىن تاپتى شۇنداق بۇ رەنجۇ ئەلەم،
يوقلۇق سەرھەددىگە يەتتى سۈرەت ھەم.
ئىشقا سالسا دانا قىممەتتىن ئەگەر،
ئۆزى خالىغاننى تېزدىن يارىتار.
لېكىن ئۇندىن بىردەم قالغاندا غايىل،
بارلىق سۈرەتى ھەم بولىدۇ زايىل.
گاھىدا ئۇ شۇنداق سۆزلەپ قالاتتى،
زۆھرەنىڭ ۋەسفىنى تىلغا ئالاتتى.
زۆھرە دېيىتتى شاھلار ئىچىدە يۇلتۇز،
پارچە غەزەللەردىن زىيادە گۈلىيۈز.
ئەگەر جامالىنى ئەيلىسە پەيدا،
ئاي ۋە قۇياش بولار ھۆسنىگە شەيدا.
ھېچكىم ئاھاڭ تاپماس ئۇنداق بولدۇرۇپ،
ئىشرەت بەزمىسىگە شادلىق تولدۇرۇپ.
ئاسمان قۇلاقىدا نەغمە-ناۋاسى،
ساماغا ئايلىنىپ يۈرەر ساداسى.
بۇ سۆزلەرنى شۇنداق ئاڭلاپ سەلامان،
ئۆزىدە مايىللىق سەزدى ئۇ تامان.
بۇ سۆزلەر دەپئەتەن بولغاندا تەكرار،
ئىچىدە مايىللىق ئارتىدۇ بىسيار.
ئۇندىن بۇ مەنانى پەرق ئەتتى ھەكىم،
زۆھرە قىلغان ئىدى تەسىرى ئەزىم.
تاكى جامالىنى قىلدى نامايان،
جان-دىلىنى بەردى ئاتا سەلامان.
ئەبسال نەقشى كەتتى دىلىدىن سېكىن،
زۆھرە يۈزى مېھرى ئورناشتى لېكىن.
باقىي ھۆسنىن كۆرۈپ يوقتىن كەچتى ۋاز،
ئۆتكۈنچىدىن كەچتى، تۇرغۇن ئەيشى ساز.

پادىشاھنىڭ سەلامانغا ئۆز دۆلەت ئەركانىنى بېرىشكە ۋەدە قىلغىنى ۋە ئاتا تاجۇ تەختىنى تاپشۇرغىنى

....
ئەبنىڭ غېمىدىن تىنىچىپ سەلامان،
گۈزەل مەشۇقىغە كۆڭۈل قويغان ئان.
ئىشكىدىن داغلار پاك بولدى چۇنان،

ھەممىتى يۈكسەكتە مىسلى ئاسمان.
بېشىغا ئىقبالى قويدى ئۇنىڭ تاج،
ئاياغى ئاستىدا تەخت ئىلە خىراج.
يۇنان شاھى چارلاپ شەھرىيارلارنى،
باشتا تاج، نەۋقىران، بەختىيارلارنى.
شۇنداق توي قىلدىكى، ھېچبىر شەھەنشاھ —
جاھان تارىخىدا قىلمىغان، ئاگاھ!
ھەر لەشكەر بېشى ۋە ھېسابسىز لەشكەر،
تويىغا جەم بولدى بىرنەچچە كىشىۋەر.
بارچە لەشكەر بېشى ۋە لەشكەر شۇئان،
شاھ سەلامان بىلەن تۈزدى ئەھد - پەيمان.
ھەممە يەكدىللىكتىن ئاتىدى سەرۋەر،
باش ئېگىپ، ئىشىغا تىلىدى زەپەر.
بېشىغا قويدى شاھ بېزەكلىك تاجىن،
پايىغا مۇنتەزىر مۈلك، تەخت، ئالتۇن!
يەتتە ئۆلكە ئاڭا بولغاندى تەسلىم،
ئۇنى ئۈلگە قىلىپ ئېلىشتى تەلىم.
ئىنشا قىلدى بۇلار چاغى ھەنگامە،
ئىزنىڭ ئۈچۈن شۇنداق ۋەسىيەتنامە.
جەمئىيەت قېشىدا ئاشكارا، نېھان،
پىكىر ئالماسىدا تەشتى دۇر غەلتان:
«ئوغلۇم جاھان مۈلكى ئەبەدىي ئەمەس،
كامالغا يەتكەنلەر ئۈمىد قىلماس، بەس...
ھەر ئەمەل ئىلىمگە سېزەر ئېھتىياج،
ئىجتىھاد بىلىمدىن تاپىدۇ رىۋاج.
بىلگىنىڭگە قىلغىن دائىما ئەمەل،
بىلمىسەڭ دانادىن سورا ھەر مەھەل.
ھەرنە ئېلىپ پاكى بەرگەندە ئەگەر،
قانداق بولۇشىغا ئاشلىغىن نەزەر...
مەزلۇملار يانچۇقىن خالى ئەيلىمە،
ئۇندىن زالىملىقنى ئالىي ئەيلىمە!
يۈز ئازاب بىلەن ئۇ توپلىغاندا ساق،
زۇلۇم يولىدا ئۇنى قىلمىغىن ئىسراپ.
ئاقىبەت بۇ سۆزدىن ئېشىپ نالىسى،
ئىككىسى بويىنىنى ئېگىپ قالغۇسى.
توغرا يولدا دائىم مەھكەم تۇر مەڭگۈ،
قەدىمكى شاھلارنىڭ ئۇسۇلىدۇر بۇ...
جەھد قىلغان ھەر خانا بىلە ھەر خەلەل،
ئادالەتتىن بولسۇن ئۆزىگە بەدەل.
يوقكى ئادالەتنىڭ بولسا زۇلۇم پاش،
ئادالەت جامىغا تەگسە زۇلۇم تاش.
ئادەملەر خۇددى توي، سەن ئاڭا چوپان،
مىكىر ئىلە ئۇلارغا كەلتۈرمە قىران.
ئىنساپ بىلەن ياخشى يول تۇتقىن دائىم،
ئىشىڭ ئەسلى نېمە ئويلىغىن دائىم.
سوراق چېغى كېرەك ساڭا مۇلازىم،
بىر خىل ئىتائەتتە تۇتمىقىڭ لازىم.
پادىچى ئىتىدەك قولۇڭدا زورى،
لېكىن بۆرى ئەمەس، قويلارنىڭ شورى.
پادىغا كېلىدۇ بالايى - ئاپەت،
ياۋۇز ئىت بۆرىگە دوست بولسا پەقەت.
ۋەزىرسىز شاھلىقتا بولمىغاي ئىلاج،
لېكىن دانا بولسۇن، ئىشىدا رىۋاج.
بىلسۇن مەملىكەتنىڭ ئەھۋالىن تامام،
ئىشىدا دائىما بولسۇن ئىنتىزام.
شاھ مالىۇ مۈلكىگە ئەيلىسۇن ۋاپا،
ئۆز ھەققىدىن ئارتۇق ئالمىسۇن ئەسلا.
شاھتا بولسا قانداق قىسمەت ۋە ھەشەم،
خەلقىدىن ئالمىسۇن نە ئارتۇق، نە كەم.
مېھرىبان بول بارچە خەلققە ئۇدا،
سەندىن شەپقەت كۆرسۇن مىسكىن ۋە گادا
كۆڭلى يېرىملارغا بېغىشلا ئېھسان،
زالىملار قەھرىدىن ئاسرىغىن ئامان.
نە بولغىن سۈرەتتە سىيرەتتە يامان —
ئەرباپلار ئارقىدا ئاقىلمۇ نادان.
قۇشخانا ئالدىدا ياۋۇز ئىت داۋام،
بولغىنىپ ئۆزىگە تاپىدۇ ئارام.
تا ئۇنىڭ ئاغزىغا يېتىپ بارغاچ خۇن.

www.uyghurkitap.com

ئۈستەر بىر كالىنى قىلماقنى زەبۇن.
خەۋەرچىلىك چىلىك دەسسەپ تۇرسۇن ئەلھەزەر،
توغرا ساداقەتتىن كەلتۈرسۇن خەۋەر.
تا ساڭا بارچىدىن كەلتۈرسۇن پىنھان،
كىم زۇلۇم قىلار، كىم ساخاۋەت ـ ئېھسان.

ۋەزىر خۇش كۆرمىسە سوراق قىل بىرگە،
ئۇنى تاپشۇرمىغىن ئەسلا ۋەزىرگە.
ھەمدە تەپتىش قىلغىن سەن بۇنداق ھالنى،
يۈكسەككە كۆتۈرۈپ ئالىي ئىقبالنى.

سەن ئۈچۈن ئۇ قانداق كىپايەت قىلۇر،
نە شەھرۇ ئۆلكەڭگە ئادالەت قىلۇر.
ئۇ كىپايەت ئەمەس، تۆھمەتتىن نە كەم،
دوزاق ئوتلىرىنى ياقماقتۇر بەھەم.
ئۇندىن كىپايەتتۇر بۇ ئۇزاق ئەمەس،
ئۇن بولسا ئۆزىنىڭ قىلار ئىككى يۈز، بەس.
ئاسرىسا ئىنساپنى پاراۋان بولۇر،
نەپسى تۇغيان قىلسا، يۇرت تالان بولۇر.

ھۆرمەتلىك زىرەكلەر ئالدىدا ئايان،
كافىر ھۆكمىگە باش ئەگمەس مۇسۇلمان.
گەپ تامام، ھەركىمكى زۇلۇمغا پاتسا،
مالۇ دۇنيا ئۈچۈن ئىمانىنى ساتسا.

جاھاندا يوق ئاندىن ئارتۇقراق نادان،
بۇ خىسلەتتىن يەتمەس ھېچ كىشىگە نان.»

بۇ قىسسەدىن مۇراد ئۇنىڭ سۈرىتىنى بايان قىلىش ئەمەس، بەلكى مەقسەت باشقا مەنادا ۋە ئۇ بايان قىلىدۇ، شۇنىڭغا ئىشارە

كۆرۈنۈشتە بولار شۇنداق ھەر قىسسە،
دانالارغا ئاندىن مەنادىن ھىسسە.

بۇ قىسسە سۈرىتى بولدىيۇ تامام،
ئۇنىڭ مەناسىدىن لازىم تاپماق كام.
بۇ نەسىھەتنى بىر يول بىلەر قىلغان،
ئۇ ئىشنىڭ سىرىنى، يولىنى بىلگەن.

شۇ غەرەزدىن ئەمەس ئېيتقان سۆزىڭىز،
بۇ سىرنى ئاچقۇچى بىزنىڭ ئۆزىمىز.
پادىشاھۇ ھاكىمدىن ئاڭا نە مۇراد،
سەلامان شاھ بىلەن جۆرە بولغان زات.
سەلاماندىن ئارزۇ تاپقان كىم ئەبسال
نەدۇر دەريا سۈيى، ئاتەش تاغ مىسال؟
قانداق مۈلككە يەتتى ئاخىر سەلامان،
ئەبسالدىن قولىنى ئۈزگىنى زامان؟

كىم زۆھرە ئاخىرى كۆڭلىنى ئالدى،
ئەبسال داغىنى يۇيۇپ باغرىدا قالدى.
بۇ ھەقتە سۆز ئاڭلا مەندىن بىرمۇ بىر،
باشتىن ـ ئاياغ ھوشيار قۇلاق سال ئاخىر...

تەن جان بىلەن تىرىك، جاندىن تەن مۇدام،
مەۋجۇدات ئىدراكى شۇنداق ئالار كام.
شۇنىڭچۈن ھەر بىرى ئاشىقتۇر بەھەم،
پەقەت ھەق سۆھبىتى ئىلە مۇستەھكەم.
بولدىلەر ئەسلىدە نەدۇر ئۇ دېگىنىز،
ۋىسالىدىن بىتەشۋىش لەھزەلەر تەگسىز.
ھېسسىيات مەيىدىن ئىچىپ داۋامەت،
ئۇنىڭ لەززىتىدىن تاپاتتى راھەت.
بىر ئالەم مەۋجىگە كۆمۈلگەن بىراق،
لېكىن ھەق يۈلىدىن بارچىسى يىراق.
نە ئۇ سۆھبەتنىڭكى ئەبسال مۇز تەرىب،
سەلامان نەسلىدىن قالغان بىنەسىپ؟...

ياشلىقنىڭ تەسىرى نەلەرگە ئۆچتى،
لەززەت كۆرپىسىنى سېلىپ يۈك چۈشتى.
سۆيگەن مەشۇقىنى باغرىغا ئالدى،
ئىشرەتكە بېرىلىپ خىسلەتتىن قالدى.
قانداق مايىل بولدى سەلامان شاھقا،
يۈزلىنىپ ئىززەتۇ ھەم تەختۇ جاھقا؟

لەززەتلەرگە مايىل ئەقىل قىلغىنى،
ئەقلى سەلتەنەتنى ئەۋزەل بىلگىنى.
بۇ قانداق ئوتتۇركى، قاتتىق مۇشەققەت،
تەبىئەتنى كۆيدۈرۈپ كۆل قىلماق پەقەت.
كۆيۈپ ئەسەر قالماي ئاندىن خانۇمان،
يەڭگەل ئارزۇلاردىن قول ئۈزۈپ بۇئان!
لېكىن بىر ئۆمۈرلۈك ئاڭا تارتار دىل،
گاھى دەردى پىراق يۈزلىرىدە بىل.
زۆھرەنىڭ ھۆسنىنى ئېيتقاچ ئۇ ھاكىم،
جانىنى مېھرىگە باغلىدى تا كىم.

ئاھىستە زۆھرەدىن بولدى ئۇ خۇشال،
دىلدىن كەتتى ئىشقۇ غەم ئىلە ئەبسال.
نېمدۇر ئول زۆھرە كامالەت بەلەند،
ۋىسالىدىن بولدى جېنى ئەرجۇمەند.
جامالىدىن ئەقلى بولۇپ چاراغان،
پادىشاھلىق مۈلكىنى قازاندى ئىنسان.
ساڭا مۇجمەل ئېيتتىم بارچە ئەسرارنى،
مۇختەسەر كەلتۈردۈم شۇنداق گۇفتارنى.
تولۇق بىلمەك بولسا پىكىر قىلار كىم،
شۇندا ئايان بولۇر ئەسرارى قەدىم...

ئۆزبېكچىدىن جاپپار ئەمەت تەرجىمىسى.

(«شەرق يۇلتۇزى» ژۇرنىلى 1985 - يىل 1 - سانىدىن.)

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

مەشھۇر كىلاسسىكلار

موللا شاكىر

شائىر ۋە تارىخچى موللا شاكىر ئىبنى موللا تاھىر يېقىنقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ يىرىك ۋەكىللىرىدىن بىرى. ئۇ 1802 - يىلى ئاقسۇ ئايكۆلنىڭ بازىرى ئەتراپىدا دۇنياغا كەلگەن.

موللا شاكىرنىڭ دادىسى موللا تاھىر بولۇپ، ئۇنىڭ چوڭ دادىسى مىرزا مۇزەففەر كەشمىرگە مىراقۇل بولغان. مۇھەممەد ئىمىن گۇدال بەگنىڭ دەۋرىدە مىرزا ئەبۇ سەئىدخان (سەئىدىيە خانلىقىنىڭ تۇنجى خانى ۋە قۇرغۇچىسى) ئەمرى بىلەن ئافغانىستاننىڭ قەندىھار شەھىرىگە بېرىپ ئورۇنلاشقان. كېيىن موغۇلىستان (سەئىدىيە خانلىقى) غا قايتىپ كەلگەن. مىرزا مۇزەففەر خان ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئوغلى شادىبان مۇنشى (كاتىپ) بىلەن كۇچا (كۇسەن) شەھىرىگە كەلگەن. بۇ يەردە ئىشى ئوڭۇشلۇق بولماي شادىبان مۇنشىدىن رۇخسەت ئېلىپ، ئەردەۋىل (ئاقسۇ) گە كېلىپ ئولتۇراقلاشقان.

موللا شاكىرنىڭ دادىسى موللا تاھىرنىڭ «كارۇك» دېگەن لەقىمى بار ئىكەن. بۇ لەقەمنىڭ سىڭىپ قېلىشىغا ئۇنىڭ «پارسشۇناسلىقى» سەۋەب بولغانىكەن. موللا تاھىر پارس تىلى ۋە ئەدەبىياتىنى پۇختا بىلىپلا قالماستىن، بەلكى ئوغلى موللا شاكىرغىمۇ پارس تارىخى ۋە پارس ئەدەبىياتىنى ئۆگەتكەنىكەن.

موللا شاكىر ئىبنى موللا تاھىر «زەفەرنامە» ناملىق نادىر داستانىنى 18 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى 19 - ئەسىرنىڭ باشلىرى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تارىخي ئەنئەنىسى بويىچە يېزىپ چىققان.

شائىر بۇ ئەسەردە ئۇيغۇر ئەمگەكچىلىرىنىڭ مەنچىك ئەمەلدارلىرىغا قارشى ئوتتۇرىغا قوزغالغان خەلق قوزغىلىڭىنى ۋە بۇ قوزغىلاڭغا دائىر پاكىتلارنى تەپسىلىي يازغان. شۇنىڭ بىلەن بىللە بۇ قوزغىلاڭغا بولغان ھېسداشلىقىنى چوڭقۇر ئەكس ئەتتۇرگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن شائىر يۇقىرى قاتلام ئەمەلدارلارنىڭ ئۆزىگە زىيانكەشلىك قىلىشىدىن ئەنسىرەپ «زەفەرنامە» نى دەسلەپتە پارس تىلىدا يازغان.

كېيىن شائىر بۇ ئەسىرىنى كۆچۈرۈپ يوشۇرۇن تارقاتقان. بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان ئەمەلدار موللا شاكىرنى ئۈچتۇرپانغا پالىغان. شائىر قىرىق يىللىق ئۆمرىنى تارىخ، ئەدەبىياتقا سەرپ قىلغان. ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا «زەفەرنامە» نى ئۇيغۇرچە يېزىپ قالدۇرغان. مازاردا يېتىپ ئاخىرقى ئۆمرىنى ئۆتكۈزگەن ۋە شۇ يەردە ۋاپات بولغان.

تۈزگۈچى: ئەرشىدىن تاتلىق ٦

مۇللا ھۇسەيىن تەجەللى

ئۇلۇغ پەيلاسوپ، مۇتەپەككۇر شائىر ھۇسەيىنخان تەجەللى ھىجرىيىنىڭ 1264 - يىلى (مىلادىيە 1848 - يىلى) قارغىلىق ناھىيىسىنىڭ زۇڭلاڭ يېزىسى ئايباغ كەنتىدە دوختۇر قۇتبىدىن ھەزرەتنىڭ ئائىلىسىدە تۇغۇلغان.

تەجەللى كىچىك ۋاقتىدا ئاتا - ئانىسى بىلەن بىللە ھەرەمگە چىقتى ۋە باشلانغۇچ دەرسلىكلەرنى ئەرەبىستاندا تاماملىدى. شۇنىڭدىن كېيىن دېھلى دارىلئۇلۇم مەدرىسىدە، ئىراننىڭ ئىسپاھان دارىلفۇنۇنىدا ئوقۇدى. ئاخىرىدا، كابۇل دارىلفۇنۇنىدا ئوقۇشىنى تاماملىدى. ئوقۇش پۈتتۈرۈش مۇراسىمىدا زامانداشلىرى ئۇنىڭغا «تەجەللى - مۇجەللى (1)» دېگەن تەخەللۇسنى ھەدىيە قىلدى.

تەجەللى ئوقۇشنى تۈگىتىپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، يەركەندىكى ئەڭ چوڭ بىلىم يۇرتى بولغان «يېشىل مەدرىسە» گە مۇددەررىسلىككە تەيىنلەندى (ئۇنىڭ قولىدا تەربىيەلەنگەن تالىپلار ئىچىدىن نۇرغۇن ئەدىپلەر ۋە دوختۇرلار يېتىشىپ چىققان.)

تەجەللى تىل، ئەدەبىيات، تارىخ، لوگىكا، ئاسترونومىيە، خىمىيە، تىبابەت، ماتېماتىكا قاتارلىق پەنلەرنى ناھايىتى مۇكەممەل ئۆگەنگەنىدى. شۇڭا ئۇ ئۆزىنىڭ يۇقىرى بىلىمى، گۈزەل ئەخلاقى- پەزىلىتى ئارقىلىق يەكەندىكى بىلىم ئەھلىلىرىنىڭ، ئۆلىمالارنىڭ ۋە ئاددىي خەلقنىڭ يۈكسەك ھۆرمىتىگە نائىل بولدى. لېكىن بەزى خۇراپىي موللىلار ۋە مۇتەئەسسىپلەر تەجەللىگە ھەسەتخورلۇق قىلىپ، ئۇنىڭغا ھەر خىل تۆھمەتلەرنى چاپلىدى. ئۇلار جامائەت ئارىسىغا: «تەجەللىنىڭ دىنىي ئېتىقادى ساپ ئەمەس»، «تەجەللى شىئە مەزھىپىدىكى ئادەم»، «ئۇنىڭغا ئىخلاس قىلماڭلار» دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەرنى تارقىتىپ، تەجەللىنىڭ ئىناۋىتىنى چۈشۈرۈشكە ئۇرۇندى. گەرچە بۇنداق پىتنە پاساتلار تەجەللىنىڭ ئابرويىغا داغ چۈشۈرەلمىسىمۇ، لېكىن ئۇنى ئازابلاپ، دەرد - ئەلەمگە مۇپتىلا قىلدى. تەجەللى شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۆتكۈر ساتىرىك شېئىرلارنى يېزىپ ھەسەتخور مۇتەئەسسىپلەرنىڭ رەزىل ئەپت - بەشىرىسىنى ئېچىپ تاشلىدى (بۇ شېئىرلار ئەرەب، پارس، تۈركى تىللىرىدا يېزىلغان بولۇپ، شائىرنىڭ «بەرقى تەجەللى»، «دىۋان ئەرەبى»، «تۆھپەتۇل بەررەيىن» قاتارلىق توپلاملىرىغا كىرگۈزۈلگەن). لېكىن تۆھمەتچىلەر ھۇجۇمنى توختاتمىدى. ئۇلار تېخىمۇ رەزىللەرچە ۋاسىتىلەرنى قوللىنىپ، تەجەللىنى مۇستەبىت ھاكىمىيەتكە چېقىشتۇرۇپ قارىلىدى. ئۇنىڭ ھاياتى تەھدىت ئاستىدا قالدى. دەل مۇشۇنداق جىددىي پەيتتە، قارغىلىقلىق مەرىپەتپەرۋەر زات مۇتىئۇللا ئەلەم ئاخۇنۇم يەركەنگە كېلىپ، تەجەللىنى قارغىلىققا كۆچۈرۈپ ئېلىپ كەتتى. قارغىلىق خەلقى تەجەللىنىڭ ئىززەت- ھۆرمىتىنى قىلىپ، قىزغىن قارشى ئالدى. مۇتىئۇللا ئەلەم ئاخۇنۇم قاتارلىق يۇرت مۆتىۋەرلىرى تەجەللىگە قازىلىق، مۇپتىلىق، مۇددەررىسلىك ... كە ئوخشاش خىزمەتلەرنىڭ

(1) «تەجەللى» ئەرەبچە سۆز بولۇپ، چاقناپ تۇرغان نۇر، دېمەكتۇر. «مۇجەللى» مۇ ئەرەبچە سۆز بولۇپ، مۇسابىقە مەيدانىدا بىرىنچىلىكنى ئالغۇچى دېگەنلىكتۇر.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

بىردىنى ئىشلەپ بېرىشنى تەكلىپ قىلىشتى. بىراق تەجەللى خالىراق يېزىلارنىڭ بىرىدە ئۆزىنىڭ ئىلمىي ئىشلىرىنى داۋاملاشتۇرۇشنى ئارزۇ قىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، تەكلىپلەرنى رەت قىلدى. شور ئېرىق يېزىسىدىكى نىزامىدىن هاجى دېگەن كىشى تەجەللىنىڭ ئارزۇسىدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ باغ - هويلىلىق ئازادە بىر يۇرۇش ئۆيىنى خالىس نىيەت بىلەن تەجەللىگە تەقدىم قىلدى. تەجەللى بۇ يەرگە ئائىلىسىنى كۆچۈرۈپ كېلىپ، يىگىرمە نەچچە يىلغىچە ئۆزىنىڭ ئىلمىي ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولدى. شۇنىڭدىن كېيىن تەجەللى گۇما ناهىيىسىدىكى ئابدۇللا مۇپتى هاجىم، ئىسمايىل هاجىملارنىڭ تەكلىپىگە ئاساسەن، گۇمىنىڭ كىلياڭ يېزىسىنىڭ كۆتام دېگەن يېرىگە بېرىپ، شۇ يەردە ئىلمىي مەشغۇلات ئېلىپ باردى. ئارىدىن يەتتە يىل ئۆتكەندە قارغىلىقتىكى ئىلىم ئەهلىلىرى ۋە يۇرت مۆتىۋەرلىرى قارغىلىقنىڭ كاسكا يېزىسىغا تەجەللى ئۈچۈن ئالاهىدە باغ - هويلىلىق ئۆي تەييارلاپ، ئۇنى قايتىپ كېلىشكە تەكلىپ قىلدى. تەجەللى كاسكا يېزىسىغا قايتىپ كېلىپ، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە بولغان ۋاقتىنى شۇ يەردە ئۆتكۈزدى ۋە هىجرىيىنىڭ 1345 - يىلى (مىلادىيە 1922 - يىلى) شۇ يەردە ۋاپات بولدى.

تەجەللىنىڭ پورترېتى

تەجەللى چاچ - ساقاللىرى قويۇق، قاشلىرى تۈز هەم ئىنچىكە، بۇغداي ئۆڭلۈك، ئوتتۇرا بويلۇق، ئۇستىخانلىرى چىڭ كىشى ئىدى. چىرايى نۇرلۇق بولۇپ، چوڭقۇر تەپەككۇر قىلىۋاتقاندەك بىر ئالامەت بىلىنىپ تۇراتتى. تۇرمۇشى كۆپرەك رىيازەت ۋە جاپا بىلەن ئۆتكەنلىكتىن ۋۇجۇدى ئورۇقراق ئىدى.

تەجەللىنىڭ ئەسەرلىرى

«بەرقى تەجەللى». بۇ توپلام تۈرك، ئەرەب تىللىرىدا يېزىلغان بولۇپ، چوڭقۇر پەلسەپىۋى پىكىرلەر بىلەن تولغان. بۇنىڭغا ئىمان تەۋهىدنىڭ دەلىللىرى شەرهلەنگەن قەسىدىلەر، مەرسىيەلەر، مۇهەببەت غەزەللىرى ۋە ساتىرىلار كىرگۈزۈلگەن. بۇ توپلام ئاتۇشلۇق هۈسەيىن باي هاجىم ۋە باۋۇدۇن بايلارنىڭ خىراجىتى بىلەن قەشقەردە تاش مەتبەئەدە بېسىلىپ نەشر قىلىنغان.

«سەبەقى مۇجەللى». بۇ توپلامغا مۇهەممەد ئەلەيهىسسالامغا بېغىشلانغان قەسىدىلەر ۋە شائىرنىڭ دوستلىرىغا يازغان قەسىدىلىرى كىرگۈزۈلگەن. بۇ توپلاممۇ «بەرقى تەجەللى» بىللە نەشر قىلىنغان. «دىۋان ئەرەبى». بۇ ئەرەب تىلىدا يېزىلغان شېئىرلار توپلىمى بولۇپ، كۆپ قىسمى ئارۇز ۋەزنىدىكى رۇبائىي ۋە قىتئەلەردىن ئىبارەت. توپلام ئىككى قىسىمغا بۆلۈنىدۇ. بىرىنچى قىسىمغا مۇهەممەد ئەلەيهىسسالامغا بېغىشلانغان قەسىدىلەر؛ ئىككىنچى قىسىمغا هېكمەتلىك نەسىهەتلەر، شائىرنىڭ دوستلىرىغا يازغان مەدھىيىلىرى، قىسمەن هەجۋى شېئىرلار، مۇهەببەت غەزەللىرى، مەرسىيەنامىلەر كىرگۈزۈلگەن. شائىر بۇ شېئىرلارنى ۋاپاتىدىن ئاۋۋال ئۆزىنىڭ سادىق شاگىرتى ئابدۇجېلىل داموللا هاجىمغا تاپشۇرۇپ، پۇرسەت تېپىلغاندا نەشر قىلدۇرۇشنى ۋەسىيەت قىلغان. ئابدۇجېلىل داموللا هاجىم بۇ شېئىرلارنى رەتلەپ كىتاب هالىتىگە كەلتۈرگەن بولسىمۇ، نەشر قىلدۇرۇشقا ئىم-

مكانىيەت تاپالمىغان. بۇ قولىيازمىلار ھازىرمۇ ئۆز پېتى ساقلانماقتا.

«تۇھپەتۇل بەررەيىن». بۇ توپلامدىكى قەسىدىلەرنىڭ بەزىلىرى ئەرەب تىلىدا، بەزىلىرى پارس تىلىدا يېزىلغان. توپلامدىكى ئەسەرلەر بولسا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئوقۇلغان مەدھىيە، زاماندىن شىكايەت، شائىرنىڭ تەرجىمھالى، سۇلتان ئابدۇلھەمىت خانغا مەدھىيە، مۇتەئەسسىپلەر ھەجۋى قىلىنغان ساتىرا ... لاردىن ئىبارەت. توپلامنىڭ ئەسلى قولىيازمىسى ھازىرمۇ ساقلانماقتا.

«مەجمۇئەتۇل قەسائىد» (قەسىدىلەر توپلىمى). بۇ توپلامنىڭ ئازراق بىر قىسىم قولىيازمىسى ساقلانغان. بۇ مەرسىيە ۋە قەسىدىلەردىن ئىبارەت.

«سەبدەرنامە» (قەھرىمانغا مەدھىيە). بۇ تۈرك، پارس تىللىرىدا يېزىلغان شېئىرلار بولۇپ، قولىيازما نۇسخىسى مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا يوقالغان.

«تىلىسىم ئىشق» (سىرلىق مۇھەببەت). بۇ پارس تىلىدا يېزىلغان مۇھەببەت ناخشىلىرى ۋە غەزەللەردىن ئىبارەت بولۇپ، ئەسلى قولىيازما نۇسخىسى مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا يوقالغان.

قۇرئاننىڭ ئۇيغۇرچە تەپسىرى. شائىر تەجەللى مىلادىيىنىڭ 1910 - يىللىرى ئۆپچۈرىسىدە قەشقەردىكى ئابدۇقادىر داموللام، شەمسىدىن داموللام، ھۈسەيىن باي ھاجىم ۋە باھاۋىدىن بايلارنىڭ ئىلتىماسى بىلەن قۇرئاننىڭ بىرنەچچە پارىسىنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلغان. بۇ تەرجىمە نۇسخىنى شەمسىدىن داموللام ساقلىغان. شەمسىدىن داموللام ۋاپات بولۇشتىن ئاۋۋال تەجەللىنىڭ مۇكەممەل تەرجىمھالىنى يېزىپ، قۇرئاننىڭ تەرجىمە نۇسخىسى بىلەن بىللە ئەۋلادلىرىغا تاپشۇرغان. لېكىن بۇ ماتېرىياللار شىڭ شىسەي دەۋرىدە يوقالغان.

تەجەللىنىڭ دوستلىرى

ئابدۇجېلىل داموللا ھاجىم. بۇ كىشى ھىجرىيىنىڭ 1313 - يىلى (مىلادىيە 1896- يىلى) گۇما ناھىيىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ 16 ياش ۋاقتىدا شاگىرت ۋە پەرزەنت ھېسابىدا تەجەللىنىڭ تەربىيىسىگە ئۆتكەن. تەجەللىنىڭ تەربىيىسىدە يۇقىرى بىلىملىك جامائەت ئەربابى بولۇپ يېتىشكەن. مىلادىيە 1937 - يىلى شىڭ شىسەي تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن.

ئابدۇكېرىم زىيائى. بۇ كىشى تەجەللى بىلەن مۇشائىرە ۋە سالام خەتلەر يېزىشىپ تۇرغان. ئۇنىڭ تەجەللىگە يازغان بىر پارچە پارسچە سالام خېتى ھازىرغىچە ساقلانماقتا. ئۇ ھىجرىيىنىڭ 1316 - يىلى قەشقەردە ۋاپات بولغان (تۇغۇلغان ۋاقتى ئېنىقلانمىغان). تەجەللى ئۇنىڭ ۋاپاتىغا بېغىشلاپ بىر پارچە مەرسىيە يازغان (بۇ مەرسىيىمۇ ھازىرغىچە ساقلانماقتا).

مۇتىئۇللا ئەلەم ئاخۇنۇم. بۇ كىشى قارغىلىقتا ياشىغان بولۇپ، تەجەللىنىڭ ئەڭ يېقىن دوستى ئىدى. ئۇ ئەرەب، پارس تىللىرىدىن دەرس بېرىپ نۇرغۇن يارامLiq شاگىرتلارنى يېتىشتۈرگەن. تەجەللىنى ھەسەت ۋەتۆھمەتلەردىن قوغداپ، كۆپ غەمخورلۇق قىلغان. ھىجرىيىنىڭ 1322 - يىلى قارغىلىقتا ۋاپات بولغان تەجەللى ئۇنىڭ ۋاپاتىغا بېغىشلاپ ئۇزۇن بىر پارچە مەرسىيە يازغان (بۇ مەرسىيە تەجەللىنىڭ «دىۋان ئەرەبى» ناملىق توپلىمىغا كىرگۈزۈلگەن).

تۈزگۈچى: ئابدۇلھەكىم مەخدۇم ھاجى

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

يېرىم ئەسىر يوشۇرۇنغان قەبرە

(ئوچېرك)

زۇلپىقار

ئاتۇشنىڭ تېتىر يېزىسىغا كەتكەن يول بويىدا، بويامەت يېزىسى بىلەن تېتىر يېزىسىنى ئايرىپ تۇرغان ئاچىيار ئېقىنىغا يېقىن جايدا كىچىك بىر قەبرىستانلىق بار. بۇ يەرگە يېرىم ئەسىردىن كۆپرەك ئىلگىرى شۇ يېزىلىق تىۋىپ موللا توختاجى بىلەن ئۇنىڭ ئايالى پاتىمەم دەپنە قىلىنغانىدى. بۇنىدىن يېرىم ئەسىر ئىلگىرى بولسا بۇ ئىككى قەبرە يېنىدا بىر نادىسىز توپا دۆۋىسى پەيدا بولۇپ قالدى. مېيىت نامىزىغا يۇرت خەلقى، ھەتتا مەھەللە مەسچىتلىرىنىڭ نامازخانلىرىمۇ چاقىرىلمىغاچقا بۇيەرگە كۆمۈلگەن كىشى ھەققىدە ھېچكىم ھېچنەرسە بىلمەيتتى. ھەتتا ئاشۇ ئىككى قەبرە يېنىدىكى ئانچە ئېگىز بولمىغان توپا دۆۋىسىنىڭ قەبرە ئىكەنلىكىنىمۇ ھېچكىم خىيالىغا كەلتۈرۈپ باقمىغانىدى.

يېقىندا چۆچەكتىن ئەۋەتىلگەن بىر پارچە خەت ئاتۇشتا غۇلغۇلا قوزغاپ، كىشىلەرنى ھەيران قالدۇردى، خۇشال قىلدى. بۇ خەت ئاشۇ نامەلۇم توپا دۆۋىسى ھەققىدىكى سىرنى ئاشكارىلىغان بولۇپ، بۇ سىر ئاشۇ نامەلۇم قەبرىگە دەپنە قىلىنغۇچىنىڭ ھايات شاگىردلىرى، ئىخلاسمەنلىرى ۋە ئۇنى ئەسلا كۆرۈپ باقمىغان ئىككىنچى ياكى ئۈچىنچى ئەۋلاد كىشىلەردىن ئاشۇ زاتنى كۆڭلىدە چوڭقۇر ياد ئېتىدىغان، ئۇنى ھۆرمەت قىلىدىغان ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلارنىمۇ قاتتىق ھاياجانلاندۇرۇۋەتتى.

قەبرە ھەققىدىكى سىرنى ئاشكارىلىغۇچى — تىۋىپ موللا توختاجىنىڭ نەۋرىسى، نىزامىددىن توختاجىنىڭ چوڭ ئوغلى، نامىسىز قەبرىگە دەپنە قىلىنغۇچىنىڭ جىيەنى رىشىت نىزامىددىن ئىدى.

1937 - يىلى ئاپرېلدا رىشىت تۇغقانلارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن قەشقەر جانان كوچىسىدا ئولتۇرۇشلۇق تۇ خېنىمنىڭ (تاشاخۇنۇمنىڭ توقلى) ئۆيىدە تۇرۇپ، قولغا ئېلىنىپ ياۋاغ تۈرمىسىگە قامالغان تاغىسىغا تاماق، كىيىم - كېچەك يەتكۈزۈپ بەرگەنىدى. ئۇ چاغدا رىشىت ئون ئالتە ياشلاردىكى بالا ئىدى.

كۆپ ئۆتمەي 30 - يىللاردىكى ئىككىنچى قېتىملىق يېغىلىق باشلىنىپ،

ئەزىزانە قەشقەر شەھىرى ئۇرۇش ۋەھىمىسى ئىچىدە قالدى. شەھەرنى مۇھاسىرە قىلىپ بۆسۈپ كىرىشكە ھەرىكەت قىلغۇچىلار مۇۋەققەت دىۋىزىيە كوماندىرى ئابدۇنىياز، پولكوۋنىك كىچىكاخۇن قاتارلىقلار باشچىلىقىدىكى مەھمۇت مۇھىتىنىڭ قالدۇق قىسىملىرى ئىدى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا خوتەندىن يولغا چىققان ماخۇسەننىڭ قان ئىچەرلىرى ئىككىنچى بىر خىل غەرەز بىلەن قەشقەرگە قاراپ كەلمەكتە ئىدى.

قەشقەر ھاۋاسىنى يۇرۇخ ھىدى قاپلىدى. ئوق ئاۋازلىرى، گىراناتىلارنىڭ پارتىلىشى، ئادەملەرنىڭ سۈرەن - چۇقانلىرى شەھەر ئاھالىسىنىڭ تىرىكچىلىك ھەرىكىتىنى ئىزدىن چىقاردى، ھۆكۈمەت دائىرىلىرىنى سەراسىمىگە سېلىپ قويدى. ھۆكۈمەت دائىرىلىرى چېكىنىپ كېتىشنىڭغۇ كېتەتتى، بىراق تۈرمىلەردە تولۇپ ياتقان مەھبۇسلارنى ئېلىپ كېتەلمەيتتى. قانداق قىلىش كېرەك؟ ۋەزىيەت ساقچى دائىرىلىرىنى قىستاپ قويغانىدى. ۋىلايەتلىك جخ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى قادىرھاجى بۇ ھەقتە كۆپ باش قاتۇردى. ئۇ ھەدەپ تۈرمە ساقلاۋاتقان ئەسكەرلەرنىڭ باشلىقى ئىسھاقبەكنى ھوشيار بولۇش ھەققىدە ئاگاھلاندۇرۇپ تۇراتتى. قەشقەر قولدىن كەتسىلا مەھبۇسلار ئازاد قىلىنىۋېتىلەتتى. مەھبۇسلارنىڭ ئىچىدە شىڭ دۇبەننىڭ ئەڭ ئەشەددىي دۈشمەنلىرى، خەتەرلىك ئۇنسۇرلار بار ئىدى. بۇلارنىڭ كۆپچىلىكى ئۆزلىرىنىڭ ھامىيسى بولغان مەھمۇت مۇھىتىدىن ئايرىلغان ئىككىنچى ئاپرېلدىن كېيىن قولغا ئېلىنغانلار ئىدى.

شەھەرگە ھۇجۇم قىلغۇچىلار مۇسۇلمانلار بولغاچقا بارلىق ئەمەلدارلار ۋە ھۆكۈمەت خادىملىرى ھەممە ئىشنى قادىر ھاجى بىلەن ئىسھاقبەككە ھاۋالە قىلىپ، ئاللىقاچان چېكىنىپ كەتكەنىدى.

....

ئېلىشىش كېچىدە ئىنتايىن كەسكىنلەشتى. جەڭ ئەمدى شەھەر كوچىلىرىدا بولماقتا ئىدى. ئىسھاقبەكنىڭ تۈرمە ئۆگزىلىرىگە بېكىنىۋالغان ئەسكەرلىرى ئەڭ ئاخىرقى قارشىلىق كۈچ بولۇپ تۇرۇۋاتاتتى. ئۇلار ھەر ئېھتىمالغا قارشى ئىككى باغلام شال پاخالى بىلەن بىر پۈتۈلۈك كىرسىن بانكىسىدىن تۆت - بەشنى ئۆگزىگە ئېلىپ چىقىپ تەييارلاپ قويغان، ھەر بىر كامېرنىڭ قارشى تەرىپىدىكى ئېگىز تام ئۈستىگە بىردىن پىلىمۇتچىك ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغانىدى.

تاڭ ئۈپۈقى خىرە - شىرە ئاقىرىشقا باشلىغاندا ئەتراپنى بىردىنلا جىمجىتلىق باستى. قاتتىق ئېتىشىشتىن كېيىنكى بۇ جىملىق تېخىمۇ سۈرلۈك، ۋەھىمىلىك تۇيۇلاتتى. تۈن بويى دەككە - دۈككە ئىچىدە تۈزۈكرەك ئۇخلىيالمىغان رىشىت ئەتراپ تىنچىغان ھامانلا ئورنىدىن تۇرۇپ ھېيتكار جامەسى ئالدىغا كەلدى. بۇ يەردە ئەڭ يېڭى خەۋەرلەرنى ئاڭلاش مۇمكىن ئىدى.

دېگەندەك ناماز بامداتقا ئاش پىشىم ۋاقىت بولۇشقا قارىماي، كېچىچە كىرىپك قاقماي چىققان كىشىلەر بۇ يەرگە يېڭى خەۋەر ئۇقۇش ئۈچۈن توپلىنىشقانىدى. رىشىت گىرىمسەن كۆرۈنۈۋاتقان كىشىلەر توپىغا يېقىنلاشقاندا ئۇلار غۇلغۇلا قىلىشىۋاتاتتى:

— ئابدۇنىياز، كىچىكاخۇنلار شەھەرنى ئىگىلەپ ئەمىنلىك جاكالاپتۇ...

— ئەمما زە، ھۆكۈمەت ئادەملىرى

قېچىش ئالدىدا ياۋاغ تۇرمىسىگە ئۇت قويۇۋېتىپتۇ...

— تۇرمىدە ئۈچ يۈزدەك ئادەم بار ئىكەنمىش، قانداق بولۇپ كەتكەندۇ، دېسىلە.

— كۆيۈپ چۆچۈلە بولۇپ كەتكەندۇ، تايىنلىق.

— كۆيمىگەندىمۇ تۇرۇس ئۆرۈلۈپ چۈشسە ساق قالامدۇ...

— دېمىسىلىمۇ ئىشكىنىڭ ئۇدۇلىدا تۇرۇپ پىلىمۇت ئېتىپتۇمىش...

— ....

ئاخىرقى گەپلەر رىشتىنىڭ ئارقىسىدىن غۇۋا ئاڭلىنىپ قالدى. چۈنكى ئۇ تۇرمىگە ئۇت قويۇۋېتىلگەنلىكىنى ئاڭلاپلا ئەنجان كوچىسى بىلەن ياۋاشقا قاراپ چاپقانىدى.

شەرق تەرەپ ناھايىتى ئاستا ئاقىرىپ، ئوتتۇزىنچى ماينىڭ تېڭى ئېتىپ كېلىۋاتاتتى. ھاۋانى قارا بۇلۇت قاپلىغان، سەھەر تۇمانى شەھەر ئۈستىگە پەردە تارتقانىدى. ئەتراپ غۇۋا ئىدى. رىشت تۇرمە ھويلىسىغا، ئاندىن ئۆزى بىلىدىغان كامېرغا باردى. بىرمۇنچە ئادەم گۇمۇرۇلۇپ چۈشكەن كامېرلارنى ئاختۇرۇپ يۈرەتتى.

رىشت نېمە قىلارىنى بىلمەي قالدى. ئۇ ئاغىسىنىڭ مۇشۇ كامېردا ئىكەنلىكىنى ئېنىق بىلەتتى. بىراق ئەسكى تاملىقىقا ئايلانغان تۇرمە، تورۇسى گۇمۇرۇلۇپ چۈشكەن كامېرلارغا قاراپ ئۇ نېمە قىلارىنى بىلەلمىدى.

— رىشت! — پەس ئەمما قەتئى ئاۋاز رىشتنى چۆچۈتۈۋەتتى، — بۇ سەنمۇ؟

— ھە، مەن. سىلەر قاچان كەلدىڭلار؟ نېمانداق چاققان؟ — رىشتنىڭ ئالدىدا دادىسى نىزامىددىن تۇراتتى.

— ئازراق گەپ قىل، بىز ەھمۇت مۇھتى قوشۇنلىرىنىڭ قەشقەرگە ھۇجۇم قىلىۋاتقىنىنى ئاڭلاپلا بىرەر نىجاتلىق بولۇپ قالامدىكىن دەپ ئۈمىد قىلىپ تەييار تۇرغاندۇق، كېچە سىپىل دەرۋازىسى ئېچىۋېتىلگەن ھامان يېتىپ كەلسەك بولغۇلۇق بولۇپ بوپتۇ...

— نېمە!؟

— خەپ - شۈك! سۆرەن سالما، ئەمدى پايدىسى يوق. بىز مولىدىكاڭنىڭ جەسىتىنى تېپىپ ئېلىپ كەتسەك بولاتتى. قايسى كامېردا ياتقانلىقىنى بىلەمسەن؟

— مانا مۇشۇ ئۆي.

نىزامىددىن، رىشت ۋە يەنە تۆتەيلەن ئاشۇ كامېرغا كىرىپ ئىزلەشكە باشلىدى.

— ئاھ، خۇدا! بۇلارنىڭ ھەممىسى كۆيۈپ چۆچۈلە بولۇپ قالغان تۇرسا ئەپەندىنى قانداق تاپقۇلۇق!؟ — دەپ خورسىندى نىزامىددىننىڭ شېرىكلىرىدىن بىرى. بۇ — مەرھۇمنىڭ ئەڭ يېقىن شاگىرتلىرىدىن ئابدۇراخمان شائىر ئىدى.

— ھۆكۈمەت تۇمەن بويىغا ئورا كولاپ تەييارلاپ قويغانىمىش، تاڭ ئېتىپ كەتسە ھەممىسىنى قارا - قويۇق ئاپىرىپ شۇ يەرگە كۆمۈۋېتىدۇ...

رىشت جەسەتلەرگە سىنچىلاپ قاراشقا باشلىدى. بەزى جەسەتلەرنىڭ يۈز - كۆزى كۆيۈپ، پۇتلىرى ساق قالغان؛ بەزىلىرىنىڭ ئايىغى كۆيۈپ، يۈز تەرىپى ساق قالغان؛ يەنە بەزىلىرىنىڭ بولسا ئادەم جەسىتىگە ئوخشايدىغان ھېچ بەلگىسى قالمىغانىدى. رىشت جىددىيلىك ئىچىدە قورقۇشىنىمۇ ئېسىدىن چىقارغانىدى.

ئۇ بىردىنلا ۋارقىرىۋەتتى.

— ماڭا قارا، دادا! مانا، مانا شۇ، موللىكام! مەن تېخى ئاۋۇ كۈنى ئۇنىڭ يىرتىلىپ كەتكەن سەندىلىنى ئېلىپ كېتىپ مۇشۇ بەتىنكىنى ئەكىلىپ بەرگەنىدىم.

دېگەندەك، بۇ جەسەتنىڭ چالىراق كۆيگەن بىردىنبىر ئەزاسى — سول پۇتىدا بەتىنكە بار ئىدى. يەنە بىر پۇتىدىكى بەتىنكە بولسا پۇت بىلەن بىللە كۆيۈپ قورۇلۇپ قالغانىدى. جەسەتنىڭ يۇقىرى قىسمى خۇددى يوغان كۆتەكنىڭ ئەڭ ئاخىرقى چوچۇلىسىدەك قىسقىراپ - يىغىلىپ قالغانىدى. ئېھتىمال ئۇنىڭ ساق قالغان سول پۇتى ئۆرۈلگەن تورۇسنىڭ تورپىسى ئاستىدا كۆمۈلۈپ قېلىپ كۆيمىگەن بولسا كېرەك.

— راست شۇمۇ؟ مۇللىكاڭ راست شۇمۇ؟ — نىزامىددىننىڭ ئاۋازى تىترەپ كەتتى.

— راست، مەن ئەكىلىپ بەرگەن بەتىنكە ئۆزى شۇ! ئۇبدانىراق قاراپ باق، ئۆزۈڭمۇ تونۇيسەن.

دېمىسىمۇ ئۇ زاماندا بۇنداق بەتىنكىلەرنى كىيىش ئومۇملاشمىغانىدى. ئۇنى ئاز ساندىكى زىيالىيلارلا كىيەتتى.

— ئەمىسە تېزرەك بولايلى! ...

ئۇلار خارابىلەر ئارىسىدىن تېپىپ، ئۇچىسىدىكى چەكمەن چاپان، بېلىدىكى بەلباغلىرى بىلەن بىر جىرغا ياسىدى. ھېلىقى ھەم كىچىكلەپ، ھەم يېنىكلەپ قالغان جەسەتنى جىرغىغا ئاۋايلاپ سېلىپ، تۆشۈك دەرۋازىسى بىلەن ھەزرەت يولىغا چىقىپ كېتىشتى.

ئۇلار كۆتۈرۈۋالغان نەرسىنىڭ جەسەت ئىكەنلىكىنى چاندۇرماسلىق ئۈچۈن ھاروۋا كىرا قىلمىدى. ئۆزلىرى دەملىشىپ كۆتۈرۈپ، ئالدىراپ مېڭىپ، ھەزرەت، بەشكېرەملەرنى ئارىلاپ، قومالتاغنى قاق ئىككىگە يېرىپ تۇرغان «ئىت يولى» غا كېلىپ قاراڭغۇ چۈشۈشنى كۈتتى. قاراڭغۇ چۈشكەندە ئاندىن يولغا چىقتى.

ئۇلار ئەل ئايىغى چىمىقاندا بوياماتكە يېتىپ كەلدى. نىزامىددىن بوياقچىلىق كارخانىسىدا ئۆزىگە شاگىرت بولۇپ ئىشلەۋاتقان تاشمەت، ئىگەمبەردى دېگەن ئىككى نىمكارنى ئاتا ئانىسىنىڭ قەبرىسى تۇۋىدىگە يەرلىك كولاشقا بۇيرۇپ، قالغانلار بىلەن مەرھۇمنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنى پۈتتۈردى. نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى ھەتتا ئائىلە زورىخانىغىمۇ ئۇقتۇرمىدى.

يەرلىك پۈتكەندىن كېيىن سەككىز كىشى — نىزامىددىن، ئابدۇراخمان شائىر، ئابباس بەگ (1936 - يىلدىن كېيىن ئاتۇشقا بەگ بولغان)، قۇۋان شەيخ، ئابدۇغوپۇر قۇناجى، رىشت ۋە ھېلىقى ئىككى نىمكار — ئالدىراپ مەرھۇمنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈپ دەپنە قىلىشتى. ئېھتىيات يۈزىسىدىن ھەتتا قەبرە ئۈستىگە ئېگىزرەك توپا دۆۋىلەشكىمۇ جۈرئەت قىلالمىدى. چۈنكى مەتىمىن ئاق كىرپىك، مەخسۇم، توختى زۇنۇنغا ئوخشاش رەقىبلەر مەرھۇمنىڭ جەسىتىنىمۇ ئارامىدا قويمايتتى. مەرھۇمنى يوشۇرۇن دەپنە قىلغانلارنىڭمۇ قارىلىنىپ كېتىشى مۇمكىن ئىدى.

مەرھۇمنى دەپنە قىلىپ بولغاندىن كېيىن سەككىزەيلەن نىزامىددىننىڭ ئۆيىگە قايتىپ كېتىپ، بۇ سىرنى ئەبەدىي ساقلاشقا، توققۇزىنچى بىر كىشىگە بىلدۈرۈپ قويماسلىققا قەسەمياد قىلىشتى.

— ئىنىم كونا دۇنيانىڭ ئەشەددىي دۈشمىنى ئىدى، بۇ دېمەك ئاشۇ دۇنيانىڭ ھامىسى بولغان ھۆكۈمەتنىڭمۇ دۈشمىنى دېگەن سۆز! — دېدى نىزامىددىن ئاخىرىدا، — ھازىر مۇسۇلمان ئەسكەرلەر قەشقەرنى ئالغان بولسىمۇ، بۇ ئىشنىڭ قاچانغا بېرىشىغا بىر نېمە دېگىلى بولمايدۇ. شۇڭا سىرنى ئاشكارىلاش — يەنە بىر نەچچە ئادەمنىڭ بېشىغا چىقىدۇ. چۈنكى ھۆكۈمەت ئىنىمنى

www.uyghurkitap.com

«خائىن» دەپ ئېلان قىلغان، ئۆزىمىزگە «خائىنغا ھېسداشلىق قىلدى» دېگەن گۇنا ئارتىلماسلىقى ۋە مەرھۇمنىڭ روھىنى پاراكەندە قىلماسلىق ئۈچۈن بۇ سىرنى ئاداققىچە ساقلايلى. قاچانكى مەرھۇمنىڭ خىزمىتى، روھى قەدىرلىنىدىغان زامان كەلگەندە ئاندىن ئاشكارىلايلى. ئەگەر بىزنىڭ ئۆمرىمىز يار بەرمىسە بۇ سىر رىشتقا ئامانەت قالسۇن. ئۇ ھەممىمىزدىن كىچىك، بەلكى ئۇ مەرھۇم ئارمان قىلغان ياخشى زامانغا ئۇلىشىپ قالار. ئەگەر ئۇمۇ ئۇلىشالمىسا ئەڭ ئەقىللىق بالىلىرىدىن بىرىگە ئامانەت قالدۇرسۇن.

رىشت ئۆزىگە ھاۋالە قىلىنغان بۇزور يۈكنى ئۈستىگە ئالغانلىقىنى بىلدۈرۈپ باش لىڭشىتتى. مەرھۇمغا ھازا تۇتۇلمىدى، بۇ ئىش جىمجىتلا بېسىلىپ قالدى...

ئارىدىن ئون نەچچە يىل ئۆتتى. ۋەتىنىمىزدە خەلق ھاكىمىيىتى تىكلەندى. رىشتنىڭ دىلى سۆيۈندى. ئۇ سىرنى ئاشكارىلىماقچى بولدىيۇ، ئەمما يەنە بىر مەزگىل كۈتۈپ باقماقچى بولدى. بۇ مەزگىلدە ئۇ چۆچەككە بېرىپ ئولتۇراقلىشىپ قالغانىدى.

رىشت كۈتتى. ئارىدىن بىر نەچچە يىل ئۆتتى. ئەپسۇسكى كىشىنى ۋەھىمىگە سالىدىغان دەبدەبىلىك ھەرىكەتلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيلا قالدى. رىشتنىڭ نەزەرىدىكى خېلى ياخشى ئادەملەر بىر ئېغىز گەپ ئۈچۈنلا تۇتقۇن بولۇپ كەتتى. بۇنداق ئاجايىپ ۋەزىيەت رىشتنى ئېھتىياتچان بولۇشقا ئۈندىدى. بۇ ھەرىكەتلەردە، تارىختا ئۆتكەن بىر مۇنچە ئادەملەرمۇ قالپاقسىز قالمىغان، ئۇنىڭ مەرھۇم تاغىسىغىمۇ «پانتۈركىست» قالپىقى ھەدىيە قىلىنغانىدى. بۇنداق شارائىتتا ئۇنىڭ نامىنى تىلغا ئېلىش جىنايەت بولماي قالامدۇ؟ «مىسلى كۆرۈلمىگەن مەدەنىيەت ئىنقىلابى» دا ئەھۋال تېخىمۇ يامانراق بولدى. رىشت سىرنى ئاشكارىلىمىغىنى ئۈچۈن ئۆز - ئۆزىدىن رازى بولۇپ قالدى.

رىشت ياشىنىپ قالدى. پات - پات ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالىدىغان بولۇپ قالدى. بۇنداق چاغلاردا ئۇ ئاشۇ سىر ھەققىدىلا باش قاتۇراتتى: «ئاخىر خۇدا بۇ سىرنى ئاشكارىلاشنى ماڭا بۇيرۇمىغانمىدۇ؟ بۇ ئىش ماڭا نېسىپ بولماي، ئوغلۇمغا ئامانەت قالدۇرارمەنمۇ؟ ...»

«تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» يوقىتىلىپ، خەلق ئىككىنچى قېتىم ئازادلىققا ئېرىشكەندىن كېيىن، رىشت بۇ سىرنى ئاشكارىلاش نىيىتىگە كەلدى. لېكىن يەنە ئىككىلەندى. چۈنكى جەمئىيەت، ئۇنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن پاجىئەلەر ئۇنى ئېھتىياتچان قىلىپ قويغانىدى.

بارا - بارا بۇ قېتىمقى ئەھۋالنىڭ ھېچقايسى دەۋردىكى ئەھۋالغا ئوخشىمايدىغانلىقى، ئەمدى چېكىنىش بولمايدىغانلىقىغا ئۇنىڭ كۆزى يېتىپ قالدى. بىراق، ئۇ تولىمۇ ئەنسىز يىللارنى باشتىن كەچۈرگەچكە ئېھتىيات قىلىشنى، يەنە بىر مەزگىل كۈتۈپ بېقىشنى ئارتۇق ھېسابلىمىدى.

بىر كۈنى ئوغلى ئۇنىڭغا بىر خۇش خەۋەر يەتكۈزدى:

— قارا، دادا، «بۇلاق» تا ئەپەندى دادام ھەققىدە يېزىشىپتۇ.

— قېنى؟ نېمە دەپ؟ «پانتۈركىست» دەپمۇ ياكى «مىللەتچى» دەپمۇ؟ — ھولۇقۇپ سورىدى ئۇ.

— ياق، دادا، ئەپەندى دادامنى ئاتاقلىق مائارىپچى، يېڭى زامان ئۇيغۇر مائارىپىنىڭ ئاساسچىلىرىدىن بىرى، شائىر، قەھرىمان، دەپتۇ، دېگىنە.

— نېمە؟ نېمە دەۋاتسەن؟ ئەكىلە، ئۆزۈم بىر كۆرەي، ياق، سەن ئۆزەڭ ئوقۇپ بەرگىن. كۆزۈم ياشقىغۇراپ كېتىۋاتىدۇ، ئۆزۈڭ ئوقۇپ بەر.

ئوغلى ئوقۇپ بەردى.

راست، ئۇنىڭ تاغىسى مەشھۇر پىداگوك، ئۇيغۇر يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىنىڭ ئاۋانگارت جەڭچىسى، شائىر... دەپ يېزىشقانىدى.

— ئالدىراپ خۇشال بولۇپ كەتمە، بالام. كىم بىلىدۇ، ئەتە يەنە بىرى يامان توقۇملارنى توقۇپ چىقامدۇ، تېخى...

رىشىت يەنىلا ئالدىراپ كەتمىدى.

ئارىدىن بەش يىل ئۆتۈپ كەتتى. لېكىن ھېچكىم «يامان توقۇم»لارنى توقۇپ، ھېلىقى باھالارنى ئاغدۇرۇۋەتمىدى. ئەكسىچە بۇ يىللاردا بۇ قاراشلار تېخىمۇ تولۇقلاندى، مۇستەھكەملەندى. ئارىدا تاغىسىنىڭ سۈرىتىمۇ بېسىلدى. ئۇنىڭغا بېغىشلانغان شېئىرلار، ئەسلىمىلەر، ياخشى خەۋەرلەر كۆپەيدى:

— بىرەيلەن ئەپەندى ھەققىدە تارىخ يېزىشۇېتىپتۇمىش...

— يەنە بىر ياش ئۇنىڭ تەرجىمھالىنى يېزىۋاتقۇدەك...

— ئۇنىڭ شاگىرتلىرىدىن بەزىلىرى تېخى مەيدانغا چىقمىغان بىر مۇنچە ئىش ئىزلىرىنى تولۇق بايان قىلىپ ئەسلىمىلەرنى يېزىۋېتىپتۇ...

رىشىت ئويلايتتى: «مەن ياشلارنى كاناي ئىشتانىنى كىيىپ، نايىناقلاپ يۈرۈشىدىلا بىلىدىغان كالۋا بولدى، دەپتىكەنمەن، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئەجدادلىرىنى ئۇنتۇپ قالمىغان ئوت يۈرەكلەر، ئىلگىرىكىدىنمۇ ياخشىراقلىرى بار ئىكەن ئەمەسمۇ!»

بىر كۈنى ئوغلى يەنە بىر ژۇرنالنى كۆتۈرۈپ كىردى.

— دادا، بىلەمسەن، ئەپەندى دادام ھەققىدە بىر پارچە ھېكايە بېسىلىپتۇ. ھېكايىنى كىم يېزىپتۇ دېمەمسەن، بىر ياش چوكان يېزىپتۇ. ئاڭلىشىمچە مەن بىلەن تەڭ قورامىلىق ئوخشايدۇ، تامامەن كىچىك بىر قىز دېسەكمۇ بولىدۇ.

بۇنداق خۇش خەۋەرلەر ئەمدى رىشىت ئۈچۈن يېڭىلىق ئەمەس ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ، ياشلا بىر چوكاننىڭ ھېكايە يازغانلىقى ئۇنى سۆيۈندۈرۈۋەتتى. كۆز چاناقلىرىمۇ ئېچىشقاندەك بولدى. ئۇ تىترەك ئاۋاز بىلەن:

— تووۋا، ماۋۇ زاماننىڭ ياشلىرى نېمانداق ئوبدان! ئۆزى تۆكۈل دادىسىمۇ كۆرۈپ باقمىغان، ئاللىقاچان ئۆلۈپ كەتكەن بىر ئادەم ھەققىدە يازغىنىنى قارىمامدىغان. رەھمەت، مەن تونۇمايدىغان قىزىم! رەھمەت!... سەنمۇ رەھمەت ئېيتقىن، ئوغلۇم،...

— دادا، نېمە دەۋاتىسىز؟ بۇ دېگەن بىر ھېكايە تېخى! بۇنىڭدىن كېيىن پۈتۈن-پۈتۈن توملارمۇ يېزىلىدۇ. ياخشى گەپلىرىڭىزنىڭ ھەممىسىنى ھازىر دەپ بولۇپ، توم يازغانلارغا گەپ تاپالماي قالمىغىن، — دېدى ئوغلى ئىشەنچ بىلەن.

— ئۇ چاغدىمۇ گەپ تېپىلىدۇ، ياخشى گەپ تۈگەپ كەتمەيدۇ. ئەپەندى دادالىڭ ئۆلمەپتۇ، مەن بىلمەپتىكەنمەن. ئۇ ياشلارنىڭ يۈرىكىگە كۆچكەنىكەن.

...ئەمدى رىشىتقا تاغىسى ھەققىدە يېزىلغان نەرسىلەر شۇنداق بولۇشتا تېگىشلىكتەك تۇيۇلىدىغان بولۇپ قالغانىدى..

يەنە بىر كۈنى ئوغلى يېڭى بىر خۇش خەۋەر ئېلىپ كىردى.

بۇ خۇش خەۋەر ئىلگىرىكى جىمى خۇش خەۋەرلەردىنمۇ مۇھىمراق، ھەممىسىدىنمۇ

دەبدەبىلىكرەك بولۇپ چىقتى.

— دادا، بىلەمسەن، سەيپىدىن تاغام ئەپەندى دادام توغرۇلۇق ئەسلىمە يېزىپتۇ، — دېدى ئۇ خۇشال هالدا. ئۇنىڭ قولىدا ئاتۇشتا پەننىي مەكتەپ قۇرۇلغانلىقىنىڭ يۈز يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن ئىشلەنگەن «مەشئەل» ناملىق ژۇرنال تۇراتتى، — بۇ ژۇرنالنى ئاران تاپتىم دېگىنە، چىققىلى خېلى بوپتىكەن.

— كىم يېزىپتۇ دېدىڭ؟ — رىشىت ئىشەنگۈسى كەلمىگەندەك سورىدى.

— سەيپىدىن تاغام يېزىپتۇ، سەيپىدىن ئەزىزى!

— هە، ئاخۇن دادامنىڭ سەيپىدىن، — دېدى رىشىت هەم خۇشال بولغان، هەم هەيران بولغان هالدا، — ئەمدى كۆڭۈل تىندۇرسام بولغۇدەك، — رىشىتنىڭ تاقىتى پۈتتى، ئۇ كۆزىگە ياش ئالغان هالدا، — قېنى ئەپكەلگىنە، بالام، سەيپىدىنكامىنىڭ ئەسلىمىسىنى ئۆزۈم بىر ئوقۇپ باقاي.

ئۇ «مەشئەل» نى قولىغا ئېلىپ ئوقۇشقا باشلىدى. ئەسلىمە ئاددىي، ئەمما تەسىرلىك، خۇددى بىر توپ سىرداشلار جەم بولۇپ پاراڭلىشىۋاتقاندەك قىلىپ يېزىلغانىدى. شۇئان رىشىتنىڭ كۆز ئالدىدا ئوتتۇزىنچى يىللاردىكى جۇشقۇن، قاينام - تاشقىنلىققا تولغان يېڭى مەدەنىيەت هەرىكىتى جانلاندى. ئۇنىڭ تاغىسى جەڭگىۋار ئىزچىلار ئەترىتىگە كوماندا بېرىپ يۈرەتتى، رىشىتنىڭ قۇلىقىغا بۇ جەڭگىۋار سەپنىڭ قەدىمىدىن چىققان هەيۋەتلىك سادا ئاڭلانغاندەك بولدى. ئارقىدىن نەچچە مىڭ ئوقۇغۇچىنىڭ سېپى ئۇنىڭ تەسەۋۋۇر ئېكرانىدىن ئۆتۈشكە باشلىدى... ئۇنىڭ كۆڭۈل ئېكرانىدا گاه قارا ئات مىنگەن تاغىسى پەيدا بولاتتى، ئارقىدىن مىڭ توققۇز يۈز ئوتتۇز يەتتىنچى يىلدىكى پاجىئەلەر، مەمۇت مۇهىتىنىڭ قېچىشى بىلەنلا باشلانغان تۇتقۇنلار، شۇ يىلى مايدىكى قەشقەر، هاۋادىكى ئىس - تۈتەكلەر، ... تاغىسىنىڭ ئەڭ يېقىن شاگىرتلىرىنىڭ يىغىلىشلار ئۆتكۈزۈپ، خەلق قوزغىلىڭىنىڭ مېۋىلىرىنى مۇستەهكەملەش ئۈچۈن پىدائى بولۇشقا قەسەمياد قىلىشقىنى،... ئارقىدىن بۇ جەڭگىۋار ئوغۇللارنىڭ قولغا ئېلىنىپ ئۆلتۈرۈلگەنلىكى بىر - بىرلەپ ئۆتۈشكە باشلىدى. شۇ يىلى كۈزدىكى چوڭ تۇتقۇندا قولغا ئېلىنغانلار ئىچىدە ئۇنىڭ دادىسى نىزامىددىن، ئابدۇراخمان شائىر، ئابدۇغوپۇر قۇناجى ۋە يەنە نۇرغۇن مۇنەۋۋەرلەر بار ئىدى...

— راست، ئەمدى كۆڭۈل تىندۇرماسلىققا ئورۇن قالماپتۇ، — دېدى ئۇ ئويچانلىق بىلەن، — ئەمدى ۋاقتى كەلدى...

ئوغلى نېمىنىڭ ۋاقتى كەلگەنلىكىنى چۈشەنمەستىن دادىسىنىڭ چىرايىغا قاراپ تۇراتتى. رىشىت هاياجان بىلەن داۋام قىلدى:

— بالام، قولۇڭغا قەلەم ئال! ئاتۇشقا خەت ياز! قەدىم جايدىكىلەر بىر سىردىن ۋاقىپلانسۇن، — ئوغلى ئۇنىڭغا هەيران بولۇپ قاراپ قويۇپ، قولىغا قەلەم ئالدى، — ئەپەندى داداڭ، مېنىڭ تاغام ياۋاغ تۈرمىسىدە كۆيدۈرۈلگەندىن كېيىن، نامەلۇم جايغا كۆمۈۋېتىلىپ، قەبرىسىز بولۇپ كەتكەن ئەمەس، ئۇنىڭ قەبرىسى بار، قەبرە بويامەتتە! ئۇ ئانا يۇرتىنىڭ تۇپرىقىدا ئاتا - ئانىسىغا هەمراه بولۇپ ياتىدۇ. ئاشۇ ئىككى قەبرە يېنىدىكى ئانچە ئېگىز بولمىغان، بىلىنىپ كەتمەيدىغان، تۇپا دۆۋىسى شۇ! شۇنداق دەپ ياز، ئوغلۇم. ئۇنىڭ شاگىرتلىرى، ئىخلاسمەنلىرى، شېرىكلىرى سەن دەۋاتقان ياشلاردەك باشقا ئوت يۈرەك

لەر ئۇنىڭ قەبرىسى ئۈستىدە مۇنارە تىكلىسۇن!

رىشىتىنىڭ ئوغلىمۇ بۇ سىرغا ھەيران بولۇپ خۇشال بولدى، كىشىلەرنى ھاياجانغا سالىدىغان بۇ خەت مىڭ توققۇز يۈز سەكسەن ئالتىنچى يىلى فېۋرالدا ئاتۇشقا يېتىپ كەلدى. بۇ سىر ئاشكارىلانغان ھامان توپ ـ توپ كىشىلەر تىۋۇپ موللا توختاجى بىلەن پاتىمەنىڭ قەبرىسى تۇۋىدىكى كىچىككىنە تۇپا دۆۋىسىگە كېلىشىپ، كۆز ياشلىرى بىلەن تۇپراقنى نەمدىدى. قىرىق توققۇز يىل نامسىز دۆۋە بولۇپ تۇرغان بۇ قەبرە ئەينى يىللاردا ئون بەش مىڭچە ئادەمنىڭ دىلىغا ئىلىمدىن چىراغ ياققان ۋە يەنە نۇرغۇن ـ نۇرغۇن خاسىيەتلىك ئىشلارنى قىلىشقا ئۈلگۈرگەن ئۇلۇغ زاتنىڭ — مەشھۇر پېداگوك، يېڭى زامان ئۇيغۇر مائارىپىنىڭ ئاساسچىلىرىدىن بىرى، شائىر، كومپوزىتور، ناتىق ۋە جامائەت ئەربابى مەمتىلى ئەپەندى (تەۋپىق) نىڭ قەبرىسى ئىدى.

ئەي كىچىك دۆۋە، سانسىز ئوت يۈرەكلەرنىڭ ھۆرمەت ياشلىرى بىلەن نەمدەلگەن تۇپراق! پات ئاردا ئۈستۈڭدە ھەيۋەتلىك خاتىرە مۇنارىسى تىكلەنگۈسى! ياق، بۇنىڭدىن باشقا ھەممە ئادەم ئۆز ئورنىدا تۇرۇپمۇ كۆرەلەيدىغان، تاۋاپ قىلالايدىغان، ئەقىل جەۋھىرى ۋە يۈرەك قېنى بىلەن قوپۇرۇلغان ئەبەدىي يوقالمايدىغان «مونارە» لەرمۇ ئاق قەغەزلەر ئۈستىدە مەيدانغا كەلگۈسى! كۆرۈنگەن تاغ يىراق ئەمەس! ئۇستاز، ئەي، خەلقىنىڭ مۇنەۋۋەر ئوغلى، سېنىڭ روھىڭ ئەۋلادىڭ دىلىدا، سېنىڭ سۇۋۇماس قېنىڭ ئەۋلادلىرىڭنىڭ تومۇرلىرىدا ياشايدۇ! سېنىڭ ئەقىدەڭ، غايەڭ ئۆتى كىشىلەر قەلبىدىن مەڭگۈ ئۆچمەيدۇ! بىزگە ئىشەنگىن، قەدىرلىك ئۇستاز!

1986 ـ يىل مارت، ئاتۇش شورۇق.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كىلاسسىك شائىرى گۇمنام

(قىسقىچە تونۇشتۇرۇش)

مىرسۇلتان ئوسمانوۋ

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كىلاسسىك شائىرى گۇمنامنىڭ ئىجادىيىتىدىن بىز پەقەت يولداش ئەرشىدىن تاتلىق 1957 - يىلى يەكەنلىك سايىم ئاخۇن دېگەن كىشىدىن ئېلىپ كەلگەن غەزەللەر دىۋانى (كۆچۈرمە نۇسخا) غىلا ئىگىمىز.

بۇ دىۋان 10·5 × 16·5 سم ھەجىمدە بولۇپ، باشتىن، ئاياغدىن، ئوتتۇرىدىن خېلى ۋاراقلىرى كەم. قالغىنى تەخمىنەن پۈتۈن دىۋاننىڭ يېرىمىنىلا تەشكىل قىلىدۇ.

دىۋاننىڭ قولىمىزدىكى مۇشۇ قىسمىدا جەمئىي 85 غەزەل (بىر - ئىككى غەزەلنىڭ بەزى مىسرالىرى كەم)، ئىككى مۇخەممەس (بىرى تولۇق ئەمەس، بىرىدە يازغۇچىنىڭ تەخەللۇسى بېرىلمىگەن)، 25 رۇبائىي، بىر تەرجىئى بەند بار بولۇپ، بۇلاردىن ئون نەچچە غەزەل 1963 - يىلى «شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئىتى» ژۇرنىلىدا بىرىنچى بولۇپ يولداش تېيىپجان ئېلىيېۋ تەرىپىدىن تونۇشتۇرۇلغان، 1981 - يىلى «بۇلاق» نىڭ ئۈچىنچى سانىدا قولىمىزدىكى ھەممە غەزەللىرى تونۇشتۇرۇلغان.

شائىرنىڭ مۇشۇ دىۋانىنىڭ باشقا كۆچۈرمە نۇسخىلىرى ۋە باشقا ئەسەرلىرى ئۈستىدە خېلى ئىزدەنگەن بولساقمۇ، لېكىن ھازىرغىچە بۇ ئىزدىنىشلەردىن بىرەر نەتىجە ھاسىل بولمىدى.

شائىر گۇمنام توغرىسىدا كەڭرەك ۋە ئەتراپلىقراق پىكىر يۈرگۈزۈش ۋە ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىدا شائىرنىڭ ئوينىغان رولىغا مۇۋاپىق باھا بېرىش ئۈچۈن تولۇق بولمىغان بۇ دىۋاندىكى غەزەللەر ئەلۋەتتە يېتەرسىزلىك قىلىدۇ. لېكىن بىر تامچە سۇ - دىمۇ كۈننىڭ ئەكسىنى كۆرگىلى بولغىنىدەك، مۇشۇ دىۋاننىڭ ئۆزىدىمۇ مەلۇم نۇقتىدىن ئېيتقاندا شائىرغا نىسبەتەن كۆز قارىشىمىزنى ئومۇمەن بولسىمۇ ئوتتۇرىغا قويۇشىمىزغا ئىمكانىيەت بېرىدۇ.

دىۋاندىكى غەزەللەر ئۇنىڭ ئىلھامى راۋان، تىلى ئۆتكۈر ۋە چۈچۈك، بىلىمى كەڭ ۋە چوڭقۇر بىر شائىر ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ تۇرىدۇ. مۇشۇ نۇقتىدىن ئالغاندا، بىز شائىر گۇمنام 17—19 - ئەسىردىكى ئۇيغۇر كىلاسسىك يازغۇچىلىرىدىن خىرقىتى، زەلىلى، ئابدۇرېھىم نىزارى قاتارلىقلارنىڭ قاتارىدىن ئورۇن ئېلىشقا تامامەن ھەقلىق دەپ ھېسابلايمىز.

شائىرنىڭ ئىسمى، ئاتىسى ۋە ياشىغان دەۋرى

I

شائىرنىڭ ئىسمى دىۋاننىڭ ھېچقانداق يېرىدىن مەلۇم ئەمەس. بىز ئۇنىڭ «گۇمنام— نامى يوقالغان، نامسىز، نامى يوق» دېگەن تەخەللۇسىغىلا ئىگىمىز.

دىۋاننىڭ ئاخىرىدا شائىرنىڭ تووۋا ـ ئىستىغپار مەزمۇنىدىكى بايانلىرى بېرىلگەن بولۇپ، بۇ بايانلار:

«ئاتام ئاتى خوجەم قۇلى خوجەدۇر،
زاھىرى قۇل ھەقىقەتى خوجەدۇر.
كۈن بولۇر تۇشسە كۈن قارا يەرگە،
بارماغاي تىل ئانى قارا دېرگە.
ئىشقىدىن تۇشكەن ئېردى كۆڭلىگە نۇر،
قارالىقنى ئول ئەتكەن ئېردى دۇر.»

دېگەن مىسرالارغا كەلگەندە ئۈزۈلۈپ قالىدۇ. بۇنىڭدىن بىز شائىرنىڭ ئاتىسىنىڭ ئىسمى خوجام قۇلى ئىكەنلىكىنى بىلەلەيمىز ۋە بۇ كىشىنىڭ شۇ دەۋر جەمئىيىتىدە تۆۋەنكى تەبىقىگە مەنسۇپلۇقىنى، پەقىرانە ھايات كەچۈرگەنلىكىنى، شائىرنىڭ مانا شۇنداق كەمبەغەل ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەنلىكىنى تەخمىن قىلالايمىز.

شائىرنىڭ تۇغۇلغان يىلى، ياشىغان دەۋرى ھازىرچە بىزگە مەلۇم ئەمەس، پەقەت ئۇنىڭ بابارەھىم مەشرەبنىڭ «مەشرەب مەن» رادىفلىق غەزىلىگە تەقلىد قىلىپ يازغان غەزىلىدىكى «تاپىپ مەشرەب يولىن تەرك ئەيلە زاھىدلىق يولىن گۇمنام،
ئىمەسمەن چىزى تائەت مەي ئىچىپ مەستانە مەشرەب مەن.»
(80 ـ غەزەل)

دېگەن مىسرالارغا قارىغاندا، ئۇنىڭ مەشرەبتىن كېيىنرەك (تەخمىنىمىزچە 18 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا) ياشىغانلىقىنى، نىسبەتەن مەشرەبتىن ياشراقلىقىنى مۆلچەرلەش مۇمكىن.

1900 ـ يىلى تاشكەنت ئۇ. ئا پورتسېۋ مەتبەئەسىدە بىر نامەلۇم ئاپتور تەرىپىدىن تەرتىپكە سېلىنغان «دىۋانى مەشرەب» نەشر قىلىنغان بولۇپ، ئاپتور بۇ دىۋانغا گۇمنامنىڭ قولىمىزدىكى غەزەللىرىدىن ئون نەچچىسىنى مەسئۇلىيەتسىزلىك بىلەن كۆپ نۇقسانلارغا يول قويغان ھالدا، ھەتتا بەزى بېيىتلارنى چۇشۇرۇپ قالدۇرغان ھالدا، مەشرەب نامىدا كىرگۈزۈپ قويغان. بۇنىڭغا قاراپ، بەزىلەردە گۇمنام بىلەن مەشرەبنى بىر شەخسمىكىن دەيدىغان، يەنى مەشرەب «گۇمنام» تەخەللۇسى بىلەنمۇ غەزەللەر يازغان دەيدىغان ياكى گۇمنامنىڭ مۇشۇ بىر قانچە غەزەللىرىنى مەشرەبنىڭ دەيدىغان قاراشلار پەيدا بولۇشىمۇ مۇمكىن. كېيىنچە ئېيتىش كېرەككى، گۇمنامنىڭ مەشرەب بىلەن بىر شەخس ئەمەسلىكى ئۇنىڭ خوجام قۇلى دېگەن كىشىنىڭ بالىسى ئىكەنلىكىدىن ئۆز ـ ئۆزىدىن مەلۇم.

شائىر گۇمنامنىڭ قولىمىزدىكى غەزەللىرىنىڭ تولۇق ۋە خېلى دەرىجىدە توغرا (نۇقسانسىز)

بولغانلىقى يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئون نەچچە غەزەلنىڭ مەشرەبكە خاس بولماي، گۇمنامغا خاسلىقىنى، بۇ ھەقتە باشقا گۇمانىي قاراشتا بولۇشنىڭ ھاجىتى يوقلۇقىنى كۆرسىتىدۇ. ①

مۇنداق ئاردىلىشىپ قېلىش، بىزنىڭ قارىشىمىزچە، بەلكىم گۇمنام بىلەن مەشرەب ياشىغان دەۋلەرنىڭ ئارىلىقىنىڭ ئانچە ئۇزاق بولمىغانلىقى، بەدىئىي تېمىلىرىنىڭ بەزى جەھەتلەردە ئوخشاپ كەتكەنلىكى ۋە زامانىسىدا ھەر ئىككىسىنىڭ غەزەللىرى سورۇنلاردا ئېغىزدىن - ئېغىزغا ئېيتىلىپ يۈرگەنلىكىدىن بولسا كېرەك.

مۇندىن باشقا، گۇمنام بىلەن كىلاسسىكلىرىمىزدىن خىرقىتىنىڭ ئاتىسىنىڭ ئىسمى ئوخشاشلا خوجام قۇلى بولغانلىقىغا قاراپ، بۇلارنى بىر شەخسمىكىن دەيدىغان تونۇشلارمۇ بار. يۇقىرىدا ئېيتقىنىمىزدەك، گۇمنامنىڭ بابارەھىم مەشرەبتىن كىچىكلىكىنى يەنى بابارەھىم مەشرەبنىڭ ياش ۋاقىتلىرى خىرقىتىنىڭ خېلى ياشلارغا كىرىپ قالغان ۋە بەدىئىي ھاياتتا خېلى يۈكسەلگەن دەۋرىگە توغرا كېلىدىغانلىقىنى ② نەزەرگە ئالىدىغان بولساق، شائىرنىڭ خىرقىتى بىلەن بىر شەخس ئەمەسلىكى ئۆز - ئۆزىدىن كورۇنۇپ تۇرىدۇ. خىرقىتى بىلەن گۇمنام ئوتتۇرىسىدىكى بەدىئىي تېما ۋە ئۇسلۇبىنىڭ ئوخشاشلىقىمۇ بىزنىڭ بۇ پىكرىمىزنى قۇۋۋەتلەيدۇ. ناۋادا «خوجام قۇلى» دېگەن ئىسىم ئەمەلىيەتتە ئىككى شەخسنى ئەمەس، بىر شەخسنى كۆرسىتىدىغان بولسىمۇ، گۇمنام بىلەن خىرقىتى بىر شەخس ئەمەس، بەلكى قېرىنداشلار بولۇشى مۇمكىن.

شائىرنىڭ يۇرتى ۋە ھاياتى

شائىرنىڭ يۇرتى قەشقەر ئىكەنلىكى ئۇنىڭ «كاشغەر» رادىفلىق غەزىلىدىكى:

كاشغەر شەھرىدىن بىلىڭ گۇمنامنىڭ يايلاغىدۇر،
دىلكۇشا ئىشرەت فەزا ھەر سەبزە زارى كاشغەر.
(26 - غەزەل)

دېگەن مىسرالاردىن مەلۇم. دېمەك، شائىر بۇ غەزەلدە ئۆز يۇرتى بولغان قەشقەرنى «گۇمنامنىڭ يايلىقى» دېگەن ئىبارە بىلەن ئىپادىلىگەن. شۇنى تەخمىن قىلىشقا بولىدۇكى، شائىر قەشقەردە تۇغۇلغان ۋە ئۆزىنىڭ بالىلىق ھاياتىدىن تاكى ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە قەشقەردە ياشىغان. ئۇنىڭ «كاشغەر» رادىفلىق غەزىلى بىلەن «نەھجەت ھەججى ئەكبەر كاشغەر ئىچرە مەزاردىم بار» دەپ باشلانغان غەزىلىدىن قەشقەرنىڭ ئۇنىڭ قەلبىگە چەكسىز مۇھەببەت بىلەن ئورناشقانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

قەشقەرنىڭ تارىختا ئوتتۇرا ئاسىيا بويىچە يەن - مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى بولۇپ كەلگەنلىكىنى، ئۇنىڭدا مەھمۇت قەشقەرى قاتارلىق نۇرغۇنلىغان ئالىم ۋە يازغۇچىلارنىڭ يېتىشىپ چىققانلىقىنى، ئۇنىڭ چاغاتاي ئەدەبىياتى گۈللەپ - ياشنىغان مەركەزلەرنىڭ بىرى بولغانلىقىنى نەزەرگە ئالغاندا، شائىرنىڭ قەشقەردە ئىلىم تەھسىل قىلغانلىقىنى ۋە ئۆزىنىڭ بەدىئىي پائالىيىتىنى قەشقەردە ئېلىپ بارغانلىقىنى مۆلچەرلەش ئانچە خاتا

① بۇ يەردە ئېيتىلىۋاتقان ئون نەچچە غەزەل توغرىسىدا «بۇلاق» نىڭ 1981 - يىل 3 - سانىغا قاراڭ.

② سېلىشتۇرۇڭ: خىرقىتىنىڭ تۇغۇلغان يىلى مىلادى 1634 - يىلى، مەشرەبنىڭ تۇغۇلغان يىلى مىلادى 1657 - يىلى

بولمىسا كېرەك.

شائىرنىڭ شەخسىي ھاياتى توغرىسىدىمۇ بىرەر يىپ ئۇچى يوق. پەقەت ئۇنىڭ:

ئىشىمدۇر فەقر يولىدا تەي قىلماق قەتئىي تەئەللۇقدۇر،
ئىچىپ مەي تۈنۈكۈن مەن تالىبى مەيخانە مەشرەبمەن.
(80 - غەزەل)

مەنى كۆرسە قاچادۇر شەيخۇلئىسلام ئەھرەمەن ياڭلىغ،
نېچۈن بوينۇمدا زۇلف تارى چىرماشقان تۇماردىم بار.
(28 - غەزەل)

ماڭا قىسمەت ئەزەلدىندۇر يېمەك دەردۇ بەلا قۇتىن،
نەئىشرەت گۇلشەن ئىچرە زۇلم ئېلىدىن غەمگۇزاردىم بار.
(28 - غەزەل)

دېگەن مىسرالىرىدىن ئۇنىڭ ئۆز دەۋرىگە نىسبەتەن جەمئىيەتنىڭ تۆۋەنكى تەبىقىسىگە مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى، ئۆز ئاتىسىغا ئوخشاش پەقىرانە ھايات كەچۈرگەنلىكىنى، دۇنيا - تەئەللۇق يىغمىغانلىقىنى پەرەز قىلغىلى بولىدۇ.

گۇمنام غەزەللىرىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى

گۇمنامنىڭ قولىمىزدىكى غەزەللىرى ئاساسەن ئىشق - مۇھەببەت تېمىسىدا يېزىلغان. شائىر بۇ تېما ئارقىلىق ئۆز يۇرتىغا بولغان مۇھەببەت، ئىنسانىي ھېس - تۇيغۇ، ئىنسانىڭ زوقىي ئىنتىلىشلىرى قاتارلىق ھاياتىي مەسىلىلەر، ئىنسانلار ئارىسىدىكى تەڭلىك - باراۋەرلىك قاتارلىق ئىجتىمائىي مەسىلىلەر ... ئۈستىدە ئىجابىي پىكىر يۈرگۈزىدۇ، ئۆزىنىڭ بۇ ھەقتىكى ئەخلاقىي ۋە پەلسەپىۋى چۈشەنچىلىرىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ. مەسىلەن شائىر:

ئىشقنىڭ كەۋنۇمەكان ئىچرە مەكانى يوق تۇرۇر،
لەيك باقساڭ جان كۆزىدە ئىشقسىز يوقتۇر مەكان.
(81 - غەزەل)

دېگەن مىسرالار ئارقىلىق مۇھەببەتنىڭ بىرەر ماكانى يوقلۇقىنى، ئەگەر كۆڭۈلنىڭ كۆزى بىلەن قارىسا، ھەممىلا جاي مۇھەببەت بىلەن تولغانلىقىنى بايان قىلىدۇ. شۇنىڭدەك شائىر:

ئاشىقى سادىق قىيا باقماس پەرىلەر ھۆسنىگە،
تەرك ئېتىپ جەننەتى رىزۋان ھۆرى غىلماندىن كېچەر.
(18 - غەزەل)

دېگەن مىسرالار ئارقىلىق سەممىي مۇھەببەتنى كۈيلەيدۇ. ئۆز سۆيگىنىگە سادىق بولغان ئاشىقنىڭ پەرىلەرنىڭ ھۆسنىگىمۇ قاراپ قويمايدىغانلىقىنى، ھەتتا جەننەت بىلەن ھۆر قىزلاردىنمۇ كېچىدىغانلىقىنى بايان قىلىدۇ. شائىرنىڭ مۇھەببەتكە سادىق بولۇش ھەققىدىكى بۇ دۇنيا قاراشلىرى ئۇنىڭ ئۆز يۇرتى بولغان قەشقەرگە بېغىشلانغان «كاشغەر» رادىفلىق غەزىلىدە تېخىمۇ كونكرېتلاشقان. بۇ غەزەلدە شائىرنىڭ ئۆز يۇرتىغا بولغان

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

چەكسىز مۇھەببىتى بايان قىلىنغان، ئۇنىڭغا بولغان سادىقلىقى يۈكسەك بەدىئىي ماھارەت بىلەن ئىپادىلەنگەن. مەسىلەن: ئۇ قەشقەرنى «خۇدانىڭ لۇتپى تېرىلگەن يەر، ئۇنىڭ مازارلىرى ئىشق ئەھلىنىڭ قىبلىگاھى، قەشقەرنىڭ لالىزارلىرى جەننەتتىن تۆمەنمىڭ ھەسسە ئارتۇق، قەشقەرنىڭ تىكىنىدىنمۇ گۈلنىڭ پۇرىقى كېلىپ تۇرىدۇ. قەشقەرنىڭ خار-زارلىرىنىڭ تۇرمۇشىمۇ سۇلايمان پادىشاھنىڭ دۆلىتىگە باراۋەر، تۇپىسى ئىپار پۇرايدۇ، سۇلىرى كەۋسەر، تاغۇ تاشلىرى گۆھەر ۋە ياقۇت، قەشقەرنىڭ گۈل يۈزلۈكلىرى بىر جىلۋىلىك قاراپ قويۇشى بىلەن ھەرقانداق گۈزەللەرنىڭ باغرىنى خۇددى بەدەخشان ياقۇتىدەك قىزىل قان قىلىۋېتىدۇ، كىمكى قەشقەرگە كېلىپ قالسا، مەيلى ھۆر-پەرى بولسۇن، مەيلى باغى ئىرەم بولسۇن، ئۇنىڭ ھېچقايسىسىغا ھەۋەس قىلمايدۇ، ئۆز يۇرتىنى بولسا ئۇنتۇپلا قالىدۇ، قەشقەرنىڭ كىشىلىرىنىڭ لېۋى خۇددى قەنت، قەشقەرنىڭ ھەممە نېمىسى كۆلۈپ تۇرغان ئانار ياكى قىزىل ئالما ...» دېگەن جۈملىلەر بىلەن تەسۋىرلەيدۇ.① بۇ غەزەلنى كىلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدا ئۆز يۇرتى، ئۆز ۋەتىنىگە بولغان مۇھەببەت كۈيلەنگەن غەزەلەرنىڭ نەمۇنىسى دېيىشكە بولىدۇ.

شائىر غەزەللىرىدە ئىشق-مۇھەببەتنىڭ مەردنىڭ ئىشى ئىكەنلىكىنى، نامەرد بولماسلىق، نامەردلەرنىڭ ئالدىدا كۆز يېشى قىلماسلىق لازىملىقىنى تەكىتلەيدۇ، نامەرد-چىدىماسلارنى ھەجۋى تىل قامچىسى بىلەن قاتتىق قامچىلايدۇ. مەسىلەن:

غەمزەئى چەشم ئەگەر بۇدۇر قىلمە بەززارە زاھىدا،
مەئرىكە مەردنىڭ ئىشى ھەيز ئىپسە چىكارەدۇر.

(بىرىنچى غەزەل)

مۇسۇلمانى ئېمەس نامەردكە سېن كۆز ياشىن تۆكسەڭ،
غەمىڭنىڭ گۆۋھەردىن ئول كىمسەگە ئىسار ئېتىپ بولماس

(35 - غەزەل)

شائىر ئۆز سۆيگىنى ئۈچۈن چەككەن جاپانىڭ راھەت ھېسابلىنىدىغانلىقى، يار ۋەسلىگە يېتىش ئۈچۈن جاپا-مۇشەققەت چېكىش لازىملىقى، ئەجىر قىلماي راھەت-پاراغەت ئىزدىمەسلىك لازىملىقى ئۈستىدە غەزەللىرىنىڭ خېلى جىق ئورۇنلىرىدا توختىلىپ ئۆتىدۇ. مەسىلەن:

بۇلھەۋەسلەر بىنىھايەتدۇر قاچان تاپقاي خەبەر،
ئىشق ئاتىن تۇتقان بىلە تا بولماغۇنچە باغرى قان.

(81 - غەزەل)

ئانىڭ ئىشكىدە گۇمنام خار ئىلە خارانى ياستانساڭ،
دېگىل يوق باغى جەننەت ئىچرە بۇ ياڭلىغ قۇماشىدۇر.

(21 - غەزەل)

گەر مۇيەسسەر بولماسا ۋەسلى تەلەب ئوتىدا كۆي،
ئىشق تىللاسىنى ئالماق ئېرسە مېھنەتدۇر مەھەك.

(44 - غەزەل)

---

① قاراڭ: «بۇلاق» نىڭ 1981 - يىل 3 - سانى 26 - غەزەل.

شائىرنىڭ بۇ قاراشلىرى ئەمەلىيەتتە ئىشنىڭ ئاسىنىغا يۈگۈرۈپ، قىيىنىدىن قاچىدىغانلارغا ئەخلاقىي تەربىيە، ئەمگەك قىلماي راھەت - پاراغەت كۆزلەيدىغان كىشىلەرنىڭ دۇنيا قاراشلىرى بىلەن ئۇچۇق سېلىشتۇرما.

گۇمنام ئۆز ئەخلاقىي چۈشەنچىلىرىگە دائىر كىشىلەرنى سەۋرچان بولۇشقا، قۇرۇق ھەۋەسكار بولماسلىققا، نەپسىنىڭ ئارقىسىغا كىرمەسلىككە، ماختانچاق بولماسلىققا ئۈندەيدۇ، ماختانچاقلىقنىڭ ئاخىرى كىشىنىڭ ئېتىبارىنى يوقىتىدۇ، دەپ كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن:

نەچە بى سەبر سەن قىلمە تەكەللۇم ئىشقىدىن ھەرگىز،
كىشىكىم بولھەۋەسدۇر مەھز ئەسرار ئېيتىپ بولماس.
(35 - غەزەل)

تەۋەھھۇم ئەيلەگىل ھەققىدىنۇ خۇدپەسەند ئولما،
كى قەھر زەللەت ئېرۇر تۇخمى خۇد نەمالىغىنىڭ.
(46 - غەزەل)

گۇمنام زامانىسىدىكى تەڭسىزلىكتىن رەنجىگەن، كىشىلەرنىڭ تەڭ - باراۋەر بولۇشى كېرەكلىكىنى تەكىتلىگەن. تۆۋەندىكى بىر بېيىت گەرچە ئىشق - مۇھەببەت تېمىسى ئاستىدا بېرىلىۋاتقان بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە شائىرنىڭ تەڭلىك ھەققىدىكى ئىجابىي قاراشلىرىنىڭ ئىسپاتى بولالايدۇ:

بەزم ئارا گۈلشەن يۈزۈڭگە ئەيب ئېمەس قىلسام نەزەر،
باغ ئارا كىرسە بەرابەردۇر فەقىرۇ شاھۇ بەگ.
(44 - غەزەل)

گۇمنام غەزەللىرىنىڭ بەدىئىيلىكى

گۇمنام غەزەللىرى ئۆزىنىڭ بەدىئىي جەھەتتىكى ئۈستۈنلۈكى، ئاھاڭدارلىقى قاتارلىق جەھەتلەردىمۇ ئالاھىدە كۆزگە كورۇنۇپ تۇرىدۇ. گۇمنامنىڭ ئىشق - مۇھەببەت تېمىسىدىكى بۇ غەزەللەردە مۇداق يۈكسەك ماھارەت كۆرسىتىشى ئۇنىڭ ئۆز زامانىسىغا نىسبەتەن خېلى يۇقىرى بىلىم سەۋىيىسىگە ئىگە ئىكەنلىكىدىن، ئەدەبىي ساھەدە خېلى كۆزگە كۆرۈنگەن زات ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ.

گۇمنام غەزەللىرىنىڭ راۋانلىقتا كىشىلەر ئالدىدا خۇددى مەۋج ئۇرۇپ ئېقىۋاتقان شوخ دەريانى گەۋدىلەندۈرۈشى، ئۇنىڭدا بېرىلىۋاتقان ئوي - پىكىرنىڭ ئىنچىكىلىكى كىشىنى جەلپ قىلارلىق قەدەم - باسقۇچلار بىلەن بارغانسېرى چوڭقۇرلىشىپ بېرىشى، ھەممىلا غەزەللىرىدىن دېگۈدەك ئۇنىڭ ئىلھامىنىڭ بىر خىل ئۇرغۇپ ئېقىۋاتقان بۇلاقتەك نامايان بولۇپ تۇرۇشى ئۇنىڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ يۇقىرى پەللىسىدىن ئورۇن ئېلىشىغا ئاساس بولالايدۇ. مەسىلەن: ناۋايى غەزەللىرىدىن لۇتفىنىڭ ماختىشىغا ئېرىشكەن ھەتتا ناۋايى رازى بولسا، ئۆزىنىڭ ھەممە غەزەللىرىنى تېگىشمەكچى بولغان

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى

«ئارەزىن ياپقاچ كۆزۈمدىن ساچىلۇر ھەرلەھزە ياش،
بۇيلەكىم پەيدا بولۇر يۇلتۇز نىھان بولغاچ قۇياش.»
دېگەن مىسرالارنى بىز گۇمنام غەزەللىرىدىكى:
«قاچار كۈن چىقسە ئاي ئەختەرلەر ئۆزىن ئاشكار ئەتمەس،
ئانىڭدېك دىلبەرىم بىرلە قەيى خۇبلار تاقاشىبدۇر.»
«يۈزىدىن پەردە ئالىپ چىقسە ئول مېھرى دۇرەخشانىم،
فەلەك ئەختەرلەرىدېك خۇبلار ھەريان تاراشىبدۇر.»
دېگەن مىسرالار بىلەن تەگلەشتۈرۈشكە بولىدۇ. شۇنىڭدەك ناۋايىنىڭ:
«لەبلەرىڭدىن جان ئالۇردا بارچە ئەل قۇلدۇر ساڭا،
جان بېرۈردە بىر قۇلۇڭ يوق بەندەدىن چالاكراق.»
دېگەن مىسرالىرى بىلەن گۇمنامنىڭ:
«گۇلشەنى ۋەسلىڭدە ئىشرەت قىلغالى چەندان كىشى،
مېھنەتى ھىجرىڭغە گۇمنامىڭ ئەجەپ مەردانەدۇر.»
دېگەن مىسرالىرىنى تەگلەشتۈرۈشكە بولىدۇ.
يەنە بىر مىسال ئالايلى، گۇمنامنىڭ «قايسى گۇلشەن گۇلبۇنى سەرۋى خىرامانىڭچە بار» دەپ باشلانغان غەزىلى ناۋايىنىڭ «قايسى تۇبى جىلۋەسى سەرۋى خىرامانىڭچە بار» دەپ باشلانغان غەزىلىگە يېزىلىش ئۇسلۇبى جەھەتتىن ئوخشاپ كېتىدۇ. لېكىن گۇمنام بۇ غەزەلنىڭ كۆپىنچە بېيىتلىرىدا بىر بېيىتنىڭ مەزمۇنىنى بىر بىرلىك سۈپىتىدە، يەنى كېيىنكى مىسرانى ئالدىنقى مىسراغا مەزمۇنەن باغلاپ ئىپلىپ بارىدۇ. شۇڭا ھەممىلا مىسرادا «قايسى» دېگەن سوراق ئالمىشى تەكرارلانسىمۇ، ئۇ كىشىلەرگە ئۆي - پىكىرنىڭ قەدەممۇ قەدەم چوڭقۇرلىشىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدۇرىدۇ: نەۋائىدا:
قايسى تۇبى جىلۋەسى سەرۋى خىرامانىڭچە بار،
قايسى كەۋسەرنىڭ زۇلالى ئابىھەيۋانىڭچە بار.
گۇمنامدا: قايسى گۇلشەن گۇلبۇنى سەرۋى خىرامانىڭچە بار،
قايسى گۇلبۇن ئۈزرە غۇنچە لەئلى خەندانىڭچە بار.
ناۋائىدا: قايسى سۇنبۇلدىن نەسىم يەتكەچ كىرەر جىسمىمغە رۇھ،
كىم دېگەيمەن ئانى كىم زۇلفى پەرىشانىڭچە بار.
گۇمنامدا: قايسى پەردە تاپىلۇر نىسبەت ساڭا بىر گەنج ھۇسن،
قايسى گەنجىنىڭ ئەژدەرى زۇلفى پەرىشانىڭچە بار.
گۇمنام ئۆز غەزەللىرىدە ئوخشىتىش، سېلىشتۇرۇش قاتارلىق بەدىئىي ۋاستىلەردىن ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن پايدىلانغان. مەسىلەن: ئۇ قاشنى بىردەم يېڭى چىققان ئايغا ئوخشاتسا، بىردەم قاراقچىنىڭ قىلىچىغا ئوخشىتىدۇ.
بىز ئېمەس جەننەت تەلەب نە ۋەجھىدىن شاد ئولمالى،
كۆن يۈز ئۈزرە قوش ھىلال ئىچىدە ئىشرەت بابى بار.
(ئونىنچى غەزەل)

كۆزۈڭ كەبى ئالەمدە نې يەردە قاراقچى بار،
ئىككى قىلىچى دائىم ئۈستىدە ھەمايىلدۇر.

(تۆتىنچى غەزەل)

شائىر ئاسىماندا چاقناپ تۇرغان يۇلتۇزلارنى ئاسمان داستىخىنىدا گۈزەلنىڭ ھۆسنى سەدىقىسى ئۈچۈن يىغىلغان دۇررۇ مارجان ياكى ئالتۇن - تىللالار دەپ كۆر - سىتىدۇ.

بۇ فەلەك خانى ئۈزە قىلما گۇمان ئەختەر دېپ،
سەدقەئى ھۇسنۇڭگە تولدۇردى دۇررۇ مەرجان قىز.

(31 - غەزەل)

ئەختەرمۇ فەلەك ئۈزرە گۇۋھەرمۇ تەبەق ئۈزرە،
سەرگەشتە فەلەك خانى سەدقىڭغە يىغىپدۇر پۇل.

(50 - غەزەل)

شائىر ئۆزىنى ئىشقىدا ئۆلتۈرگۈچىنى كۆمۈش بىلەكلىك، ئوقىيا قاشلىق دەپ تەس - ۋىر قىلىش ئارقىلىق كىشلەر ئالدىدا خۇددى بىر ئوقىيا تارتىپ تۇرغان گۈزەلنى گەۋ - دىلەندۇرىدۇ:

قەتلى ئىشق ئولدۇڭ ئېسە گۇمنام ئاتقان كىم سەنى،
ئول سىيمىن بازۇ كەمان ئەبرۇ ئىكەننى بىلمەدىم.

(65 - غەزەل)

14 - غەزەلدە شائىر ئۆزىنىڭ بىر قىسىم پەلسەپىۋى قاراشلىرىنى ئىپادىلەشتە ناھايىتى ئوچۇق سېلىشتۇرۇش ئۇسۇلىنى قوللانغان. مەسىلەن:

كىشۋەرى ئالەمنى شەلەر ئېل بىلە تەسخىر ئېتەر،
شەھرى دىل ئالماققە دىلبەرنىڭ سىپاھى ئۆزگەدۇر.

(پادىشاھلار دۇنيا مەملىكەتلىرىنى ئادەم كۈچى بىلەن بېسىۋالىدۇ، كۆڭۈل شەھرىنى بېسىۋې - لىش ئۈچۈن دىلبەرنىڭ ئىشلىتىدىغان قوشۇنى باشقا.)

زۇھد ئېلىدىن روزى مەھشەر ئىستەگەي سەۋمۇنەماز،
گۈلشەنى ھۆسنىن تىلەر ئېلنىڭ گۇناھى ئۆزگەدۇر.

(زاھىتلاردىن قىيامەتتە ناماز ۋە روزاڭ قېنى دەپ سورايدۇ، ھۆسن گۈلشىنىنى تىلەيدىغان كىشىلەرنىڭ گۇناھى باشقا.)

زىرىھو قالقان كېرەك ئىسلام بى دىن ئەھلىغە،
ئاشقى جانبازنىڭ ئىستەر سەلاھى ئۆزگەدۇر.

(دىنسىزلارنى ئىسلام دىنىغا كىرگۈزۈش ئۈچۈن تۆمۈر - ساۋۇت ۋە قالقان كېرەك بولغان بولسا، جانباز ئاشىقنىڭ ئىشلىتىدىغان قورالى باشقا.)

شائىر مۇبالىغىدىمۇ كىشىنى ھەيران قالدۇرغۇدەك ماھارەت كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن:

جەھان گەرد ئولدى كۆن غايىب خەلايىق بىر بىرىن كۆرمەس،
يۈزىن كۆن كۆرمەسۈن دەپ تازۇغان جىسمى غۇبارىىدۇر.

(جاھان توپا ـ چاڭغا تولدى، كۈننى كۆرگىلى بولماي قالدى، كىشىلەر بىر ـ بىرىنى كۆرەلـمىگۈدەك بولۇپ كەتتى. بۇ ئۈنىڭ (دىلبەرىنىڭ) يۈزىنى كۈن كۆرۈپ قالمىسۇن دەپ جىسـمىدىن توزۇغان چاڭ ـ توزان.)

جەھانغە شەمئ تولسە چىقماسا كۈن تىيرەلىك كەتمەس،
بۇ رەڭ ئالەمگە ئەي گۇمنام جانان نۇرى تۇتاشىپدۇر.

(كېچىسى پۈتۈن دۇنياغا شام يېقىپ قويغىنىڭدىمۇ يەنىلا قاراڭغۇلۇق كەتمەيدۇ، بۇ نەدىـن كەلگەن يورۇقلۇقكىن دېسەم، ئەي گۇمنام، جانانىڭ نۇرى تارالغان ئەمەسمىكەن؟!)

گۇمنام غەزەللىرىدە خەلق ئادىتىدىكى بەزى ئاددىي ھەرىكەتلەرمۇ گەۋدىلەندۈرۈلـۈپ، ئوبرازلىق ئىپادە قىلىنغان. مەسىلەن سۆيۈنۈپ كۈلگەنلىكىنىڭ قىممەتلىك بىر نەرسە تېپـىۋالغانلىق ياكى ئۆزى ئارزۇ قىلغان بىرەر نەرسىگە ئېرىشكەنلىكىنىڭ ئىپادىسى ئىكەنلىـكى تۆۋەندىكى مىسرالاردا ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈلگەن:

يۈتۈردۈم جانۇ كۆڭلۈم بىگۇمان سېندىن گۇمان ئېتتىم،
سۆيۈنگەندېك تاپىپ گۆۋھەر شەكەرخەندىڭ گۇۋاھىمدۇر.

بىرسىـنى زاڭلىق قىلىش ياكى بىرەر ئىشقا ئىچ ئاغرىتىش، ھەسـرەت چېـكىش قاتارلىـق ئەھۋاللاردا كىشىنىڭ قولىنى چىشلەش ئادىتى شائىرنىڭ بىرمۇنچە غەزەلـلىرىـدە ناھايىـتى ئەپچىللىك بىلەن ئورۇنلۇق ئىشلىتىلگەن. مەسىلەن:

تىشلەپ ئېلىكىنى تەماشا قىلغۇچە رەسۋالىغىم.
زىنەتى ھۈرۈ پەرى ئول ھۆسنى گۈلزارىمغە باق.

(39 ـ غەزەل)

جەھان رەسۋالارىن كۆرسە قولىن تىشلەپ قىلۇر ھەسرەت.
تاپىلماس ئىشق رەسۋاسى ئارا سەردارمەن ياڭلىغ.

(36 ـ غەزەل)

گۇمنام غەزەللىرىدە لىرىك خىتابمۇ خېلى ئۇچرايدۇ. شائىر بۇ ئۇسۇل ئارقىلىق ئوي-پىكرىنى يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا كۈچەيتىدۇ. بىز بۇ ئەھۋالنى كۆپىنچە غەزەلـلەرنىڭ چۈشۈرگىسى سۈپىتىدە غەزەلنىڭ ئاخىرقى بېيىتلىرىدا كۆرىمىز. مەسىلەن:

سەنى گۇمنام ئەگەر ھىجر ئوقى مىڭ پارە قىلۇر،
غەم يېمە، لەئل تۈمەن پارەدۇر ئەرزان ئولماس.

(34 ـ غەزەل)

تولا قان يىغلاما گۇمنام پاتقان كۈن كەبى كۆز يۇم،
جەھاننى تۇتقۇسى قان مېھردېك خۇنبار ئېتىپ بولماس.

(35 ـ غەزەل)

ئول ئېتەك تۇتماق ھەدى ئېرمەس ئىدى گۇمنامنىڭ،
ئىشق زورىدىن يىراقدىن بولسە ھەم سۇندى بىلەك.

(44 ـ غەزەل)

قاچان يېتەرسەن ئاڭا مىڭ ھەۋا بىلەن گۇمنام،
كېيىل ئېمدى بار يوقۇم بىر يولى فىدا قىلايىن.

(73 - غەزەل)

گۇمنام غەزەللىرىدە خەلق ماقال - تەمسىللىرىدىن پايدىلىنىش، بەزى ھەرپ ئويۇنلىرىمۇ ئۇچرايدۇ. مەسىلەن:

«ئايمادىم سىررىمنى ئېلگە ئىشق ئۆزى فاش ئەيلەدى،
ئوت سالىب ماموق ئىچىگە قايدا قالسۇن ياشۇرۇن.»

دېگەن بېيىتتا «پاختىنىڭ ئىچىدە ئوت ساقلىغىلى بولماس» دېگەن ماقالىنىڭ مەزمۇنىدىن پايدىلىنىلغان.

«جىم ئېرمەس ھەرفى جان ئول ئاينىڭ شەكلى جەمالىدۇر،
ئەلف ئېرمەس ئارادا يار قەددىنىڭ مىسالىدۇر.»

دېگەن بېيىتتا «جان» سۆزىدىكى «ج» ھەرپىنى گۈزەلنىڭ جامالىنىڭ شەكلىگە ئوخشاتسا، «ئەلف—ا» ھەرپىنى يارنىڭ تىك تۇرغان قەددىگە ئوخشىتىدۇ.

گۇمنام غەزەللىرىنىڭ تىل ئالاھىدىلىكى

گۇمنام غەزەللىرىنىڭ تىلى باي ۋە خىلمۇ خىل، بىز ئۇنىڭدا تىل كەمبەغەللىكىنى ھېس قىلمايمىز. ئۇنىڭدا تىل چاغاتاي ئەدەبىياتىدا ئادەت بولغىنىدەك، ئەرەب - پارس تىلى سۆزلىرى كەڭ قوللىنىلغان بولسىمۇ، لېكىن جۈملىلەرنىڭ قۇرۇلۇشى يېنىك بولۇپ، كىشىلەرنىڭ چۈشىنىشى ئاسان.

گۇمنام غەزەللىرى دىۋانى بىز يۇقىرىدا ئېيتقاندەك كۆچۈرۈلگەن نۇسخا. ئۇنىڭ قولدىن - قولغا قانچە قېتىم كۆچۈرۈلگەنلىكىمۇ مەلۇم ئەمەس، بەلكى كۆچۈرۈش جەريانىدا تىل ئالاھىدىلىكى جەھەتتىن ئەسلىگە نىسبەتەن بەزى ئۆزگىرىشلەرنىڭ بولغان بولۇشىمۇ مۇمكىن. لېكىن، بۇ دەۋردىكى ئەدەبىياتىمىزدا قوللىنىلغان، ئومۇم ئېتىراپ قىلىپ كېلىۋاتقان تىل قائىدىلىرىگە قارىغاندا، گۇمنام غەزەللىرىنىڭ تىلى ئەينى زامانىدىكى قەشقەر ئۇيغۇرچىسىدۇر. مەسىلەن:

فونېتىكىلىق جەھەتتىن ئالغاندا، چاغاتاي يېزىق ئەدەبىي تىلىدا ئادەت بويىچە ئىككى سوزۇق تاۋۇش ئارىسىدا «غ» غا ئايلىنىدىغان «ق» تاۋۇشى كۆپ ھاللاردا قەشقەر تىلى ئاساسىدا ئۆز پېتى قالدۇرۇلغان:

سانجىق - سانجىقىم، ساغداق - ساغداقىن
ئاشىقلىق - ئاشىقلىقىم، ئاسراماق - ئاسراماقىم
ئۇزۇنلۇق - ئۇزۇنلۇقىنى، شەلىق - شەلىققە ....

بەزى سۆزلەردە قەشقەر تىلىغا خاس بولغان فونېتىكىلىق ھادىسە سوزۇق تاۋۇشلار بىلەن باشلانغان سۆزلەرنىڭ ئالدىغا بىر «ھ» تاۋۇشىنى كۆپەيتىش ھادىسىسى ھەم ئۇچراپ قالىدۇ:

هۇركۈتۈپ ئەقلىم قۇشى ......

گىراماتىكىلىق جەھەتتىن ئالغاندا، ئومۇمەن غەربىي تۈركىي تىللار ئۈچۈن ئالاھىدە-لىك ھېسابلىنىدىغان، پېئىلنىڭ كەلگۈسى زامان بىرىنچى شەخس بىرلىك قوشۇمچىسى «م، ئەم، ئام» ۋە «ن» لەر (مەسىلەن: قىلىمام، ئىستەمەم، بىلمەم، ئىستەرەم، ئالىمان، ئېرمەن، تىلەمەن) گۇمنام غەزەللىرىدە ناھايىتى ئاز ئورۇنلاردا ۋەزن ۋە قاپىيە ئېتىبارى-دىن قوللىنىلغانلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئومۇمەن «مەن» قوشۇمچىسى (قىلماسمەن، بىلە-مەسمەن، ئالماسمەن، ئىستەيمەن) قوللىنىلغان. شۇنىڭدەك يۇمىلىش كېلىش ئۈچۈن ساناق-لىق سۆزلەردە «ئە» (كۆزۈمە، كۆڭلۈمە، باشىمە، بوينۇمە، جانىمە، جىسمىمە، دامىمە) قول-لىنىلغاندىن باشقا، ئومۇمەن «قا، غا، كە، گە، ئە»قوللىنىلغان.

بۇلاردىن باشقا قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىكى تەكىت قوشۇمچىسى «ئوق» بىلەن قەشقەر تىلىغا خاس كىچىكلىتىش قوشۇمچىسى «ئەك» مۇ بەزى جايلاردا قوللىنىلغان:

«بۇ ئىشرەت جاي ئۆزە يالغۇز سېنى ئوق ئەي گۈلئۇزارىم بول»

«غىزاڭ ئۈچۈن خۇش ئەتتىڭ بۇ كۆڭۈلنى دىلبەرەكىم»

لېكسىكا جەھەتتىن ئالغاندا، قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا قوللىنىلغان «ئېسىز - ئىست، ئەپسۇس، ئۇيات»، «تەگرە - ئەتراپ، چۆرە»، «ئاسىغ - پايدا، مەنپەئەت» قاتارلىق سۆزلەر، قەشقەر ئەتراپىدا قوللىنىلىدىغان «ئۆشنى، ئولپاق» قاتارلىق سۆزلەرمۇ ئۇچرايدۇ.

شائىر ئەرەب - پارس تىلى سۆزلىرى بىلەن ئۇيغۇر تىلى سۆزلىرىنى كۆپلىگەن ئورۇن-لاردا بەدىئىي ۋاستە سۈپىتىدە تەڭ قوللانغان. مەسىلەن:

ھەر كۆكۈل مۇرغى ئۈچۈن زۇلفۇڭ پەرىشان ئەيلەبان،
ھۇركۈتۈپ ئەقلىم قۇشىن قىلغان پەرىشان سېنمۇ سېن.

(«كۆكۈل» بىلەن «ئەقىل»، «مۇرغ» بىلەن «قۇش» يۆتكەپ قوللىنىلغان.)

ئاسمان يەر بولدى ئىشقىڭ بىرلە يەردۇر ئاسمان،
ئۆزگەلەرنىڭ بۇ سىفەت ئەرزۇ سەماسى بارمىكىن.

(«ئاسمان» بىلەن «سەما»، «ئەرز» بىلەن «يەر» يۆتكەپ قوللىنىلغان)

ئاخىرقى سۆز

ئەگەر بىز 18 - ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىنى گۇمنامنىڭ ئەدەبىي پائالىيەت ئېلىپ بارغان دەۋرى دەپ قوبۇل قىلساق، بۇ دەۋر قەشقەردە خوجا ئەۋلادلىرىنىڭ قالايمىقانچى-لىقلىرى داۋام قىلىۋاتقان، ھاكىم تەبىقىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مەنپەئەت كۈرىشى خەلقنىڭ بېشىغا ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز ئېغىر ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرگەن. خەلق خانىۋەيران بولغان. جەمئىيەت زور بوران - چاپقۇنغا ئۇچراپ تۇرغان دەۋر ئىدى. شائىرنىڭ غەزەللىرىدە ئىشق-مۇھەببەت تېمىسى ئاستىدا ئىنسانىي ئەخلاقتا دائىر پىكىرلەر بايان قىلىنىش بىلەن بىللە دىنىي شەخسىي مەنپەئەتلىرى ئۈچۈن ۋاستە قىلىۋالغان زاھىتلارغا قاتتىق نەپرەت ئوقۇل-غان ۋە ئۇلار قاتتىق تەنقىد قامچىسى ئاستىغا ئېلىنغاندىن باشقا، شۇ دەۋردىكى جەمئىيەت ئەھۋالى، تۈرلۈك ئىجتىمائىي ھادىسىلەر توغرىسىدا بايان يوق. گەرچە شائىرنى مۇنداق

ئىچىر كۆڭۈللەردە كەڭ ئەمگەكچى خەلق بىلەن بىللە بولغان، دەپ پەرەز قىلىشقا مۇمكىن بولسىمۇ، ئۇنىڭ بۇ دىۋانى غەزەللەردىن تۈزۈلگەن بولغاچقا، كەڭ ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنىڭ بايانىغا دائىر تەلەپ قويۇش ئارتۇقچە بولسا كېرەك.

بىر قىسىم غەزەللەرنىڭ مەزمۇنىدىن قارىغاندا، شائىردا ئۇ دەۋرلەردە ئۇتتۇرا ئاسىيا ۋە جۇملىدىن قەشقەردە ئەۋج ئالغان تەسەۋۋۇپچىلىقنىڭ تەسىرى، بارلىقىنى قىياس قىلغىلى بولىدۇ. لېكىن بۇ ئەھۋالنىمۇ توغرا چۈشىنىشكە بولىدۇ. يەنى گۇمنام غەزەللىرىدە تەسەۋۋۇپچىلىقنىڭ پەند - نەسىھەتلىرى ھاياتقا قارىتا ئۈمىدسىزلىك، ئۆلۈمدىن زارلىنىش، ئاخىرەتنىلا كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، بۇ دۇنيانى يادىدىن چىقىرىش قاتارلىق مەزمۇنلار ئاساسىي سالماقنى ئىگىلىمەيدۇ. شۇڭا بۇ ئەھۋال ئۇنىڭ غەزەللىرىنىڭ ئىجابىي رولىغا تەسىر يەتكۈزمەيدۇ، دەپ قاراشقا بولىدۇ.

شائىرنىڭ باشقا ئەسەرلىرى قولىمىزدا بولمىغان شارائىتتا ئۇنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى توغرىسىدا يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ پىكىر يۈرگۈزۈشكە ئاجىزمىز.

شۇنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە بولىدۇكى، تىل ۋە بەدىئىي ماھارىتى مۇنچە ئۈستۈن بولغان شائىرنىڭ مۇندىن باشقا يازغان ئەسەرلىرى بولۇشىمۇ مۇمكىن. گۇمنام ئەسەرلىرى توغرىسىدا ئىزدىنىش، تەتقىق قىلىش ۋە ئۇنىڭغا ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىدا مۇۋاپىق ئورۇن بېرىش ئالدىمىزدا تۇرغان مەسىلىلەرنىڭ بىرى.

گۇمنامنىڭ قولىمىزدىكى بۇ غەزەللىرى ئۆزىنىڭ بەدىئىي قىممىتى بىلەن بىزگە ئىسمى نامەلۇم بولغان شائىردىن قېپقالغان «گۇمنام» دېگەن تەخەللۇسنىڭ مۇندىن كېيىن گۇم بولماسلىقى (يوقاپ كەتمەسلىكى) ئۈچۈن قويۇلغان مەڭگۈتاش ھېسابلىنىدۇ.

گۇمنام غەزەللىرى ئۆزىنىڭ مەزمۇن ۋە بەدىئىلىك جەھەتتىكى ئەھمىيىتى بىلەن، كىتابخانلارنى ئۆزىگە تارتىدىغان جازىبىلىك كۈچى بىلەن خەلقىمىز ئىچىدە ئالقىشقا سازاۋەردۇر. شائىرنىڭ:

«غەم يېمە لەئل تۇمەن پارەدۇر ئەرزان ئولماس» دېگىنىدەك، گەرچە ئۇ ئاز، كىچىك بولسىمۇ، ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتى خەزىنىسىدىكى قىممەت باھالىق دۇردانە ھېسابلىنىدۇ.

☆ بۇ 1983 - يىلى ئۆتكۈزۈلگەن «ئاز سانلىق مىللەتلەر كىلاسسىك ئەدەبىياتى مۇھاكىمە يىغىنى» غا سۇنۇلغان ماقالە ئىدى. بۇ قېتىم بىر قۇر تۈزىتىلدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئوتتۇرا ئەسىر جاھالىتىگە ئوقۇلغان شىكايەتنامە

«كۇللىيات مەسنەۋى خەراباتى» توغرىسىدا

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن

1

فېئودالىزم ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ ئوتتۇرا ۋە كېيىنكى باسقۇچلىرىدا ئۆزىنىڭ جاھالەت ۋە نادانلىقىنى بىرلەشتۈرگەن ئەپت-بەشىرىسىنى تېخىمۇ ئاشكارىلىدى. شەرقنىڭ تەرەققىپەرۋەر كىشىلىرى، ئەڭ ئالدى بىلەن شەرقتىكى مەدەنىيەت ئويغىنىشىنىڭ نامايەندىلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ۋارىسلىرى ئىنسانپەرۋەرلىك قاراشلىرى، تەشەببۇسلىرى بىلەن گاھى ئۇچۇق-ئاشكارا دەھرىلىك نەرىلىرىنى، گاھى يوشۇرۇن سوفىزملىق شېئىرىي مىسرالىرى بىلەن ئۆزىنىڭ كۈرەشلىرىنى داۋام قىلدۇرۇپ كەلدى.

ئىسلام شەرقىدە ئېلىپ بېرىلغان فېئوداللىق جاھالەتكە قارشى مەنىۋى كۈرەش ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە ئېلىمىزنىڭ شىنجاڭ رايونىدا ئەبۇ نەسىر فارابى، ئىبىن سىنا، ئەبۇ رەيھان بىرۇنى، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، ئەھمەد يۈكنەكى، ئەلىشىر نەۋائى، بابا رەھىم مەشرەپ، مۇھەممەد سىدىق زەلىلى، جۈملىدىن مۇھەممەد بىننى ئابدۇللا خەراباتى قاتارلىق مۇتەپەككۇرلارنى مەيدانغا كەلتۈردى.

مۇھەممەد بىننى خەراباتى ئاقسۇنىڭ چوغتال كەنتىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ يەكەن خانلىقىنىڭ ئابدۇللاخان (1628 — 1668)، يولۋاس سۇلتان (1668—1670)، ئىسمائىل خان (1670—1678)دىن ئىبارەت ئاخىرقى خانلىرى زامانىدا 40 يىل ياشىدى. قەشقەر ۋە بۇخارا مەدرىسلىرىدە شەرق كىلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ نادىر ئۈلگىلىرى ۋە ئەينى زامان ئىلىم-پەننىڭ دۇردانىلىرىنى پىششىق ئۆگەندى. ئۇ 40 ياشقا تولغان يىلى—1678-يىلى جۇڭغارخانى غالدان باشلىغان قوشۇن ھىدايىتۇللا ئاپپاق غوجىنىڭ تەلىپىنى باھانە قىلىپ يەكەن خانلىقىنى باھانە مۇنقەرز قىلىپ، ئىسمائىل خان ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىنى ئىلىغا ئېلىپ كەتتى. خەراباتى ئاپپاق غوجا (1694-يىلى ئۆلگەن) ۋە ئۇنىڭ ۋارىسلىرى ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن پاجىئەلىك يىللاردا يەنە 52 يىل ئۆمۈر كۆرۈپ، 92 يېشىدا ھاياتتىن كۆز يۇمدى.

خەراباتى ياشىغان دەۋردە يەكەن خانلىقى ئورىدا ئىچىدىكى نىزالار تەخت ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلغان قانلىق جەڭلەر، سوپىچىلىقنىڭ ھاكىمىيەتكە بىۋاسىتە قول سېلىشى، «ئاق تاغلىق»، «قارا تاغلىق» سىياسىي مەزھىپىنىڭ ئاشكارا غەلىيان كۆتۈرۈشى، جۇڭغار-ئاقسۇڭەكلىرىنىڭ تۇرۇپان-چالىش (قاراشەھەر) ئەتراپىدىكى تەھدىتىگە دۇچ كەلگەنىدى. ئابدۇل-

لاخان گەرچە ئۇبۇل مۇھەممەد خان باشچىلىقىدا قوۋۇلدىن بايغىچە بولغان كەڭ لىنىيىدە جۇڭغارلاردىن مۇداپىئە كۆرۈش، رۇستەم سۇلتان بەگ باشچىلىقىدىكى ئۆزبېكلەرنىڭ قەشقەر-يەكەنگە باستۇرۇپ كىرىشىگە زەربە بېرىپ چېكىندۇرۇش ۋە چىڭ سۇلالىسى بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى تىكلەش (1665-يىلى) جەھەتلەردە زور جاسارەت كۆرسەتكەن بولسىمۇ، دۆلەت ئىشلىرىدا غايەت زور خاتالىقلارغا يول قويدى. ئۇ يەھيا خوجىغا مۇرىت بولۇپ، پىكىردە قاتتىق گۇمانخورلۇق يولىنى تۇتتى. ھەر خىل پىتنە-ئىغۋالارغا ئىشىنىپ يارامىلىق خادىملارنى چەتكە قاقتى. ئىسمائىل خان دەۋرىگە يەتكەندە ھىدايىتۇللا ئاپپاق غوجىنىڭ قوزغىغان دىنىي-سىياسىي پىتنىسى يىغىشتۇرۇۋالغىلى بولمايدىغان دەرىجىگە يەتكەنىدى. تاشقى جەھەتتە ئۇلۇغ موغۇل خانلىقى ھالاكەت گىردابىغا يېقىنلاپ قالغانىدى. چار پادىشاھلىقىنىڭ تەسىرى ئوتتۇرا ئاسىياغا بارغانچە ئىچكىرىلەپ بارماقتا ئىدى. ئاپپاق غوجا ۋە ئۇنىڭ ۋارىسلىرى دەۋرىدە ئەھۋال تېخىمۇ پاجىئەلىك تۈس ئېلىشقا باشلىدى. بۇ دەۋردە غالدان (1694-يىلى ئۆلگەن)، چىۋاڭ ئالبودان (1698—1727)، غالدان سەرىن (1728—1745) قاتارلىقلار ئۇيغۇر خەلقىدىن كۆپلەپ سېلىق ئېلىپ تۇرغانىنىڭ سىرتىدا، يەرلىك ھۆكۈمران تەبىقە خەلقنىڭ قان-تەرىنى شوراپ، ھال-ماجالىنى قويمىدى. تۈرلۈك دىنىي تۈسكە كىرىۋالغان موللا-ئىشانلارمۇ بۇ جەھەتتە ئۆز خوجىلىرىدىن قېلىشمىغانىدى.

مانا مۇشۇ مۇدھىش زامان ۋە پاجىئەلىك ماكان مۇھەممەد سىدىق زەلىلى بىلەن بابا رەھىم مەشرەپنىڭ يالقۇنلۇق ئىسيانكار مىسرالىرىنى ياراتتى. مانا مۇشۇ جاھالەتلىك جاھان ۋە زۇلمەتلىك دەۋران خاراباتىنىڭ قاباھەت دېۋىلىرىگە قارشى نەپرەت-شىكايەت بىلەن تولغان ئىجتىمائىي-سىياسىي تېمىدىكى قەيسەر ئەسىرى «كۇللىيات مەسنەۋى خاراباتى»نى رويابقا چىقاردى.

2

«كۇللىيات مەسنەۋى خاراباتى» بەھرى رەمەل (مۇسەددەسى مەھزۇپ) ۋەزنىدە يېزىلغان كۇللىيات بولۇپ، 112 ئىجتىمائىي، سىياسىي، ئەخلاقىي تېماتىكا بويىچە 1300 نەچچە مىسرادىن تەشكىل تاپقان. «كۇللىيات مەسنەۋى خاراباتى» ھىجرىينىڭ 1146-يىلى (1726-يىلى)، مۇتەپەككۇر شائىرنىڭ 88 ياشقا كىرگەن چېغىدا ئاياغلاشقان. بۇ ھەقتە ئەسەردە مۇنداق ئۇچۇر قىلىنغان:

«نې ھېساب ئەيلەدىم تارىخقە،
مىڭ ۋە يۈز يانە قىرىق ئالتىغە.»

«كۇللىيات مەسنەۋى خاراباتى»نىڭ مۇشۇ ئەسەرنىڭ بېشىدا (1907-يىلى) موللا مىر مەخدۇم بىننى شاھ يۇنۇس ئىسىملىك كىشىنىڭ خىراجىتى بىلەن تاشكەنت «ئارىپجانوپ مەتبەئەسى»دە بېسىلغان نۇسخىسى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى كۇتۇپخانىسىدا ساقلانماقتا.①

① ئۇنىڭ تاللانغان پارچىلىرى «بۇلاق» مەجمۇئەسىنىڭ 1981-يىللىق 2-سانى بىلەن 1982-يىللىق 1-سانىغا بېسىلدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

«كۇللىيات مەسنەۋى خەراباتى» ئەينى زاماندىكى فاششاق فېئودالىزم جاھالىتى مۇھىتىدا ياخشىلىق، ھالاللىق، ئىنسانپەرۋەرلىك ۋە ئۇنىڭغا ئاساس سالىدىغان ئادالەت، ئىلىم - پەن ۋە ئاقىل - دانا ئىدىيە تۇغىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ۋە قورال قىلىپ، زالىملىق، قاباھەتلىك، ھارامخورلۇق ۋە ئۇنىڭ ھۆكۈمران تەبىقىلەر، سوپى - زاھىدلار، مال - مۈلۈكپەرەس، ھەشەم ئابروييپەرەس باي - بەگلەردىن ئىبارەت ھامىلىرىغا قارشى شىكايەت قىلىدۇ. ئەسەر ئۆزىنىڭ ئاساسىي ئىجتىمائىي ماۋزۇلىرىدا روشەن ئىدىيەۋى قاراش ۋە كۈچلۈك مۇھەببەت - نەپرەت قارشى بىلەن تولغان.

خەراباتى بىر ئىسمى جىسمىغا لايىق ئىسلام ئۇلۇماسى سۈپىتىدە ياخشىلىقنى ئۇلۇغلاپ، يامانلىقنى ۋە ئۇنىڭ ھەر خىل تۈرلىرىنى قاتتىق سۆكىدۇ، ئۇ مۇنداق يازغان:

«ئەي، قاياشىم ئىستەسەڭ بولماق ئەمان،
ياخشىلىق بىسيارى قىل خەلقى جەھان.
بولسا كىمنىڭ ئادەتى جۇدى كەرەم،
ئول خەلق ئىچىندە بولغاي مۇھتەرەم.»
«ھەم سەۋاب ئەيلەر كىشى، ھەم مەئرىفەت،
نە ئىكىلسە ئۇنى ئۇرغاي ئاقىبەت.»
«كىمكى تىغلى بىرلە دائىم ئويناشۇر،
ئول كىشىنى ئاقىبەت رەسۋا قىلۇر.»

شائىر بۇ يەردە ياخشىلىق ۋە يامانلىقنى سەۋەب — ئۈرۈق ئورنىدا، ئۇنىڭ نەتىجىسىنى ئاقىۋەت — ھوسۇل سىيلىشتۇرمىسى ئارقىلىق ئالىدۇ. ئۇ ئىككى خىل سەۋەبنىڭ ئىككى خىل ئاقىۋىتىنى مۇنداق روشەنلەشتۇرگەن:

«بەدنىيەت بىرلە ئەگەر ساچساڭ ئۇرۇق،
بولماغاي ھەرگىز ھوسۇل، قالغۇسى قۇرۇق.»
«خەلق ئارا ھەركىمكى سەركەشلىك قىلۇر،
راھەت ھەم ئىززەت ئىشىكىن باغلاتۇر.»
«نەفسى ئەمردىن قىلمىغان مەردان بولۇر،
ئاخىرى خەلق ئىچرە ئول سۇلتان بولۇر.»
«ھەر كىشىدە بىر دەرەم بولسە ھەرام،
قالغۇسى مەقسۇدى ئانىڭ ناتەمام.»
«نەفسى بىر ئىتتۇركى سەمرىتمە ئۇنى،
ئول سىمىز بولسا ئالىپ ئۇرغاي سىنى.»

شائىر ئۆز زامانىسىدا ئۆز نەپسىگە چوغ تارتىپ پەيدا بولۇۋاتقان ئىجتىمائىي چىرىكلىكلەرنى. خەلقنى — مىللەتنى ھالاك قىلىدىغان ئاپەت دەرىجىسىگە كۆتۈرۈپ:

«مەقسەدى خەلق ئىچرە تاپماق ئىززەتى،
شۇل زەمان بەرباد كەتكەي مىللەتى.»

دەپ سۆكىدۇ. ئۇ تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ مۇنداق نەپسانىيەتچىلىكنى ئىنسان قېلىپىدىن

چەققانلىق، ھەقىقىي ئىنسانلىق قەدر - قىممىتىنى ئەلا بىلىدىغان كىشى مۇنداق نەپسانىيەت - چىلىككە قارشى كەسكىن كۈرەش قىلىشى لازىم، دەپ خىتاب قىلىدۇ:

«نەفسىدىن بولماق خەلاس ئاسان ئەمەس،
نەفسىدىن بولماي خەلاس ئىنسان ئەمەس.»
«نەفسنىڭ زىنداندە قىلغىن ئىشىنى تېز،
ئىككى ئالەم ئىچرە بولغايسەن ئەزىز.»

شائىر ئەينى زاماندىكى ھاكىمىيەت تالىشىش ئۇرۇشلىرىنىڭ ھەققانىيەتسىز نەپسانى مەقسەتلەر ئۈچۈن قىلىنىۋاتقانلىقىنى ئېچىپ تاشلاپ:

«قىلماغىل بۇ يولدا نەفسىڭنى رەفىق،
بولما ھەرگىز نەفسى بىرلە مۇتتەفىق.
تۈن ۋە كۈن نەفسىڭ بىلە قىلغىل ئۇرۇش،
راست قىل ئەسبابى جەڭ، ئاندىن ئۇرۇش.»

دەپ يازىدۇ. شائىر ھەققانى مەقسەتلەر ئۈچۈن ھەقىقىي جەڭ مەيدانىدا ئۇرۇش ئېلىپ بېرىشقا ئېتىراز بىلدۈرمىگەن.

خەراباتى ياخشىلىق كاتېگورىيىسىنى ئادالەت كاتېگورىيىسى بىلەن بىرلەشتۈرىدۇ. ئۇ ئادالەت ھەققىدە سۆزلىگەندە توغرىدىن - توغرا ئادىل پادىشاھ ۋە زالىم پادىشاھ ئۈستىدە گەپ ئاچىدۇ. ئۇ خەلقنىڭ ھامىيسى سۈپىتىدە زۇلمەت ھەققىدە ئەرز - شىكايەت قىلىپ مۇنداق يازىدۇ:

«ئەي مەلەك سورغىل رەئىيەت ھالىنى،
ئىنسى، ئۇلفەت بىرلە پەرھەم دادىنى.»
شائىر ئادالەت ۋە زۇلۇم ھەققىدە توختىلىپ:
«زۇلمنى كۆپ قىلسا دەۋلەتتىن بوشار،
بىئەجر كۆپ كۆلسە غەيرەتدىن بوشار.
....
شاھى ئادىل شەھرىغە نېئمەت ياغۇر،
شاھى زالىم شەھرىغە لەئنەت ياغۇر.»

دەپ يازىدۇ. بۇ جۈملىلەر مەمۇت جاراسىنىڭ:

«فۇتۇر بارغاي شەھىنشەھ دەۋلەتىغە،
ئەگەر قىلسا ئۇلۇسقا زۇلمى بىداد.
رەئىيەت بىخ ئېرۇر سۇلتان شەجەركىم،
شەجەر بىخسىز ئىسە ئىلتەر ئۇنى باد.»

دېگەن مىسرالىرىغا نېمىدېگەن مەزمۇنداش - ھە! يەكەن خانلىقىنىڭ ئاخىرقى دەۋرى بىلەن خوجىلار دەۋرى نەزەردە تۇتۇلغان بۇ مىسرالار ئەينى زامان فېئودال جاھالىتىنىڭ ئەھەلىنى يېرىكچە قارىلىغانىدى.

www.uyghurkitap.com

3

خەراباتى ئادالەت كاتېگورىيىسىنى ئىلىم، مائارىپ بىلەن بىرلەشتۈرۈپ قارىغان. ئۇ ئۆز قاراشلىرىنى مۇنداق شېئىردىي جۈملىلەر بىلەن ئىپادىلىگەن:

«جىسمى ئادەم خۇددى بىر دىۋاردۇر،
مەئرىپەت دىۋار ئارا گۈلزاردۇر.»
«تالىبا، جىسمىڭنى ئاباد ئەيلەمە،
مەئرىپەت گەنجىنى بەرباد ئەيلەمە.»
«ئەي ئوغۇل ئۆلمەسنى قىلساڭ ئىختىيار،
مەئرىپەت ئىلمىنى قىلغىل ئىختىيار.»
«كىمدە بولسا مەئرىپەت ئالىم بولۇر،
مەئرىپەتسىزلەر بىلىڭ زالىم بولۇر»
«مەئرىپەت گوياكى ئول ئابىھەيات،
ئىچسەكىم تاپقايكى ئۆلمەكتىن نەجات.»
«ئەيىب ئەمەستۇر نەچچە بولسا گاچا تىل،
ئىلمىسىزلىك ئەيىبى دىلدۇر، ئەيىبى دىل.»

شائىر ئىلىم ئەھلى خاراب قىلىنغان، شائىرنىڭ گۈزەل مىسرالىرى بىلەن ئېيتقاندا:

«ئەي بۇرادەر گەنج ۋەيران ئىچرەدۇر،
مەئرىپەت ئىلمى بۇ ئۇريان ئىچرەدۇر.»

دېگەندەك مۇھىتتا، ئىلىم ئەھلىنى كۆكلەرگە كۆتۈرىدۇ. ئۇنىڭ:

«كىمكى كۆرسە ئەھلى ئالىمنى ھەقىر،
ئول كىشىنىڭ بىگۇمان ئۆمرى كەمىر.»
«گەر كىشى ئالىم كىشىنى شاد ئېتەر،
بىر ئۆمۈر ئۆز قەلبىنى ئازاد ئېتەر.»
«ھەردىيارنىڭ چىراغىدۇر ئالىمى،
ھەر قارا تۈننىڭكى ماھى ئالىمى.»
....
«ھېچكىمى بۇ يولدا سەنئەتسىز ئەمەس،
كىمدە سەنئەت بولمىسا ئادەم ئەمەس.
خەلق ئارا ھەركىمكى سەنئەتلىكدۇرۇر،
ھەر كىشى ئالدىدا ئىززەتلىكدۇرۇر.
مەئرىپەتلىك ئادىمى خەيرۇلبەشەر،
مەئرىپەتسىز ئادىمى ئىتتىن بەتەر.
مەئرىپەت ئىلمىگە گەر قىلساڭ خىيال،
ئول بۇ يولدا دائىمى رىزقى ھەلال.»

دېگەن مىسرالىرى ئىلىمنىڭ خەلق بىلەن، ۋەتەن بىلەن، ئادالەت بىلەن

ئىستىقبال بىلەن، ئىنسانىيەتنىڭ ھەقىقىي ئىززەت-ئىتىبارى بىلەن قانچىلىك ماھىيەتلىك مۇناسىۋەتتە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىشكە بېغىشلانغان.

خەراباتى ئىلىم مەسىلىسىدە توختالغاندا ئەمەلىيەت ھەققىدىمۇ توختالغان. ئۇ:

«ئىككى قىسمى ئادىمى ھۇرمەتتەدۇر،
مۇندىن ئۆزگە بارچەسى ھەسرەتتەدۇر.
ئىستەسە ئىلىم، ئاڭا ھەم قىلسا ئەمەل،
كۆڭلىگە ئىككى جەھان قىلماس خەلەل.»

دەپ يازىدۇ. خەراباتى يالغاندىن ئىلىم نىقابىغا ئورۇنىۋېلىپ، ھە دېسىلا لاپ ئۇرۇپ، پەتىۋا ئويدۇرۇپ، خەلقنىڭ كۆزىنى بوياپ، ئىلىمنى شوراپ كۈن ئۆتكۈزىدىغانلارنى «پەتىۋا سېتىپ دۇنيا مېلىنى يىغقۇچىلار»، «يېرۇق چىقارمايدىغان چىراغلار» دەپ كىنايە ئاستىغا ئالىدۇ. ئۇ:

«ئىلمى بولسا ھەم ئەدەل ئاقىل دۇرۇر،
بىلمىسە مەئىننى لايەئقەل دۇرۇر.»

دەپ يازىدۇ.

خەراباتى ئىلىم-پەن مەسىلىلىرى بويىچە نەزەرىيىۋى تەپەككۇرنىڭ غايەت زور ئەھمىيىتىنى، نەزەرىيىۋى تەپەككۇرنىڭ نامايەندىلىرى بولغان دانالارنىڭ ئىجتىمائىي ھاياتتىكى رولىنى ئەڭ قىزغىن تىلغا ئالغان. ئۇ مۇنداق يازغان:

«ئەي ئوغۇل بۇ يولغا بىر رەھبەر كېرەك.
ئىلكىدە بىر شەمئى پۇر ئەنۋار كېرەك.
قىلما پىرسىز ئابۇ ھىرۋاندىن خىيال،
پىرسىز ئول سۇنى تاپماقلىق مەھال.»

شائىر ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىننىڭ ئابىھايات، ئابىھىرۋان ئۈچۈن ئارىستوتېلنى ئۇستاز تۇتقانلىقىدىن بىشارەت بەرگەندىن كېيىن، دەھرىلىكنىڭ بەدكەردەسى بىلەن ئوتتا كۆيدۈرۈلگەن ئەزەربەيجانلىق گۇمانىست — مۇتەپەككۇر شەمسى تەبرىزىنى تىلغا ئېلىپ ئۆتىدۇ. ئۇ دانا مۇتەپەككۇرلارنى پۈتكۈل يەر يۈزىنىڭ مەشئىلى، نىجادىيەت چەشمىسى دەپ ئۇلۇغلاپ مۇنداق يازىدۇ:

«ئەھلى دانا مەشئەلى رۇيى زەمىن،
كىمدە مەشئەل بولسا تۇن خەۋفدىن ئەمىن.»
«ئەي بۇرادەر بولما داناسىز بۇگۈن،
بولماغىل ھەرگىزمۇ مەشئەلسىز بۇگۈن.»
«گەر كىشىنىڭ ئۆمرى بىدانا ئۆتەر،
ئول كىشىنىڭ چەشمى نابىنا ئۆتەر.»
«بولسا گەر ھەركىمكى دانادىن يىراق،
بولغاي ئول ھېچ شەكسىزكى نۇسرەتتىن يىراق.»
«تەبلىدۇر ئالەمدە داناسىز كىشى،
تاپماغاي رەۋنەق ئۇنىڭ ھەممە ئىشى.»

«ئەي خەراباتى فەراسەت ئەيلەگىل،
دانالار ھۆرمەتىن ئادەت ئەيلەگىل.»

4

خەراباتى ئۆز دەۋرىنىڭ كۆرۈنگەن تەرەققىپەرۋەر گۇمانىستى سۈپىتىدە كىشىلەردىكى ھەر خىل ئىدىيىۋى-ئەخلاقىي خاراكتېر مەسىلىسىگە يېقىنلاشقان. ئۇ بۇنى «ئادەمشۇناسلىق» دەپ ئاتىغانىدى. سىياسىي ئىلىم، پسىخولوگىيە، ئەخلاق ئىلمى ۋە ئەدەبىياتشۇناسلىق ئۈچۈن مەركىزىي تېما بولغان بۇ مەسىلىنىڭ نەقەدەر مۇھىملىقىنى ئۇ مۇنداق تەكىتلىگەن:

«خەلقنىڭ ھالىنى بىل ئەي ئادەمشۇناس،
بۇ قەدەردۇر بىگۇمان قىلغىل قىياس.»

«كۇللىيات مەسنەۋى خەراباتى»دا زامان بۇزۇقچىلىقى خۇددى «قۇتادغۇ بىلىك» ۋە «ھىببەتۇل ھەقايىق» داستانلىرىنىڭ ئاخىرقى سەھىپىلىرىدىكىدەك قاتتىق ئېچىنىش بىلەن پاش قىلىنغان. شائىر بۇ ھەقتە مۇنداق نالە قىلىدۇ:

«ئەي بۇرادەر بۇ جەھان زىندان ساڭا،
بولماغىل زىنھار شاد خەندان ئاڭا.
ھەممەسى بىر-بىرىنىڭ قەستىدەدۇر،
تىغ زەھەر ئالۇد ھەم دەستىدەدۇر.»
«ئەي دەرىغا ھەممە غەفلەت ئىچرەدۇر،
دائىما كۇفرى زەلالە، ئىچرەدۇر.»

دېگەن شېئىرى بىلەن ئۆزىگە خارلانغۇچى دېگەن تەخەللۇس قويغان مۇھەممەد سىدىق زەلىلىنىڭ:

«بۇ پىشە سەرھەددە ھەر تەرەپ يۈزشىر-ئەجدەرھا،
خەلايىقنىڭ كۆزىدە پەردەئى غەفلەت، ئەيان بولماس.»①

دېگەن شېئىرى نىمىدېگەن بىردەك بولغان-ھە!

خەراباتى كۆپ سۆزلەشنىڭ مەنىسىزلىكى، ھەسەتخورلۇق، چېقىمچىلىق، پىتنە-غەيۋەتخورلۇقنىڭ پۈتۈن ئەلگە كەلتۈرىدىغان بالايى-ئاقىۋەتلىرىدىن زىر-زىر تىترەپ مۇنداق خىتاب قىلغان:

«بىنەزەردۇر ھەر كىشى كۆپ سۆزلەسە،
مەئنىسى يوق سۆزنى ھەركىم كۆپ دېسە.
قايسى ئەلدە گەپ تولادۇر بەركە ئاز،
قايسى ئەلدە ئىش تولادۇر بەركە ساز.»
«فىتنە قىلماق خۇنى ناھەقتىن يامان،
فىتنەچى قالماس جەھەننەمدىن ئامان.
خۇنى ناھەق فىتنىدىن پەيدا بولۇر،

① خەلقنىڭ كۆزىدە غەپلەت پەردىسى تۇرغاچقا ئەتراپىدىكى يىرگىنچلىكلەرنى روشەن كۆرەلمەيۋاتىدۇ.

فىتنىدىن ئالەمدە كۆپ غەۋغا بولۇر.
....
ئۇشبۇئالەم فىتنىدىن بولغاي خەراب،
فىتنىدىن كۆپرەك كىشى كۆرگەي ئەزاب.»
«ھەر كىشىكىم بولمىسا ئەخلاقى زەر،
بۇ جەھاندىن نامۇ نىشانىسىز كېتەر.»

بۇ مىسرالار ئۇن يىللىق پاراكەندىچىلىك دەۋردە ئەسەبى ھالەتكە يەتكەن چوڭ سۆزلەش، يالغان سۆزلەش، مەنىسىز سۆزلەش بىلەن پىتنە-ئاداۋەت قالدۇقلىرىنى داۋاملىق تازىلاشتا ھېلىمۇ ئەمەلىي تەربىيەۋى ئەھمىيەتكە ئىگە.

5

خەراباتى ئۆزىنىڭ «كۇللىيات» ناملىق ئەسىرى ئارقىلىق بىزگە قىممەتلىك مەنىۋى مىراس قالدۇرۇپ كەتتى. ئۇ مۇتەپەككۇر ئالىم سۈپىتىدە ئىنسانپەرۋەر، مەرىپەتپەرۋەر ئىدى. ئۇ شائىر سۈپىتىدە رېئالىست ئىدى. ئۇ ئەينى زامانىدىكى يالغان ئاشىق—سوپى ئىشانلارنى قاتتىق مەسخىرە قىلىپ:

«ئاشىق ئولدۇر چېھرەسى بەرگى خەزان،
بولماغاي بىر سائەتى غەمدىن ئەمان.»

دەپ يازغاندى. ئۇ:

«چىقمىسام ھەرگىز ئۇشۇل مەيخانەدىن،
بولمىسا ئىلكىم جۇدا پەيمانەدىن.
قوي لەبا-لەب ساقىيا جامىم غەمە،
رىندلار بەزمىدە قىلغىل مەردەمى.»

دەپ يازغان. مۇتەپەككۇر ۋە سەنئەتچى ئۈچۈن ھەرقايسى كونكرېت، رېئال تارىخىي دەۋردە ئالەمشۇمۇل تارىخىي پىكىر قىلىشتىنمۇ ماھىيەتلىك، قىممەتلىك ھېچنەرسە يوق.

خەراباتىنىڭ تەرەققىيپەرۋەر ئىجتىمائىي قاراشلىرى فارابىدىن باشلانغان، يۇسۇپ خاس ھاجىب ۋە نەۋائى ئەسەرلىرىدە ئۆزىنىڭ يارقىن شېئىرىي شەكلىنى گەۋدىلەندۈرگەن ئالەمشۇمۇل ئىلغار پىكىر ئېقىمىنىڭ داۋامى سۈپىتىدە يىراق مەنبە ۋە كۈچلۈك تەسىرگە ئىگە ئىدى. بىز ئۇنى قاراخانىلارنىڭ ئاخىرقى دەۋردە كۆزى ئەما بولۇپ قالغان يال-قۇنلۇق شائىر ۋە مۇتەپەككۇر ئەھمەد يۈكنەكىگە ئوخشىتىمىز.

مۇھەممەد خەراباتىنىڭ ئىلغار، جەڭگىۋار ئىجتىمائىي ئىدىيىلىرى ئەينى زامان جا-ھالەت مۇھىتىدا كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ھال-ئەھۋالى، ئارزۇ-تىلەكلىرىنى ئىپادىلەپ، دەۋرنىڭ ئىلگىرىلىشىنى تەقەززا قىلغان.

مەدەنىي مىراسلار ئۈستىدىكى تەتقىقات بىزدىن مەنىۋى بايلىقلار ئىچىدە ھەممىدىن تولاراق پىكىر دۇردانىلىرىگە ئالاھىدە دىققەت-ئېتىبارىمىز بىلەن قارىشىمىزنى تەلەپ قىلىدۇ. پىكىر دۇردانىلىرى مەنىۋى ئىجادىيەتتە بىر دەۋلەت، بىر مىللەتنىڭ دۇنياۋى تەپەككۇرغا قانچىلىك يېقىنلاشقانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. مەدەنىي مىراسلارنىڭ ھەقىقىي ئىلمىي ۋە ئۆلمەس تارىخىي قىممىتى دەل ئەنە شۇنىڭدا.

www.uyghurkitap.com

تاھىر ـ زۆھرا

(داستان)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئېلى ئەزىز، توختى تۇراخۇن

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن:

ئۇيغۇر خەلقى باي خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى خەزىنىسىگە ئىگە. خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى خەزىنىسى ئىچىدە داستانلار سالماقلىق ئورۇننى ئىگەللەيدۇ. شۇلارنىڭ بىرى مەشھۇر تاھىر ـ زۆھرا داستانىدۇر.

«تاھىر ـ زۆھرا» داستانى ئىسلامىيەتنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا يارىتىلىپ، داستانچىلار ئارقىلىق ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا ئۆتۈپ، قەلەمگە ئېلىنىپ، دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلگەن ھەمدە خەلق ئارىسىدا بىرقەدەر ئومۇملاشقان. ئۇنىڭدا پاك ئىنسانىي مۇھەببەت، ۋاپادارلىق، ۋەتەنپەرۋەرلىك، ئادالەتپەرۋەرلىك ئىدىيىلىرى ئالغا سۈرۈلگەن.

داستاندا تاھىر بىلەن زۆھرانىڭ ھەقىقىي مۇھەببەت سەرگۈزەشتىلىرى ھېكايە قىلىنىپ، بۇ ئىككى ياشنىڭ ئەينى دەۋردىكى فېئوداللىق نىكاھ تۈزۈمىگە قارشى كۆرەشلىرى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

«تاھىر ـ زۆھرا» داستانىنى نەشرگە تەييارلاشتا ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيدا ساقلىنىۋاتقان 63 ـ نومۇرلۇق قوليازما نۇسخا ئاساس قىلىندى.

قەدىمكى زاماندا ئۆتكەن رىۋايەتچىلەر تاھىر پادىشاھ توغرىسىدا شۇنداق ھېكايە قىلىدۇ:

ئاق خان، قارا خان ئاتلىق ئىككى پادىشاھ بار ئىدى. ئۇلارنىڭ لەشكەرلىرى ھەددى ـ ھېسابسىز، خەزىنىسىدە ئالتۇن ـ كۆمۈش، لەئل ـ جەۋاھىرلىرى ناھايىتى كۆپ ئىدى، ئەمما پەرزەنتلىرى يوق ئىدى. ئۇلار ھۆكۈما، مۇنەججىملەرنى يىغىپ بۇنىڭ تەدبىرلىرىنى سورىدىلەر. ھۆكۈما مۇنەججىملەر:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، نەزىر ـ سەدىقە قىلىپ خۇدادىن تىلىمەك كېرەك، — دەپ مەسلىھەت بەردىلەر.

ۋەزىرلەر ئېيتتىكىم:

— ئەي پادىشاھى ئالەم! سەن دۇئاغا قول كۆتۈرگەيسەن، بىزلەر ئامىن دېسەك، ئىنشائاللا دۇئايىمىز دەرگاھ ھەققىدە ئىجابەت بولسا، پەرزەنت ئاتا قىلسا ئەجەب ئەمەس.

پادىشاھ كۆزىنى كۆككە تىكىپ دۇئاغا قول كۆتۈردى. ھەممە ھۆكۈما، ئەمەلدار، لەشكەرلەر ئامىن، ئامىن دېدىلەر. شۇ زامان ئۇلارنىڭ دۇئالىرى مەقبۇل بولدى. ھەر ئىككى پادىشاھنىڭ مەلىكىسى ھامىلدار بولدى. ئىككى پادىشاھ شۇنداق ۋەدە قىلىشتىلەركى ئىككى پەرزەنت ئوغۇل بولسا، ئالتۇن بۆشۈكى بىر بولغاي، مۇبادا بىرى ئوغۇل، بىرى قىز بولسا بىرىنى بىرىگە چاتقايمىز.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ ئىككى پادىشاھ سەككىز يۈز چەۋەنداز يىگىت بىلەن قۇشقارچۇغىلارنى ئېلىپ ئوۋغا ئاتلاندى. ئۇلار شىكارگاھتىن شۇنداق ئوتتۇق تاپتىكى، بۇغا - مارال، كىيىك، توشقان، غاز - ئۆردەك قاتارلىق ھەر تۈرلۈك جانىۋارلارنى ئوۋلاپ غەنىمەت ئالدىلەر. بۇ چاغدا ئاق خان ئوۋدىن يېنىپ كەلمەكچى بولدى. شۇ كۈنلەردە ھەر ئىككى خاننىڭ مەلىكىلىرى تەۋەللۇت قىلغانىدى. ئاق خاننىڭ مەلىكىسى ئوغۇل تۇغدى. قارا خاننىڭ مەلىكىسى قىز تۇغدى. مەلىكىلەر پادىشاھلارغا خۇش خەۋەر يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئەلچى ئەۋەتمەكچى بولدى.

ئاق خانغا خەۋەر يەتكۈزىدىغان ئەلچىلەرنى قورال - ياراق ئاسقۇزۇپ، يۈز مىڭدىن ئارتۇق ئەسكەرنىڭ ھىمايىسىدە دەبدەبە بىلەن يولغا سالدى. ئەمما قارا خانغا ئەۋەتىدىغان ئەلچىلەرنى ئۇپا بىلەن ئاقارتىپ، ئوسما بىلەن كۆكەرتىپ، ئەڭلىك بىلەن قىزارتىپ يولغا راۋان قىلدى.

ئەلقىسسە، ئاق خاننىڭ ئەلچىسى يېتىپ كەلدى. ئاق خان بۇ ئەلچىلەرنى كۆرگەن ھامان ئىشىنىڭ تېگىگە يېتىپ دەرھال ئەلچىلەر تەرەپكە قاراپ ئات سال-دى. شۇ تەرىقە كېتىپ بارغىنىدا ئاتنىڭ پۇتى بىر چاشقاننىڭ تۆشۈكىگە سېپىلىپ قېلىپ ئات يىقىلىپ چۈشتى ۋە بوينى ئۈزۈلدى. ئاق خانىڭمۇ بويىنى ئۈزۈلۈپ ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلدى...

ئۇنىڭغىچە قارا خاننىڭ ئەلچىسى يېتىپ كەلدى. قارا خان ئەلچىلەرنىڭ ھالىنى كۆرۈپ مېنىڭ خوتۇنۇم بىر چاپان ياممغۇچىنى تۇغۇپتۇ، دەپ مالال بولۇپ ئاستا - ئاستا كېلىپ قارىغۇدەك بولسا ئاق خان يولدا ئۆلۈپتۇ. قارا خان بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ پەرىشانلىقتىن كۆز يېشى قىلدى. ئاخىرى ئاق خاننىڭ جەسىتىنى شەھەرگە يېقىن ئەكىلىپ، نامىزىنى چۈشۈرۈپ دەفنە قىلدى. ئاندىن كېيىن شەھەرگە كېلىپ: «بۇ ئىككى پەرزەنتكە ئىككى ئىنىكئانا تەيىن قىلىڭلار، ئۇلار ئېمىلداش بولۇپ قالمىسۇن» دەپ يارلىق چۈشۈردى. شۇندىن كېيىن قاراخان پادىشاھ يارلىق يۇرت مۆتىۋەرلىرىنى يىغىپ قىزغا زۆھرا، ئوغۇلغا تاھىرجان دەپ ئىسىم قويدى. باللار يەتتە ياشقا كىرگەندە قاراخان پادىشاھ «ئوغلۇم بىلەن قىزىمغا تاماشا قىلىپ كۆڭۈل ئېچىش ئۈچۈن چوڭ بىر باغ بىنا قىلىڭلار. ئەمما ئۇ باغقا چىناردىن باشقا ھېچ نەرسە تىكمەڭلار» دەپ يارلىق قىلدى.

ئەلقىسسە، ئۇ باغ گويا بېھىشتەك ئىدى. بۇ باللار قاراخاننى دادا دەپ، بىر - بىرىنى ئاكام - سىڭلىم دەپ چاقىراتتى. قاراخان تاھىرجاننى ئاكامنىڭ يادىكارى دەپ تولىمۇ ياخشى كۆرەتتى ۋە بالام دەپ چوڭ قىلغانىدى. تاھىرجانمۇ قاراخان پادىشاھنى ئۆز دادام دەپ ئويلايتتى.

كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى قاراخاننىڭ ۋەتىنىگە يېغى كەلدىلەر. پادىشاھ: «ئەگەر

www.uyghurkitap.com

ئارىمىزدىن كىمكى بۇ يېغىنى مەغلۇپ قىلالىسا شۇنىڭغا مۇشۇ قىزىمنى بېرىمەن» دەپ پەرمان چىقاردى. پادىشاھنىڭ بىر قۇلى بار ئىدى. ئۇنىڭ ئىسمى قارا باتۇر دەپ ئاتىلاتتى. بۇ قېتىمقى يېغىنى شۇ قارا باتۇر مەغلۇپ قىلىپ قايتىپ كەلدى. زۆھراخاننى قارا باتۇرغا بەرمەكچى بولدى.

ئەلقىسسە، باھار پەسلى يېتىپ كېلىپ باللار ياچاق ئويىنىشىپ يۈرۈشەتتى. تاھىرجان ئۇنى كۆرۈپ قاراخانغا: «ئەي دادىكا، ئەلنىڭ باللىرى ياچاق ئويناۋېتىپتۇ» دېدى. پادشاھ: ئەي بالام، ئەلنىڭ باللىرى ياچاق ئوينىسا سىز ئوقىيا ئويناڭ» دەپ بىر يانى ئېلىپ چىقىپ بەردى. تاھىرجان ئۇنى بىر تارتىپلا سۇندۇرۇۋەتتى. قاراخان پادشاھ يەنە بىرنى ئەپچىقىپ بەردى. تاھىرجان ئۇنىمۇ بىر تارتىپلا سۇندۇرىۋەتتى. ئالاھازەل تۆت يانى شۇ تەرىقىدە سۇندۇرۇۋەتتى. ئاخىرىدا پادىشاھنىڭ بوۋىسىدىن قالغان بىر يا بار ئىدى. ئۇ يانى زامان-زامانلاردىن بېرى ھېچقانداق ئىنسان تارتالمىغانىدى. قاراخان پادىشاھ ئەڭ ئاخىرى شۇ يانى ئەپچىقىپ بەردى. ئۇنى تاھىرجان ئوينىغىلى ئېلىپ چىقىپ ئۇششاق باللار بىلەن ئۇزۇن زامان ئوقىيا ئېتىپ ئوينىدى. ئاندىن كېيىن قىش بولدى. باللارنىڭ مۇز ئۈستىدە ئۇشۇق ئېتىپ ئويناپ يۈرگىنىنى كۆرگەن تاھىرجان يەنە ئاتىسىنىڭ قېشىغا كىرىپ: «ئەي دادىكا، باللار ئۇشۇق ئوينىغىلى تۇرۇپتۇ» دېدى. پادشاھ بۇنى ئاڭلاپ: «ئەي بالام، باللارنىڭ ئويناۋاتقان ئۇشۇقى سۆڭەك بولسا مەن سىزگە كۈمۈشتىن ئۇشۇق، ئالتۇندىن ساقا ياسىتىپ بېرەي، مەكتەپكە بېرىڭ» دېدى. شاھزادە مەكتەپكە كەتتى. مەكتەپتىن كەلگۈچە ئالتۇن ساقا، كۈمۈش ئۇشۇقنى ياسىتىپ قويىدى. ئۇ ئۆيگە كەلگەندىن كېيىن پادشاھ ئالتۇن ساقا بىلەن كۈمۈش ئۇشۇقنى تاھىرجاننىڭ ئالدىغا قويىدى. تاھىرجان ئۇلارنى تەزىم بىلەن پادشاھنىڭ قولىدىن ئېلىپ ئوينىغىلى ئەپچىقتى. ئۇ ئوينىغاچ مەكتەپكە كېتىپ باراتتى. بىر شۇمتۇمشۇق، توكۇر، قالپاق بۇرۇن دەللە قېرى ئېرىق بويىدا سۇ ئۇسسۇپ تۇراتتى. تاھىرجان بىر ئېتىپ، ئىككى ئېتىپ ئاخىرى ئالتۇن ساقا بىلەن ھېلىقى دەللە قېرىنىڭ قاپىقىنى چېقىپ قويىدى. بۇنى كۆرگەن دەللە قېرى:

ئەي شۇم يېتىم - ئەقرەب① يېتىم،
كېلىپ ئالدىمدا يېتىڭ.
بىر ئۇرار سۇپۇر چېچەك،
بايۋەچچگە تۇماق پىچىڭ.

دېدى. تاھىرجان پادشا دەرغەزەپكە كېلىپ: مەن تۇماق پىچاي، دەپ دەللە قېرىنى بىر پەشۋا ئۇرۇۋىدى، موماي:

— ئەي پادىشاھىم، مېنىڭ بىلەن ئويناشقۇچە قۇرداشلىقلىرى بىلەن ئويناشسىلا بولمامدۇ، — دېدى. تاھىرجان:

— ئەي موما، مېنىڭ قۇرداشلىقىم كىم، ئېيتىپ بەرسەڭ دەپ تۇرۇۋالدى.

— سىلىنىڭ قۇرداشلىقلىرى زۆھرا خانىكام، — دەپ جاۋاب بەردى موماي.

— مەن زۆھرا خانىكام بىلەن بىر تۇغقان ئەمەسمۇ؟ — دەپ سورىدى تاھىرجان. موماي.

— ياق، ئۇنداق ئەمەس. سىلەر باشقا-باشقا ئاتا - ئانىدىن، — دەپ پۈتۈن ۋەقەنى باشتىن - ئاياغ بايان قىلدىلەر.

يەنە بىر رىۋايەتتە مۇنداق دېيىلىدۇ: تاھىرجان:

① ئەقرەب — ئەخلاقسىز دېگەن مەنىدە.

— ئەي موما مېنىڭ قۇرداشلىقىم كىم؟ — دەپ سورىدى.

— قۇرداشلىقلىرىنى ئانىكىلىرىدىن سورىسىلا ئېيتىپ بېرىدۇ، — دېدى موماي. تاھىرجان:

— ئەي موما، ئانامدىن مەن نېمە دەپ سورايمەن؟ — دېدى. موماي:

— ئەي ئەقىللىق پادىشاھىم، ئۆيلىرىگە بېرىپ، ئانىكىلىرىغا «ئەي ئانا، مەكتەپتە باللارنىڭ ھەممىسى قوماچ يەيدىكەن، ماڭىمۇ قوماچ قورۇپ بەرسىڭىز» دېسىلە، ئانىلىرى قوماچ قورۇغلى تۇرغان چاغدا ئۆگزىگە چىقىپ تۈڭلۈك لېۋىدە ئولتۇرسىلا. ئانىكىلىرىغا «ماڭا قازاندىن قىزىق قوماچ ئېلىپ بېرىڭ» دېسىلە، قاچىدا ئېلىپ بەرسە «قولىڭىزدا ئېلىپ بەرسىڭىز يەيمەن، قاچىدا ئېلىپ بەرسىڭىز يېمەيمەن» دەپ تۇرۇۋالسىلا قىزىق قوماچنى قولى بىلەن ئېلىپ تەڭلىسە قوللىرىنى تۈڭلۈكتىن ئۇزارتىپ ئانىكىلىرىنىڭ قولىنى قىزىق قوماچ بىلەن قوشۇپ مەھكەم تۇتۇپ «ئەي ئانا، مېنىڭ قۇرداشلىقىم كىم؟» دەپ سورىسىلا ھەممە ئەھۋاللارنى سىلىگە دەپ بېرىدۇ، — دېدى. تاھىرجان بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ئۆيىگە كەلدى ۋە ئانىسىغا:

— ئەي ئانا، مەكتەپتە باللار قوماچ يەيدىكەن، ماڭىمۇ قوماچ قورۇپ بەرسىڭىز، — دەپ ئۆگزىگە چىقىپ تۈڭلۈكنىڭ لېۋىدە ئولتۇردى. ئانىسى قوماچنى تەييار قىلىپ:

— ئەي بالام، قوماچ تەييار بولدى، — دېدى. تاھىر پادىشاھ:

— قوماچنى تۈڭلۈكتىن سۇنۇپ بېرىڭ، — دېدى. ئانىسى بىر قاچا قوماچنى سۇندى. تاھىر پادىشاھ:

— قولىڭىزدا ئېلىپ بېرىڭ، — دېدى. ئانىسى قوماچنى قولىدا سۇنۇشى بىلەن ئۇ قوماچنى تۇتۇپ چىقىپ:

— بۇ سوۋۇپ قاپتۇ، ماڭا قىزىق قوماچتىن ئېلىپ بېرىڭ، — دېدى. ئانىسى قازاندىن قىزىق قوماچنى ئېلىپ سۇنۇشى بىلەن تەڭ تاھىر پادىشاھ كاپ قىلىپلا ئانىسىنىڭ قولىنى قوماچ بىلەن بىللە قوشۇپ مەھكەم تۇتۇپ:

— ئەي ئانا، مېنىڭ قۇرداشلىقىم زادى كىم، دەپ بېرىڭ، — دەپ تۇرۇۋالدى؛ ئانىسى كۆيۈك ئازابىغا چىدىماي:

— ئەي بالام، قولۇمنى قويۇپ بېرىڭ، ئاندىن دەپ بېرەي، — دېدى.

— ئالدى بىلەن ئېيتىپ بېرىڭ، ئاندىن قويۇۋېتىمەن، — دېدى تاھىر پادىشاھ. ئانىسى ئىلاجسىزلىقتىن:

— ئەي بالام، سىزنىڭ قۇرداشلىقىڭىز زۆھراخانىكام بولىدۇ، — دېدى. شۇنىڭدىن كېيىن تاھىر پادىشاھ ئانىسىنىڭ قولىنى قويۇپ بەردى ۋە ئانىسىغا:

— ئەي ئانا، قانداق قىلسام زۆھراغا قۇرداشلىققا ئېرىشەلەيمەن، — دەپ سورىدى. ئانىسى:

— ئەي بالام، مەكتەپكە بارغۇچە زۆھرا خانىكامنىڭ بۆكىنى ئېلىپ قېچىڭ، شۇنداق قىلسىڭىز ئىككىڭلار كۆڭۈل تېپىشىپ قالىسىلەر، — دېدى. شۇنداق قىلىپ دەللە ۋەزىر قىزىنىڭ سۆزى بىلەن تاھىر پادىشاھنىڭ كۆڭلىدە بىر ئوتلۇق خىيال پەيدا بولۇپ، زۆھراخانىكامنىڭ ئىشق - پىراقىغا بەند بولۇپ كەتتى. شۇ كېچە تاڭ ئاتقۇچە تاھىر پادىشاھنىڭ بەرھەق ئۇيقۇسى كەلمىدى. ئۇ ئەتىگەن سەھەردىلا ئورنىدىن تۇرۇپ «موللام ئەتىگەن كېلىڭلار دېگەنىدى» دەپ قويۇپ زۆھراخانىكامنىڭ قېشىغا باردى. بۇ چاغدا زۆھرا خانىكام تېخى

قويمىغانىدى. ئۇ تاھىرجاننىڭ كەلگىنىنى كۆرۈپ «ئاكام مەكتەپكە ماڭغان بولسا مەنمۇ ماڭاي» دەپ ئورنىدىن تۇردى. زۆھراخانىكام: «بۆكۈمنى تۇتۇپ تۇرۇڭ، يۈزۈمنى يۇيۇۋالاي» دەپ بۆكىنى تاھىرجانغا بەردى. زۆھراخانىكام يۈزىنى يۇيۇپ بولغۇچە تاھىرجان بۆكىنى ئېلىپ قاچتى. زۆھراخانىكام:

— ئەي ئاكا، بۆكۈمنى بېرىڭ، — دېدى. تاھىر پادىشاھ:

ئۇكام، ئەمىسە بىر سۆيۈپ قويۇڭ، — دەپ بىر - ئىككى قېتىم سۆيۈشتى. شۇندىن كېيىن زۆھرا خانىكام:

— ئاكا، دېنى بىر تۇغقانچىلىقتىن سۆيۈۋالدىڭىزمۇ ياكى بۆلەك ئىش ئۈچۈن سۆيۈۋالدىڭىزمۇ، — دەپ سورىدى. تاھىر پادىشاھ ئانىسى ئېيتىپ بەرگەن سۆزلەرنىڭ ھەممىسىنى زۆھرا خانىكامغا بايان قىلدى. شۇندىن كېيىن زۆھرا خانىكامدىمۇ تاھىر پادىشاھقا نىسبەتەن ئوتلۇق بىر ئىشق پەيدا بولۇپ، تاھىر پادىشاھنىڭ سۆز ساندۇقىغا بەنت بولدىلەر. بۇ ئىككىيلەن شۇنداق ئاشىق - مەشۇق بولدىلەركى، بىر ئايلىق ئىلىمنى ھەپتىدە، ھەپتىلىك ئىلىمەنى بىر كۈندە ئوقۇدىلەر. ئاندىن كېيىن ھېلىقى چارباغنى ئېيىبگە ئالدىلەر. ئاندىن «بىر كىشى بىزلەرنى ئازاد قىلسا نېمىدېگەن خۇشال بولاتتۇق - ھە» دېيىشتى. شۇ زامان بىر بالا ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم دەپ كىرىپ كەلدى.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، كېلىڭ ئولتۇرۇڭ، — دېدى تاھىرجان. ئۇ بالا:

— ئەي مولالام، خۇدا يولىدا ياخشى ئىش قىلىپ قوياي دەپ بىر ئۈچكە ئۆلتۇرگەنىدىم، ئۇنىڭ تېرە - كاللىلىرىغا بىر دۇئا قىلىپ بېرەملىكىن دەپ كەلگەنىدىم، — دېدى. مولا «ئاندىن بولسا بالىلار ئازاد بولۇڭلار، پەيشەنبە كۈنى ئەتىگەن كېلىڭلار» دەپ ئازادلىق بۇيرۇقىنى چىقاردى. تاھىر پادىشاھ بىلەن زۆھراخانىكام خۇشال-خۇرام ھالدا چىنار باغقا كېلىپ، سۆھبەت قىلدىلەر. پۈتۈن ئالەم خۇش پۇراققا چۆمدىلەر.

بىر دەلدە ۋەزىر قېرى بار ئىدى، ئۇ تۈن كېچە بولغاندا باغقا تەمەچ تەرگىلى كىردى. چىنارلىق باغدىن ناغرا - ناۋانىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. قۇلاق سېلىپ ئاڭلىغۇدەك بولسا، تاھىر پادىشاھ بىلەن زۆھراخانىكامنىڭ سۆھبەت قىلىپ تۇرغان ئاۋازى ئىكەن. بۇنى كۆرگەن دەللە ۋەزىر قېرى تېزلا قارا باتۇرغا خەۋەر قىلدى. قارا باتۇر ئېيتتىكى: «زۆھرا خانىكام ماڭا ۋەدىلىك ئىدى. ئەتىگەن قورغىيۇمنى ئېلىپ چىقىپ توققۇز جەبىجىق (1) ئالدۇرۇپ كاۋاپ قىلىپ، زۆھراخانىكامغا تۇتارمەن، زۆھراخانىكام ماڭا كۆڭۈل بېرىدۇ. تاھىرنى قوغلاپ چىقىرىمەن.»

شۇ ئاخشىمى قارا باتۇرنىڭ ئۇيقۇسى كەلمىدى. ئۇ ئەتىگەن قوپۇپ، قورغىيىنى ئېلىپ چىقىپ، قورغىيىنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى. ئاخىرى قورغىي چارباغقا كىرىپ كەتتى. قارا باتۇر: «بىر سۆز تاشلاپ باقاي، نېمە دەپ جاۋاب چىقارىكىن» دەپ سۆز تاشلىدى:

نەزم:

قورغىي سالدىم قارچىغا،
ئۇچۇپ چۈشتى باغچىغا.
قورغىيىمنى يوقالدى،
سوراق بولسۇن باغچىغا.

بۇنى ئاڭلاپ تاھىر پادىشاھ مۇنداق

(1) جەبىجىق — چىل.

سۆز تاشلىدى:

نەزم:

قۇرغۇي سالساڭ بولماسمۇ،
قۇرغۇي جەبجىق ئالماسمۇ.
بۇرنا سۆيسەم زۆھرامنى،
يەنە سۆيسەم بولماسمۇ.

تاھىر پادىشاھ سۆزنى ئۈگىتىپ، زۆھرا خانىكامنىڭ بويىندىن قايرىپ، لېۋىدىن توققۇز نۆۋەت سۆيدىلەر. قارا باتۇر بۇنى كۆرۈپ ئۆزىنى پارە ـ پارە قىلىپ، مەيدىسىگە مۇشتلاپ، پادىشاھنىڭ قېشىغا كەلدى ۋە:

— داد پادىشاھىم، ئوتتۇز كۈن روزىنى مەن تۇتسام، ھېيتنى تاھىر بىلەن زۆھراخانىكام قىلامدۇ؟ — دەپ ۋارقىردى.

پادىشاھ:

— ئەي بەدرەك! مېنىڭ بۇ دۇنيادا بارى ـ يوقى بىرلا قىزىم تۇرسا، ئۇنىڭ مۇشتۇمچە جېنىغا مۇشۇنداق بەدنام قىلامەن! — دېدى. قارا باتۇر:

— ئەي پادىشاھىم، ئۇشبۇ سۆزۈم يالغان بولسا، بېشىم تېنىمدە تۇرمىسۇن. — دەپ توققۇز قېتىم قەسەم ئىچتى. پادىشاھ پۈتۈن ئوردىدىكى ۋەزىر ـ ئۆلىمالارغا «سىلەر بېرىپ ئەينەن ئەھۋالنى ئۆز كۆزۈڭلار بىلەن كۆرۈپ كېلىڭلار» دەپ پەرمان قىلدى. ئۇلار بېرىپ قاراپ باقسا قارا باتۇرنىڭ سۆزى راست چىقتى. بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ دەر غەزەپ بىلەن:

— بېرىڭلار! مەكتەپنىڭ موللىسى ئىشىكىدە يەنە بىر ھويلا سېلىڭلار، ئۇنىڭ بويى يىگىرمە غۇلاچ، توغرىسى ئون غۇلاچ بولسۇن! — دەپ يارلىق قىلدى. بۇ ھويلىنى تەييارلىغان ئىمارەتچىلەرگە بىر خەزىنە ئىنئام قىلدىلەر. ئىشىكىگە يوغان قۇلۇپ سېلىپ، ئاچقۇچىنى موللىغا بەردىلەر. «زۆھرا خانىكامغا دولەك ساۋاق بېرىدىڭ، بىر ـ بىرىنىڭ جامالىنى كۆرمىسۇن» دەپ يارلىق قىلدى.

ئاغىچە قىرىق كۈن بولدى. قىرىق بىرىنچى كېچىسى تاھىر پادىشاھ كېسەل بولدى. ئۇ: زۆھراخانىكام ئاغرىسا ئۇنى باقىدىغان ئاتا ـ ئانىسى بار. مەن ئاغرىسام كىم باقار. ئاتا ـ ئانام يوق، ئۆلۈككۈمنى قارغا ـ قۇزغۇنلار يەپ كېتەرمۇ» دەپ ئۆز ھالىغا ئېچىنىپ، مۇنۇ نەزمنى توقۇدى.

نەزم:

قىرىق كۈن بولدى ئەي يارىم،
ۋەسلىڭدىن جۇدادۇرمەن.
ۋەسلىڭدىن جۇدا بولغاچ،
غەمگە مۇپتىلا دۇرمەن.
بۇ كۆڭۈل فىراقىدا.
دەربەدەر گادادۇرمەن.
كۆل بولدى مېنىڭ جىسمىم،
بىر يولى ئادادۇرمەن.
ئاي يۈزۈڭنى بىر كۆرسەم،
باشلىرىڭدىن ئۆرگۈلسەم،
ئۆلسەم ئارمىنىم يوقتۇر،
ئاياغىڭدا جان بەرسەم.
بۇ تاغلار ئېگىز تاغلار،
مۇھەببەت يولىنى باغلار.
بوش قالسا چاھار باغلار،
تاھىر ئۆلسە كىم يىغلار.

بۇنى ئاڭلاپ زۆھراخانىكام مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

بۇ تاغلار ئېگىز تاغلار،
مۇھەببەت يولىنى باغلار،
بوش قالسا چاھار باغلار،
تاھىر ئۆلسە زۆھرا يىغلار.

زۆھرانىڭ بۇ بېيىتى تاھىر پادىشاھنىڭ يۈرىكىدىكى مۇھەببەت پىلتىسىغا قايتا ئوت ياقتى. ئۇ شۇ زاماندىن ئورنىدىن چاچراپ

www.uyghurkitap.com

قوپۇپ تامغا شۇنداق بىر پەشۋا ئۇردىكى، يىگىرمە غۇلاچ تام گۈلدۈرلەپ ئۆرۈلۈپ چۈشتى. ئىككى ئاشىق قول تۇتۇشۇپ، چىنار باغقا باردىلەر. شۇ ئەسنادا مولىلىنىڭ قۇلىقىغا بىر ئاۋاز ئاڭلاندى. چىقىپ قارىغۇدەك بولسا ھويلىنىڭ تېمى پارە - پارە بولۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن مولىلا شۇ زامانىلا ھوشىدىن كەتتى ۋە ئۆلۈپ قالغىلى تاسىلا قالدى. شۇ سەۋەبلىك ئۇ ئاغرىق بولۇپ، يۈزىگە زەجىۋە سۈرتتى. چاپاق بولماق ئۈچۈن كۆزىگە يىلىم بىلەن ئارپا ئۇنىنى شورپا قىلىپ سۈرتتى. شۇنىڭ بىلەن كۆزى ئاچچىق ياغ قويغان مۈشۈكنىڭ كۆزىدەك پارقىراپ قالدى. ئۇ خۇددى بېشى، قوۋۇرغىسى ۋە پۇتۇن بەدىنى ئاغرىۋاتقان كىشىدەك ئىنجىقلاپ ياتتى.

تاھىر پادىشاھ بىلەن زۆھراخانىكام پەيشەنبە كۈنى چىنار باغدا نەغمە - ناۋا بىلەن سۆھبەت قىلدىلەر. يەنە شۇ دەللە قېرى باغقا تەرەمەچ تەرگىلى كىردى. چىنار باغدىن نەغمە - ناۋالارنىڭ ئاۋازى كەلدى. كېلىپ قارىغۇدەك بولسا، تاھىر پادىشاھ بىلەن زۆھزاخانىكام سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرۇپتۇ. دەللە شۇ ھامان يۈگۈرگەن پېتى قارا باتۇرغا خەۋەر بەردى. بۇ بەدرەك قۇل:

— ئەي موما، ئەتە ئەتىگەن قۇرغۇيۇمنى ئېلىپ چىقىپ توققۇز جەبىجىق ئالدۇرۇپ كاۋاپ قىلىپ زۆھراغا تۇتقايمەن. زۆھرام ماڭا كۆڭۈل بېرەر. تاھىرنى قاتتىق ئەدەپلەپ قوغلاپ چىقىرىمەن، — دەپ يېتىپ قالدى. بىراق ئۇنىڭ تاڭ ئاتقۇچە ئۇيقۇسى كەلمىدى. ئۇ ئەتىگەن قوپۇپ قۇرغۇيىنى قولىغا قوندۇرۇپ چىقىپ قويۇۋەتكەنىدى، قۇرغۇي چىنارلىق باغقا كىرىپ كەتتى. قارا باتۇر: «بىر سۆز تاشلاپ باقاي، قانداق جاۋاب بېرەركىن» دەپ مۇنداق سۆز تاشلىدى.

نەزم:

قۇرغۇي سالدىم قارچىغا،
كىرىپ كەتتى باغچىغا.
قۇرغۇيغىنەم يوقالدى،
سوراق بولسۇن باغچىغا.

بۇنى ئاڭلاپ تاھىر پادىشاھ مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

قۇرغۇي سالساڭ بولماسمۇ،
قۇرغۇي جەبىجىق ئالماسمۇ.
بۇرنا سۆيگەن زۆھرامنى،
يەنە سۆيسەم بولماسمۇ.

تاھىر پادىشاھ زۆھراخانىكامنىڭ بويىنىدىن تۇتۇپ لەئىلدەك لېۋىدىن توققۇز نەشپۈت ئۈزدىلەر. بۇنى كۆرگەن قۇل مەيدىسىگە مۇشتلاپ داغى - ھەسرەتتە قالدىلەر. ئۇ پادىشاھ ئالدىغا بېرىپ:

— داد پادىشاھىم، — دەپ ۋارقىرىدى، — ئوتتۇز كۈن روزىنى مەن تۇتسام، ھېيتنى تاھىر بىلەن زۆھرا قىلۇرمۇ؟ پادىشاھ:

— ئەي بەدرەك! مېنىڭ پەقەت بىرلا قىزىم تۇرسا، ئۇنىڭ كىچىككىنە جېنىغا مۇشۇنداق بەدنام قىلامسەن؟ — دېدى.

— ئەي پادىشاھىم، مۇشۇ سۆزۈم يالغان بولسا بېشىم قىلىچقا لايىق، — دېدى.

پادىشاھ: «ئەي بەگلەر، تاھىرنى ئۆلتۈرۈپ تاشلاڭلار!» دەپ جاللاتلارغا بۇيرۇق چۈشۈردى. توققۇز جاللات قىلىچلىرىنى يالىڭاچلاپ تۇردى. بۇ خەۋەر زۆھراخانىكامنىڭ قۇلىقىغا يەتتى. ئۇنىڭ جېنىغا ئوت تۇتاشتى. ئۇ دەرھال ئاتىسىنىڭ قېشىغا كىردى. پادىشاھ ئوردىسىدا بىر تېرەك بار ئىدى. ئۇ تېرەككە قاراپ تۇرۇپ مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

بۇ تېرەك ئۇزۇن تېرەك،
تۈۋىدىن كەسمەك كېرەك.
تۈۋىدىن كېسىپ ئېلىپ،
ساندۇق چاپتۇرماق كېرەك.

بۇ سۆزنى ئاڭلىغان پادىشاھ:

— ئەي جاللاتلار! توختاڭلار! — دېدى جاللادلار كەتتى. پادىشاھ خارەتلەرگە كىشى بۇيرىدى. خارەتلەر كېلىپ تېرەكنى كېسىپ ساندۇق ياسىغىلى تۇردى. زۆھراخانىكام:

— ئەي خارەتلەر، ساندۇق شۇنداق ھىم بولسۇنكى، سۇ قۇيسا ئۆتمىسۇن. توققۇز ھۇجرىلىق بولسۇن. تەرەتخانىسى بۆلەك بولسۇن! — دەپ خارەتلەرگە ھەر تۈرلۈك جەۋاھىرلەرنى ئىنئام قىلىپ بەردى. ئاندىن كېيىن قارا باتۇر كېلىپ:

— ئەي خارەتلەر، سىزلەرگە پادىشاھىم يارلىق قىلدى. ھەر ئۆيگە ئۈچتىن تاختا سېلىڭلار، ئارىسىدىن سۇ ئۆتۈپ كەتسۇن، تاھىرنىڭ مىڭ جېنى بولسا بىرىمۇ قۇتۇلمىسۇن، — دەپ يارلىق قىلدى. خارەتلەر:

— ئەي بەدرەك، سېتىلما قول! سەن كۈندە چىقىپ يالغان يارلىق يەتكۈزىسەن. ھېلى چوت بىلەن بىر ئۇرۇپ پارە - پارە قىلىپ جېنىڭنى ئالىمىز! زۆھراخانىكام دەپ پادىشاھنىڭ بىرلا قىزى بار. ئۇ ھەر نېمە قىلسا قىلالايدۇ. سېنىڭ نېمە ئىشىڭ بار! — دەپ ساندۇقنى ئاي مەسەللىك قىلىپ تەييار قىلدىلەر. زۆھراخانىكام ئادەملەرگە لازىم بولىدىغان نەرسىلەردىن ئېلىپ چىقىپ، ساندۇقنىڭ ئىچىنى خۇددى پادىشاھنىڭ ئۆيىدەك ياساپ - جابدۇپ، تاھىر پادىشاھ بىلەن ئۈچ كۈن مۇڭداشتىلەر.

تاھىر پادىشاھ:

— ئەي زۆھرام، ئەمدى كىشى قولىغا چۈشۈپتىمىز، — دېدى. زۆھرا خانىكام:

— ئۇنداق بولسا بۇ ئىشنى دادامغا مەلۇم قىلايلى، — دەپ بۇ سۆزنى تاشلىدى:

نەزم:

ئەي مېنىڭ ئالىم دادام،
تاش يۈرەك زالىم دادام.
ساندۇق ئەمدى راسلاندى،
ھۆكمىڭىز نېچۈك دادام.

پادىشاھ بۇنى ئاڭلاپ: «ماڭا تەۋە شەھەردە بىرمۇ كىشى قالماي ھەممىسى يىغىلسۇن!» دەپ يارلىق قىلدى. پۈتۈن شەھەردىكى سەككىز مىڭ كىشىنىڭ ھەممىسى يىغىلدى.

ئەلقىسسە، تاھىر پادىشاھنى ساندۇققا سېلىپ دەرياغا تاشلىدىلەر. ئۈچ كۈنگىچە زۆھراخانىكامنىڭ گېلىدىن ھېچ نەرسە ئۆتمىدى. نالە - زار قىلىپ، بۇلاقتەك كۆز - لىرىدىن ئۈنچە-مارجاندەك ياشلىرىنى تۆكۈپ، تۈننى كۈنگە، كۈننى تۈنگە ئۇلاپ زار - زار قاخشاپ ئىككى كۈننى ئۆتكۈزدى. ئۇنىڭ دىلئارام ئىسىملىك بىر دېدىكى بار ئىدى. زۆھرا خانىكام ئۇنىڭغا:

— ئەي دىلئارام. سەن بېرىپ تاھىر پادىشاھنى دەرياغا تاشلىغان يەردىن بىر تەرەت ئالغىچىلىك سۇ ئېلىپ كەلگىن، — دېدى. بۇ دىدەك دەريا بويىغا بارغۇدەك بولسا، بۇ ساندۇق بىر يەردە چۆكمەپ تۇرۇپتۇ. دىلئارام ئۇ ساندۇققا قاراپ بىردەم تاماشا كۆرۈپ تۇردى ۋە ئىنتايىن ھەيران بولۇپ قايتىپ كەلدى. زۆھراخانىكام:

— ئەي بەدقىلىق، نېمە ئۈچۈن ھايال بولۇپ قالدىڭ؟ — دەپ سورىدى. دىلئارام:

— ئەي خانىكام، تاھىر پادىشاھنى تاشلىغان يەردە بىر ساندۇق چۆكمەپ تۇرۇپتۇ، مەن شۇنىڭغا قاراپ تۇرۇپ ھايال بولۇپ قالدىم، — دېدى. زۆھرا خانىكام ھەممە قىممەت باھالىق كىيىملىرىنى ئۇ

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

دىدەككە سېلىپ بېرىپ، ئۆزى دەريا ياقىسىغا باردى. تاھىر پادىشاھنىڭ ساندۇقىنى يىراقتىن كۆرۈپ مۇنداق سۆز تاشلىدى.

نەزم:

كېزەيلىمۇ كېزەيلى،
باغچىلارنى كېزەيلى.
باغچىلارغا سۇ تۇتسا،
ئۆردەك بولۇپ ئۈزەيلى.

تاھىر پادىشاھ جاۋابەن مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

سەن مېنى ئۇنۇتتۇڭمۇ،
ياشىڭنى قۇرۇتتۇڭمۇ.
ئۈچ كۈن بولدى ئەي يارىم،
ئۇندا يارى تۇتتۇڭمۇ.

زۆھراخانىكام مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

مەنمۇ سېنى ئۇنۇتسام،
كۆز ياشىمنى قۇرۇتسام.
خۇدانىڭ قۇلى بولماي،
سەندىن ئۆزگە يار تۇتسام.

تاھىر پادىشاھ مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

سۇ كېلۇر گۈلدۈر - گۈلدۈر،
سۆيگىنىم قىزىل گۈلدۇر،
ئايرىلغىلى ئۈچ كۈندۇر،
چىرايىم سېرىق گۈلدۇر.

زۆھرا خانىكام مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

سۇ كېلۇر لايىن - لايىن،
مەن نېچۈك ئايرىلايىن.
سەندىن ئۆزگەنى دېسەم،
خەنجەرگە سانجىلايىن.
ئىزدىبان قايان باراي،
بارغانىڭ نېچۈك بىلەي.
مەن زەئىپ بىچارەڭىز،
پادىشاھىم نېچۈك قىلاي.

تاھىر پادىشاھ مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

بارۇر يەرنىڭ قارارى يوق،
ياغاچ ئاتنىڭ چۇداسى① يوق،
يۈگىنى، قۇشقىنى يوق،
تارتسام تۇراسى يوق.

زۆھرا خانىكام مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

تەگدى سالقىن شامالى،
مېنى سەندىن ئايىردى.
غۇنچە گۈلدىن ئايرىلغان،
نە پەلەك كەجرەفتارى.

تاھىر پادىشاھ بۇ سۆزنى تاشلىدى:

نەزم:

ئايرىلىپ كەتتىم يارىم،
ئاي ھۆسنۈلۈك غەمخارىم.
سىز تەلەپ بىلەن بولۇڭ،
قوشۇلغايمىز ئىلاھىم.

زۆھراخانىكام مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

دەرياغا تاشلىدىلەر،
ئېرىقىغا باشلىدىلەر.
سېنى ساندۇققا سېلىپ
دەرياغا تاشلىدىلەر.

تاھىر پادىشاھ مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

ساندۇق چاپتۇردۇڭ خانىم،
ساندۇققا پاتتى يانىم.
سۇ تۆۋەن بارادۇرمەن،
ياخشى قال زۆھراجانىم.

ساندۇق چاقپىلەكتەك چۆگىلەپ ئېقىپ كەتتى. زۆھراخانىكام بىردەم دەريانىڭ يۇقىرىسىغا، بىردەم تۆۋىنىگە قاراپ يۈگۈرۈپ

① چۇداسى — ئاتنىڭ يۈرىشى چىقىپ قويۇش.

هېچ ئىلاج قىلالمىدى. ئۇنىڭغىچە ئۇردا كېنىزەكلىرى يۈگۈرۈپ كېلىپ «ھەي خانىكام، سەۋىر-تاقەت قىلسىلا» دەپ يالۋۇرۇپ ئېلىپ كەتتى.

نەچچە زامانلاردىن كېيىن تاھىر پادىشاھ دەريانىڭ توقسۇز تارام دېگەن كېچىكىگە ئېقىپ كەلدىلەر. بۇ كېچىكتىن بىر مۇنچە كارۋانلار ئۆتۈپ كېتىۋاتقانىدى. تاھىر پادىشاھنىڭ قۇلىقىغا نۇرغۇن ئات-ئۇلاغنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. قانداقلا بولمىسۇن توققۇز تارامغا يېتىپتىمەن، زۆھرامغا دۇئايى سالام ئېيتاي دەپ مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

مەن كەلدىم توققۇز تارام،
مەندىن زۆھرامغا سالام.
زۆھرا ئىلىك ئالمىسا،
بۇرۇن سۆيگەنىم ھارام.

كارۋانلار: «ئەي دوستلار، بۇ ساندۇقتىن بىر ئاۋاز چىقتى. ئاڭلاپ باقامدۇق» دېدى. تاھىر پادىشاھ يەنە مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

ھەي بەگلەر، كارۋان بەگلەر،
زۆھرامغا سالام دەڭلەر.
زۆھرام ئىلىك ئالمىسا،
سۆيگەنىم ھارام دەڭلەر.

كارۋانلار بۇ سۆزنى ئاڭلاپ قالدى. دەريانىڭ بىر تارمىقى بار ئىدى، ئۇ رۇمغا باراتتى. ساندۇقمۇ پىرقىراپ رۇم تەرەپكە قاراپ ئاقتى. بۇ كارۋانلار چۈن تالاسىنىڭ شەھىرىگە كېلىپ چۈشتىلەر. زۆھراخانىكامنىڭ دىلئارام دېگەن دىدىكى ئالتۇندىن ياسالغان ئاپتۇۋىنى ئېلىپ سۇغا چىقتى. كارۋانلار بۇ دىدەك چوقۇم پادىشاھ ئوردىسىدىن سۇغا چىققان دەپ جەزم قىلىپ ئۇنىڭدىن:

— ئەي قىزىم، مايەرگە كېلىڭ، سىز كىمنىڭكىدىن سۇغا چىقتىڭىز؟ — دەپ سورىدى. قىز:

— پادىشاھنىڭ قىزى زۆھرا خانىكامنىڭ قېشىدىن سۇغا چىقتىم، — دەپ جاۋاب بەردى. كارۋانلار:

— ئانداق بولسا ئاپتۇۋىنى بېرىپ تۇرۇڭ، سۇ ئىچىۋالايلى، — دەپ سۇ ئىچكەن بولۇپ، تاھىر پادىشاھ ئۇققان قوشاقنى ئاپتۇۋىنىڭ جوغىسىغا تىقىپ قويدى. دىلئارام سۇنى ئېلىپ كىرىپ كەتتى. ئۆيگە كىرگەندە زۆھراخانىكام ئۇنىڭدىن:

— ھەي بەدبەخت، نېمىشقا ھايال بولۇپ قالدىڭ؟ — دەپ سورىدى. قىز:

— ئەي خانىكام، ئۆستەڭ بويىغا بىر مۇنچە كارۋانلار كېلىپتىكەن، تاھىر پادىشاھنىڭ خەۋىرىنى ئالغىلى بولارمىكىن دەپ ھايال بولۇپ قالدىم، — دېدى.

— خەۋىرىنى ئالالىدىڭمۇ؟ — دېدى زۆھراخانىكام.

— خەۋىرىنى ئالالمىدىم، — دېدى دىدەك.

— سۇنى قولۇمغا قۇيۇپ بەر، — دېدى زۆھرا خانىكام. قىز سۇنى زۆھراخانىكامنىڭ قولىغا قۇيغان زامان زۆھراخانىكامنىڭ قولىغا بىر پارچە خەت چۈشتى. خەتنى ئوقۇپ باققۇدەك بولسا، تاھىر پادىشاھنىڭ دۇئايى سالامى ئىكەن. زۆھرا خانىكام بۇنى كۆرۈپ «ئاھ جانىم، ئاھ يارىم» دەپ بىھوش بولدى ۋە خېلى زاماندىن كېيىن ھوشىغا كەلدى ۋە:

— بۇ خەتنى نەدىن ئالدىڭ، — دەپ سورىدى.

— بىر مۇنچە كارۋان كېلىپ دەريا ياقىسىغا چۈشۈپتىكەن، ئاپتۇۋىڭىزدا سۇ ئىچىۋالايلى دەپ سۇ ئىچتى، ئۇنىدىن باشقا

www.uyghurkitap.com

ھېچقانداق ئىشتىن خەۋىرىم يوق، — دېدى قىز.

زۆھرا خانىكام ئاق پەردىجىگە پۈركەنىپ، ئۇردا كېنىزەكلىرىنى كەينىگە سېلىپ، كارۋان سارىيىغا باردى ۋە:

— ئەي كارۋانلار، بۇ خەتنى نەدىن ئالدىڭلار؟ — دەپ سورىدى. كارۋانلار:

— بىر توققۇز تارامىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتۇق، دەريادىن بىر ساندۇق ئېقىپ كەلدى. بۇ ئاۋاز ئەنە شۇ ساندۇقتىن چىقتى، — دەپ جاۋاب بەردى.

زۆھرا خانىكام كارۋانلاردىن:

— يات يېقىندا يانامسىزلەر؟ — دەپ سورىدى، كارۋانلار:

— سودىمىزنى قىلىپ بولساق يات يېقىندا يانىمىز، — دېدى.

ئەتىسى زۆھراخانىكام بازارلاردا، چاسىلاردا جاكاچىلار ئارقىلىق: «ئەيھانناس خالايىقلار، پادىشاھنىڭ يارلىقى: بۇ كارۋانلار سودىسىنى قىلىپ بولمىغۇچە باشقا سودىگەرلەر مال ساتسا، بېشى ئۆلۈمگە، مال-دۇنياسى تالانغا كېتىدۇ» دەپ جاكا قىلدۇردى. بۇ كارۋانلار شۇنداق سودا قىلغىلى تۇردىلەركى، بىر باھانى ئون باھاغا، ئون باھانى يۈز باھاغا ساتتى. چۈن تالاس شەھىرىنى تالىۋالغاندەك قىلىپ قويدى.

زۆھراخانىكام ئادەم ئەۋەتىپ:

— ئەمدى يانار ۋاقتىڭلار بولدىمۇ؟ — دەپ سورىدى. كارۋانلارنىڭ ھەممىسى:

— ئىلتىپاتلىرىدىن سودىمىز كۆشادە بولۇپ، مىرادىمىز ھاسىل بولدى، ئەمدى يانىمىز، — دېدى.

زۆھراخانىكام بىر پاتمان توقاچ، ئەللىك قوي بىلەن كارۋانلارغا زىياپەت بەردى. شا بەھرام دېگەن بىر قۇلنى ئۇلارغا قوشۇپ بەردى ۋە ئۇ ساندۇقنىڭ خەۋىرىنى ئېلىپ بېرىڭلار دەپ ئۆتۈندى. كارۋانلارمۇ بۇنىڭدىن ئىنتايىن خۇشال بولدى. شا بەھرامغا ئالتۇنغا چۆمۈلگەندەك كىيىملەرنى كىيگۈزۈپ، توققۇز تۆگە لەئىل-جاۋاھىر بىلەن كارۋانلارغا قوشۇپ قويدى. ئۇلار ئۈچ كۈنلۈك يەرگە بارغاندا بەزىلەرى «ئۇ ساندۇق نەلەردە لايغا پېتىپ قالدى» دەپ ئويلاپ، شا بەھرامنىڭ كىيىم-كېچەكلىرىنى سالدۇرۇۋېلىپ، ئۇنىڭ ئات-ئۇلىغى، مال-مۈلكىنى تارتىۋېلىپ، تۆگە يېتىلىگىلى سالدى. كارۋانلارنىڭ بىر چىرىگى بار بولۇپ، ئۇ مۇنداق دېدى: «ئەي كارۋانلار، سىزلەرگە زۆھراخانىكام كۆپ ئىلتىپاتلار قىلدى. بىر ئۇياق-بۇياقتا ئۆتسەك ئۇ يۇرتقا چىقىشمەي قالمايمىز. ئۇ شەھەرگە يەنە بېرىشىمىز مۇمكىن، بۇنداق قىلساڭلار بولمايدۇ» دېدى. بۇ سۆز مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن.

ئەلقىسسە، ساندۇق نەچچە زاماندىن كېيىن رۇمغا باردى. رۇم پادىشاھىنىڭ ئۈچ قىزى بار ئىدى. چوڭىنىڭ ئىسمى مەلىكە خۇرۇش، ئوتتۇرانچىسىنىڭ مەلىكە لەيلۇش، كىچىكىنىڭ مەلىكە سۇلتان بىبىچە ئىدى. بۇ قىزلار ھەر كۈنى دەريا ياقىسىغا بېرىپ سۇغا چۈشۈپ چېچىنى تاراپ كېلەر ئىدى. ئۇ كۈنى ھاۋا ناھايىتى ئىسسىق بولدى. قىزلار يەنە دەريا ياقىسىغا بارغانىدى. قىزلار داۋالغۇپ ئېقىۋاتقان دەريا سۈيىگە قاراپ «لەھەڭ بار ئوخشايدۇ» دەپ ئويلىدى. ئۇلار قاراپ تۇرسا بىر ساندۇق پىرقىراپ ئېقىپ كەلدى. مەلىكە خۇرۇش: «بۇ ساندۇقنى تۇتۇۋالغان كىشىنىڭ پۇلى بالىسىدىن بالىسىغىچە تۈگىمەس» دېدى. مەلىكە لەيلۇش «ساندۇقتا رۇمنىڭ بىر يىللىق خىراجى باردۇر» دېدى. مەلىكە سۇلتان بىبىچە: «ئۇنى-بۇنى

دېدىگىزلەر، بۇنىڭ ئىچىدە بىر كۆگۈل خۇشى باردۇر» دېدى. بۇ قىزلارنىڭ قىردىق بىر غۇلاچتىن چېچى بار ئىدى. چوكنى: «ئاۋال مەن چېچىمنى سېلىپ باقاي، بەختىم بولسا ماڭا چىقار» دېدى ۋە قىردىق بىر غۇلاچ چېچىنى ھالقا قىلىپ تاشلىدى، بىراق ساندۇق ئىلىنمىدى. ئوتتۇرانچىسى «ئەمدى نۆۋەت ماڭا كەلدى» دەپ چېچىنى تاشلىدى. ئۇنىڭغىمۇ ئىلىنمىدى. ئاندىن سۇلتان بىبىچە، «مەنمۇ چېچىمنى ھالقا قىلىپ تاشلاپ باقاي. ئاچىلىرىم تۇتالمىغاننى مەنمۇ ئەسلا تۇتالماسمەن، نېمىلا بولمىسۇن، ‹قاتاردىن قالغۇچە خاتادىن قال› دېگەن گەپ بار» دەپ قىردىق بىر غۇلاچ چېچىنى ھالقا قىلىپ تاشلىدى. ساندۇقنىڭ كەكە تېگىپ كەتكەن بىر يېرى بار ئىدى. چاچ شۇ يەرگە يۆگىشىپ قالدى. ساندۇقنى ئاستاغىنا تارتىپ ئالدى. بۇ ئۈچەيلەن شەھەرگە يۈگۈرۈشۈپ كىرىپ ئاتا-ئانىسىنىڭ ئالدىغا باردى ۋە «جېنىم دادىكا، ئۇنى ماڭا بېرىڭ» دەپ چۇرقۇراشتى. ئاتا-ئانىسى:

— ئەي باللىرىم، نېمىنى دەيسىزلەر؟ نېمىنى بېرىمەن، — دەپ ھەيران قېلىشتى.

— ھەي دادىكا، دەريا ياقىسىغا ئويىنىغىلى چىققانىدۇق، بىر ساندۇق دەريادا ئېقىپ كېلىۋاتىدىكەن، قايسىمىز تۇتۇۋالساق شۇنىڭ بولسۇن دېگەنىدۇق، مەن تۇتۇۋالدىم، — دېدى سۇلتان بىبىچە. ئاتىسى:

— ھەي بالىكام، سىزگە بەردىم. كىشىلەر پۇل-ماللىرىنى ساندۇققا سېلىپ دەرياغا تاشلاپ قويماس، بىراق ھەرقانداق نەرسە بولسا سىزگە بەردىم، — دېدى.

پادىشاھ: «ماڭا تەۋە شەھەردىكى بارلىق كىشىلەر دەريا بويىغا چىقسۇن. مەن تاماشا قىلغىلى چىقىمەن» دەپ يارلىق قىلدى. پادىشاھنىڭ يارلىقىغا بىنائەن ئالىم، مۇفتى، قازى، ئىشقاۋۇل، دىۋان بېگى، مىڭبېشى، تۈمەن بېشى، توختەمەت موللا ئۇستام، قوشقامەت موللا، موللا قاۋامەت... لەر جەم بولۇپ پادىشاھنىڭ يول باشلىشى بىلەن دەريا بويىغا چىقتىلەر. ساندۇقنى رۇم شەھىرىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. ئەمما بۇ ساندۇقنى دەرۋازىدىن ئەكىرىشكە ئامال بولمىدى. بۇ ساندۇقنىڭ ھېچ يەردە ئىشىكى يوق ئىدى. كىشىلەر پالتا، كەكنى ئەكىلىپ «ئىچىدە زادى نېمە بار، بۇنى بىر كۆرەيلى» دەپ تۇرغاندا سۇلتان بىبىچە «بۇ ساندۇققا بىر سۆز تاشلاپ باقاي» دەپ مۇنداق دېدى:

نەزم:

ئۆرۈلۈپ كەلگەن ساندۇق،
چۆرۈلۈپ كەلگەن ساندۇق.
ئىچىڭدە نە جان بارسەن،
بىر ئاۋاز بەرگىن ساندۇق.

ئاھىر پادىشاھ مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

تەپسەڭ ساندۇق ئېچىلۇر،
گۈل باشىمغا ساچىلۇر.
رەنجىدە مېنىڭ كۆڭلۈم،
يارنى كۆرسەم ئاچىلۇر.

سۇلتان بىبىچە ساندۇققا بىر پەشۋا ئۇردى ئىشىك ئېچىلدى. قارىغۇدەك بولسا ساندۇقنىڭ ئىچىدە بىر يىگىت ئولتۇرۇپتۇ. ئۇ يىگىتنىڭ چىرايى ساماندەك سارغايغان، چېچى دولىسىغا چۈشكەن بولۇپ، چىراغ ياندۇرۇپ قويۇپ كىتاب ئوقۇپ ئولتۇرۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن خەلقلەر يەتتە باشلىق يالماۋۇز ئوخشايدۇ دەپ خىيال قىلىپ ھېچقايسىسى يېقىن بارالمىدى. پادىشاھ: «كەمكى

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

بۇ يىگىتنى ساندۇق ئىچىدىن ئېلىپ چىقسا
ئۇنىڭغا خەزىنە ئىنئام قىلىمەن» دەپ يار-
لىق چىقاردى. پادىشاھنىڭ بىر قېرى قۇلى
بار ئىدى. ئۇ پادىشاھقا:
— ئەي پادىشاھىم، پېقىر قۇلىڭىز
يەيدىغاننى يەپ، كىيىدىغاننى كىيىپ بول-
دى. ئەگەر ئۇ مەخلۇق مېنى يەپ كەتسە،
پۇللىرىم بالامغا قالار، — دەپ ساندۇق ئې-
چىشكە كىردى. قارىسا، بىر ئادەم ئولتۇرۇپتۇ.
ئۇنىڭ ئەر ياكى ئاياللىقىنى پەرق ئېتەلمە-
دى. تاھىر پادىشاھ قۇلنى كۆرۈپ بۇ نەزمىنى
ئوقۇدى:

چىرايىم سېرىق سامان،
زۆھرامنىڭ ئوتى يامان.
ئۆلۈم خۇدانىڭ قەستىدۇر،
تىرىك ئايرىلغان يامان.
مەن زۆھرامدىن ئايرىلغاچ،
بولدۇم بىسەرۇ سامان.
قۇشقاي مېنى زۆھرامغا،
يا رەھىم يا راھمان.

تاھىر پادىشاھ ساندۇقتىن چىقىپ پا-
دىشا تەزىم قىلدى. پادىشاھ، تاھىر پادىشاھ-
نى ئوردىغا ئاپىرىپ ئۇنىڭغا شورپا بەردى،
بىراق سىڭمىدى. ئۈچ كۈنگىچە كېپەك س-
قىپ بەردى. ئۈچ كۈندىن كېيىن تائام
بەرگەندى، سىڭدى. شۇندىن كېيىن تاھىر
پادىشاھنىڭ چېچىنى چۈشۈرتۈپ مونچىغا ئە-
ۋەتتى. تاھىر پادىشاھ غۇسلى تاھارەت ئېلىپ
كەلدى. ئۇنىڭغا پادىشاھلارچە كىيىملەرنى
كىيگۈزدى. ئۇ ئاۋۋالقىدەكلا تاھىر پادىشاھ
بولدى. رۇمنىڭ پاۋدىشاھى: «مەن تاھىر پا-
دىشاھقا قىزىمنى بېرەي دەپ ۋەدە قىلغانىدىم،
شۇڭا يۇرت خەلقى يىغىلسۇن، تويىنىڭ مەس-
لىھىتىنى قىلىمىز»، دەپ يارلىق قىلدىلەر.
پادىشاھ ئوردىسىدا بىر قېرى موماي بار
بولۇپ، ئۇ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— ئەي ئۇلۇغ پادىشاھىم، سىناقتىن
ئۆتمىگەن كىشىگە قىز بەرسەك بولماسمى-
كىن، — دېدى. بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ
— ئەي موما، قانداق سىنايمىز؟ —
دېدى. موماي:
— ئۇ ئاسان گەپ، ئۆينىڭ بىر تەرى-
پىگە ئاش-نان، بىر تەرىپىگە ياراغ قوي-
دۇرسىلا، ئاندىن: ئەي ئوغلۇم، ئاۋۇ ئۆيگە
كىرىپ چىقىڭ، دېسىلە. ئەگەر ئۇ شاھزادە
بولسا ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن ياراغ-جاب-
دۇق ئېلىپ چىقىدۇ. ئەگەر ئاچلارنىڭ نەس-
لىدىن بولسا ئاش ئېلىپ چىقىدۇ، مانا مۇ-
شۇنداق سىنايمىز، — دەپ تەكلىپ بەردى.
پادىشاھ موماي دېگەندەك قىلدى. تاھىر پادىشاق
ئۆيگە كىرىپلا ئاش-نانغا قاراپمۇ قويماس-
تىن ياراغ-جابدۇقتا كۆز تاشلىدى. رۇم پادى-
شاھىنىڭ بىر قىلىچى بار ئىدى، جاندارلار
قىرىق غۇلاچ يەردىن ئۆزى چاچراپ كې-
لىپ قىلىچقا تېگىپ ئىككى پارچە بولۇپ
كېتەتتى. تاھىر پادىشاھ شۇ قىلىچنى ئالدى.
بۇ ئۆيدە يەنە بىر مىلتىق مۇ بار ئىدى.
قاراڭغۇ كېچىدە قارا پالازدىكى چۈمۈلىنىڭ
كۆزىنى نىشانغا ئالغىلى بولاتتى. تاھىر
پادىشاھ بۇنىمۇ ئالدى. رۇم شاھى:
— بۇ يىگىت شاھزادە ئىكەن، ئەمدى
قىزىمنى بېرەي، — دېگەندى:
— ئەي پادىشاھىم، يەنە بىر سىناپ
باقايلى، — دېدى موماي.
— ئەمدى قانداق سىنايمىز؟ — دېدى
پادىشاھ.
— ئۆزلىرىنىڭ مىنىدىغان ئاتلىرى
ئىراق نەسلىدىندۇر، راستىن شاھزادە بول-
سا، شۇنى ئېلىپ چىقىدۇ. ئەگەر قاراچۇق
بولسا باشقا ئاتلارنى ئېلىپ چىقار، مانا مۇ-
شۇنداق سىنايمىز، — دېدى موماي. رۇم
شاھى:

— ئەي ئوغلۇم ئاتخانىغا كىرىپ
بىر ئات تاللاپ چىقىڭ، — دېدى. تاھىر
پادىشاھ ئىراق نەسىللىك ئاتنى ئېلىپ چىق-
تى. رۇم شاھى: شاھزادە ئىكەن، قىزىمنى
بېرەي، — دېگەنىدى، موماي:

— ئەي پادىشاھىم، ئادەم ئوغلىنى
ئۈچ قېتىم سىناماق كېرەك، يەنە بىر سى-
ناپ باقايلى، — دېدى. رۇم شاھى:

— يەنە قانداق سىنايمىز؟ — دېدى.
موماي:

— ئۈزلىرىنىڭ شۇڭقارلىرىنى ئېلىپ چى-
قالسا ئاندىن شاھزادىلىكى مەلۇم بولىدۇ، —
دېدى. رۇم شاھى:

— ئەي ئوغلۇم، قۇشلار ئارىسىدىن بىر
قۇش تاللاپ چىقىڭ، — دېدى. تاھىر پادىشاھ
شۇڭقارنى ئېلىپ چىقتى.

رۇم شاھى: «ئەمدى توينى قىلايلى»
دەپ شەھەر ئىچىدە بىر يۇرۇش قەسىر سال-
دۇردى. ئاندىن پادىشاھ توي قىلىش ئۈچۈن
قائىدە-يوسۇن بويىچە ئىككىسىنى نىكاھ قىل-
دى. توي تۈگەپ پۈتۈن خەلق قايتىشتى.
بىراق قىزنىڭ ئىنىكئانىلىرى قېپقالدى.
تاھىر پادىشاھ

— ئەي ئىنىگئانىلار، سىزلەر قايتمام-
سىزلەر؟ — دېدى:

— بىزنى شۇنداق ئولتۇرۇڭلار دېگەن،
بىز قايتمايمىز، — دېيىشتى ئىنىكئانىلار.

تاھىر پادىشاھ:

— مەن ئالسام پادىشاھنىڭ قىزىنى
ئالدىم، سىلەرنىمۇ ئالغانمىدىم؟ — دەپ ئۇ-
لارنى قوغلاپ چىقىرىۋەتتى. توققۇز قات
كۆرپە سېلىپ، ئوتتۇرىسىغا بىر قوزۇق قاق-
تى، قوزۇقنى يېرىپ ئوتتۇرىسىغا قىلىچنى
كىرگۈزۈپ قويىدى. ئۇنىڭ بىر تەرىپىدە
سۇلتان بىبىچە، يەنە بىر تەرىپىدە تاھىر
پادىشاھ ياتتى. ئۇلاردىن قايسىبىرى مىدىر-
لىسىلا قىلىچ كېسەتتى.

ۋەھىمىدىن سۇلتان بىبىچەنىڭ چى-
رايى زەپىرەڭدەك سارغىيىپ كەتتى. بىر
كۈنى ئۇنىڭ ئىنىكئانىلىرى:

— ئەي خېنىم، ئۈزلىرىدىگە نېمە بولدى،
بىر يەرلىرى ئاغرىۋاتامدۇ؟ — دەپ سورى-
دى. سۇلتان بىبىچە:

— ئەي ئىنىكئانىلىرىم، توي بولغان
كېچە تاھىر پادىشاھ سىزلەرنى چىقىرىۋەت-
كەندىن كېيىن توققۇز قات كۆرپە سېلىپ،
ئوتتۇرىسىغا بىر قوزۇقنى قاقتى. قوزۇقنى
يېرىپ، ئوتتۇرىسىغا قىلىچنى كىرگۈزۈپ
قويۇپ، سەن مىدىرلىساڭ سېنى كېسەر، مەن
مىدىرلىسام مېنى كېسەر، دەپ ياتتى، شۇ
ۋەھىمىدىن تاڭ ئاتقۇچە كۆزۈمگە ئۇيقۇ
كەلمىدى، — دېدى. ئىنىكئانىلىرى بولغان
ۋەقەنى قىزنىڭ ئانىلىرىغا ئېيتتى. ئانىسى
دادىسىغا ئېيتتى. «ئاللىقەيەردە لايغا
پېتىپ قالغان گادايغا قىز بېرىپ كۆردىلە-
مۇ بۇ ئىشنى ...» دەپ كايىدى قىزنىڭ
ئانىسى. پادىشاھ:

— ئات مىنىپ، قۇش قۇشلاپ كۆنگەن
ئوغۇلدۇر. بىكار سۆزلىمە، كۆڭلى ئۆلۈپ
قالغان ئوخشايدۇ. مەن ئۇنى ئوۋغا ئېلىپ
چىقىپ كۆڭلىنى ئاچىمەن، — دەپ قىرىق
كۈنلۈك ئوۋغا ئەۋەتتى. قىرىق كۈن شىكار
قىلىپمۇ ئۇنىڭ ھېچقانداق ئۈنۈمى بولمىدى.
بىللە چىققان بەگلەر:

— پادىشاھىمىز بىلەن ئوۋغا چىقساق
ھەممىگە تويۇپ قايتار ئىدۇق. نەلەردىكى
لايغا پېتىپ قالغان گاداي بىلەن بىللە چى-
قىپ ھېچقانداق پايدا بولمىدى، — دېيىشتى.

تاھىر پادىشاھ بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن
كېيىن پادىشاھ ئوردىسىغا كىرىپ مۇنداق
سۆز تاشلىدى:

www.uyghurkitap.com

نەزم:

ئۆز يۇرتىدا كۆچۈكۈك،
ھەم غاز ئالۇر، ھەم ئۆردەك.
كىشى يۇرتىدا بوز لاچىن،
نە غاز ئالماس نە ئۆردەك.

سۆزنى تۈگىتىپ، لاچىننى پالاقىدە تاشلىۋەتتى. بايىقى بەگلەر «ۋاي دەرىخ! ئەۋلىيانىڭ ئوغلى ئىكەن، بىزلەرنى ئەمدى پادىشاھقا چېقىپ قويارمۇ» دېيىشىپ بىرى دەرۋازىدا قالدى، يەنە بىرى كوچىدا قالدى. تاھىر پادىشاھ ئۆيگە كىرىپ كەتتى. ئاغىچە پادىشاھ: «بەگلەر ئۆيگە كىرسۇن» دەپ يارلىق قىلدى. بەگلەر ئۆيگە كىردى. پادىشاھ:

— شىكار قانداقراق بولدى؟ — دەپ سورىدى. بەگلەر:

— ھېچقانداق شىكار بولمىدى. تاھىر پادىشاھ پەقەت سۆزلىمىدى، ئوقمۇ ئاتمىدى. ئالدىمىزدا يانغانلاردىن سوراپ باقسىلا، — دېدى.

پادىشاھ يەنە يەتتە كېچە-كۈندۈز مەرىكە قىلىپ بەردى. تاھىر پادىشاھ بۇ مەرىكىدە مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

سۇ كېلۇر تاش ئۈستىدە،
قوشۇمام قاش ئۈستىدە.
مەن زۆھرامنى ياد ئەتسەم،
يىغلارمەن ئاش ئۈستىدە.

تاھىر پادىشاھ مەرىكىدىن چىقىپ ئۆز يۇرتىغا يانماقچى بولدى. پادىشاھ ئۇنىڭغا ئۈچ يۈز بەگنى قوشۇپ بەردى ۋە ئۇلارغا: «تاھىر پادىشاھ سىلەرگە قەيەردە رۇخسەت بەرسە شۇ يەردىن قايتىڭلار» دەپ بۇيرۇق قىلدى. پۈتۈن روم خەلقى شەھەردىن بىر پەرسەخ يەرگىچە ئۇزىتىپ قويدى. سۇلتان خانىكام تاھىر پادىشاھنىڭ پېيىشىنى تۇتۇپ تۇرۇپ مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

بۇ تېرەك ئۇزۇن تېرەك،
تۈۋىدىن كەسمەك كېرەك.
يېڭى يار تۇتقان كىشى
كونىدىن كەچمەك كېرەك.

تاھىر پادىشاھ جاۋابەن مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

ئەزىز جاندىن كېچەرمەن،
مەن زۆھرامدىن كەچمەسمەن.
خۇدايىم نېسىپ قىلسا،
يۇرتقا بېرىپ كۆرەرمەن.

سۇلتان خانىكام مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم

مەن ئاشىق ئىدىم سىزگە،
بىر باتم دىگىز بىزگە.
بىر باقمىسىڭىز باقماڭ،
ئۈۋالىم بولۇر سىزگە.

تاھىر پادىشاھ مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

بىر نەچچە مەھەل تۇردۇق،
بولغاچقا جۇداچىلىق.
يۇرتۇمغا بارۇر بولدۇم،
ئاخىر بۇ خۇداچىلىق.

سۇلتان بىبىچە مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

تاڭلا قىيامەت بولسۇن،
خۇدايىم قازى بولسۇن.
ياقىڭىزدا پادىشاھىم،
تۆمۈر تىرنىغىم بولسۇن.

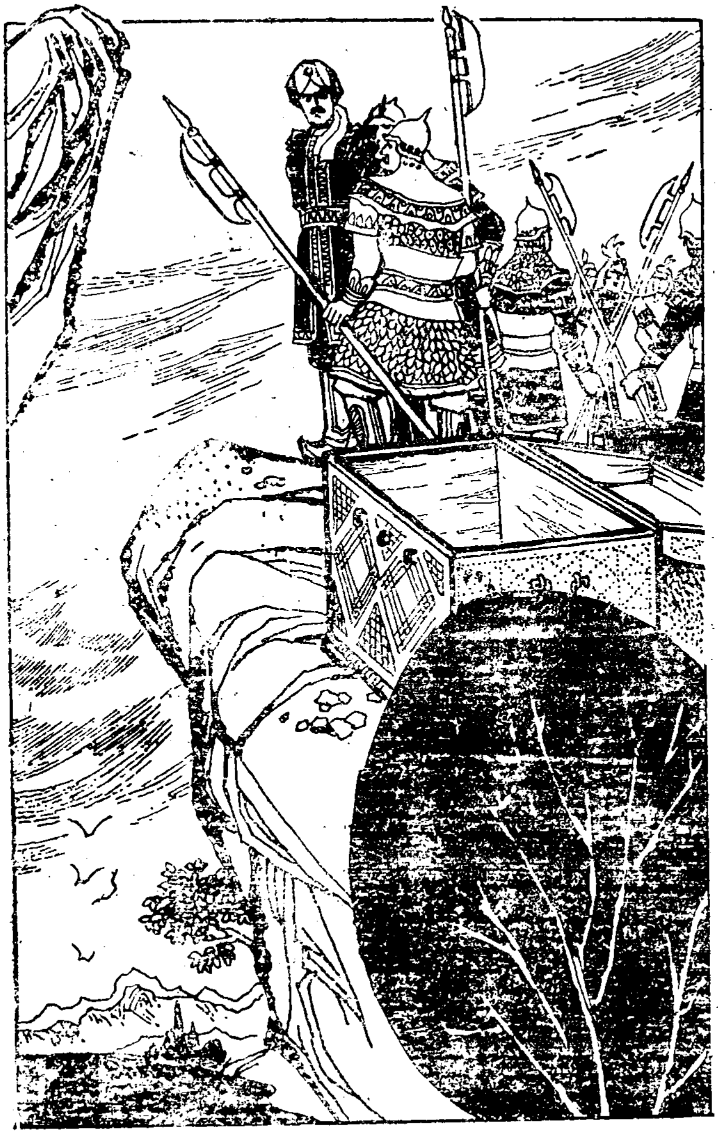

تاھىر پادىشاھ مۇنداق
سۆز تاشلىدى:

نەزم:
قۇيرۇق بارۇ قۇيرۇق بار،
يىلقىلاردا تۇۋاق بار.
سۆيگەن ياخشىنى سۆيگىن،
قىيامەتتە سوراق بار.

سۇلتان خانىكام مۇنداق
سۆز تاشلىدى:

نەزم:
سەن بارساڭ مەنمۇ باراي،
بىرىپ يولۇڭدا قالاي.
ئالتۇن ئاپتۇۋا ئېلىپ،
مەلىكەڭگە سۇ قۇياي.

تاھىر پادىشاھ مۇنداق سۆز
تاشلىدى:

نەزم:
مەن بارسام سەن بارماسسەن،
بارساڭ يولدا قالماسسەن.
سەن مېنىڭ مەلىكەمگە،
سۇ قۇيۇپ بېرەلمەسسەن.

تاھىر پادىشاھ يەنە مۇنداق
سۆز تاشلىدى:
مەن بۇ يەرلىك ئەمەسمەن،
يەر - سۇيۇڭنى بىلمەسمەن.
يەر - سۇيۇڭنى بىلگەندە،
باغلىساڭمۇ تۇرماسمەن.

تاھىر پادىشاھ سۇلتان بىبىچەنى ئوردا
قىزلىرىغا تۇتقۇزۇپ قويۇپ مۇنداق سۆز
تاشلىدى:

نەزم:
بارۇرمەن يولۇم تۈزدۇر،
كېچە ماڭا كۈندۈزدۇر.
قويۇپ بېرىڭ كېتەرمەن،
زۆھرام ئاندا يالغۇزدۇر.
ئۇلۇق بۇ ئات كۆك بوز ئات،
كەلگىن بوينۇڭنى ئۈزات.
باشىڭدىن يۇگەن ئېلىپ
قىلاي مەن سېنى ئازات.

سۆزىنى تۈگەتكەندىن كېيىن ھەممە بەگلەرگە رۇخسەت بېرىپ ئۆزى يولغا راۋان بولدى. سۇلتان بىبىچە تاھىر پادىشاھنىڭ قارىسى يوقالغۇچە يىغلاپ ئولتۇردى. ئوردا قىزلىرى ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ، مىڭ بىر مۇشەققەت بىلەن ئورداغا قايتۇرۇپ ئېلىپ كەتتى.

www.uyghurkitap.com

ئەلقىسسە، تاھىر پادىشاھ بەھرام بىلەن نەچچە مەنزىل يوللارنى يۈرۈپ ناماز - پېشىن ۋاقتى بىلەن چۆن تالاسىنىڭ شەھىرىگە يېقىن يايلاققا كېلىپ يۈكلىرىنى چۈشۈردى. باش توخۇ بىلەن شەھەرگە كېلىپ دەرۋازىنى ئاچقۇردى. بەھرام تاھىر پادىشاھنى توققۇز دەرۋازىدىن ئۆتكۈزۈپ، زۆھراخانىكامنىڭ ئوردىسىغا باشلاپ كىردى ۋە:

— ئەي پادىشاھىم، ھېچقانداق ئادەمنىڭ ئىزى مەلۇم ئەمەس، — دېدى. تاھىر پادىشاھنىڭ پولات چاقمىقى بار ئىدى. ئۇ چاقماق يېقىپ ئوت ياندۇرۇپ قارىدى. ئاندىن «ئوردا قىزلىرىنىڭ ئىزى بار، بىراق ئۇلارنىڭ ئاۋازى ئاڭلانمايۋاتىدىغۇ، توختا، بىر سۆز تاشلاپ باقاي» دەپ ئىنتايىن خوش ئاۋاز بىلەن سۆز تاشلىدى:

نەزم:

مەن كەلدىم شۇندىن - شۇنچە،
خۇدانىڭ پەرمانىچە.
رۇم شەھرىدىن بىر قىز ئالدىم،
ئاتى سۇلتان بىبىچە.

ھېچقانداق ئاۋاز ئاڭلانمىغاندىن كېيىن يەنە بۇ سۆزنى تاشلىدى:

نەزم:

مەن كەلدىم تاڭ ۋاقتىدا،
زۆھرام ياتۇر تەختىدە.
قىچقىرسام جاۋاب بەرمەس،
قارا باتۇر ياددىدا.

بۇ چاغدا زۆھراخانىكام راۋاق ئۈستىدە قاتتىق ئۇيقۇدا ئىدى، تاھىر پادىشاھنىڭ سۆزى زۆھراخانىكامنىڭ قۇلىقىغا ئوقتەك تەگدى، ئىشق ئوتى يۈرىكىگە نەشتەردەك تەگدى. زۆھراخانىكام خۇددى قىلدەك تولغىنىپ قوغۇشۇندەك ئېرىپ سەۋر - تاقەت قىلالماي بۇ سۆزنى تاشلىدى:

نەزم:

ئۇخلار ئىدىم ئويغاندىم،
ئوڭدىن سولغا تولغاندىم.
تاھىر ئىكەننى بىلمىدىم،
قارا باتۇر قول دېدىم.
ئۇخلار ئىدىم ئاۋۋال شەب،
بولغان ئوخشايدۇ نىم شەب.
قاتتىق ئۇيقۇدا يېتىپ،
تاھىرجان سىزنى چۈشەپ.

ئۇ ئورنىدىن يۈگۈرۈپ قوپتى. قىزلارنى چىراغ ياندۇرۇشقا بۇيرۇۋېتىپ، تاھىر پادىشاھتىن ھال - ئەھۋال سوراش ئۈچۈن تەختكە چىقىپ ئولتۇردى. تاھىرغا ساقال - بۇرۇت چىققانلىقى ئۈچۈن زۆھراخانىكام ئۇنى تونۇيالمىدى.

تاھىر پادىشاھ بۇ سۆزنى تاشلىدى:

نەزم:

يولغا كىردىم غۇربەتتە،
ھەسرەت ئۆزرە مەقسەتتە.
بۇرۇتلىرىم خەت تارتتى،
مېھنەت ۋە مۇشەققەتتە.
بازار كۆركى باققالدۇر،
يىگىت كۆركى ساقالدۇر.
ئايرىلغىلى ئۈچ يىلدۇر،
بىلمەسسەن نېچۈك ھالدۇر.

زۆھراخانىكام بولاقتەك كۆزلىرىدىن ئۈنچە - مارجاندەك ياشلارنى تۆكۈپ مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

بۇلبۇل سايراپ ئۆتتىمۇ،
باغرى بىريان كەتتىمۇ.

يار ئۇستىگە يار تۇتۇپ،
باشىڭ كۆككە يەتتىمۇ.

تاھىر پادىشاھ يىغلاپ تۇرۇپ مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

بۇلبۇل سايراپ ئۆتمىدى،
باغرى بىريان كەتمىدى.
ئۈچ يىل بولدى خانىكام،
سېنىڭ ئوتۇڭ ئۆچمىدى.
رۇم شەھرىدىن بىر قىز ئالدىم،
ھالىنى بىر سورىمىدىم.
كۆزدە ئايرىلغان بىلەن،
كۆڭلۈمدە مەن ئايرىلمىدىم.

بۇنى ئاڭلاپ زۆھراخانىكام تاھىر پادىشاھنىڭ ئايىغىغا ئۆزىنى تاشلىدى. ئۇلار شەنبە كۈنىدىن تاكى پەيشەنبە كۈنىگىچە چىنارلىق باغدا نەغمە - ناۋالار قىلىپ ئوينىدىلەر.

ھېلىقى دەللە ۋەزىر قىرى يەنە تەرمەچ تەرگىلى چىنارلىق باغقا كىرىپ تاھىر پادىشاھ بىلەن زۆھراخانىكامنىڭ سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ قالدى. موماي يۈگۈرۈپ بارغان پېتى بۇ ئەھۋالنى قارا باتۇرغا خەۋەر قىلدى. قارا باتۇر:

— ئەي موما، ئەتە قۇرغۇيۇمنى ئېلىپ چىقىپ توققۇز جەبجەق ئالدۇرۇپ كاۋاپ قىلىپ زۆھرامغا تۇتىمەن. زۆھرام ماڭا باش قويىدۇ. تاھىرنى ئۇرۇپ قوغلاپ چىقىرىمەن، — دەپ يېتىپ قالدى.

قارا باتۇرنىڭ تاڭ ئاتقۇچە ئۇيقۇسى كەلمىدى. ئەتىسى ئەتىگەن ئورنىدىن تۇرۇپ قۇرغۇيىنى ئېلىپ چىقىپ قويۇۋەتتى. قۇرغۇي چىنار باغقا كىرىپ كەتتى. ئۇ قۇرغۇيىنى قوغلاپ كىرىپ مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

قۇرغۇي سالدىم قارچىغا،
چۈشۈپ كەتتى باغچىغا.
قۇرغۇيغىنام يوقالدى،
سوراق بولسۇن باغچىغا.

تاھىر پادىشاھ مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

قۇرغۇي سالساڭ بولماسمۇ،
قۇرغۇي جەبجەق ئالماسمۇ.
بۇرۇن سۆيگەن زۆھرامنى،
يەنە سۆيسەم بولماسمۇ.

ئۇ زۆھراخانىكامنىڭ بويىنىدىن تۇتۇپ يۇمشاق لەۋلىرىگە بىر قانچە نۆۋەت سۆيدى. قارا باتۇر بۇنى كۆرۈپ ئۆزىنى پارە - پارە قىلىپ، پادىشاھ ئوردىسىغا يۈگۈرۈپ باردى.

— داد پادىشاھىم، ئوتتۇز كۈن روزىنى مەن تۇتسام ھېيتنى تاھىر بىلەن زۆھراخانىكام قىلامدۇ؟ — دەپ ۋارقىرىدى.

پادىشاھ:

— ۋاي ئىست، قىزىمنىڭ كىچىككىنە جېنىغا مۇشۇنداق بەدناملارنى قىلامسەن؟ — دېدى ۋە جاللاتلارنى چاقىردى. شۇ زامان ئۈچ يۈز جاللات ھازىر بولدى.

پادىشاھ:

— ئەي جاللاتلار، تاھىرنى باغلاپ، تېپىرېپىرەن قىلىڭلار! — دەپ يارلىق قىلدى. زۆھراخانىكامنىڭ بىر كۆزى قان، بىر كۆزى ياش بولۇپ زار - زار يىغلاپ كېتىۋاتسا، تاھىر پادىشاھ مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

بۇ سېنىڭ نېمە ئىشىڭ،
قول سېلىپ يول مېڭىشىڭ.
چۆلدە قالغان كىيىكتەك،

www.uyghurkitap.com

گاھى ـ گاھى بېقشاك.
مەن كەلدىم قۇياش بىلەن،
كۆزۈم تولدى ياش بىلەن.
ئىشمۇ ھالىدىن ئۆتتى،
يار تېخى كېچەش بىلەن.
ئات مىندىم كۆرۈك قاشقا،
سەكرەتتىم تاشتىن ـ تاشقا.
چىرايلىقنى يار تۇتسا،
ئاخىرى چىقار باشقا.

زۆھراخانىڭكام ئاتىسىنىڭ ئالدىغا بېرىپ مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

ئەي مېنىڭ ئالىم دادام،
تاش يۈرەك زالىم دادام.
ئۆلتۈرسەڭ مەھبۇبىمنى،
نە بولار ھالىم، دادام؟!
يۇرتىڭىز كىمگە قالار،
تەختىڭىزگە كىم ئولتۇرار.
ئوغۇل يا قىزىڭىز يوق،
روھىڭىز گادا بولۇر.
خۇش خانلىق خۇش بەگلىك،
يوق ئىكەن مۇسۇلمانلىق.
كۆيۈئوغۇلنى ئۆلتۈرۈپ،
كىمگە قالار سۇلتانلىق.

پادىشاھ بۇنى ئاڭلاپ:

ــ چىقىڭ قىزىم، تاھىرنى سىزگە بەردىم، ــ دېدى. زۆھراخانىڭكام چىقىپ قارىغۇدەك بولسا تاھىر پادىشاھ ئۆلتۈرۈلۈپ تېنى تۆت پارچە قىلىنىپ، تۆت دەرۋازىغا ئېسىپ قويۇلۇپتۇ. چۈن تالاسىنىڭ بارلىق خەلقى يىغلاپ ماتەم تۇتۇپتۇ. زۆھراخانىڭكام بۇ مەيدانغا يېتىپ كەلگەندە پەريادى پەلەككە يەتتى. سۇمبۇلدەك چاچلىرىنى يۇلۇپ بىھوش بولدى. بىر ھازادىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ، قارا كېيەن كىيىپ مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

ئەي بەگلەر، ئەي ـ ئەي بەگلەر،
قوتاندا قوينى يەڭلەر.
قوتاندا قوي تۈگىسە،
تاھىر گۆشىنى يەڭلەر.
تاھىرنىڭ ئاتاسى يوق،
بېلىدە پوتاسى يوق.
يىغلىماڭلار يۇرت خەلقى،
دۇنيانىڭ ۋاپاسى يوق.
قالدىڭ ئاخىر كېيەنسىز،
قارارىم يوقتۇر سەنسىز.
دېنى ئايرىغان بەگلەر،
گۆرگە بارغاي ئىمانسىز.
بۇ ھاۋا ھاۋامىدۇ؟
قار ـ يامغۇر ياغارمىدۇ؟
قىز ئۈچۈن يىگىت ئۆلمەك،
شەنىڭگە راۋامىدۇ؟!

ئۇ دادىسىنىڭ قېشىغا كېلىپ مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

شۇ مېنىڭ دادامىمكەن،
تەخت ئۈستىدە ئاتامىمكەن.
كۆيۈئوغۇلنى ئۆلتۈرۈپ،
قىزىنى ئالۇرمىكەن.
بۇ سۆزۈم باۋامىدۇ،
ئاتامغا راۋامىدۇ.
ئۆز قىزىنى ئۆزى ئالماق،
شەنىگە راۋامىدۇ.

ئاتىسى بۇنى ئاڭلاپ قىلغان ئىشىدىن قاتتىق پۇشايمان قىلىپ قارا باغرىنى يەرگە يېقىپ ياتتى ۋە:

ــ ئۈچ كۈنگىچە مېنىڭ قېشىمغا ھېچقانداق ئادەم كىرمىسۇن، ئەگەر كىرسە ئۇرۇقنى قۇرۇتارمەن، ــ دېدى. بۇنى ئاڭ-

لىغان بەگلەر قورقۇپ قېچىپ كەتتى. پادىشاھ يەنە:

— ئەي قىزىم، كۆڭلىڭىزدە نېمىنى ئويلىغان بولسىڭىز شۇنداق قىلىڭ، — دېدى. زۆھراخانىكام:

— ئەي دادا، مېنىڭ كۆڭۈل قۇشۇم ئاسمانغا ئۇچۇپ كەتتى. ئەمدى مەن ئۈچ يۈز بەگنى، ئۈچ يۈز جاللاتنى ئۆلتۈرۈپ شەھەر گەئوت قويسامۇ سىزنىڭ كارىڭىز بولمىسۇن، — دېدى.

— بولىدۇ قىزىم، — دېدى پادىشاھ.

ئاندىن زۆھراخانىكام پادىشاھنىڭ بەگلىرى ۋە جاللاتلىرىنى ئۆلتۈرۈپ، تاھىر پادىشاھنى يۇيۇپ تاراپ دەپنە قىلدى. ھېلىقى مومايىنى ئېشەككە تەتۈر مىندۈرۈپ، كوچىمۇ كوچا سازايى قىلىپ، كىشىگە دۈشمەنلىك قىلغاننىڭ جازاسى دەپ چالما-كېسەك قىلىپ ئۆلتۈردى. تاھىر پادىشانىڭ قەبرىسىگە شاھانە گۈمبەز ياساتتى ۋە ۋايىغا يەتكۈزۈپ زىننەتلىدى. پەيشەنبە كۈنى ئىدى. ئاتىسىنىڭ سادىقى بىلەن ئوقنى بىر يېڭىگە يۆگىدى. يەنە بىر يېڭىگە ئۈنچە-مارجان ئالدى:

— ئەي يىگىتلەر، قىزلار! يۈرۈڭلار، تاھىر پادىشاھنى زىيارەت قىلايلى، — دەپ مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

كەل قىزلار يۈگۈرشەيلى،
تاھىرغا يېتىشەيلى.
تاھىرغا يېتىشكەندە،
ئۈنچە-مارجان چاچايلى.

گۈمبەزگە يېقىن كەلگەندە بىر يېڭىدىكى ئۈنچە-مارجاننى بىر تەرەپكە چېچىپ:

— ئەي قىزلار، يىگىتلەر، بۇ ئۈنچە-مارجاننىڭ ھېساباتىنى ئۈزۈم بىلىمەن. ئۇيان-بۇيان قارىماي تېرىڭلەر، — دەپ گۈمبەز تەرەپكە راۋان بولدى. گۈمبەزگە يېقىن كېلىپ ئاھ ئۇرۇپ مۇنداق سۆز تاشلىدى:

نەزم:

تاھىر ئاتلىق بارمۇسەن،
تەختىڭدە ياتارمۇسەن.
ھۇجراڭغا مېھمان كەلدى،
ئالدىغا چىقالامسەن.

گۈمبەز ئىچىدىكى قەبرە يېرىلدى. زۆھراخانىكام شۇ يېرىقتىن قەبرە ئىچىگە كىرىپ كەتتى. يېرىقتا چېچىنىڭ ئۇچى قىسىلىپ قالدى. يىگىتلەر، قىزلار مارجاننى تېرىپ بولۇپ قارىسا، زۆھراخانىكام كۆرۈنمىدى، گۈمبەزگە كىرىپ قارىسا ئۇنىڭ قەبرە ئىچىگە كىرىپ كەتكەنلىكى مەلۇم بولدى. ئۇلار: «مۇردا-مەقسىتىگە يېتىپتۇ» دېيىشىپ بۇ ئىشنى پادىشاھقا مەلۇم قىلدى. پادىشاھ: «تەقدىرگە تەدبىر يوق ئىكەن» دەپ يۇرت خەلقىنى يىغىپ ئاش سۈيى بېرىپ ياندۇردى.

نەچچە كۈندىن كېيىن قاراباتۇر پادىشاھ بىلەن شىكارغا چىقىپ مەي ئىچىپ، مەست ھالدا شەھەرگە كىردى. ئۇ زۆھراخانىكامنىڭ تاھىر پادىشاھ بىلەن گۈمبەزگە كىرىپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ: «تاھىر ئۈچۈن زۆھرام ئۆلگەن بولسا، زۆھرام ئۈچۈن مەن ئۆلسەم بولمامدۇ» دەپ ئۆزىگە ئۆزى خەنجەر سېلىپ ئۆلدى. پادىشاھ:

— قاراباتۇرنىڭ مەندە ھەققى بار ئىدى. ئۇنى تاھىر پادىشاھ بىلەن زۆھرانىڭ ئوتتۇرىسىغا دەپنە قىلىڭلار، قىيامەت كۈنى ماڭا دەۋاگەر بولمىسۇن، — دەپ يارلىق قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىككى گۈلنىڭ ئارىسىغا بىر ناپاك تىكەننى قويدى.

بىر رەمچى موللا بار ئىدى. ئۇ بىر كۈنى گۈمبەزنى كۆرگىلى كەلدى. «بۇ گۈمبەزنىڭ تېشى شۇنچە چىرايلىق ئىكەن، ئىچى قانچە چىرايلىقتۇ» دەپ كىرىپ قارىسا، ئىككى تۈپ گۈلنىڭ ئارىسىدىن بىر تۈپ ئازغان ئۈنۈپ چىقىپتۇ. ئىككى تۈپ گۈل يېقىن كەلسە ئازغان ئۇلارنى ئايرىپ تاشلايدىكەن. موللا بۇ ئازغان قارا باتۇرنىڭ ئۆزى ئىكەن، دەپ بىلىپ، گۆرنى ئېچىپ قارا باتۇرنىڭ ئۇستىخانلىرىنى ئېلىپ كۆيدۈرۈپ كۈلىنى كۆككە سورۇدى. تاھىر پادىشاھ، بىلەن زۆھراخانىكامنىڭ بېشىدىكى قىزىل گۈللەر بىر-بىرى بىلەن چىرماشتى. قەبرىنىڭ ئاياغ تەرىپىدىكى ئىككى سۈت بۇلاقمۇ بىر-بىرىگە قوشۇلۇپ راۋان ئاقتى، رىۋايەتلەردە بۇ بۇلاقلار قىيامەتكىچە ئېقىپ تۇرىدۇ، دېيىلىدۇ. ئۇلار ئاللاغا يەتكەن ئاشىقى زاتلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئۆتكەن ئىشلىرى كارامەت ھېسابلىنىدۇ. قىيامەت كۈنى ئۇلارنىڭ تىرىلىرى بولارمىش.

تاھىر پادىشاھ بىلەن زۆھرا خانىكامنىڭ ۋەقەلىرى ئۇزۇن ئۆتمەي مەلىكە سۇلتان بىبىچەگە ئاڭلاندى. مەلىكە بىبىچە كۆزلىرىدىن باھار بۇلۇتىدەك ياش تۆكتى ۋە بۇ بېيىتنى ئوقۇپ ئەزىز جېنىدىن جۇدا بولدى.

نەزم:

ئىككى ئاشىق چىرماشىپ،
مۇرادىغا يەتمىدى.
ئاشىق - مەشۇق دىلىدىن،
ھەسرەت ئوتى كەتمىدى.
شۇنچە كۆيدۈڭ تاھىرجان،
بېشىڭدىن تىغ كەتمىدى.
ئاھكى بولدۇم ئىشق ئارا،
بىر بىۋاپاغا مۇپتىلا،
بولماسۇن ئەھلى ۋاپا،
مۇنداق بالاغا مۇپتىلا.

ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرىدىن

مەلىكە قانخۇمار

زامانىنىڭ زامانىسىدا زەرقۇم دېگەن بىر شەھەر بولۇپ، زەنگارشاھ ئۇنىڭ سۇلتانى ئىكەن. شاھنىڭ دىلخۇمار ئىسىملىك بىر قىزى بار ئىكەن.

دىلخۇمار بالىغ بولۇپتۇ. تەرەپ-تەرەپلەردىن ئەلچىلەر كېپتۇ. زەنگارشاھ ۋە خانىش زۇلھايات ئايىم ئەلچىلەرگە ھۆرمەت بىلەن: «قىزىمىز لايىق كۆرگەننى بىزمۇ لايىق كۆرىمىز» دەيدىكەن. دىلخۇمار بولسا تۈرلۈك باھانە-سەۋەبلەرنى كۆرسىتىپ، ئەلچىلەرنى ئۈمىدسىز قايتۇرىدىكەن. بۇ ھال خېلى ئۇزاق داۋام قىپتۇ. دادىسى، ئانىسى كىشىلەر ئالدىدا يەرگە قاراپتۇ. ئاخىرى يۇمشاق-قاتتىق ۋاسىتىلەرنى ئىشلىتىپ، قىزىنى ئەرگە تېگىشكە مەجبۇرلاپتۇ.

— ئەرگە تېگىپ بىر ئەرنىڭ قولى بولغۇچە، ئەرگە تەگمەي مىڭ ئەرنىڭ گۈلى بولۇشنى خالايمەن! — دەپمۇ دىلخۇمار. زەنگارشاھ بۇ گەپنى ئاڭلاپ غەزىپىدىن سەكرەپ كېتىپتۇ. ئۇ قىزىنى چاقىرتىپ:

— سەن مېنىڭ يۈزۈمنى چۈشۈردۈڭ. ئابرويۇمنى تۆكتۈڭ. ئەگەر مېنىڭ قىزىم بولساڭ، ئەرگە تېگىسەن! بۇنىڭغا كۆنمىسەڭ ئۆيىدىن چىق! قىزىم ئەمەسسەن! — دەپ ۋارقىراپتۇ.

دىلخۇمار بىر چارە ئويلاپ قويغانىكەن. شۇڭا:

— ماقۇل، گېپىڭىزگە كىرەي. تەگسەم تېگەي. لېكىن مېنىڭ بىر شەرتىم بار. سىزمۇ ماقۇل دەڭ، — دەپتۇ.

— قانداق شەرت ئۇ؟ — دەپتۇ زەنگارشاھ.

— سىز ماڭا شەھەر سىرتىغا بىر راۋاق ياسىتىپ بېرىڭ. راۋاققا قىرىق ۋاخنىلىق شوتا بىلەن چىققىلى بولىدىغان بولسۇن. مەن راۋاق ئۈستىدە يالغۇز ياشايمەن، سىز شەھەرگە ئېلان چىقىرىڭ. مېنى ئالىدىغان يىگىتلەر ئات بىلەن راۋاققا چىقسۇن. مەن ئۇ كىشىگە بىر دانە قىزىلگۈل، بىر دانە ئۈزۈك بېرىمەن. كىمكى شۇ گۈل، ئۈزۈكنى ئېلىپ سىزگە كۆرۈنسە، مەن شۇنىڭ بولاي. بۇ شەرتنى ئورۇنلىيالمىغانلارنىڭ دەرھال كاللىسىنى ئېلىڭ، — دەپتۇ دىلخۇمار.

زەنگارشاھ قىزىنىڭ دېگىنىچە بىر راۋاق ياسىتىپ بېرىپتۇ. دىلخۇمارنىڭ

www.uyghurkitap.com

ۋەسلىگە يېتىشنى ئارزۇ قىلىشقان يىگىتلەر
ئاتنىڭ ياخشىلىرىنى مىنىپ تەۋەككۇل
قىلىشقان بولسىمۇ، شوتا ئاستىدا كالتىسە-
دىن جۇدا بولىۋېرىپتۇ. ياخشى ئاتلارنىڭ
باھاسى ھەسسىلەپ ئۆرلەپتۇ. بىگۇناھ يى-
گىتلەر ئۆلىۋېرىپتۇ... گۈل بىلەن ئۈزۈكنى
ئالغۇچىلار چىقماپتۇ. بۇ ئەھۋالنى كۆر-
گەن شەھەر خەلقى شاھتىن نارازى بولۇ-
شۇپ دىلخۇماردىن غەزەپلىنىپ: «بۇ دىل-
خۇمار ئەمەس، قانخۇمار قىز ئىكەن»
دېيىشىپتۇ.

زەرقۇم شەھىرىنىڭ كۈنچىقىش تە-
رىپىدە خۇجەنت دەپ ئاتىلىدىغان بىر
يۇرت بار ئىكەن. ئۇ يەردە لوقمان ئىسىم-
لىك بىر ھۆكۈما كىشى ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ
ئۈچ ئوغلى بولۇپ، لوقمان ئۆلۈش ئالدىدا
ئۇلارنى چاقىرىپ: «مەندىن كېيىن قالغاندا،
قايسىڭلارنىڭ بېشىغا ئېغىر كۈن چۈشۈپ
قالسا، ئېگىز تاكچىدىكى قۇرئاننى ئاختۇ-
رۇڭلار. مەن ئۇنىڭ ئىچىگە ئاتنىڭ ئاق،
قارا، قىزىل رەڭدىكى ئۈچ تال قۇيرۇق
قىلىنى سېلىپ قويدۇم. ئۇنىڭدىن خالىغان
بىرنى ئېلىپ كۆيدۈرۈپ: «پىرىمنىڭ ھەق
ھۆرمىتى ئۈچۈن مۈشكۈلۈمنى ئاسان قىل-
غايسەن دېسەڭلار، ھەرقانداق ھاجىتىڭلار
راۋا بولىدۇ!» دېگەنىكەن. لوقمان ئۆلۈپ
كەتكەندىن كېيىن، چوڭ ئوغۇللار سودى-
گەرچىلىك قىلىپ، كۈننى ياخشى ئۆتكۈز-
گەچكە، دادىسىنىڭ سۆزلىرى ئېسىدىن كۆ-
تۈرۈلۈپ كېتىپتۇ. پەقەت كىچىك ئوغۇل
باتۇرنىڭ كۈنى ئاران - ئاران ئۆتىدىكەن.

زەنگارشاھنىڭ دىلخۇمار توغرىسىدى-
كى ئېلانى باتۇرنىڭ قۇلىقىغىمۇ يېتىپ كەپ-
تۇ. باتۇرنىڭ ياش قۇرامىغا يەتكەن چاغ-
لىرى ئىكەن. باتۇر بۇ خەۋەرگە تولىمۇ

قىزىقىپتۇ. بىراق ۋەجىنىڭ تايىنى يوق
بولغاچقا، دىلخۇمارنىڭ شەرتىنى ئويلاشقا
جۈرئەت قىلالماپتۇ... باتۇر كۆپ ئويلاپ
ئۇخلىيالماپتۇ. بىردىنلا دادىسىنىڭ ۋەسى-
يىتى ئېسىگە چۈشۈپ، ئورنىدىن تۇرۇپلا
«قۇرئان» ئىچىدىن ئۈچ قىلنى ئاپتۇ. ئاق
قىلنى كۆيدۈرۈپ، قالغان قىلنى كۆڭلىكىنىڭ
ياقىسىغا تىقىپ قويۇپتۇ. كۆزىنى يۇمۇپ
ئاچقۇچە بىر ئاق ئارغىماق پەيدا بوپتۇ.
باتۇر ئاتقا مىنىپ، شەھەرگە كىرىپتۇ. ئۇ
قارىغۇدەك بولسا، دىلخۇمارنى ئېلىش ئۈ-
چۈن كەلگەن شاھزادىلەر، بەگلەر، بەگ-
زادىلەر ۋە دېھقان بالىلىرى ئارقا - ئارقى-
دىن شوتا ئاستىدا كالتىسىدىن جۇدا بو-
لۇۋاتقۇدەك. شۇ ئارىدا باتۇرنىڭ ئاكى-
لىرىمۇ پەيدا بولۇپ، كەينى - كەينىدىن ئۇ
ئالەمگە سەپەر قىپتۇ. باتۇر ئاكىلىرىنى
يۇرتىغا قايتۇرۇپ كېلىپ دەپنە قىلىپ،
يەڭگىلىرىگە تەسەللى بېرىپ، يەنە راۋاق
ئاستىغا كەپتۇ. «يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم!—
دەپتۇ باتۇر ئۆزىگە، — ياكى ئاكىلىرىمغا
ئوخشاش ۋاقىتسىز ئۆلۈپ بۇ ۋاپاسىز جا-
ھان بىلەن خوشلىشارمەن. ياكى سانسىز
يىگىتلەرنىڭ بىگۇناھ ئاققان قانلىرىنىڭ
قىساسىنى ئالارمەن، قان تۆكۈلۈشىنى تو-
ختىتارمەن!». باتۇرنىڭ ئېتى گويا شامال-
دەك ئۇچۇپ شوتىنىڭ يىگىرمىنچى ۋاخنىسى-
غا چىقىپتۇ يۇ، بىراق ئالغا ماڭالماي،
ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ قايتىپ چۈشۈپتۇ ۋە
ھېچبىر يەردە توختىماي خۇجەنتكە كەپتۇ
ۋە زوۋانغا كېلىپ:

— مەن مۇنچىلا ئېگىزلىككە چىقىپ
باققان ئەمەس. كۈچۈم ئاجىز كەلدى. ئەم-
دى سەن مېنىڭ قۇيرۇقۇڭدىن بىر تال
قىلمىنى يۇلۇۋال. مەقسىتىگە يەتمىگۈچى

بولساڭ ئاكىلىرىمنى چاقىر، — دەپتۇ.

باتۇر قىزىل قىلنى كۆيدۈرۈپتۇ. شۇئان قىزىل رەڭلىك تۇلپار پەيدا بوپتۇ. باتۇر ئاتقا مىنىپ ئۇدۇل راۋاق ئالدىغا بېرىپ ئۆرلەپتۇ. ئوتتۇزىنچى ۋاخىتىغا بارغاندا بۇ ئاتمۇ قايتىپ چۈشۈپ، ئۇدۇل خۇجەنتكە كېلىپ توختاپتۇ. ئاندىن:

— مەقسەتكە يېتەي دېسەڭ ئاكامنى چاقىر! ساڭا نۇسرەت يار بولغاي! مەن كەتتىم. قۇيرۇقۇمدىن بىر تال قىلىمنى يۇلۇۋال! — دەپتۇ.

باتۇر قارا قىلنى كۆيدۈرۈپتۇ. قارا تۇلپار پەيدا بوپتۇ ۋە بىرلا كۆچەپ راۋاق ئۈستىگە چىقىپتۇ. باتۇر دىلخۇماردىن گۈلنى، ئۈزۈكنى ئاپتۇ-دە، شۇ هامان قايتىپ چۈشۈپتۇ. ئەمما قارا تۇلپار ئۇنى ئۇچقاندەك تېزلىكتە خۇجەنتكە قايتۇرۇپ كەپتۇ.

— مۇرادىم هاسىل بولغاندا نېمە ئۈچۈن مېنى شاھ ئالدىغا ئاپارماي بۇ يەرگە قايتۇرۇپ كېلىسەن؟ — دەپتۇ باتۇر ئاتقا.

— سەن ئۇقمايسەن، — دەپتۇ ئات چۈشەندۈرۈپ، — بىز ئاكا-ئۇكىلار سېنىڭ داداڭنىڭ خاسىيىتى بىلەن ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالغان. شۇڭا، «ئۆمۈر بويى ساڭا، ئەۋلادىڭغا خىزمەت قىلىمىز» دەپ ۋەدە بەرگەنىدۇق. سەن دىلخۇمارنىڭ شەرتىنى ئورۇنلىدىڭ، لېكىن ئۇ سېنى ياراتمايدۇ. هەر خىل هىيلە-مىكىرلىرىنى ئىشقا سېلىپ ساڭا تەگمەيدۇ. شۇڭا مەن سېنى يۇرتۇمغا قايتۇرۇپ كەلدىم. مېنىڭ دەسلەپتىم شۇكى: سەن گۈل بىلەن ئۈزۈكنى هەرگىز يېنىڭدىن ئاجراتما! ئۈزۈكنىڭ ئىشىتى قىلىۋەر. كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھ ئۆزى ئادەم ئەۋەتىپ سېنى ئىزلەيدۇ. شۇ چاغدا بارساڭ، ئۇلار ساڭا زىيان-زەخمەت يەتكۈزەلمەيدۇ!

— دىلخۇمار نېمە ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ۋەدىسىگە ئەمەل قىلمايدۇ؟ — سوراپتۇ باتۇر.

— دىلخۇمارنىڭ ئەرگە تەگمەيمەن دېگىنى يالغان! — دەپتۇ ئات، — ئۇ، ئۇزۇندىن بېرى ئۆزىنىڭ بىر قۇلى بىلەن هارام ئۆي تۇتۇۋاتىدۇ! ئۇنى دادىسىدىن يوشۇرۇن راۋاقتا ئەچىقىۋالدى.

باتۇرنىڭ دىلخۇمارغا غەزىپى ئۆرلەپتۇ. ئاتتىن بىر تال قىلنى يۇلۇۋالغاندىن كېيىن ئۆيىگە قايتىپ دېهقانچىلىقنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ.

زەرقۇم شەهىرىنىڭ ئاهالىسى قانداقتۇر بىر قارا ئاتلىق ياش بالىنىڭ گۈل بىلەن ئۈزۈكنى ئېلىپ چۈشۈپ يوقاپ كەتكەنلىكى توغرىسىدا خىلمۇ خىل گەپ سۆزلەرنى قىلىشىپتۇ:

— خۇداغا شۈكرى، قانخۇمارنىڭ گۈلى بىلەن ئۈزۈكى يەرگە چۈشتى!

— بىهۇدە قان تۆكۈلۈش ئاخىرلاشتى!

— بۇ يىگىت نېمىشقا شەهەردىن قېچىپ كەتكەندۇ؟

زەنگارشاھ ۋە ئۇنىڭ ۋەزىرلىرى بۇ خۇش خەۋەرنى ئاڭلاپ بېشى ئاسمانغا يەتكەندەك بوپتۇ. بىراق «شەرتنى ئورۇنلىغان يىگىت نېمىشقا ئوردىغا كەلمەيدىغاندۇ؟» دېگەن خىيال شاهنى غەمگە مۇپتىلا قىپتۇ.

— قايغۇرمىسىلا شاهىم، — دەپتۇ ۋەزىرلىرىدىن بىرى، — بۇ يىگىت ئەقىللىق ئىكەن. ئۇ بىزنىڭ ۋەدىمىزدە تۇرماسلىقىمىزدىن قورقۇپ، يوشۇرۇنۇپ تۇرغان بولسا كېرەك. مەن ئۇنى چوقۇم تېپىپ كېلىمەن!

www.uyghurkitap.com

— دۆلەتنى ئىدارە قىلىشتا ئەلنى ئىشەنچكە ئىگە قىلىش كېرەك! — دەپتۇ شاھ. — ئىشەنچكە ئىگە بولۇشتا ۋەدىگە ئەمەل قىلىش كېرەك. تېز پۇرسەت ئىچىدە بۇ دانا يىگىتنى ئىزدەپ تېپىپ، ھۇزۇرۇمغا كەلتۈرگەيسىز! كۆزۈم يولىڭىزدا، ئاتلىنىڭ!

بۇ ۋەزىرنىڭ ئىسمى بەختىيار ئىكەن. بەختىيار گويا دەرۋىشچە كىيىنىپتۇ. ئۇزۇق ھازىرلاپ، سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. يېزا - قىشلاقلارغا بېرىپتۇ، شەھەر ئىچىنى ئارىلاپتۇ. سۆز - چۆچەكلەرگە قۇلاق ساپتۇ. لېكىن باتۇرنىڭ ئىز - دېرىكىنى ئالالماپتۇ.

بىر كۈنى ۋەزىر ھاسىسىنى تايىنىپ، خىلۋەت بىر يۇرت ئايىغىدا — ئېتىزدا ئىشلەۋاتقان دېھقان قېشىغا كەپتۇ. قارىسا بىر كەتمەن تۇرغۇدەك. كەتمەن سېپىغا بىر گۈل باغلاپ قويۇلغان بولۇپ، گۈل ئوتتۇرىسىدا ئالتۇن ئۈزۈك تۇرارمىش. ۋەزىر شۇ ھامان گۈلنى تونۇپ قاپتۇ - دە، «تاپتىم!» دەپتۇ.

— ئوغلۇم، — دەپتۇ ۋەزىر، — بۇ گۈلنى ماڭا سېتىپ بەرسىڭىز قانداق؟

— بۇ ساتىدىغان گۈل ئەمەس! دىلخۇمارنىڭ ۋىسالى! — دەپتۇ باتۇر.

— ئاخىر تېپىپتىمەن-دە! — دەپتۇ ۋەزىر، — چاققان بول، مەن بىلەن ئوردىغا بار! شاھ سېنى كۈتۈپ تۇرىدۇ!

باتۇر كۈتكەن كۈنى يېتىپ كەلگەنلىكىگە ئىشىنىپتۇ. ئۆيىگە كىرىپ كىيىم - كېچەكلىرىنى يەڭگۈشلەپ، ۋەزىر بىلەن ئوردىغا كەپتۇ.

زەنگارشاھ باتۇرنى ھۆرمەت بىلەن قوبۇل قىلىپ، شاھانە كىيدۈرۈپتۇ، ياخشى غىزالاندۇرۇپتۇ. ئاندىن قىزىنى چاقىرتىپ كېلىپ:

— قېنى، ئەمدى نېمە دەيسەن؟ — دېگەنىكەن. قىزى ۋەدىسىدىن يالتىيىپ:

— بۇ، كىچىك بالىكەن. مەن ئويلىغاندەك يىگىت ئەمەس ئىكەن، تەگمەيمەن! — دەپ تۇرۇۋاپتۇ.

— بۇ پادىشاھنىڭ خەلق ئارىسىدىكى ئابروي - ئىشەنچىنى يەرگە ئۇرغان بىلەن باراۋەر! مېنىڭ يۈزۈمنى قىلمايدىغان بولساڭ دارغا ئاسىمەن! سەندەك قىزىمدىن كەچتىم! — دەپتۇ شاھ.

ۋەزىرلەرمۇ دىلخۇمارغا كۆپ نەسىھەت قىپتۇ. دىلخۇمارنىڭ ئويلاپ قويغان تېخىمۇ خەۋپلىك بىر ھىيلىسى بار ئىكەن. ئۇ دادىسى ئالدىغا يىقىلىپ، يىغلاپ تۇرۇپ مۇنداق دەپتۇ:

— ھۆرمەتلىك شاھ دادا! ئالدىڭىزدا بىھۆرمەتلىك قىلىپ قويغان گۇناھىم ئۈچۈن دارغا ئېسىلىشقا تېگىشلىكمەن! مەن بۇ يىگىتنىڭ باتۇرلۇقىغا قايىل بولساممۇ، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇنى «سېھىرگەرمىكىن» دەپ ئويلاپ قالدىم. ئەگەر ئۇ ھەقىقىي قابىل، باتۇر يىگىت بولسا، مېنىڭ يەنە بىر شەرتىمنى ئورۇنلاپ كەلسۇن! ئەگەر ئۇ چاغدا مەن ۋەدەمدە تۇرمايدىغان بولسام، كاللام ئېلىنسىمۇ رازى بولاي!

قېنى قانداق شەرت ئىكەن؟ ئاڭلاپ باقسام! — دەپتۇ باتۇر.

زەنگار باتۇرنىڭ مەردانىلىكىنى كۆرۈپ ئاچچىقىدىن سەل قايتىپ، ۋەزىرىگە قاراپتۇ. ۋەزىر دىلخۇمارغا قاراپ:

— قېنى ئېيتسىلا مەلىكەم! — دەپتۇ.

— بۇ شەھەرنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدە، ئالتە ئايلىق يىراق يەردە بىر شەھەر بار. شۇ يەرگە بېرىپ «سەنۇبەر گۈلتاجىغا نېمە قىلغان؟ گۈلتاجى سەنۇبەرگە نېمە قىلغان؟» دېگەن سوئالنىڭ جاۋا-

بىنى تېپىپ كەلسۇن. ئەمما، مۇددەت ئالتە
ئاي، مۇددەت ئۆتۈپ كەتسە كەلمەسۇن.
كەلسە كالىلىسى ئېلىنسۇن! مې-
نىڭ شەرتىم مانا مۇشۇ! — دەپتۇ
دىلخۇمار.

زەنگارشاھ، بەختىيار ۋەزىر، زۇلھا-
يات ئايىملار باتۇردىن ئۆزرىخاھلىق سو-
راپ، بۇ شەرتنى ئورۇنلاپ كېلىشنى ئۈ-
مىد قىلىدىغانلىقىنى بىلدۇرۇشۇپتۇ. باتۇر
ماقۇل بولۇپ ئۆيىگە قايتىپتۇ. باتۇر ئالدى
بىلەن قىزىل تۇلپارنى ياردەمگە چاقىرىپتۇ.
قىزىل تۇلپار:

— يولنىڭ كارى چاغلىق ئىكەن، بىز
ھەرقايسىمىزنى بىركۈندىن مىنگىن. تەييار-
لان! مۇرادىڭغا چوقۇم يېتىسەن! — دەپتۇ
باتۇرغا.

باتۇر قىزىل، ئاق، قارا تۇلپارلارغا
بىركۈندىن مىنىپ سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ.
ئۈچ كۈن بولغاندا ھەيۋەتلىك بىر شەھەر
كۆرۈنۈپتۇ.

— ئەندى شەھەرگە پىيادە ماڭساڭمۇ
ئۈچ كۈندە يېتىپ بارىسەن! — دەپتۇ قارا
تۇلپار، — بۇ يولنى ئۆزۈڭ مېڭىشىڭ كېرەك.
بۇ شەھەرنىڭ تاملىرى زۇمرەت تاشلاردىن
قوپۇرۇلغان. شۇڭا ئۈچ كۈنلۈك يەردىن
كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئېسىڭدە بولسۇن، بۇ
شەھەر تىلسىملانغان. خەير، بىز كەتتۇق.
لازىم بولساق چاقىرغىن!

باتۇر پىيادە مېڭىپ شەھەرگە كىر-
گەنىكەن، قارىسا شەھەر ئىچى قۇپقۇرۇق،
ئادەمىزات كۆرۈنمىگۈدەك. باتۇر ھەيران
بولۇپ، بىر قانچە كوچىنى ئارىلاپتۇ. ئاس-
تا - ئاستا مېڭىپ، چوڭ بىر مەيدانغا چىقىپ
قاپتۇ. قارىسا بىر توپ ئادەم بىريەرگە توپلى-
شىپ، نېمىگىدۇ بىر نەرسىگە قارىشىپ تا-
ماشا كۆرۈپ تۇرغۇدەك. دەرھال شۇ يەرگە
بارغان باتۇر ئېسىقلىق يوغان بىر قەپەز-
نى كۆرۈپتۇ. قەپەس ئىچىدە بىر سېرىق
مۇشۈك ئىككى قارا چاشقاننى قوغلاپ يۈر-
گۈدەك، لېكىن يېتەلمىگۈدەك! باتۇر بىر-
پەس قاراپ تۇرغاندىن كېيىن، ئەجەبلىنىپ:
«نېمە ئۈچۈن بۇ مۇشۈك چاشقاننى قوغلاي-
دۇ يۇ، تۇتالمايدۇ؟ نېمىشقا ئۇلارنى قە-
پەسكە سولاپ قويىدۇ؟ بۇ ئىشنىڭ قانچىلىك
قىزىقى بار؟» دەپتۇ. بۇ گەپ تېخى تۈگى-
مەيلا، ئاسماندىن چۈشكەن ياكى يەردىن
چىققاندەكلا ئىككى ئادەم پەيدا بوپتۇ -
دە، باتۇرنى باغلاپ، پۇتىنى يەرگە تەككۈز-
مەي ئاپىرىپ زىندانغا تاشلاپتۇ. ئەتىسى
ئۇلار پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ ئەھۋالنى
مەلۇم قىپتۇ. پادىشاھ ئۇلارغا زىندانغا
بېرىپ تەپسىلىي ئەھۋالنى ئۇقۇپ كېلىشنى
تاپىلاپتۇ. خەۋەرچىلەر شاھقا خەۋەر ئېلىپ
كەپتۇ:

— بۇ بىر مۇساپىر ئىكەن، ناھايىتى
يىراق يەردىن كەپتۇ. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە:
«سەنۇبەر گۈلتاجىغا نېمە قىلغان؟ گۈلتا-
جى سەنۇبەرگە نېمە قىلدى؟» دېگەن سو-
ئالغا جاۋاب ئىزلەپ يۈرىدىكەن!

— دەرھال زىنداندىن چىقىرىپ، بۇ
يەرگە ئېلىپ كېلىڭلار! — دەپتۇ شاھ.

باتۇرنى شاھ ئوردىسىغا ھازىر قىلى-
شىپتۇ. باتۇر:

— بۇ قانداق شەھەر؟ نېمىشقا مۇسا-
پىرلارنى زىندانغا سولايسىلەر؟ نېمىشقا
مۇشۈك بىلەن چاشقاننى قەپەسكە سولاپ
قويىدۇڭلار؟ — دەپ سوراپتۇ. پادىشاھ زىن-
دان بەگلىرىنى چىقىرىۋېتىپ، تەخت ئۈستى-
دىن چۈشۈپ باتۇرنىڭ ئالدىغا كەپتۇ.

— ئىسمىڭ نېمە؟ داداڭ كىم؟ قە-

www.uyghurkitap.com

يەرلىكسەن؟ — دەپتۇ شاھ.

— خۇجەنتلىك لوقماننىڭ كىچىك ئوغلى باتۇر بولىمەن!

شاھ كۆزلىرىدىن مۆلدۈردەك ياشلار تۆكۈپ، باتۇرنى سۆيۈپتۇ.

— پادىشاھى ئالەم، نېمە سەۋەبتىن مۇنداق بىئارام، مالال بولىلىكىن؟ — دەپ سوراپتۇ باتۇر.

— مەن كىچىك ۋاقتىمدا بىر ئۆلۈمادىن بىلىم ئالغانىدىم. ئۇ پىرىم ئۆلۈش ئالدىدا ماڭا: «بىر كۈنلەر كېلىپ، زەرقۇم ئېلىنىڭ خۇجەنت يۇرتىدىن لوقماننىڭ كىچىك ئوغلى سېنىڭ شەھرىڭگە كېلىدۇ. سەن ئۇنىڭ مۇشكۈلىنى ئاسان، ھاجىتىنى راۋا، تىلىكىنى ھەل قىلغايسەن» دېگەنىدى. مەن كۆپ يىللار كۈتتۈم. بۈگۈن كۆرۈشۈشكە نېسىپ بوپتۇ. خەيرىيەت! پىرىمنىڭ ھەق-ھۆرمىتى ئۈچۈن، سېنىڭ ھاجىتىڭنى راۋا قىلاي، ھاياتىڭنى ساقلاپ قالاي! سەن ئاۋۋال شەھىرىمنى تاماشا قىل. ئاندىن مەن سوئالىڭغا جاۋاب بېرەي! — دەپتۇ شاھ.

باتۇر بىر نەچچە كۈن خۇشال-خۇرام تاماشا قىپتۇ. بىر كۈنى شاھتىن ھېلىقى سوئالنى يەنە سوراپتۇ. شاھ ئالدىرىماي:

— مۇندىن بۇرۇن مەن بۇ ۋەقەنى سۆزلەشنى، باشقىلارنىڭ بۇ ۋەقەنى سۈرۈشتۈرۈشىنىمۇ خالىمايتتىم. شۇڭا كىمكى «نېمە ئۈچۈن؟» دېگەن ھامان زىندانغا چۈشەتتى. بۇ سىر ئاخىر پاش بولدى. ھازىردىن باشلاپ بىھۇدە قان تۆكۈش، ئادەم ئۆلتۈرۈشنى مەنئىي قىلدىم! مەن بۈگۈن بۇ ۋەقەنىڭ سىرىنى ساڭا سۆزلەپ بېرىمەن. لېكىن سېنىڭ بۇ سىرنى ھەرقانداق ئادەمگە پاش قىلماسلىقىڭنى تەلەپ قىلىمەن، — دەپتۇ شاھ. باتۇر بۇ شەرتكە ماقۇل بوپتۇ.

شاھ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ:

— سەن كۆرگەن سېرىق مۈشۈك ئەسلىدە مېنىڭ خوتۇنۇم سەنۇبەر ئىدى. ئىككى قارا چاشقان ئۇنىڭ ھارامدىن تاپقان بالىلىرى. ئۇلارنىڭ مۈشۈك ھالەتتە تۇرغانلىقىغا ساق ئون يىل بولدى! مېنىڭ ئىسمىم گۈلتاجى، ئون بەش ياشقا كىرگەندە دادامنىڭ ئورنىغا پادىشاھ بولدۇم. كېيىنكى يىلى سەنۇبەرگە ئۆيلەندىم. ئۇزاق يىللار بىرگە ئۆتتۇق. ئۇ ماڭا بەكمۇ ساداقەتمەن ئىدى. ھەر نېمە دېسەم بېجىرەتتى. قاپاق تۈرۈپ قارىمايتتى. گەپ ياندۇرۇپ تاكاللاشمايتتى. مەنمۇ ئۇنىڭغا ئۆزۈمدەكلا ئىشىنەتتىم. مەن شىكارغا ئامراق ئىدىم. مەن ئۆيدە بولمىغان كۈنلىرىمدىمۇ ماڭا ۋاپاسىزلىق ئالامەتلىرى كۆرۈنمەيتتى. بىر-بىرىمىزنى تولىمۇ ياقتۇراتتۇق. بىر كۈنى مەن شىكارغا چىقماقچى بولدۇم. خىزمەتكارغا ئاتنى تويغۇزۇپ، جابدۇپ قويۇشنى تاپىلىدىم. ئاندىن خوتۇنۇمدىن خەيرلىك سوراپ، ئاتخانىغا باردىم. قارىسام ئات ئورۇقلاپ كەتكەندەك كۆرۈندى. ئات باقاردىن:

— بۇ ئات نېمىشقا ئورۇقلاپ كېتىدۇ؟ — دەپ سورىدىم.

ئات باقار گەپ-سۆز قىلماي يەرگە قاراپ تۇراتتى. مەن سوئالنى تەكرارلىدىم. ئات باقار يىغلامسىراپ تۇرۇپ ماڭا يالۋۇرۇشقا باشلىدى:

— كەرەملىك شاھىم. بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىلە، ئاندىن بۇ سىرنى ئېيتالايمەن.

— كەچتىم! — دېدىم مەن، — چاپسان ئېيت، نېمە ئىش بولدى؟

— ھۆرمەتلىك شاھىم، — دېدى ئات

باقار، — بىچارە ئاتنى كۈندۈزى ئۆزلىرى
مىنىپ شىكارغا چىقىسىلا، كېچىسى مەلىكەم
مىنىپ چىقىپ كېتىدۇ، ئۇنىڭغا بىردەمـمۇ
ئارام يوق.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ كۆڭلۈمگە شەك
چۈشتى. مەن: «توختا، بىر سىناپ كۆرمەيـ
مۇ؟» دەپ ئويلىدىم. ئەگەر يالغان بولسا
ئات باقارنى ئۆلتۈرۈش، راست بولسا خو-
تۇنۇمنى ئۆلتۈرۈش قارارىغا كەلدىم. ئات
باقارنى قايتۇرۇۋەتتىم. ھېچ ئىش بولمىغاندەك
شىكارغا ماڭدىم. كەچقۇرۇنلۇقى قايتىپ
كەلدىم. بىز ئۇخلاپ قالدۇق. بىر چاغدا
ئويغانسام خوتۇنۇم يوق. كىيىنىپ ئاتخا-
نىغا چىقسام ئات باقار: «ھازىر ماڭدى»
دېدى. مەن بىر ئاتنى مىنىپ، ئورمانغا
باردىم. ئاتنى دەرەخكە باغلاپ قويۇپ،
ئاستا ـ ئاستا ئىچكىرىلەپ كىردىم. قارىسام
بىر ئات باغلاقلىق تۇرىدۇ. تونۇدۇم، بۇ
مەن دائىم مىنىدىغان ئات ئىدى. يېقىن
ئارىدا بىر ئۆڭكۈر بار ئىكەن. پىلىلداپ
چىراغ كۆرۈندى. ئاستا باردىم. كۆزۈمگە
زادىلا ئىشەنگۈم كەلمىدى. خوتۇنۇم بىر
بەتبەشىرە قارا زەڭگى بىلەن ئەيش ـ ئىشـ
رەت قىلىپ ئولتۇراتتى. كۆزۈمگە قاراڭغۇلۇق
تىقىلىپ ھېچنېمە كۆرۈنمەيلا قالدى. قولۇمـ
غا زۇلپىقارىمنى ئېلىپ ئۇلارنىڭ ئۈستىگە
تاشلاندىم، قارا زەڭگىنى ئۆلتۈردۈم. خوتۇنۇمـ
نى ئۆلتۈرمەكچى بولغانىدىم، قارىسام بىر
بۇلۇڭدا ئىككى قارا بالا كۈچۈكتەك غىڭـ
شىپ ياتىدۇ. ئۇنى ئۆلتۈرمەكچى بولسام،
خوتۇنۇم قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى ۋە بىر
نېمىلەرنى پىچىرلاپ، ھۈرۈپ كەتتى. بىر
قاچا سۇنى ماڭا چاچتى ـ دە: «بۇ سۈرەتـ
تىن چىق! ئىت سۈرىتىگە كىر!» دېگەندەك
بولدى. مەن شۇ ھامان بىر ئىتقا ئايلىنىپ
قالدىم. خوتۇنۇم مېنىڭ شەمشىرىمنى ئېلىـ
ۋالدى. مېنى ئۆڭكۈردىن قوغلاپ چىقاردى.
ئۆزى ئۇيەردە قالدى. مەن كىشىلەر ئىشىـ
كىدە ئىككى يىلنى سەرسانلىق بىلەن ئۆتـ
كۈزدۈم. بىركۈنى كېتىپ بارسام بىر بوـ
ۋاي نان تەڭلىدى. مەن يېلىنىپ ئالدىغا
كەلدىم. كۆزلىرىدىن مۇنچاق ـ مۇنچاق
ياش تۆكۈلەتتى. ماڭا ئىچى ئاغرىدى بولـ
غاي، بوۋاي ئارقىسىدىن مېڭىشىمنى ئىشاـ
رەت قىلدى. مېنى ئۆيىگە ئېلىپ باردى.
كۆپكىنە ماللىرى بار ئىكەن. مەن ماللارنى
ساقلاپ بەردىم. ساداقەتمەنلىك بىلەن خىزـ
مەت قىلدىم. مەن بوۋايغا ياراپ قاپتىمەن،
مېنى تولا داڭلايدىغان بولۇپ كەتتى. مېـ
نىڭ داڭقىمنى شۇ يۇرتتىكى بىر باي ئاڭـ
لاپتۇ. ئۇنىڭ قويلىرىغا بۆرە ئارام بەرمەيـ
دىكەن. باي مېنى ئىگەمدىن يۈز قويغا تېـ
گىشىپ ئالدى. مەن شۇ كۈنىلا قوتاندا
ھوشيار بولۇپ ياتقانىدىم، بىر چاغدا بىر
بۆرە كەلدى. مەن كاپ قىلىپلا تۇتۇپ، كالـ
لىسىنى ئۈزۈپ ئېلىپ بېرىپ بايغا كۆرسەتـ
تىم. باي بەك خۇشال بولۇپ كەتتى. ماڭا
ياخشى يېمەكلىكلەرنى بېرىدىغان بولدى.
يەنە بىر نۆۋەت بىر ئوغرىنى تۇتۇپ بەرـ
دىم. شۇنداق قىلىپ ئۇيەردە ئۈچ يىل تۇـ
رۇپ قالدىم. بىر كۈنى ھويلىدا تۇرسام،
مەھەللىدىن بىر دېھقان كىرىپ، بايدىن مېنى
بىرقانچە كۈن بېرىپ تۇرۇشنى؛ خوتۇنى
ياش تۇغۇتلۇق بولۇپ، بوۋاقنى ئالۋاستى
ئوغرىلاپ كېتىشتىن قورقىدىغانلىقىنى ئېيتـ
تى. باي مېنى ئۇ كىشىگە بەردى. مەن
ئۇنىڭ ھويلىسىدىن جاي ئالدىم. بۇ ئادەمـ
نىڭ ئۈچ ئوغلىنى ئالۋاستى ئوغرىلاپ يەپ
كەتكەنىكەن. بارلىق ئۈمىدىنى ماڭا بېـ
غىشلىغانلىقى ئوچۇق ئىدى. مەن كېچىچە

www.uyghurkitap.com

ئۇخلىماي ئويغاق ياتتىم. بىر چاغدا ئادەم سۆرەتلىك بىر ئالۋاستى ئۆگزىدىن چۈشكىلى تۇردى. مەن «كاپلا» قىلىپ تۇتۇۋالدىم. شۇھامان كۆزىنى ئويۇپ يېدىم. يۈرىگىنى سۇغۇرۇپ يەرگە كۆمدۈم. قالغان ئەزايى توزۇپ كەتتى. بالا ئامان قالدى. ئەتىسى دېھقان خۇشلۇقىدىن ماڭا توخۇسىنى ئۆلتۈرۈپ يېدۈردى، كۆرپىدە ياتقۇزدى. ئىككى كۈن ئۆتتى. باشقا خەتەرلىك ئەھۋال كۆرۈلمىدى. دېھقان بايغا يەتتە تۆگىنى ھەدىيە قىلدى، رەھمەت ئېيتتى. باي مېنى تېخىمۇ ئاسراپ باقىدىغان بولدى. لېكىن مېنىڭ كۆڭلۈمدە ھامان خوتۇنۇمنى كۆرۈش ئىستىكى بار ئىدى. مەن باينىڭ ئۆيىدىن قېچىپ چىقىپ، قانچە كۈنلەپ يول يۈرۈپ ئاخىر ھېلىقى ئورمانلىقتىكى ئۆڭكۈر ئاغزىغا كەلدىم. قارىسام ئىككى قارا، ئاۋاق ئوغۇل بالا ئولتۇرىدۇ. مەن ئۇلارنى قىيناپ، ئازابلاپ ئۆلتۈرمەكچى بولدۇمدە، ئۆزۈمنى ئاتتىم. شۇچاغدا خوتۇنۇم كېلىپ، مېنى كۆرۈپلا «ئاھ بالام!» دەپ ۋارقىرىدى، ئۆزىنى باللىرىنىڭ ئۈستىگە تاشلىدى. مەن خوتۇنۇمنى تالاپ ئۆلتۈرمەكچى بولغانىدىم. خوتۇنۇم مېنى تونۇپ قالدى بولغاي، قاغاپ كەتتى. قولىغا بىر قاچا سۇنى ئېلىپ، بىر نېمىلەرنى پىچىرلاپ ھۈرۈپ ماڭا سەپتى. ئاندىن: «بۇ سۆرەتتىن چىق! قۇشقاچ سۆرىتىگە كىر!» دېدى. مەن كىچىككىنە قۇشقاچقا ئايلىنىپ قالدىم. ئامالسىز ئۆڭكۈردىن قايتىپ چىقىپ دەرەخقە قونۇپ يۈردۈم. ئۇچۇپ يۈرۈپ يەنە بەش يىلنى ئۆتكۈزدۈم. بىر قېتىم بىر قانچە كۈن قاتتىق قار يېغىپ كەتتى. ئۇچار قۇشلارنىڭ كۆپلىرى توڭلاپ، ئاچ قېلىپ ئۆلۈپ كەتتى. مەن بىر ئامال قىلىپ يۇرت ئىچىگە كېلىۋالدىم. قورساق دەردىدە ھويلىدىن ھويلىغا ئۇچۇپ يۈرەتتىم. بىر كۈنى قورسىقىم بەك ئېچىپ كەتتى. قارىسام بىر ھويلىدا بىرقانچە توخۇ تۇرىدۇ. توخۇلاردىن ئاشقان داننى يېيىش ئۈچۈن ھويلىغا چۈشتۈم. ئوقمايلا قىسماققا چۈشۈپ قاپتىمەن. سەت بىر بوۋاي مېنى ئالقىنىدا سىقىمداپ تۇرۇپ:

— قانداق، ئەمدى قولۇمغا چۈشتۈڭمۇ؟ ئەمدى مەن سېنى قانداق ئۆلتۈرەي؟! — دېدى.

— مەن ساڭا نېمە يامانلىق قىلدىم؟— دېدىم مەن ئۆز تىلىمدا.

— سەن مېنىڭ ئوكام قارا زەڭگىنى ئورمانلىقتا ئۆلتۈردۈڭ. ھېلىقى دېھقاننىڭ ئوغلىنى يېگىلى بارسام كۆزۈمنى ئويۇپ يېدىڭ. بۇ يامانلىق ھېسابلانمامدىكەن؟ — دېدى ئۇ ۋارقىراپ.

مەن بۇ ئەبلەختىن قۇتۇلۇشقا كۆزۈم يەتمىگەن ئەھۋالدا:

— رەھىم قىلسىلا. مەن بۇ يەردىن كېتەي! — دەپ يېلىندىم.

— سېنى ئوۋچىلار ئۆلتۈرۈپ يېسۇن!— دېدى ئۇ ماڭا قاراپ، — بۇ سۆرەتتىن چىق! كېيىك سۆرىتىگە كىر!

مەن كېيىك بولۇپ قالدىم. چۆللەرگە چىقىپ كەتتىم. يەتتە يىلنى تاغۇ تاشلار ئارىسىدا ئۆتكۈزدۈم. كۆرمىگەن كۈنلىرىم قالمىدى، قېرىدىم. بىر كۈنى بىر ياخشى نىيەتلىك ئوۋچىغا ئۇچراپ قالدىم. ئۇنىڭ ئوقياسىنى ماڭا بەتلەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپلا ئۇنىڭ ئالدىغىلا باردىم ـ دە، يەردە يېتىپ بەردىم. ئۇ ھەيران بولۇپ، مېنى يېتىلەپ ئۆيىگە ئاپاردى. ئوۋچىنىڭ چىرايلىق بىر قىزى بار ئىكەن. ئۇ مېنى كۆرۈپلا دادىسىدىن:

— دادا، بۇ يىگىتنى قەيەردىن ئېلىپ كەلدىڭىز؟ — دەپ سورىدى.

— بۇ يەردە يىگىت نېمىش قىلسۇن؟ بىر دانە كېيىكلا تۇرۇۋېتىغۇ؟ — دېدى ئوۋچى.

— ياق! — دېدى قىز، — بۇ كېيىك ئەمەس، زاتى ئىنسان!

— سەن قانداق بىلىسەن؟ — دېدى ئوۋچى، — چاپسانراق دە!

— مەن كىچىكىمدە سېھىرگەرلىك ئىلمىنى ئوقۇغانىدىم. قارىسام بۇ يىگىتنىڭ سېھىرلەنگەنلىكى ئايان بولدى. مەن ئۇنى ئەسلىگە كەلتۈرسەم رازى بولامسىز؟ — دېدى قىز.

— مىڭ مەررە رازى بولىمەن قىزىم. تېزرەك ئەسلىگە كەلتۈرگىن، — دېدى ئوۋچى.

— مېنىڭ بىر شەرتىم بار، — دېدى قىز، — بۇ يىگىت مېنى بىرگە ئېلىپ كېتىشى كېرەك. ئۇنى خوتۇنى سېھىرلىگەن. مەن ئۇنىڭ خوتۇنىدىن بۇ يىگىتنىڭ ئۆچىنى ئېلىپ بېرىشىم كېرەك!

مەن ئۇنىڭ سۆزىنى چۈشىنىپ سەكرەپ كەتتىم، باش لىڭشىتىپ قوشۇلغانلىقىمنى بىلدۈردۈم. قىزمۇ بۇنى چۈشەندى. ئۇ مېنى ئىچكىرى ئۆيگە ئېلىپ كىردى. بىر چىمدىم ئۇنغا ئوخشاش توپىنى ئۇستۈمگە چاچتى-دە: «پىرىمنىڭ ھەق-ھۆرمىتى، ھايۋان بولساڭ ئۆز ھالىتىڭدا قال. ئىنسان بولساڭ ئەسلى ھالىڭغا قايت!» دېدى. مەن بىرلا يۇمۇلاپ ئادەم بولدۇم. شاھلىق كىيىملىرىمنى كىيگەن قىياپەتتە ئەسلىمگە كەلگەنىدىم. ئوۋچى مېنى كۆرۈپ چەكسىز خۇشاللىققا چۆمدى.

مەن ھېلىقى قىزنى ئەمرىمگە ئالدىم. ئاردىن بىر قانچە كۈن ئۆتتى. ئاندىن ئىككىمىز مېنىڭ پايتەختىمگە كەلدۇق. خوتۇنۇم سەنۇبەر ھۇجرىسىدا ھېلىقى ھارامدىن بولغان ئىككى ئوغلىنى بېقىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ ئاۋۋالقى چىرايىمۇ قالماپتۇ. يېڭى خوتۇنۇم بىر كۈنى مەندىن سەنۇبەرنى كۆرسىتىشىمنى تەلەپ قىلدى. مەن باشلاپ ئاپىرىپ كۆرسەتتىم. خوتۇنۇم تىترەپ جالاقلاشقا باشلىدى. يېڭى خوتۇنۇمنىڭ سېھرى تالانتى كونا خوتۇنۇمدىن ئۈستۈن ئىكەن. بىر قاچا سېھىرلەنگەن سۇنى سەنۇبەرگە چاچتى. ئۇ ئۆلۈكتەك قېتىپلا قالدى. ئاندىن يېڭى خوتۇنۇم مەندىن:

— ئۇنى قايسى سۈرەتكە كىرگۈزۈپ بېرەي؟ — دەپ سورىدى.

— ئانىسىنى سېرىق مۈشۈككە، بالىسىنى چاشقانغا ئايلاندۇرۇپ بەر! — دېدىم مەن. شۇ ھامان دېگىنىم بولدى. مەن ئۇلارنى قەپەسكە سولاپ شەھەر مەركىزىگە ئېسىپ قويدۇم. ئۆتكەن-كەچكەنلەر كۆرۈپ لەنەت ياغدۇرسۇن دەپ ئويلىدىم. مېنىڭ ئۇستازىم ئۆز ۋاقتىدا سېنىڭ بۇ يەرگە كېلىشىڭدىن بىشارەت بەرگەندىن كېيىن ماڭا بىر قەلەمتۇراچنى تۇتقۇزۇپ: «كەلگەن يىگىتكە بۇ قەلەمتۇراچنى بەر، ئۇنىڭ بېشىغا كەلگەن پالاكەتلەرنى يوقىتالايدۇ» دېگەنىدى. مانا بۇ قەلەمتۇراچ، ئال. «سەنۇبەر گۈلتاجىغا نېمە قىلغان؟ گۈلتاجى سەنۇبەرگە نېمە قىلغان؟» دېگەن سوئالىڭ جاۋابى ئەنەشۇ!

شاھ گۈلتاجى ئۆزى توغرىسىدىكى ھېكايىسىنى تۈگىتىپ، ئاخىرىدا مۇنداق دەپتۇ:

— سەن ئەمدى ئۆز شەھرىڭگە قايتساڭ بولىدۇ. سەن دىلخۇمارنىڭ قېشىغا بارغاندا، ئىچكىرى ئۆيىگە كىر! ئۇ يەردە ئۇنىڭ ئىككى بالىسى بار. قېرى زەڭگىسى ئاشنىسى بار. ئۇ ھېيلىگەر، قۇۋ خىرتۇن. سېنى كۆرۈپلا ساڭا ھېيلە ئىشلىتىشكە ئىنتىلىدۇ. شۇ چاغدا سەن بۇ قەلەمتۇراچنى

www.uyghurkitap.com

ئاچىسەن ـ دە، بىسىنى ئۇلارغا توغرىلاپ تۇرۇپ: «يا پىرىمنىڭ ئەرى، ئۇلارنى بەنت قىلـ ـغايسەن!» دەيسەن. ئۇلار شۇ هامان مىدىر ـ سىدىر قىلالماس بولىدۇ. ئاندىن قىرى زەڭـ ـگىنى، ئىككى ئوغلىنى خالايىققا كۆرسىتە ـ سەن. ئاخىرىدا دىلخۇمارنىڭ قىلغان ئىشلىـ ـرىنى پاش قىلىسەن. پادىشاھ، ۋەزىرلەر، خالايىقلار ئالدىدا ئۇلارنى قىلىچ بىلەن چېپىپ ئۆلتۈرىسەن! ئاندىن ناھەق ئۆلگەن بىگۇناھ خەلقنىڭ كاللىسىنى راۋاق ئاستىغا توپلاشقا بۇيرۇيسەن. راۋاق ئۈستىدىن ئاق ـ قان قانلار تامغان هامان، بارلىق ئۆلۈكلەر تىرىلىپ ئورنىدىن قوپىدۇ.

باتۇر بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ تەييارلىق قىلىپ، گۈلتاجى بىلەن خوشلىشىپ، ئۆز يۇر ـ تىغا راۋان بوپتۇ. ھەر كۈنى بىر تولپارغا مىنىدىكەن. ئاخىرقى كۈنى زەرقۇم شەھە ـ رىگە يېتىپ كېلىپ شاھقا خەۋەر بېرىپتۇ. بۇ چاغدا ئۇنىڭغا بېرىلگەن مۆھلەتكە ئۈچ ئاي بوپتىكەن. شاھى زەنگىنىڭ ئوردا ئەھلى، شەھەر خەلقى راۋاق ئالدىغا توپ ـ لىنىپتۇ. باتۇر قىزىل تولپار بىلەن ئۇدۇل راۋاق ئۈستىگە چىقىپ، دىلخۇمارنىڭ ئۆيىگە كىرىپتۇ. دىلخۇمار ئالاق ـ جالاق بولۇپ چۆ ـ چۈپ كېتىپتۇ ـ دە، دەرھال بىر ئەجدىھاغا ئايلىنىپ ئوت پۈركۈشكە باشلاپتۇ. باتۇر سىرتقا چىقسا، دىلخۇمارمۇ سىرتقا قوغلاپ چىقىپتۇ. بىر پارچە ئوت يەرگە چۈشۈپ كېتىپتىكەن، دەرھال شۇتىغا تۇتىشىپ كۆيـ ـگىلى تۇرۇپتۇ. باتۇر شۇ هامان قەلەمتۇراچـ ـنى ئېچىپ: «ياپىرىمنىڭ ھەق ـ ھۆرمىتى، بۇ مەلئۇنلارنى بەنت قىلغايسەن» دېگەـ ـنىكەن، ھەممىسى تۇرغان يېرىدىلا جىم تۇرۇ ـ شۇپتۇ. باتۇر قىرى زەڭگىنى ئۆيىدىن سۆرەپ چىقىپ خالايىققا كۆرسىتىپتۇ. ئىككى بالىـ ـسىنى كۆرسىتىپتۇ. دىلخۇمارنى كۆرسىتىپ

تۇرۇپ مۇنداق دەپتۇ:

— بۇ ئەسلىدە دىلخۇمار ئەمەس، قانخۇمار ئىكەن! ئۇنىڭ ئەرگە تەگمەيمەن دېگىنى يالغانىكەن، قاراڭلار! ئۇنىڭ بۇ بالىلىرى قەيەردىن كەلگەن؟ بۇلارنىڭ دا ـ دىسى مانا بۇ قارا زەڭگى! ئەي كەرەملىك شاھىم، مېنىڭ ناھەق ئۆلگەن بىگۇناھ ئا ـ دەملەرنى تىرىلدۈرۈپ ئەسلىگە كەلتۈرۈشۈمـ ـگە رۇخسەت قىلغايلا!

— مېنى بۇ ئار ـ نومۇستىن قۇتۇلدۇرغىـ ـنىڭغا رەھمەت ئوغلۇم! سېنىڭ دېگىنىڭچە بولسۇن! — دەپتۇ شاھ.

خالايىق بولغۇسى كارامەت ئىشلارنى كۈتۈپ تۇرۇشۇپتۇ.

— بارلىق ناھەق ئۆلگەن ئادەملەرنىڭ جەسەتلىرىنى راۋاق ئاستىغا توپلاڭلار! — دەپتۇ باتۇر.

بىردەمدىلا ئۆلۈكلەر توپلىنىپتۇ. باتۇر قولىغا قىلىچىنى ئېلىپ دىلخۇمارنى، زەڭـ ـگىنى، ئاخىرىدا ئىككى بالىنى ئۆلتۈرۈپتۇ. قانلار راۋاق ئاستىدىكى ئۆلۈكلەر ئۈستىگە ئېقىپتۇ. بىر دەمدىلا ئۆلگەنلەرنىڭ ھەممىسى تىرىلىپ، باتۇرنى باشلىرىغا ئېلىپ كۆتۈرۈ ـ شۈپتۇ. شۇنداق قىلىپ خەلقلەر راۋاقنىمۇ بۇزۇپتۇ. باتۇر شاھ ئالدىغا كېلىپ سالام بېرەي دېگەنىكەن، ئالدىغا ئىككى ئاكىسى كېلىپ سالام بېرىپتۇ. ئۇلار خۇشال كۆرۈ ـ شۈپتۇ. شاھ ئۆزى باتۇرنىڭ ئالدىغا كەپتۇ. ئوردىسىغا باشلاپ كاتتا زىياپەت بېرىپتۇ. شاھانە كىيىملەرنى كىيدۈرۈپتۇ. باتۇرنىڭ سۆزلىگەن ھېكايىسىنى كىتاب قىلىپ پۈتۈپ، ئالتۇن ـ كۈمۈش خەزىنىسىگە قويۇپتۇ. بەخ ـ تىيار ۋەزىرنىڭ ئەقىللىق بىر قىزى بار ئىكەن، باتۇرغا ئۇنى نىكاھلاپ، قىرىق كۈن توي قىلىپ بېرىپتۇ. زەنگار شاھ ئەل ـ جا ـ

مائەتنى يىغىپ كاتتا سورۇن تۈزۈپ:

— شاھلىق تاجىنى خىزمەت كۆرسەتكەن باتۇرغا بەردىم! — دەپ جاكالاپتۇ. پۈتۈن ئەل خۇشاللىقىدىن سەكرىشىپ ھېيت ئويناپتۇ. باتۇر ئۆزىنى «باتۇرخان» دەپ جاكالاپتۇ. شۇندىن باشلاپ بۇ ئەلنىڭ خەلقى باياشات، دۆلىتى قۇدرەتلىك بوپتۇ. ناھەقچىلىقلار كۆرۈلمەيدىغان بوپتۇ.

سۆزلەپ بەرگۈچى: **ئابلا قادىر**

«قۇيماق ياغقان چارشەنبە كۈنى»

ئۆتكەن زاماندا بىر تۇل خوتۇننىڭ سامساق دېگەن بىر دەلتىرەك ئوغلى بولغانىكەن. سامساقنى ياخشىراق ئادەم قىلىپ چىقىسام دەپ ئانىنىڭ يۈرەك ـ باغرى يارا ئىكەن.

ئانا ئوغلىنى مەھەللىسىدىكى بىر خەلپەتكە تۇتۇپ بېرىپ ئوقۇتماقچى بوپتۇ. خەلپەت سامساققا جېكىلەپ:

— مەن نېمە دېسەم، سىنمۇ شۇنى دەپ ئوقۇغىن! — دەپتۇ. سامساق ماقۇل بوپتۇ. خەلپەت ئۇنىڭغا ھەرپلەردىن ساۋاق بېرىپتۇ. ئەتىسى سىناپ باقماقچى بولۇپ، سوراپتۇ:

— سامساق، تۈنۈگۈنكى ساۋاقنى ئوقۇپ باقە، ئاڭلاپ كۆرەي!

— سامساق تۈنۈگۈنكى ساۋاقنى ئوقۇپ باقە، ئاڭلاپ كۆرەي! — دەپتۇ سامساق. خەلپەت سەل ئاچچىقلىنىپ:

— مەن بەرگەن ساۋاقنى ئوقۇمامسەن؟ — دەپ ۋارقىرىغانىكەن، سامساقمۇ خەلپەتنى دوراپ ئاچچىقلىنىپتۇ:

— مەن بەرگەن ساۋاقنى ئوقۇمامسەن؟

خەلپەت غەزىپىنى باسالماي، قولىنى شىلتىپ تۇرۇپ:

— ئۆيدىن چىق! نېمە قاراپ تۇرىسەن؟ — دەپتۇ. سامساقمۇ «خەلپەت ساۋاق بېرىۋاتسا كېرەك» دەپ ئويلاپ خەلپەتنىڭ سۆزىنى تەكرارلاپتۇ:

— ئۆيدىن چىق! نېمە قاراپ تۇرىسەن؟...

ئەتىسى خەلپەت سامساقنى ئانىسىغا تاپشۇرۇپ بېرىپ قايتىپ كەپتۇ.

يىللار ئۆتۈپ، سامساق چوڭ بولۇپ قاپتۇ. ئۇنىڭ ئانىسى يىپ ئىگىرىپ سېتىپ يىغقان پۇلغا بىر كالىسىنى سېتىپ، ئۇنى ئۆيلەپ قويماقچى بوپتۇ. كالىنى تويغۇزۇپ، ئاغامچىدا باغلاپ ئۇنىڭغا تۇتقۇزۇپ:

— مەن يىپنى ئېلىپ ئارقاڭدىنلا يېتىمەن بالام. سەن كالىنى يېتىلەپ مېڭىۋەر! كىم مىڭ تەڭگە بەرسە سېتىۋەر! — دەپتۇ.

سامساق يولدا كېتىۋاتسا بىر ھۆپۈپ تېرەك شېخىدا سايراۋاتقۇدەك. «ھۆپ، ھۆپ، ھۆپ» دېگەن ئاۋاز ئۇنىڭغا «كالاڭنى ساتامسەن؟» دېگەندەك ئاڭلىنىپتۇ. شۇڭا دەرھاللا:

— ھوي ئالتۇن تاج بېگىم، كالىنى ئالاي دەمسىلا؟ — دەپتۇ. ھۆپۈپ پەرۋاسىزلىق بىلەن يەنە سايراپتۇ.

— مىڭ تەڭگە بېرەي دەمسىلا؟ — دېپتۇ سامساق.

«ھۆپ، ھۆپ، ھۆپ!» دەپتۇ ھۆپۈپ.

www.uyghurkitap.com

سامساق ئۆزىچە «بېرەمسەن دەۋاتىدۇ» دەپ چۈشىنىپ:

— بوپتۇ، بەرسەم بېرەي! كالىغا قاراپ تۇرسىلا، ئاناڭنى چاقىرىپ كېلەي! — دەپتۇ-دە، كالىنى تېرەككە باغلاپ قويۇپ، ئۆيىگە كېتىپتۇ. ئانىسىغا بولغان ئەھۋالنى ئېيتىپتۇ. ئانا-بالا ئىككىسى ھاسىراپ ھۆمۈدەپ يېتىپ كەلسە كالىمۇ يوق، ھۆپۈپمۇ يوقمىش.

بىچارە ئانا ئوغلىنىڭ كالتە پەملىكىدىن ئىچىگە تىنىپ، ئۆزىنىڭ بەختسىزلىكىدىن زارلىنىپ، ئۆيگە قايتىپ ئوغلىغا مۇنداق دەپ ئۆگىتىپتۇ:

— ئەمدى چوڭ بولۇپ قالدىڭ، ئۆيلەپ قوياي دېسەم، خەقلەر سېنى دەلتە دەيدىكەن. ئوغۇل بالا بولغاندىن كېيىن شوخراق بولغىن. قىزلارغا ئانچە-مۇنچە كۆز تاشلاپ، قاش ئېتىپ قويساڭمۇ بولىدۇ. كۆل بويىغا چىقىپ ئولتۇرساڭ، كۆپ قىزلار سۇغا كېلىدۇ. بىرى ياراتمىسا بىرى يارىتىپ قالسا ئەجەب ئەمەس!

سامساق كىچىكىدىن باللارچە، يولدىن ئۆتكەن كىشىلەرگە تاش ئېتىپ ئويناپ چوڭ بولغانىكەن. شۇڭا ئانىسىنىڭ قىلغان سۆزى ئۇنىڭغا: «كۆل بويىدا ئولتۇرۇپ، سۇغا چىققان قىزلارغا تاش ئاتساڭ بولىدۇ» دېگەندەك ئاڭلىنىپتۇ.

بىر كۈنى كەچقۇرۇن ئۇ قويىنىغا مۇشتەك بىر تاشنى سېلىپ كۆل بويىدا ئولتۇرغانىكەن، مەزىنىڭ ياش خوتۇنى قاپاقنى كۆتۈرۈپ سۇغا كەپتۇ. ئۇ چۆكان سۇ ئېلىۋاتقاندا، سامساق تاش بىلەن بىرنى قويۇپتۇ. چوكان كۆلگە دۈم چۈشۈپ، تىنتارتماي ئۆلۈپتۇ، قاپىقى لەيلەپ قاپتۇ. سامساق خۇشاللىقىدىن سەكرەپ كېتىپتۇ. ئاندىن ئۆيگە كىرىپ ئانىسىغا بولغان ئەھۋالنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

— ۋاي شور پېشانەم! ئەمدى قانداق قىلارمەن؟ — دەپتۇ ئانىسى. بىراق ئوغلىنىڭ بۇ ئىشنى تېخىمۇ چوڭايتىپ، بالاغا قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، شۇ ھامان ياسالما قىياپەت بىلەن:

— يارايسەن ئوغلۇم! ئەمدى ھەرقانداق قىزمۇ سېنى يارىتىدۇ! ئەمدى سەن چىقىپ ئويناپ كىر، بۈگۈن تاش ئاتما...، — دەپتۇ.

سامساق تالادا ئويناپ، كەچتە ئۆيىگە قايتىپتۇ. بۇ چاغدا ئانىسى ئېغىلغا چوڭقۇر ئازگال كولاپ، كۆلدىكى چوكاننى كۆتۈرۈپ كېلىپ كۆمۈپ بولغانىكەن. ئوغلىنى كۆرۈپ، ھويلىدىكى ئۆچكىنى تاش بىلەن ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈشنى بۇيرۇپتۇ. بالا خوشلۇقتا ئۆچكىنى ئۆلتۈرۈپتۇ. ئانا سامساققا ئۆچكىنى بايا مەزىنىڭ خوتۇنىنى كۆمگەن ئازگالغا كۆمدۈرۈپتۇ. كەچتە سامساققا:

— ھېلىقى چوكاننى مۇشۇ ئازگالغا كۆمۈپ قويدۇم، — دەپتۇ. كېچىسى سامساق ئۇخلاپ قاپتۇ. ئانا ئۇخلىماي قۇيماق پىشۇرۇپ ئۆگزىدىكە، ھويلىغا تاشلاپ، تاملارغا ئىلىندۇرۇپ قويۇپتۇ. ئەتىگىنى سامساق ئورنىدىن تۇرۇپ، ھويلىغا چىقىپ بۇ «كارامەت»نى كۆرۈپتۇ-دە، ھەيران بولۇپ ئانىسىدىن سوراپتۇ:

— ئانا، نېمىشقا ھەممە يەردە قۇيماق تۇرىدۇ؟

— بۈگۈن ئاسماندىن قۇيماق يېغىپتۇ. خاسىيەتلىك چارشەنبە ئىكەن! — دەپتۇ ئانا، — قوپ، قۇيماقنا تويۇۋال!

سامساق تويغۇدەك قۇيماق يەپ، يەنە كۆل بېشىغا چىقىپ ئولتۇرغانىكەن، مەزىن

كۆل بويىغا كېلىپ ئۇنىڭدىن:

— مېنىڭ خوتۇنۇمنى كۆردۈڭمۇ؟— دەپ سوراپتۇ. سامساق شۇ هامان:

— كۆردۈم، خوتۇنلىرى سۇغا چىققانمۇ؟— دەپتۇ.

— ھەئە. قېنى، قەيەرگە كەتتى؟ — دەپتۇ مەزىن.

— تاش بىلەن بىرنى قويسام ئۆلدى. ئاخشام ئۆيگە ئەكىرىپ ئېغىلغا ئورا كولاپ كۆمۈۋەتتۇق! — دەپتۇ سامساق.

مەزىن شۇ هامان ئاللا چۇقان سېلىپ، سامساقنى تۇتۇپ قازىنىڭ ئالدىغا سۆرەپتۇ. قازى سامساقنى ئالدىغا ئولتۇرغۇزۇپ:

— مەزىننىڭ خوتۇننى تاش بىلەن ئۇرۇپ ئۆلتۈرگىنىڭ راستمۇ؟— دەپتۇ.

— راست! — دەپتۇ سامساق، — ئانام ماڭا: «كۆل بويىدا ئولتۇرۇپ سۇغا چىققان قىزلارغا تاش ئاتساڭ، سېنى ياخشى كۆرىدۇ» دېگەنتى.

— ئانىسىنى چاقىرتىپ كېلىڭلار! — دەپتۇ قازى.

سامساقنىڭ ئانىسىنى چاقىرتىپ كېلىشىپتۇ. ئۇنىڭدىن بايىقى گەپنى سورىغانىكەن. ئانا «خەۋىرىم بار» دەپتۇ. قازى:

— ئۇنداق بولسا ئۆلۈكنى نەگە كۆمدۈڭلار؟— دەپتۇ.

— ئېغىلغا ئازگال كولاپ كۆمدۇق، — دەپتۇ ئانا.

— بۇلار مېنىڭ خوتۇنۇمنىڭ خۇنىنى تۆلەپ بېرىشى كېرەك! — دەپتۇ مەزىن.

— توختاپ تۇرسىلا مەزىناخۇنۇم، — دەپتۇ قازى، — ئالدى بىلەن دەۋانى تەھقىقلەش زۆرۈر. خۇن تۆلىتىش قېچىپ كەتمەيدۇ.

بۇلار ئۆزلىرى دەۋاتسا يەنە تەھقىقلەش زۆرۈرمۇ؟ — دەپتۇ مەزىن.

— ئەلۋەتتە تەھقىقلەش كېرەك، — دەپتۇ قازى ۋە سامساقتىن سوراپتۇ، — سەن مەزىننىڭ خوتۇننى ئۆلتۈرۈپ قويغان كۈنى قايسى كۈن ئىدى؟

— قايسى كۈن ئىكەنلىكىنى بىلمەيمەن. بىز ئۆلۈكنى كۆمۈپ بولغاندىن كېيىن ئۇخلاپ قوپساق، قۇيماق يېغىپ كېتىپتۇ. مەن تازا تويغانىدىم، ئانامۇ يېگەن. سىلىنىڭ هويلىڭىزمۇ ياغقاندۇر؟— دەپتۇ سامساق.

—نېمە؟ قۇيماق ياغقان دەمسەن؟—دەپتۇ قازى.

— شۇنداق تەقسىر، دەپتۇ موماي، — چارشەنبە كۈنى قۇيماق ياغدى.

— يالغان گەپ! — دەپتۇ قازى، —بۇلار بىزنى ئەخمەق قىلىۋېتىپتۇ.

— ياق، ئۇنداق ئەمەس! — دەپتۇ سامساق، — بىز راستىنلا مەزىننىڭ خوتۇننى ئۆلتۈرۈپ كۆمۈۋەتتۇق. يالغىنى يوق! ئىشەنمىسىلە بىزنىڭ ئارقىمىزدىن بارسىلا، مەن ئۆلۈكنى ئەچىقىپ كۆرسىتەي!

— بىز يالغان سۆزلىمەيمىز! — دەپتۇ ئانا، — مەھەللىمىزگە بېرىشسىلا. بالام كۆرسىتىدۇ.

بۇ مەسلىھەت ھەممەيلەنگە يېقىپتۇ. ئۇلار تۇل خوتۇننىڭ مەھەللىسىدىكى كۆل بويىغا بارغاندىن كېيىن:

— هەرقايسىلىرى مۇشۇ يەردە ئولتۇرۇپ تۇرۇشسىلا. مەن مەزىناخۇنۇمنىڭ خوتۇننى ئېلىپ چىقاي، — دەپتۇ سامساق.

ئۇلار كۆل بويىدا ئولتۇرۇپتۇ. سامساق بىردەم ئۆتكەندە يۈگۈرۈپ چىقىپتۇ - دە:

— مەزىناخۇنۇم، خوتۇنلىرىنىڭ مۈڭگۈزى بارمىدى؟ — دەپتۇ.

— نېمدەپ جۆيلۈۋاتىسەن! — دەپتۇ مەزىن، — ئادەمنىڭ مۈڭگۈزى بولامدۇ؟

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ساماساق يۈگۈرۈپ ئۆيگە كىرىپ كېتىپتۇ. سەل ئۆتكەندە يەنە يۈگۈرۈپ چىقىپتۇ - دە:

— مەزىناخۇنۇم، خوتۇنلىرىنىڭ ساقلى بارمىدى؟ — دەپتۇ.

— ئاغزىڭنى يۇم، بەدبەخت! — دەپتۇ مەزىن، — سەن مېنى ئەخمەق قىلىۋاتامسەن؟ مەن كىرىپ ئۆزۈم كۆرىمەن!

ئېغىلغا قازىمۇ بىرگە كىرىپتۇ. ئۇلار ئازگالدىكى ئۆچكىنى كۆرۈپ «بۇ بىزنى ئەخمەق قىپتۇ» دېيىشىپ، سىرتقا چىقىپ ئۇدۇللا ئۆيلىرىگە قايتىپ كېتىشىپتۇ. ساماساق ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن تىۋۋلاپتۇ:

— توختاپ تۇرۇڭلار! ئۇنىڭ ئاستىدا ئۆلۈك بار!

— بولدى بالام، تىۋۋلاۋەرمە! ئۇلار ئەمدى بىزگە ئىشەنمەيدۇ! — دەپتۇ ئانا.

ئۇ شۇندىن كېيىن باللىسىغا: «قاش ئات، تاش ئات» دېمەيدىغان بوپتۇ.

سۆزلەپ بەرگۈچى: قادىر ئابدۇللا

ئەقىللىق «ئاشپەز»

بۇرۇن ھەمدەم شاھ دېگەن بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن. ئۇ زادىلا غىزا ياراتمايدىكەن. بىر كۈنى ئۇ ۋەزىرلىرىگە:

— ئاغزىمغا تېتىغۇدەك غىزا ئېتەلەيدىغان بىر ئاشپەز تېپىپ كېلىڭلار! غىزاسى ياردىسا ئوردىدا قالىدۇ، غىزاسى ياردىمىسا كاللىسى ئېلىنىدۇ، — دەپ ئەمىر قىپتۇ.

ۋەزىرلەر شاھنىڭ مىجەزىنى ئوبدان بىلىدىكەن. شۇڭا مەسلىھەتلىشىپ، ئوردىغا ئاشپەز تاللىنىدىغانلىقى ھەققىدە ئېلان چىقىرىپتۇ.

داڭدار ئاشپەزلەر ھەرخىل ئېسىل تاماقلارنى ئېتىپ كىرگەنىكەن، ھەمدەم شاھ ئۇنى ئۇنداق، بۇنى مۇنداق دەپ قۇسۇر تېپىۋېرىپتۇ. داڭدار ئاشپەزلەر ئۆلتۈرۈلۈپتۇ. ئاخىر ئوردىغا كېلىپ تاماق ئېتىپ بېرىشنى خالايدىغان ئادەملەر چىقماي قاپتۇ.

بىر كۈنى ھەمدەم شاھ ۋەزىرىدىن سوراپتۇ:

— مەن ئىزلىگەن ئاشپەز نېمە ئۈچۈن تېپىلمايدۇ؟

— تاماق ئېتىشنى بىلىدىغانلار ئازلاپ كەتتى، ئۇلار «تامىقىمىزدىن قۇسۇر چىقىپ قالسا جېنىمىزدىن جۇدا بولمايلى» دەپ ئوردىغا كەلمەيدۇ. باشقا ئامال يوق شاھىم، — دەپتۇ ۋەزىرى راست گەپ قىلىپ.

— ئۇلار نېمە ئۈچۈن ياخشى خىزمەت قىلىپ، ئىنئام ئېلىشنى كۆزلىمەيدىكەن؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ شاھ.

— ئۇلار مۇكاپات قولىغا تەككۈچە كاللىسىنىڭ تېنىدىن جۇدا بولۇشىدىن قورقىدىكەن شاھىم، — دەپتۇ ۋەزىر.

— سەنمۇ ئۇلارغا بولۇشۇپ مېنى ئاچ

قويۇشنىڭ يولىنى ئىزدەۋاتسەن! — دەپتۇ
شاھ، — ئەگەر گەپلىرىڭ راست بولىدىغان
بولسا، مەن يەيدىغان غىزانى سەن ئۆزۈڭ
ئېتىسەن. ئاغزىمغا تېتىسا يەيمەن، تېتىمى-
سا كاللاڭنى ئالىمەن!

— خوپ شاھىم، — دەپتۇ ۋەزىر، —
مەن يەنە ئىزلەپ كۆرەي. ئۈچ كۈن ئىچى-
دە ياخشى ئاشپەز تېپىپ كېلەلمىسەم دى-
گەنلىرىڭدەك بولسۇن! مۆھلەت بەرسىلە!

— بوپتۇ، سەن دىگەنىدەك بول-
سۇن، — دەپتۇ شاھ خاپا ھالدا.

ۋەزىر ئۆيىگە قايتىپتۇ. ۋەزىرنىڭ
جىگەرلىك بىر قىزى بار ئىكەن. ئۇ قورق-
ماس، ۋىجدانلىق ھەم پەم-پاراسەتلىك
ئىكەن. دادىسىنىڭ بېشىغا چۈشكەن ئېغىر
كۈلپەتنى، ھەمدەم شاھنىڭ كالۋا ۋە ۋەھ-
شىيلىكىنى ئويلاپ دادىسىغا بىر مەسلىھەت
بېرىپتۇ. قىزىنىڭ مەسلىھەتىنى ئاڭلىغان
ۋەزىر قاتتىق تەسىرلىنىپتۇ. ۋەزىر قىزى-
نىڭ مەسلىھەتىگە ماقۇل بوپتۇ، بۇ مەسلى-
ھەتنى ئەتراپلىق ئويلاپ پىشۇرۇپتۇ. ئان-
دىن ئۆزى ئالدىغا جاكاچى چىقىرىپ، شە-
ھەر خەلقىگە: «كىمكى ھەمدەم شاھنىڭ
ئاغزىغا تېتىغۇدەك بىر ۋاخ تاماق ئېتەلى-
سە، شۇنى كۈيئوغۇل قىلىمەن!» دەپ جا-
كالاپتۇ. بىركۈن ئۆتكەندە بىر دېھقان
يىگىت ۋەزىر بىلەن كۆرۈشكىلى كەپتۇ.

— بۇ ۋەزىرنىڭ ھۆددىسىدىن ئۆزۈم
چىقىمەن، چىقالماي، ئۆلۈپ كەتسەم ئۇۋا-
لىم ئۆزۈمگە! لېكىن مېنىڭمۇ بىر شەرتىم
بار، شاھ قوبۇل كۆرسە ئاندىن ئىشقا
چۈشىمەن، — دەپتۇ يىگىت.

— قېنى قانداق شەرتلىرى بار؟ —
دەپتۇ ۋەزىر.

— مەن غىزانى تولۇق پىشۇرۇپ،
تۈزىنى تەڭشەپ، ئۆز قولۇم بىلەن شاھنىڭ
ئالدىغا ئېلىپ كىرىمگۈچە شاھ ئالىيلىرى
بىرىنچىدىن ئالدىراتمىغاي، ئىككىنچىدىن
تاماق يەۋالمىغاي، — دەپتۇ يىگىت.

ۋەزىر يىگىتنى ئوردىغا باشلاپ بې-
رىپ، ئۇنىڭ بۇ شەرتىنى شاھقا يەتكۈزۈپ-
تۇ. شاھ دەرھال ماقۇل بوپتۇ. ۋەزىر گۇ-
ۋاھچى بولىدىغان بوپتۇ، مەسلىھەت پى-
شىپتۇ.

يىگىت ئۆيدىن ئالغاچ كەلگەن قو-
ناق ئۇنىنى ئالدىرىماي تاسقاپتۇ. ئاندىن
سوغۇق سۇغا چېلىپ، ھەربىر مۇنىكىنى
ئېزىپ ئارىلاشتۇرۇپتۇ، تۈزىنى، قويۇق-
سۇيۇقلۇقىنى تەڭشەپتۇ. ئاندىن كىچىك
قازانغا تۆكۈپ ئاستىدىن يۇمشاق ئوتۇن
بىلەن ئاستا-ئاستا ئوت قالاپتۇ. تاماقنى
تەكشى ئارىلاشتۇرۇپتۇ. ئۆرۈك گۈلىسى
ساپتۇ. پىشقاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئۇرۇقچى-
لىرىنى ئېلىپ تاشلاپتۇ. كۈن كەچ پىشىن
بوپتۇ، ئاخىر تاماق پىشىپتۇ. يىگىت تا-
ماقنى كىچىكرەك بىر ئالتۇن قاچىغا يې-
رىمراق ئۇسسۇپ، كۈمۈش لىگەنگە ئېلىپ،
ئۆزى كۆتۈرۈپ شاھ ئالدىغا كىرىپتۇ. يى-
گىت قىلچە ھودۇقماي ئاشنى شاھنىڭ ئال-
دىغا قويۇپ، قوشۇقنى شاھ ئالدىغا توغرى-
لاپ قويۇپ، بېشىنى ئېگىپ تۇرۇپ:

— قېنى شاھىم، غىزاغا ئېغىز تەك-
كەيلا! — دەپتۇ.

قورسىقى ئېچىپ كولدۇرلاپ كەتكەن
شاھ تاماقنى كۆرۈپ سوراپتۇ:

— نېمە تاماق؟

— شاھى پەتتا، — دەپتۇ يىگىت، — بۇ
مەخسۇس ئۆزلىرىدەك شاھلار ئۈچۈنلا تەي-
يارلىنىدىغان ئالاھىدە غىزا. ئېغىز تېگىپ
تۈزىنى تېتىپ كۆرگەيلا. بۇ تامىقىم مۇبا-

www.uyghurkitap.com

رەك تىللىرىغا تېتىمىسا كاللامنى ئالغايلا شاھىم. قېنى كۆكلۈمگە يارىشا بىر قوشۇق يەپ كۆرسىلە!

— شاھ بىر قوشۇق ئېلىپ يەپتۇ. تاماق مەززىلىك تېتىپتۇ. يەنە بىر قوشۇق ئاپتۇ، تولىمۇ مەززىلىك تېتىپتۇ. يەنە بىر قوشۇق يەپتۇ. ئاغزىنى تامشىپ، لەۋلىرىنى يالاپ كېتىپتۇ. ۋەزىرمۇ خۇشال بوپتۇ. شۇنداق قىلىپ بىر قاچا ئاشنى بىردەمدىلا پاك - پاكىز يەپ بوپتۇ. لېكىن قورسىقى تويماپتۇ. يەنە يېگۈسى كېلىۋېرىپتۇ. بىراق چاندۇرماسلىق ئۈچۈن، تويغاندەك كېرىلىپ ئولتۇرۇپتۇ. بۇ ھالنى كۆزىتىپ تۇرغان ۋەزىر:

— ھۆرمەتلىك شاھىم، يەنە ئازراق ئېلىپ كىرسۇنمىكىن؟ — دەپتۇ.

— بولسا ئەكىرسۇن! ياخشى غىزاكەن! — دەپتۇ شاھ.

ئاشپەز چىقىپ كېتىپ پەقەت بىر قوشۇقلا ئېلىپ كىرگەنىكەن، شاھ ئۇنىمۇ يەپ بوپتۇ، بىراق يەنىلا تويماپتۇ.

— مەن ئۆمرۈمگە كېلىپ مۇنداق لەززەتلىك تائامنى كۆرمەپتىكەنمەن، يېمەپتىكەنمەن. غىزايىڭ ئاغزىمغا تېتىدى! سېنى ئوردىغا ئېپقالىمەن. ماڭا ھەر كۈنى مۇشۇنداق ياخشى غىزا ئېتىپ بېرىسەن! — دەپتۇ شاھ يىگىتكە.

— خوپ شاھىم، — دەپتۇ يىگىت.

— ئاشپەزگە ئالتۇن - كۈمۈش، سەرۇپاي، مەخسۇس سارايلار ئىنئام قىلىنسۇن! — دەپتۇ شاھ.

— خوپ! — دەپتۇ ۋەزىر، — ھەممىنى دېگەنلىرىدەك بېجىرىمەن!

شۇنداق قىلىپ سەھرالىق بىر ئوماچچى ھەممەم شاھنىڭ قانلىق قىلىچى ئاستىدىن نۇرغۇن ئادەمنى قۇتقۇزۇپ قاپتۇ. ۋەزىر ۋەدىسىگە ئەمەل قىلىپ، قىزىنى دېھقان يىگىتكە نىكاھلاپ بېرىپتۇ.

سۆزلەپ بەرگۈچى: سەمەت ئاۋۇت

يۇقىرىدىكى ئۈچ چۆچەكنى رەتلىگۈچى: يۈسۈپ ئۆمەر

نەۋائى ئۆتتى كوچاڭدىن

قەدىمكى زاماندا ھىرات دېگەن يۇرتنىڭ سۇلتانى ھۆسەيىن بايقارا دېگەن كىشى ئىكەن. سۇلتان ھۆسەيىن بايقارانىڭ ياشلىقىدىن بىللە ئۆسكەن ئەلىشىر نەۋائى دېگەن دوستى بولۇپ، ئۇلار شۇنچىلىك يېقىن دوستلاردىن ئىكەنكى، ئارىدىن قىل ئۆتمەيدىكەن. ھۆسەيىن بايقارا ئەمەلىيەتتە پادىشاھ بولغۇسى كېلىپ، ئاتلىقلار توپلانغان تاغقا چىقىپ كېتىپتۇ. نەۋائى بولسا شائىرلىقنى تاللاپ يىراق بىر مەملىكەتكە ئوقۇشقا كېتىپتۇ. سۇلتان ھۆسەيىن سان-ساناقسىز ئەسكەر توپلاپ، نۇرغۇن قېتىم ئۇرۇش قىلىپ ئاخىرى مەقسىتىگە يېتىپتۇ، يەنى يۇرتقا پادىشاھ بوپتۇ. ئۇ شەھەرنىڭ قاق ئوتتۇرىسىغا كاتتا بىر باغ بىنا قىلدۇرۇپ، ئۇنىڭغا بارىدىغان كوچىنىڭ نامىنى «باغ كوچا» دەپ ئاتاپتۇ. «باغ كوچا»دىن پادىشاھ ۋە ئۇنىڭ ئەمەلدارلىرىدىن باشقا ھېچكىمنىڭ مېڭىشىغا رۇخسەت قىلىنمايدىكەن. كىمدە-كىم بىلمەي بۇ كوچىدىن ئۆتۈپ قالسا، قاراۋۇللار دەرھال تۇتۇپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېلىدىكەن. سۇلتان ھۆسەيىن ئۇنى مەن ماڭىدىغان كوچىدىن مېڭىپسەن، دەپ گۇناھكار قىلىپ زىندانغا تاشلايدىكەن. ئايلار، يىللار ئۆتۈپتۇ. مىر ئەلىشىر ئوقۇشنى تۈگىتىپ، شائىرلارنىڭ شائىرى بولۇپ ھىراتقا قايتىپتۇ. ھەممە كىشى ئۇنى ئىنتايىن شاد-خۇراملىق بىلەن قارشى ئاپتۇ. ئەمما نېمە ئۈچۈندۇر دوستى ھۆسەيىن بايقارا كەلمەپتۇ.

— كەلگىنىمنى ئاڭلىمىغاندۇ ياكى پادىشاھ بولغاندىن كېيىن ئىشلىرى كۆپ بولۇپ كېلەلمىگەندۇ، ياخشىسى ئۆزۈم بېرىپ كۆرۈپ كېلەي، — دەپتۇ-دە، سۆيگەن قىزى گۈلنى بىللە ئېلىپ يولغا چىقىپتۇ. نەۋائى بىلەن گۈلى ئىككىسى پاراڭلىشىپ كېلىۋېتىپ بىلمەستىن «باغ كوچا»غا كىرىپ قاپتۇ. بىر چاغدا «باغ كوچا»نىڭ قاراۋۇلى، پادىشاھ كوچىسىدا ھېچ نەرسىدىن خەۋەرسىز بىمالال پاراڭلىشىپ ھوزۇر قىلىپ كېلىۋاتقان ئەلىشىر بىلەن گۈلنى كۆرۈپ قاپتۇ ۋە پالاقلاپ يۈگۈرۈپ كېلىپ ئىككىسىنىڭ يولىنى توسۇپتۇ. ئۇ:

— باغ كوچىدىن نېمىشقا مېڭىشتىڭ؟ — دەپ قوپاللىق بىلەن سوئال-سوراق قىلىپ كېتىپتۇ.

بۇنىڭدىن ھەيران بولغان نەۋائى:

— ئۆز ئىختىيارىم بىلەن ماڭدىم. نېمە؟ بۇ كوچىدا مېڭىش گۇناھمۇ؟ — دەپتۇ.

— بۇ ئاجىزەچۇ؟ — دەپ گۈلنى كۆرسىتىپتۇ قاراۋۇل، — بۇمۇ ئۆز ئىختىيارى بىلەن ماڭدىمۇ؟

— ھە، — دەپتۇ نەۋائى، — بۇ مېنىڭ سۆيگەن مەشۇقۇم، ئۇمۇ ئۆز ئىختىيارى

www.uyghurkitap.com

بىلەن ماڭدى.

قاراۋۇل:

— سۇنداقمۇ تېخى، ئۇنداق بولسا زىندانغىمۇ ھەر ئىككىڭ ئۆز ئىختىيارىڭ بىلەن چۈشىسەن. كېيىن بىر ئۆمۈر زىنداندا قېلىپ چىرىپ يوق بولۇپ كېتىشلىرىڭمۇ ئۆز ئىختىيارىڭ بىلەن بولىدۇ، — دەپتۇ.

— نېمىشقا؟ — دەپ ھەيران بوپتۇ ئەلىشىرنەۋائى، — ئۆز ئىختىيارىم ئۆزۈمدە ئەمەسمۇ؟ مەسىلەن، مەن قايسى كوچا بىلەن ماڭىمەن دېسەم، شۇ كوچا بىلەن ماڭالمايمەنمۇ؟ بۇ ئادالەتتىن ئەمەس ئىنىم.

— ياق، — دەپتۇ قاراۋۇل، — سەن تېخى جىق خام ئىكەنسەن. كوچىنىڭ ئىختىيارى پادىشاھى ئالەم، سۇلتانۇ كىرەم، شاھىنشاھ مىرزا ھۈسەيىن بايقارادا. بىلمىسەڭ بىلىپ قوي. بۇ كوچىدا ھېچكىمنىڭ مېڭىشىغا يول قويۇلمايدۇ. شۇنداق ئىكەن، مۇشۇ دەقىقىدىن باشلاپ سېنىڭ ئىختىيارىڭ ئۆزۈڭدە ئەمەس، زىندانغا بەندىسەن.

— ئاپلا، — دەپتۇ ئەلىشىر نەۋائى ئۆز-ئۆزىگە، — نېمە قىلىپ قويدۇم. يېنىمدا گۈلى بولمىغان بولسىمىغۇ باشقا گەپ ئىدى. ھازىر قاراۋۇل بىلەن سەن-پەن دېيىشىپ ئولتۇرىدىغان ۋاقىت ئەمەس. ياخشىسى پادىشاھنىڭ ھۈسەيىن بايقارانىڭ ئالدىغا ئېلىپ بار، دەيمەن. دوستۇم ھۈسەيىن كۆرۈپ، تونۇپ، گۇناھىمدىن ئۆتۈپ قالار.

كېيىن ئاۋازىنى چىقىرىپ:

— خوپ، ئىختىيارىمىز ئۆزىمىزدە بولماي زىنداندا بولسۇن. ئەمما ئالدى بىلەن شاھىنشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بار، — دەپتۇ نەۋائى.

قاراۋۇل ئىلاجسىز كۆنۈپ نەۋائى بىلەن گۈلىنى سۇلتان ھۈسەيىننىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ. ھۈسەيىن بايقارا تارىسا، ئالدىدا كىچىكىدىن بىللە ئۆسكەن قەدىردان دوستى مىر ئەلىشىر نەۋائى تۇرغۇدەك. نېمە قىلىشىنى بىلمىگەن سۇلتان ئويلىنىپ قاپتۇ، نەۋائىمۇ ئىچىدە: «قېنى، دوستۇم نېمە دەيدىكىن؟» دەپ ئۈندىمەي تۇرىۋېرىپتۇ. گۈلىمۇ:

— پادىشاھ نېمە دەركىن، ئەلىشىر قانداق جاۋاب بېرەركىن، نەۋائى گەپ تالىشىپ قالمىسا بولاتتى، — دەپ ئەندىشە بىلەن لېۋىنى چىشلەپتۇ.

سۇلتان ھۈسەيىن:

— بۇنى تونۇيمەن، كىچىكىمدە بىللە ئۆسكەن دوستۇم دەپ قويۇپ بەرسەم، ئەمەلدارلىرىم ئالدىدا تۇتۇرۇقسىز بىر ئادەم بولۇپ قالىمەن. تونۇمايمەن، دەپ زىندانغا تاشلاتسام تېخى بولمايدۇ. ئەلىشىر رەنجىپ قالسا، ئۆمۈرلۈك دوستلۇقىمىز بۇزۇلىدۇ. ياخشىسى بۇنىڭغا بىر سوئال قوياي، شۇنىڭغا توغرا جاۋاب بېرىپ ھەممىنى قايىل قىلسا، تونۇشلۇقۇمنى بىلدۈرۈپ قويۇۋېتەي. جاۋاب بېرەلمىسە ئۆزىدىن كۆرسۇن، — دەپتۇ.

— ھەي مۇساپىرلار، — دەپتۇ ھۈسەيىن بايقارا نەۋائى بىلەن گۈلىگە قاراپ، — «باغ كوچا»دىن مېڭىپ گۇناھكار بولۇپسىزلەر. شۇڭا سىزلەرنى زىندانغا سېلىشىم كېرەك ئىدى. لېكىن بىر سوئالىمغا توغرا جاۋاب بېرەلىسەڭلەر گۇناھىڭلاردىن ئۆتىمەن. سوئالىم مۇنداق: بىر سۆز دېگىنكى، ئۇنىڭدا ئۆزۈڭ بىلەن ئايالىڭنىڭ ئىس-

ى، نېمە سەۋەبتىن «باغ كوچا»غا كىر-
گىنىڭ ئۇقۇلسۇن. جاۋابىڭ ماڭا ۋە ئە-
مەلدارلارغا ماقۇل كەلسۇن.

نەۋائى بىر پەس ئويلىنىپتۇ-دە،
ئاغزىغا كەلگەن ئۇشبۇ بېيتنى ئېيتىپتۇ:

نەۋائى ئۆتتى كوچاڭدىن پىيادە يارى بىلەن،
كىشى بەلاغا قالارمۇ ئۆز ئىختىيارى بىلەن.
باغۋەننى دوست دەبان كەلدىم «كوچا باغى»
بىلەن،
ئەپۇ قىلسا كېتەر ئىدىم، بۇ گۈلى يارىم
بىلەن.

ھۇسەيىن بايقارا نەۋائىنىڭ تېپىپ ئېيتقان سۆزىدىن خۇرسەن بوپتۇ، ئەتراپىغا قاراپ ئەمەلدارلىرىنىڭ چىرايىدىن ئۇلارنىڭمۇ مەمنۇن ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپتۇ-دە:

— كەچۈرۈڭ دوستۇم! — دەپ ئۆزىنى ئەلىشىرنىڭ قۇچىقىغا ئېتىپتۇ.

تونۇر سالالمىغان ئۆي سالالارمىدى؟

ئەلىشىر نەۋائىنىڭ مۇھەممەد ئاكا دېگەن بىر قوشنىسى بولغانىكەن. مۇھەممەت ئاكا ئۆمۈر بويى ئىشلەپ بىر ئۆي سېلىۋالغانىكەن. ئۇنىڭ پۈتۈن مۈلكى ئەنە شۇ ئۆي ئىكەن، خالاس. لېكىن كېچە-كۈندۈز غەمسىز ئىشلەپ يۈرۈۋېرىدىكەن. كۈنلەردىن بىر كۈنى مۇھەممەد ئاكا نەۋائىنىڭ ھۇزۇرىغا كېلىپ نەۋائىغا شۇنداق دەپتۇ:

— ھەزرىتىم، ئۆزىڭىزگە ئايانكى، مەن خېلى ياشقا بېرىپ قالدىم. بۈگۈن بولمىسا ئەتە ئامانەتنى تاپشۇرىدىغانغا ئوخشايمەن. سىزگە ئېيتىدىغان بىر ئىلتىماسىم بار، ماقۇل كۆرسىڭىز ئېيتاي.

— بىجانىدىل بېجىرىمەن، — دەپتۇ شائىر.

ئىلتىماسىم شۇكى، — سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ مۇھەممەد ئاكا، — مەن بۇ دۇنيادىن كۆز يۇمغان كۈنۈم سادىغاڭ كېتەي بالام خۇدابەردى كۆلبەمنى ساتىدىغان تۈرى بار. قانداقلا بولمىسۇن ئۇنى سېتىشقا يول قويمىسىڭىز. «ۋەتەن گاداسى، كېپەن گاداسى» دەپ بىكار ئېيتمىغان. مەندىن كېيىن قالسا خۇدابەردىنىڭ مۇنداق بىر ئۆيىنى تىكلىۋېلىشىغا زادى ئىشەنمەيمەن. ئۆيسىز كوچىدا قېلىپ ھالاك بولىدۇ.

مۇھەممەد ئاكا شۇنداق دەپتۇ-دە، كۆزىگە ياش ئاپتۇ.

نەۋائى:

— دېگىنىڭىز بولىدۇ، ماڭا ئىشىنىڭ، — دەپ تەسەللى بېرىپتۇ.

مۇھەممەد ئاكا ئۆيىگە كېلىپ بالىسىنى يېنىغا چاقىرىپتۇ-دە، ئوغلىغا:

— بالام، مۇبادا كۈنۈم يېتىپ قازا قىلسام، ئۆينى زادى ساتقۇچى بولما. كېيىن ئۆي سالالماي ھالاك بولىسەن. ئەگەر بەك ساتقۇڭ كېلىپ كەتسە، نەۋائى ھەزرەتلىرىنىڭ بىر مەسلىھەتىنى ئېلىپ ئاندىن بۇ ئىشقا كىرىش. ئىشەنچىم كامىلكى، ھەزرەت ساڭا توغرا يول كۆرسىتىدۇ، — دەپتۇ.

مۇھەممەد ئاكا ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ. خۇدابەردى ئۆينى سېتىش تەرەددۇتىگە چۈشۈپ قاپتۇ. ئۇ، ئاتام ئۆينى ساتىدىغان بولساڭ نەۋائىنىڭ بىر مەسلىھەتىنى ئال، دېگەنىدى. قېنى، بېرىپ باقايچۇ، ھەزرەت قانداق يول كۆرسىتىدىكىن؟ — دەپتۇ-دە، شائىرنىڭ ھۇزۇرىغا كەپتۇ ۋە نەۋائىغا مەق-

www.uyghurkitap.com

ستىنى ئېيتىپتۇ. شۇ چاغدا نەۋائى:

— ياخشى، ئەمما تونۇرۇڭ بىرئاز ئەسكىرەك كۆرۈنىدۇ. بۇزۇپ يېڭى تونۇر سا . شۇنداق قىلساڭ ئۆيىڭ نەرقى ئىككى بارابەر ئارتىدۇ، — دەپتۇ.

خۇدابەردى ئۆيىگە كېلىپ تونۇرغا قارىسا، ھەقىقەتەن بەك كونىراپ كەتكەن، ھەتتا ئۇنىڭ بىر تەرىپى غۇلاپ چۈشكەننىكەن. ئۇ «نەۋائى توغرا ئېيتتى، بۇنى بۇزۇپ ياخشىسىنى سالسام، ئۆيىنىڭ نەرقى ئاشىدۇ» دەپتۇ-دە، تونۇرىنى بۇزۇپتۇ. قوشنا يېزىدا تونۇرچى بار ئىكەن. ئۇنىڭكىگە بېرىپ تونۇر سېتىۋاپتۇ-دە، ئۆيىگە قايتىپتۇ. يولدا كېلىۋېتىپ ئىنتايىن چارچاپتۇ. ئۇ بىرئاز نەپەسىمنى راسلىۋالاي، دەپ بىر دۆڭدە ئولتۇرماقچى بولغاندا تونۇر يەرگە قاتتىق تېگىپ، سۇنۇپ كېتىپتۇ. خۇدابەردى ئارقىسىغا قايتىپ ھېلىقى ئۇستاددىن يەنە بىر تونۇر سېتىۋاپتۇ. ئۆيىگە يېتەي دېگەندە ئۇنىمۇ سۇندۇرۇپ قويۇپتۇ. بىر ئىلاجىنى قىلىپ ئۈچىنچى تونۇرنى ئۆيىگە ئېلىپ كەپتۇ-دە، كونىسىنىڭ ئورنىغا ئۇنى ئورناتماقچى بوپتۇ. ئۇ تونۇرنى كونا تونۇرنىڭ ئورنىغا قويۇپ، ئۇستىگە جىقراق لاي سىلىۋەتكەنىكەن، ئەتىسى ئورنىدىن تۇرۇپ قارىسا، تونۇر مجىلىپ يەردە ياتقۇدەك. خۇدابەردىنىڭ قاتتىق ئاچچىقى كېلىپ، «نەۋائى نېمىشقا مېنى مۇنچىلىك ئاۋارىچىلىككە سالىدۇ» دەپتۇ-دە، شائىرنىڭكىگە چىقىپتۇ.

نەۋائى سۇپىدا ئولتۇرۇپ شېئىر يېزىش بىلەن بەنت ئىكەن.

— ھەزرەت، — دەپتۇ خۇدابەردى ئۇنىڭغا قاراپ، — تونۇر سالالمىدىم. مەيلى ئەرزانراق كەتسىمۇ ئۆيىنى تونۇرسىز سېتىۋېتەي دەيمەن.

— ئالدىرىماي سۆزۈمنى ئاڭلا، — دەپتۇ نەۋائى، — كۆردۈڭمۇ، بىر تونۇرنى ئەپلەپ سالالمايسەن، لېكىن ئۆيىنى ساتماقچى بولىسەن. «بىلى ئاغرىمىغاننىڭ ئاش ئىچىشىغا باق» دەپ بىكار ئېيتمىغان. ئۆيىنى سېتىپ قويۇپ، يېڭىسىنى سالالماي كوچىدا قېلىشىڭنى ئويلىمىدىڭمۇ؟ ماڭ، بېرىپ ئىشلە. ئۆيىمۇ ئۆزۈڭدە قالىدۇ، تىرىكچىلىكىڭمۇ ئۆتىدۇ، بەلكى ياخشى ياشاپ كېتەرسەن.

نەۋائىنىڭ دانا سۆزلىرىگە تەن بەرگەن خۇدابەردى ئۆيىنى ساتماپتۇ. ئىشلەپ ياخشى كۈن كەچۈرۈشكە باشلاپتۇ.

ئاقىلانە جاۋاب

ئەلىشىر نەۋائى ھۈسەيىن بايقارانىڭ سارىيىدا باش ۋەزىرلىك قىلغان كۈنلەردە، پادىشاھ دائىم ئۇنىڭ سۆزىگە قۇلاق سېلىپ، شائىر بىلەن بامەسلىھەت ئىش قىلىدىكەن. كۈنلەردىن بىر كۈنى ئەتىگەن سەھەردە ھۈسەيىن بايقارا سارايغا كىرىپ كېتىۋېتىپ، نەۋائىغا قاراپتۇ-دە، كۆرسەتكۈچ بارمىقىنى كۆرسىتىپتۇ. دەل شۇ چاغدا نەۋائى بارمىقى بىلەن تىلىنى كۆرسىتىپتۇ. ھۈسەيىن بايقارا بېشىنى چايقاپ سارايغا كىرمەي قايتىپ كېتىپتۇ. بۇ مەنزىرىنى كۆزىتىپ تۇرغان نەۋائىنىڭ شاگىرتلىرى ئىما-ئىشارىلەرنىڭ سەۋەبىنى سوراپتۇ. شۇندا نەۋائى:

— قېنى ئۆزلىرىڭلار ئويلاپ تېپىڭلار، — دەپتۇ-دە، ئىما-ئىشارىلەرنىڭ سىرىنى ئېيتماپتۇ. شاگىرتلار ئويلاپ-ئويلاپ تېپىشالماپتۇ. ئاخىرى ئۇلاردىن بىرى شائىرنى سۆزلىتىش مەقسىتىدە سىياھدانىنى

ئۆرۈۋېتىپتۇ. شۇ چاغدا نەۋائى:

— ئابدۇللىتىپ، نېمانچە پەرىشان بولىسىز؟ سىياھدانىنى ئۆرۈۋەتتىڭىزغۇ، — دەپتۇ.

— كەچۈرسىز ئۇستاز، — دەپتۇ شائىرغا قاراپ شاگىرتى، — ھېلىقى مۇئەممانىڭ سەۋەبىنى ئويلاپ خىيالىم چېچىلىپ قالدى.

شۇندا نەۋائى شاگىرتلىرىغا بولغان ۋەقەنىڭ سىرىنى سۆزلەپ بېرىشكە مەجبۇر بوپتۇ.

— ھۇسەيىن بايقارا مەندىن: «نېمە باشقا بالا كەلتۈردۇ؟» — دەپ سورىدى. مەن بولسام «تىل» دەپ جاۋاب بەردىم.

شاگىرتلىرى نەۋائىنىڭ دانا، زېرەك ۋە ئەقىللىقلىقىغا يەنە بىر قېتىم قايىل بولۇشۇپتۇ.

خۇدا ساقلىسۇن

ئەلىشىر نەۋائى بىلەن ھۇسەيىن بايقارا بەك يېقىن دوستلاردىن ئىكەن. ھەتتا ئارىلىرىدىن قىل ئۆتمەيدىكەن. كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى ئىككىسى ئوۋدىن قايتىپ كېلىۋېتىپ گەپ تالىشىپ قاپتۇ. نادان ۋەزىرلەرنىڭ ئىغۋاسى ۋە ھەسەتخورلۇقىدىن زېرىككەن نەۋائى سارايدىن كېتىشنىڭ ئىلاجىسىنى قىلالماي يۈرگەنىكەن.

— ھەزرەت، مەن بۇ قېتىم مانا مۇشۇ مەنزىرىلىك جايدا قالىمەن. چۈشىنىشىمچە بۇ تەقدىر مېنىڭ پېشانەمگە ئەزەلدىن پۈتۈلگەن بولسا كېرەك. بۇ نۆۋەت ياراتقاننىڭ رايىغا قارشىلىق قىلماسسىز دەپ ئويلايمەن.

ھۇسەيىن بايقارا گەپ تالىشىشنىڭ ئاخىرى شۇ دەرىجىگە يېتىشىنى ئويلىمىغانىكەن. نەۋائىغا نېمە دەپ جاۋاب بېرىشنى بىلمەي:

— ئىختىيارىڭىز! — دەپتۇ.

تېز ئارىدا سارايدا نەۋائىنىڭ يوقلۇقى بىلىنىپتۇ. ۋەزىرلەرنىڭ ئۆز بېشىمچىلىقى كۈندىن-كۈنگە ئەۋج ئاپتۇ. ھەممە جەھەتتىن ئەقىل-ئىدراكلىق بولغان نەۋائىسىز ئىش ئېلىپ بېرىشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلگەن ھۇسەيىن بايقارا، قانداقلا قىلىپ بولمىسۇن دوستىنى سارايغا قايتۇرۇپ كېلىش قارارىغا كەپتۇ. بىرىنچى كۈنى بىر ۋەزىرنى ئەۋەتىپتۇ. نەۋائى سارايغا قايتىشقا رازى بولماپتۇ. ئىككىنچى كۈنى ئىككى ۋەزىرنى ئەۋەتىپتۇ. نەۋائى يەنە كۆنمەپتۇ. ئۈچىنچى كۈنى پۈتۈن ساراي ئەھلىنى ئەۋەتىپتۇ. شۇندىمۇ شائىر قايتىشقا رازى بولماپتۇ. ھۇسەيىن بايقارانىڭ بېشى بەكمۇ قېتىپتۇ، نېمە قىلىشىنى بىلمەي قاپتۇ. ئاخىرى ۋەزىر، ئۆلىما، ھۆكۈمالىرىنى يىغىپتۇ-دە:

— ئەتىگىچە نەۋائىنى سارايغا قايتۇرۇپ كېلىشنىڭ ئىلاجىسىنى قىلىشمىساڭ ھەممىڭنىڭ كاللىسىنى تېنىڭدىن جۇدا قىلىمەن، — دەپتۇ.

ۋەزىرلەر ئارىسىدا نەۋائىغا خېلى يېقىن بىر كىشى بار ئىكەن. ئۇ كىشى ئەتىسى سەھەرلەپ ھۇسەيىن بايقارانىڭ يېنىغا كىرىپ:

— ھەزرەت ئالىيلىرى، ئەلىشىر نەۋائىنىڭ ئالدىغا بىر ئەخمەق بىلەن بىر گولنى ئەۋەتىش كېرەك. ئەخمەق بىلەن گولنى ئەلىشىردەك يامان كۆرىدىغان ئادەم يوق، — دەپتۇ.

بۇ گەپ ھۇسەيىن بايقاراغا ماقۇل كەپتۇ. دەرھال بىر ئەخمەق بىلەن بىر

گۈلنى تاپتۇرۇپ، ئۇلارغا ئىسىل تونىلارنى كىيدۈرۈپتۇ - دە، ئاتقا مىندۈرۈپ ئەلىشىر نەۋائىنىڭ قېشىغا ئەۋەتىپتۇ.

شائىر ئەخمەق بىلەن گۈلنى تونۇيدىكەن ۋە ئۇلارنى شۇنچىلىك يامان كۆرىدىكەنكى، ھەتتا ئۇلار ماڭغان كوچىدىمۇ ماڭمايدىكەن.

نەۋائى ئىككى ئاتلىقنى يىراقتىن كۆرۈپلا مەقسەتنى چۈشىنىپتۇ - دە، يولغا ئاتلىنىشقا باشلاپتۇ. شۇ پەيتتە ھېلىقى ئەخمەق بىلەن گۈل يېتىپ كېلىپ، ئالدىراپ-تېنەپ ئاتلىرىدىن چۈشۈپ نەۋائىغا سالام بېرىشىپتۇ. نەۋائى ئۇلارنىڭ سالىمىنى ئىلىك ئالماپتۇ. شۇ چاغدا گۈل ھېچنېمىنى بىلمىگەن بولۇپ:

— ئىنتايىن سېغىنغانلىقىمىزدىن دىدارلىرىنى كۆرۈش ۋە نەپىس سۆھبەتلىرىدىن بەھرىمەن بولۇش نىيىتىدە ئالىيلىرىنىڭ ھۇزۇرلىرىغا ئالدىرىدۇق. شۇنداق ئىكەن، ھەزرىتىمىنىڭ بىزنى كۆرۈپلا ئالدىراپ ئاتلىنىشىنىڭ سەۋەبى نېمىكىن؟ — دەپتۇ. گۈل سۆزىنى تۈگەتكىچە ئېتىغا مىنىپ بولغان نەۋائى:

— خۇدا ساقلىسۇن! سىلەر بىلەن بىر نەپەس بىللە بولغاندىن كۆرە كۆھىقاپ تېغىنى ھاۋانچا بىلەن يەنچىپ تۈزگىتىشتەك ئېغىر ئىشنى قىلغىنىم، پەلەكنىڭ توققۇز گۈمبىزىنى مانا مۇشۇ يۈرىكىمنىڭ قېنى بىلەن سۇۋاپ چىققىنىم، ھەتتا يۈز يىل زىنداندا ئولتۇرغىنىم ئەۋزەلرەك، — دەپتۇ - دە، ئېتىغا قامچا ئۇرۇپ سارايغا يول ئاپتۇ.

نەشرگە تەييارلىغۇچى: غەنىزات غەييۇرانى

لەتىپىلەر

باغداد خەلىپىسى ئۆي سالدۇرماقچى بولۇپ تۈۋرۈككە لايىق بىرتال ياغاچ ئىزدەتتى. ئۇزۇن ئىزلەپ ئاخىرى ياغاچ تاپقان بولسىمۇ، راۋۇرۇس، تۈز ئەمەس ئىدى. شۇڭا ئۇ «ھەر قانداق يەردە تۈز ۋە ئۇزۇن ياغاچ تېپىلسا دەرھال كەلتۈرۈلسۇن!» دېگەن مەزمۇندا تەرەپ-تەرەپكە خەت يازدى. كۆپ ۋاقىت ئىزلىگەندىن كېيىن ئاخىرى ياغاچ تېپىلدى. ياغاچنى ئېلىپ باغداد شەھىرىگە يېقىن كەلگەندە، پادىشاھ نۇرغۇنلىغان سەردار ۋە خاس خىزمەتچىلىرىنى ئېلىپ ياغاچنى كۈتۈۋېلىشقا چىقتى.

بۇ چاغدا بۇھلۇل دانا دېگەن بىر كىشى ئۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ كىشى جامائەتنى يېرىپ ئۆتۈپ ھېلىقى ياغاچقا يېقىنلاشتى ۋە ياغاچقا قۇلىقىنى يېقىپ بىر سائەتتەك تۇردى. پادىشاھ ئەجەبلىنىپ ئۇنىڭدىن:

— ياغاچقا نېمە دېدىڭ ۋە نېمىنى ئاڭلىدىڭ؟ — دەپ سورىدى.

بۇھلۇل دانا جاۋاب بېرىپ:

— مەن ياغاچتىن: «سەن گەرچە بىر ياغاچتىنلا ئىبارەت بولساڭمۇ، دەۋرىمىزنىڭ خەلىپىسى سېنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن ئالدىڭغا چىقىپتۇ. سېنىڭ بۇنچە ئىززەت ۋە ھۆرمەتكە ئېرىشىشىڭنىڭ سەۋەبى نېمە؟» دەپ سورىغانىدىم، ياغاچ ماڭا: «مېنىڭ ھۆرمەتلىك بولۇشۇمغا سەۋەب تۈزلۈك ۋە توغرىلىق» دەپ جاۋاب بەردى، — دېدى.

تۈزلۈك ۋە توغرىلىق

يۈكنى كۆتۈرۈشتىن قورقىمەن

بىر باي بىر ھېكىمگە.

— ساڭا يۈزسەر ئالتۇن بېرىشنى ئويلاۋاتىمەن، — دېدى.

ھېكىم بايغا:

— بەرسەڭ ساڭا ياخشى، بەرمىسەڭ ماڭا ياخشى. چۈنكى بەرمىسەڭ مىننىتىڭنىڭ يۈكىنى كۆتۈرۈشتىن قۇتۇلىمەن، — دېدى.

قانداق قىلارمەن؟

خوي-پەيلى ئەسكى ۋە تەلەتى سۆرۈن بىر خوتۇن كېسەل بولۇپ يېتىپ قالدى. ئۇ ئېرىگە:

— ئەگەر مەن ئۆلۈپ قالسام قانداقمۇ قىلارسەن؟ — دېدى.

ئۇنىڭ ئېرى:

— ئەگەر ئۆلمەي قالساڭ قانداق قىلارمەن؟ — دېدى.

كۈندۈزنىڭ قاراڭغۇلۇقىغا تاقەت قىلالمايمەن

كىشىلەر شەپەرەڭگە:

— نېمىشقا كۈندۈزى سىرتقا چىقمايسەن؟ — دەپ سورىغانىدى، شەپەرەڭ جاۋاب بېرىپ:

— مەن كېچىنىڭ يورۇقلۇقىغا كۆنۈپ قالغانلىقىم ئۈچۈن، كۈندۈزنىڭ قاراڭغۇلۇقىغا تاقەت قىلالمايمەن، — دېدى.

زىندانغا بارغۇچە ئۆيۈمگە بارماسمىدىم؟

بىر كىشى كېچىسى قاتتىق مەست بولۇپ كوچىدا يېتىپ قالغانىدى. مىرشەبلەر(1) ئۇنىڭ بېشىغا توپلاندى. مىرشەبلەردىن بىرى ئۇ كىشىنىڭ قولىدىن تارتىپ:

— قوپۇپ بىز بىلەن زىندانغا ماڭغىن، — دېدى.

مەست كىشى:

(1) مىرشەب — كېچىسى كۆزەت قىلىدىغان ساقچى.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

— ئەجەب ئەخمەق ئىكەنسىلەر، ئەگەر مەن يول يۈرەلىگەن بولسام سىزلەر بىلەن بىللە زىندانغا بارغۇچە، ئۆيۈمگە بارماسمىدىم؟ — دېدى.

تەزىيەگىلەرگە كېلىشى لازىم ئىكەن

دەرۋىش بىر ئىشىككە بېرىپ نان تىلىدى. ئۆيدە بىر قىز بالا بار ئىدى. ئۇ قىز:

— ئۆيدە نان يوق، — دېدى.

دەرۋىش:

— نان بولمىسا بىر سىقىم تۇز بولسىمۇ بەرگىن، — دېدى.

قىز:

— تۇزمۇ يوق ئىدى، — دېدى.

دەرۋىش:

— ئۇنداق بولسا ئازراق سۇ بەرسەڭمۇ بولىدۇ، — دېدى.

قىز:

— سۇچى تېخى سۇ ئەكەلمىدى، — دېدى.

دەرۋىش قىزدىن سورىدى:

— ئاناڭ نەگە كەتتى؟

قىز جاۋاب بېرىپ:

— بىر قېرىندىشىمىزنىڭ تەزىيىسىگە كەتكەنىدى، — دېدى.

دەرۋىش قىزغا:

— سىلەرنىڭ ئەھۋالىڭلارغا قارىغاندا، قېرىنداشلىرىڭلار سىلەرنىڭ تەزىيەگىلەرگە كېلىشى لازىم ئىكەندۇق، — دېدى.

قېنىم ھەسەلگە ئوخشاش تۈكۈلسۇن

ئىككى بىكار تەلەپ يولدا كېتىۋېتىپ بىرى يەنە بىرىگە:

— خۇدايىتائالا مېنى مىڭ تۇياق قويغا ئىگە قىلسا، دەپ ئارزۇ قىلىمەن. ئەگەر شۇنداق بولغىنىدا ئۇنىڭ يۈكى، سۈتى ۋە قوزىچاقلىرىدىن پايدا ئېلىپ، ھەسەتخورلارنىڭ كۆزىدىن ئوت چىقىرىۋېتەتتىم، — دېدى.

يەنە بىرى:

— مەن خۇدايىتائالادىن، ماڭا مىڭ دانە يىرتقۇچ بۆرە بەرسەڭ، دەپ تىلەيمەن. ئەگەر شۇنداق بولغاندا بۆرىلەرنىڭ ھەممىسىنى قويلىرىڭغا قويۇپ بېرەتتىم شۇنىڭ بىلەن ھەر بىرى بىردىن قويۇڭنى بوغۇپ، بېخىللارنىڭ كۆز ئالدىدىلا يەۋەتكەن بولاتتى، — دېدى.

قويلارنىڭ ئىگىسى:

— ھەممە بۆرىلىرىڭنى مېنىڭ قويلىرىمغا قويۇپ بەرگىلى خۇدادىن قورقمامسەن؟ قاراپ تۇرۇپ مېنىڭ شۇنچە كۆپ قويلىرىنى نابۇت قىلماقچى بولۇپسەن، ئېيتە، دۇرۇست دېگەن مۇشۇنداق بەدنىيەت بولامدۇ؟—دېدى.

بۆرىلەرنىڭ ئىگىسى:

— سەن شۇنچە كۆپ سۈت ۋە قوزىچاقلارنى ئۆزۈڭ يەپ، ماڭا قىلچە ئادەمگەرچىلىك قىلماي، خۇدادىن ئۇيالمامسەن؟— دېدى.

قويلارنىڭ ئىگىسى:

— ماڭا ئادەمگەرچىلىك ۋە مېنى ئايىماق ساڭا زۆرۈر. چۈنكى مەن ئايال ۋە ئۇششاق بالىلىرىمنىڭ ھەم باشقا قېرىنداشلىرىمنىڭ ھەققىنى ئادا قىلماي تۇرۇپ ياتلارغا بېرەلمەيمەن-دە، — دېدى.

بۆرىلەرنىڭ ئىگىسى:

— دېمەك، ئەمدى سەن ياتلارنىڭ يولىنى تۇتتۇڭ. مەنمۇ سېنى ئايىمايمەن، — دېدى.

شۇنداق قىلىپ ئۇلار كۆپ جېدەل-ماجىرالار قىلىشتى. ئىش شۇ دەرىجىگە يەتتىكى، ئۇلار بىر-بىرىنىڭ باش-كۆزلىرىنى يېرىشتى، ئېغىز ۋە كۆزلىرىگە توپىلارنى چېچىشتى.

دەل مۇشۇ پەيتتە بىر قېرى كىشى ھەسەل تولدۇرۇلغان بىر سۈغىنى مۈرىسىگە

قويۇپ يىتىپ كەلدى ۋە ھېلىقى ئىككىسىنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ بۇنىڭ سەۋەبىنى سورىدى. ئۇلار بولۇپ ئۆتكەن ماجىرانى سۆزلىدى. بۇلارنىڭ ئەخمەقلىكىگە قاتتىق غەزەپلەنگەن ھېلىقى بىۋاي سۇغىنىڭ پىچىتىنى باشتىن - ئاياغىچە يىرتتى - دە، ھەسەلنىڭ ھەممىسىنى يەرگە تۆكۈۋەتتى. ئاندىن كېيىن ئۇلارغا قاراپ:

— ئەي ئەخمەقلەر! ئەگەر سىلەر ھەقىقىي ئەخمەق بولمايدىغان بولساڭلار، مېنىڭ قېنىم مۇشۇ ھەسەلگە ئوخشاش تۆكۈلسۇن، — دېدى.

مېنى يالغانچى دەۋاتىسەن

بىر كىشى پەيغەمبەرلىك دەۋاسى قىلىۋىدى، ئۇنى تۇتۇپ ھارۇن رەشىد پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. ھارۇن رەشىد ئۇنىڭدىن:

— سەن كىم بولىسەن؟ — دەپ سورىدى.

ئۇ كىشى جاۋاب بېرىپ:

— مەن ھەقىقىي پەيغەمبەرمەن، — دېدى.

ھارۇن رەشىد يەنە سورىدى:

— نېمە مۆجىزىلىرىڭ بار؟

ئۇ كىشى:

— مەن كىشىلەرنىڭ كۆڭلىدە نېمە ئويلاۋاتقانلىقىنى بىلەلەيمەن، — دېدى.

ھارۇن رەشىد سورىدى:

— مەن ھازىر نېمە ئويلاۋاتقانلىقىمنى بىلەمسەن؟

ھېلىقى كىشى جاۋاب بېرىپ:

— سېنىڭ كۆڭلۈڭدىكى نەرسە شۇكى، ھازىر سەن كۆڭلۈڭدە مېنى يالغانچى، دەۋاتىسەن، — دېدى.

جامى بىلەن بەنائى

سۇلتان مىرزا ھۇسەيىن بايقارا بىر ئولتۇرۇشتا بىر توپ شائىرلار بىلەن بىللە بولدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا خىلمۇخىل گەپ - سۆزلەر بولۇپ ئۆتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە موللا بەنائى دېگەن بىر شائىرمۇ بارئىدى. ئۇ گەپ ئارىلاپ:

— مەۋلىۋى ئابدۇرەھمان جامى بەدىھە گۇيلۇق، يەنى ھېچ توختىماستىن شېئىر ئېيتىشقا كەلگەندە ئاجىز، — دېدى.

شۇ ئەسنادا ھەزرەت ئابدۇرەھمان جامى يىتىپ كەلدى - دە، بۇ ئولتۇرۇشتا ئۆزى توغرىسىدا گەپ - سۆز ئۆتۈلگەنلىكىنى بىلدى. سۇلتان ھۇسەيىن ئولتۇرۇشتىكىلەرگە بۇيرۇق قىلىپ:

— بۈگۈن بەدىھە شېئىر ئېيتىشىش بولسۇن، — دېدى ۋە مەۋلىۋى جامىغا قاراپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — مەن ھازىر تۆت نەرسىنىڭ ئىسمىنى ئېيتىمەن، سىز ئۇنى شېئىر يىپىغا تىزغا يسىز. بۇ تۆت نەرسە مۇنۇلاردىن ئىبارەت، يەنى — چىراغ، غەلۋىر، شوتا ۋە نەشپۈت.

ھەزرەت مەۋلىۋى جامى بۇ سۆزنى ئاڭلاش بىلەنلا ئۇنى شېئىر قىلىپ ئېيتتى:

ئەي، دۆلىتىڭ چىرىغى تولۇن ئايدەك نۇر بېرەر،
دۈشمەن كۆكسىنى غەلۋىر قىلىدىك ئېتىپ ئوق، خەنجەر.
شوتىسىغا مەقسەتىنىڭ قويغانچە ئاياغىڭنى،
بەختۇ دۆلەت نەشپۈتىنى پايانسىز پەلەكتىن تەر.

ئاندىن كېيىن مىرزا ھۇسەيىن بايقارا موللا بەنائىغا قاراپ:

— سەنمۇ تۆت ئىسمنى شېئىرىڭغا ئۈنچە قىلىپ تىزىپ باققىن. بۇ تۆت ئىسىم، بىرى ئاتەشدان، يەنە بىرى جام، ئۈچىنچىسى شەرھى شەمسىيە، تۆتىنچىسى كىگىز قالپاق بولسۇن، — دېدى.

موللا بەنائىمۇ شۇ مەيداندىلا دەرھال بۇ شېئىرنى ئوقۇدى:

مەن ئاتەشدان ئاھىمدىن چىقارسامۇ ئىس-تۈمان،

پەلەك جامى ئۈستىدە تۇتاي قانداق جاي-ماكان.
گەپ قىلمىغىن سەن ماڭا شەمسىيەنىڭ شەرھىدىن
مەنمۇ ئاڭا ئوخشاشلا كىگىز قالپاق كىيىۋالغان.

پادىشاھ مىرزا ھۆسەيىن ھەر ئىككىلا شائىرغا ئىنئام بېرىپ ئۇلارنى مۇبارەكلىدى.

بىلمەيمەن

تاجىك قەۋمىدىن بىر كىشى بار بولۇپ، ئەرەب تىلىنى بىلمەيتتى. ئۇ كىشى ئوغلىنى ئىلىم - پەزىلەت ئۆگەنسۇن، دەپ مەدرىسكە ئوقۇشقا ئەۋەتتى ۋە قولىغا ھەرقانداق نەرسە چۈشسە، ئوغلىنىڭ ئوقۇشى ئۈچۈن خەجلەيتتى. شۇنداق قىلىپ بىر مۇنچە ۋاقىت ئۆتتى. بىر كۈنى ئۇ كىشى ئوغلىغا:

— ئەي ئوغلۇم، بۇ ئىشقا نۇرغۇن ۋاقتىڭنى سەرپ قىلدىڭ. بىر ئاز بىلىم ھاسىل قىلدىڭمۇ؟ — دېدى.

بالا بىلىملىك بولۇپ چىققانىدى. شۇڭا ئۇ ئۆز بىلىمىنى ئاتىسىغا ئاشكارا قىلماقچى بولۇپ سۆز باشلىدى:

— ھەئە، خېلى نەتىجە قازاندىم. ئەرەب تىلىدا ئىسىم ۋە پېئىللارنى ياساشنى ئۆگىنىۋالدىم ۋە بۇ تىلنىڭ سەرف (مورفولوگىيە) بىلەن نەھۋى (سىنتاكسىس) لىرىنى ياخشى ئىگىلىدىم. ھەر قانداق مەسىلىنى پاكىت ۋە دەلىل بىلەن ئۆگەندىم. «قۇرئان» نىمۇ كېڭەيتىلگەن مەنىلىرى ۋە ھەقىقىي ماھىيىتى بىلەن ئۆگەندىم...

— ئەي ئوغلۇم، — دېدى ئاتىسى ئوغلىنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، — تولا گەپ ساتماي، ئەگەر ئەرەب تىلىنى ئۆگەنگەن بولساڭ، بىر كىتابنى ئەكىلىپ، مەن نېمىنى سورىسام شۇنىڭغا جاۋاب بەرگىن.

بالا بىر كىتابنى ئەكىلىپ ئاتىسىنىڭ قولىغا بەردى. ئاتىسى كىتابنى ئېچىپ:

— مۇشۇ بەتنىڭ بىرىنچى خېتىنى ئوقۇپ، ئۇنىڭ مەنىسىنى پارس تىلى بىلەن ماڭا ئېيتىپ بەرگىن، — دېدى.

ئاتىسى ئېيتقان بەتنىڭ بىرىنچى خېتىنىڭ بېشىدىلا ئەرەبچە «لائەئلەمۇ①» دېگەن سۆز يېزىقلىق ئىدى. ئاتىسى ئوغلىدىن سورىدى:

— بۇنىڭ مەنىسى نېمە؟

ئوغلى پارس تىلى بىلەن جاۋاب بېرىپ:

— نەمىدانەم، يەنى، بىلمەيمەن، — دېدى.

— ھوي ئەخمەق، سەن ئۈچۈن نۇرغۇن جاپالارنى چەكتىم، قولۇمدىكى بار نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى شامالغا سورۇدۇم. بىر سۆزنىڭ مەنىسىنى سورىسام «بىلمەيمەن» دەيسەنا، — دېدى ئاتىسى كايىپ، ئاندىن قولىغا بىر تاياقنى ئېلىپ سوراقنى داۋام قىلدى، — تېز سۆزلە، «لائەئلەمۇ» دېگەن سۆزنىڭ پارسچىسى نېمە؟...

ئوغۇل ئاتىسىغا:

— ئەي ئاتا، بۇ سۆزنىڭ پارسچىسى نەمىدانەم، يەنى — بىلمەيمەن، دېگەن بولىدۇ، — دېدى. شۇنداق قىلىپ ئوغۇل ئاتىسىغا قانچە چۈشەندۈرگەن بولسىمۇ، بىلىمسىز ئاتا ھېچبىر چۈشەنمەستىن ھەدەپ سۆزلەيتتى:

— ئېيتە، بىر سۆزنىمۇ بىلمىسەڭ، شۇنچە يىللاردىن بېرى نېمىش قىلدىڭ؟...

بىچارە ئوغۇل ئاتىسىنىڭ نادان ئىكەنلىكىنى بىلدى - دە، ئىلاجىسىزلىقتىن تاياق يېسىمۇ ئۈن - تىنسىز جىم تۇرۇشتىن باشقا چارە تاپالمىدى.

تەييارلىغۇچىلار: مەتتۇردى مىرزەخمەت، يالقۇن قاھار

① لائەئلەمۇ — بىلمەيمەن.

ئازنباقى «لاپ»لىرى

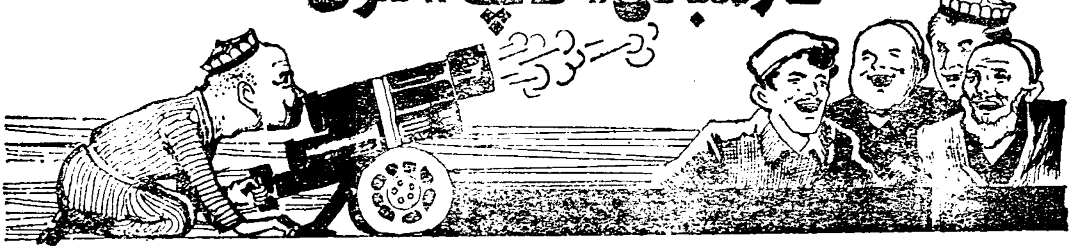

تەھرىر ئىلاۋىسى

ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ باي تەركىبىي قىسمىدا كۈلكىلىك پوچىلىقنىڭمۇ تۇتقان ئورنى بار. كىشىلەر پەقەت ئۆزىنى ماختاشنىلا مەقسەت قىلغان پوچىلىقنى يامان كۆرسىمۇ، ئاڭلىغۇچىنى كۈلدۈرۈش ئارقىلىق بەدىئىي ھۇزۇر بېغىشلايدىغان لەتىپە خاراكتېرلىق پوچىلىقنى ياخشى كۆرىدۇ. يازغۇچى، شائىرلار ئۆز ئەسەرلىرىدە ھەرخىل يامان ئىللەتلەرنى پاش قىلغاندا، ئۇنى تېپىكلەشتۈرۈش ۋە يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۇسۇللىرىدىن پايدىلىنىدۇ. شەخسىي مۇددىئا بىلەن زەي سالماي پو ئاتىدىغانلارنى خەلق ئىچىدىكى پوچىلارمۇ ئەنە شۇ ئۇسۇللاردىن پايدىلىنىپ مەسخىرە قىلىدۇ. مۇنداق پولار تۇرمۇشنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ. مەسىلەن، بىر ماختانچاق ئوۋچى ئۆزىنىڭ مەرگەنلىكى توغرىسىدا لاپ ئۇرغان بولسا، ئازغىنا ۋاقىتتىن كېيىن پوچىلار تەرىپىدىن ئۆزىنىڭ مەسخىرە قىلىنغانلىقىنى ئاڭلايدۇ. خەلق ئارىسىدا توقۇلغان مۇنداق ئىجادىي پولار ماختانچاقلارغىمۇ، تاماشىبىنلارغىمۇ ئۆزىنىڭ يۇمۇرىستىك تەربىيىۋى كۈچى بىلەن تەسىر كۆرسىتىدۇ. بىز مۇنداق پوچىلىقنىڭ كىشىنى ھۇزۇرلاندۇرۇش ۋە تەربىيىلەش جەھەتتىكى ئەھمىيىتىنى نەزەردە تۇتۇپ، مەجمۇئەمىزدىن ئۇنىڭغا سەھىپە ئاجراتتۇق. بۇنىڭدىن كېيىنكى سانلىرىمىزدىمۇ توپلاپ رەتلەنگەن ياكى ئىجاد قىلىنغان پولارنى داۋاملىق ئېلان قىلىمىز.

مەجمۇئەمىزنىڭ بۇ سانىدا يولداش مۇھەممەت رەھىم توپلاپ رەتلىگەن پولارنى كىتابخانلارنىڭ مۇلاھىزىسىگە تەقدىم قىلدۇق. رەتلىگۈچى پوچىلارنىڭ دىئالوگلىرىغا بىۋاسىتە ئارىلاشمىغان. شۇڭلاشقا گەپنى پوچى ئازنباقى باشلايدۇ ۋە شۇ تۈگىتىدۇ. بۇ، مۇمكىن قەدەر ئىخچام بايان قىلىش مەقسىتىدە رەتلىگۈچى تاللىۋالغان بىر خىل ئۇسۇلدۇر.

بەسلىشىش

بىر كۈنى دوستۇم ئابدۇباقى بىلەن ئىككىمىز پو ئېتىشىپ قالدۇق.

— نېمە بىلەن بەسلىشىپ پو ئېتىشىمىز؟ — دېدىم مەن.

— سەن نېمە دېسەڭ، مەن شۇ، — دېدى ئابدۇباقى.

ئۇنداق بولسا، قايسىمىز يېڭىلسەك، ئوتتۇز ئوغۇلغا بىر مەشرەپ بېرىمىز. ماقۇلمۇ؟

ئابدۇباقى «ماقۇل» دېدى ـ دە، يو ئېيتىشنى باشلىدى.

بىرىيىلى مەن بېدىلىكىنىڭ ئورنىغا كاۋا تېرىسام، ئاجايىپ ئوخشاپ كەتتى دېگىنە! ھەر كاۋا، ھەر كاۋا! ئاق ـ ئۇدىمۇ كاۋا مۇنداق ئوخشىماپتىكەن. كۆز كېلىپ قالدى. كاۋىلارنى توشۇپ ئاۋارە بولماي، ئېتىزدىلا تۇرغۇزۇپ ساتتىم. بىر يوغان كاۋىغا ھېچكىمنىڭ پۇلى چىقىشمىدى. مەن ئۇ كاۋىنىڭ يېنىغا بارسام، كاۋا مەندىن بىر مېتىر ئېگىز تۇرامدۇ! ئىتتىرىپ باقسام، مىدىرلاپمۇ قويمىدى. بولمىسا، مەنمۇ ئاتنى مۇرەدگە ئېلىپ كۆتۈرىدىغان ئەزىمەت ئىدىم. شەھەردىن بىر كران بىلەن ئون چاقلىق ماشىنىنى باشلاپ چىقتىم. ھېلىقى كاۋىنى كران بىلەن كۆتۈرۈپ ماشىنىغا باستۇق ـ تە، ئاستا مېڭىپ ئەكىلىپ ھويلىغا چۈشۈرۈلغاندىم، ــ دېدى ئابدۇباقى.

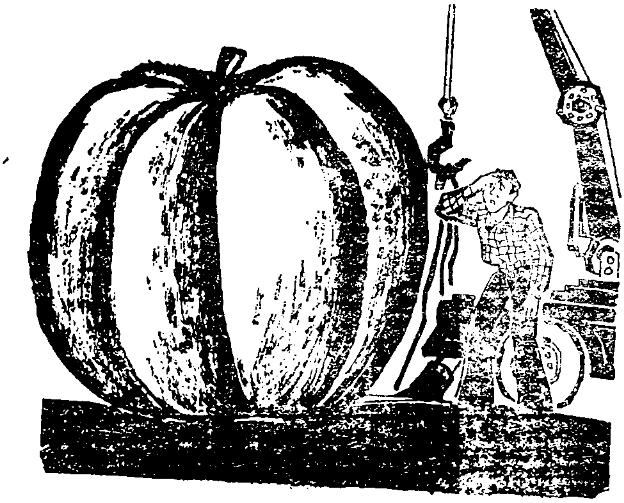

ئون ياشلىق بىر بالا بۇ گەپنىڭ يولقىنى چۈشەنمەي:

ــ كاۋىمۇ شۇنداق يوغىنامدۇ؟... ــ دېدى.

ــ سەن بىلمەيسەن ئۇكام، ــ دېدى ئابدۇباقى، ــ ئۇ چاغدا سەن ئىشتان كىيمەي ئويناپ يۈرەتتىڭ. ئاقساقاللىق قىلماي ئاڭلاپ ئولتۇردۇر.

ــ بۇ راست گەپ، ئۇكام، ــ دېدىم مەن ئابدۇباقىنىڭ گېپىنى قۇۋۋەتلەپ، ــ ئۇ، شۇنداق يىللار ئىدى. پولات ـ تۆمۈر تاۋلىغاندا، مەن داشقاللار ئارىسىدا قالغان چويۇن ـ دىن بىر قازان ياساتقانىدىم. ھېلىقى قازاننى ھادىس يوغان ياساتقانىكەنمەن. 40 توننىلىق كرانلىق ماشىنا بىلەن كۆتۈرۈپ دەريا بويىغا ئېلىپ باردىم. چوڭ ـ كىچىك 200 ئادەم قازاننىڭ ئىچىگە چۈشۈپ سۈپۈرگە بىلەن بىر ھەپتە يۇدى. قازاننى يۇيۇپ بولغۇچە ھېلىقى كرانلىق ماشىنا كېتىپ قالغانىكەن، بۇ ئادەملەرنى قازاننىڭ ئىچىدىن ھېچقانداق قىلىپ چىقىرالمىدىم. ئاخىرى ئۇلارنىڭ بالا ـ چاقا، ئۆي بىساتلىرىنى قازاننىڭ ئىچىگە كۆچۈرۈپ قويۇپ قۇتۇلغانىدىم. ئۇلار ھازىرغىچە شۇ قازاننىڭ ئىچىدە ئۆي تۇتۇشۇپ، ئوغۇللىرىنى ئۆيلۈك، قىزلىرىنى ياتلىق قىلىشتى.

ــ ماڭە، ئاداش! قازان دېگەنمۇ ئۇنچىۋالا يوغان بولامدۇ؟! ــ دېدى ئابدۇباقى

ئىشەنمەي.

— ھېلىقى سېنىڭ كاۋاكنى ئاشۇ قازاندا پىشۇرمىسا، قانداق پىشۇرغىلى بولسۇن! — دېدىم مەن.

ئايروپىلانغا تۇنجى قېتىم ئولتۇرۇش

بىر كۈنى بىكارچىلىقتىن كوچا ئارىلاپ يۈرۈپ، كونا دوستۇم رۇستەم بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم.

— ئاداش، — دېدىم مەن ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ، — ئىككىمىز بىر مەھەللىدە ئويناپ چوڭ بولغانىدۇق. مانا ئەمدى «پادا باققاندا دوست ئىدۇق، ياغاچ چاققاندا ئايرىلدۇق» دېگەندەك، سەن ليۇتچىك (ئۇچقۇچى) بولۇپ قالدىڭ. مەن باققاللىق قىلىۋاتىمەن. كونادوستلۇقىمىزنى ئۇنتۇمىغان بولساڭ، مېنى ئايروپىلانغا ئولتۇرغۇزۇپ، بىر ئوينىتىپ كەلمەمسەن؟ — دېۋىدىم، ئۇ ئويلىنىپ تۇرماستىنلا:

— يۈرە! — دېدى - دە، مېنى ئايرودرومغا باشلاپ باردى.

ئايرودرومدا ھەر ئايروپىلانلار تىزىلىپ تۇرۇپتۇ. رۇستەمنىڭ كىچىككىنە ئايروپىلان ئىكەن.

— ھوي ئاداش، بۇ نېمەڭ، ئىككىمىزنى كۆتۈرەلەمدۇ؟ — دەپ ئىشەنچسىزلىك بىلەن ئايروپىلانغا چىقتىم. رۇستەم:

— خاتىرجەم بول! — دېدى - دە، بېلىمدىن تاسما بىلەن باغلاپ قويدى.

— ئاداش، بۇ نېمە قىلغىنىڭ؟

— ئايروپىلان سىلكىنسە، يەرگە چۈشۈپ كەتمەيسەن.

— چىشىم چىققانىنىڭ بۇياغىدا ئايروپىلانغا بۈگۈن ئولتۇرۇپتىمەن. سىلكىنىدىغان كاتاڭ يولدا ھەيدىمەي، ئاسفالت يولدا ھەيدىمەمسەن! — دېدىم مەن.

مەن گېپىمنى تۈگەتكىچە ئايروپىلان ئوت ئېلىپ ئۆرلەپ كەتتى. ئىككى دەرەخ بويى ئۆرلىگەندە، پەسكە قاراپ قورقۇشقا باشلىدىم. كۆزۈمنى يۇمۇۋېلىپ، بىرئازدىن كېيىن قارىسام، بۇلۇتقا يېقىنلاپ قاپتىمىز.

— ۋاي جېنىم ئاداش، بەك ئۆرلەپ كېتىپسەن! ئۇششاق بالىلىرىم بار، كۆڭۈل قوي! بىر ئاز پەسلەت! — دەپ يالۋۇردۇم.

رۇستەم ئايروپىلاننى دەرەخ بويى پەسلەتتى. شۇ ئارىدا بىزنىڭ مەھەللىگە كېلىپ قاپتىمىز. ئەنە، بىزنىڭ ھويلىمۇ كۆرۈندى! ئايالىم تامغا كىر يېيىۋاتقانىكەن.

— ھەي، بالىلارنىڭ ئانىسى! ئەھۋالىڭلار قانداقراق؟ — دېدىم. ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ، بىر قاراپلا مېنى تونۇدى.

بىزنى تاشلاپ قويۇپ، نەگە قاچاي دەيسىز؟ يەرگە چۈشۈڭ! — دەپ ۋارقىرىدى.

— بېلىم تاسما بىلەن مەھكەم باغلاقلىق. يەرگە چۈشەلمەيمەن، خوتۇن!

— ئۆيدە گۆش، ماي يوق. بىز ئاچ ئولتۇرامدۇق؟

— مه! مۇنۇنى خەجلەپ تۇرۇڭلار! — دەپ 2 سومنى تاشلاپ بېرىپ ئۆتۈپ كەتتۇق.

تاشئا اما

شۇنىڭ ئەتىسى مەھەللىمىزدىكىلەرگە ئايروپىلانغان ئولتۇرۇپ تاماشا قىلغانلىقىمنى دەپ بەرسەم ھېچكىم ئىشەنمىدى. كۆڭلۈمدە «خەپ!» دېدىم-دە، بىر نەچچە كۈندىن كېيىن رۇستەمگە يەنە ئېيىلدىم. ئۇمۇ «ياق» دېمەستىن، ئايروپىلانغا چىقىرىۋالدى. غىڭ-غىڭلا قىلىپ ئۆرلەپ كەتتۇق، بۇ قېتىم قورقۇش-پورقۇش دېگەن نەرسە خىيالىمغا كىرىپ باقمىدى. بىلىمىنمۇ باغلىماي، ئولتۇردۇم.

— جېنىم ئاداش، بىزنىڭ مەھەللە ئۈستىدىن پەس ئۇچۇپ ئۆتكىنە! — دېۋىدىم، ئۇ «ماقۇل» دېدى.

مەن ئىككى يانچۇقۇمغا تاشئالما سېلىۋالغانىدىم. ئايروپىلان دەرەخ بويىچە پەسلەپ، مەھەللىمىزدىكى چوڭ كۆۋرۈكنىڭ ئۈستىگە كەلدى. كىشىلەر پاراڭلىشىپ ئولتۇرغانىـ

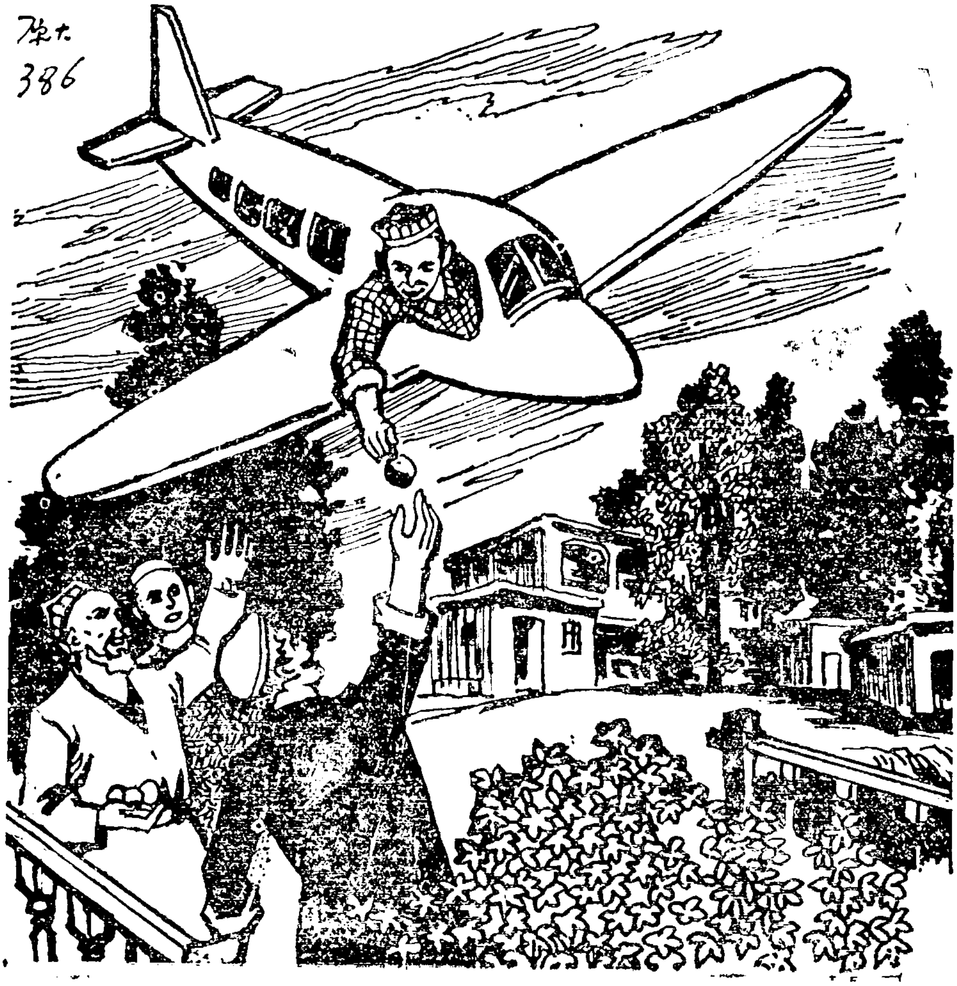

كەن. مەن ئايروپىلاندىن بېشىمنى چىقىرىپ:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، تالىپ ئاخۇن ئاكا! سالامەتمۇ سىز؟ ناسىرجان، بۈگۈن ماگازىننى ئاچمىدىڭىزمۇ؟ — دەپ ھەممىسىدىن ئەھۋال سورىدىم. بەزىلەر ھەيران بولۇپ:

— ھوي ئازنىباقى، بېغىڭنى باقماي، ئاسماندا نېمە ئىش قىلىپ يۈرىسەن؟ — دەپ مەنىستىمىگەندەك سوراشتى.

— بىكار ئۇچۇپ يۈرگىنىم يوق، ناسىرجان! بۇ يىل تاشئالمىلىرىم قالتىس بولۇپ كەتتى. شاخىنىڭ ئۇچىدىكىلىرىنى ئايروپىلان بىلەن ئۈزۈۋاتىمەن! — دېدىم-دە، يانچۇقلىرىمدىكى تاشئالمىلارنى تاشلاپ بېرىپ ئۆتۈپ كەتتىم.

سەھەردىكى سەيلە

بۈلتۈر ئويناپ كۈلۈپ يۈرگەندەكلا ئوقەت قىلىپ، بەش مىڭ سوم پايدا ئاپتىمەن. بۇ پۇلغا ئۇچىدىغان موتسىكلىتتىن بىرنى سېتىۋالدىم. «تاماشىنى ئەمدى قىل، ئازنىباقى!» دېدىم ئۆزۈمگە ئۆزۈم.

بىر كۈنى سەھەردە موتسىكلىتىمگە مىندىم-دە، چوڭ يولدا قويۇپ بەردىم. كوچىلاردا ھېچكىم يوق ئىدى. ئۇچقاندەك كېتىۋېتىپ سائىتىمگە قارىغىچە ئارىلىقتا دەريا بو-

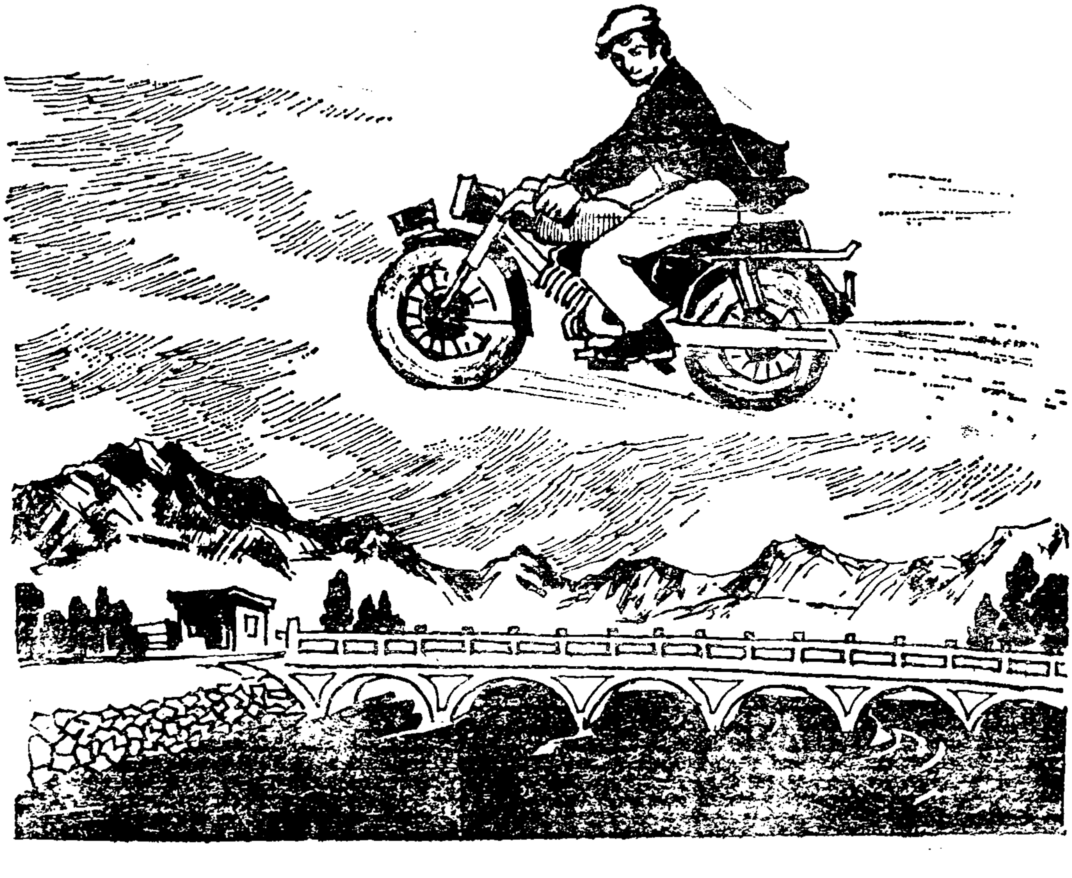

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

يېغا يېقىنلاپ قاپتىمەن. سېكۇنت ئىچىدە، كۆۋرۈكتىن 300 مېتىر يۇقىرىدىكى ئېگىز يار بويىغا يېتىپ كەلدىم. تەۋەككۇل دېدىم ـ دە، گازنى بىر بېسىپ قويۇپ بېرىۋىدىم ئۆزۈمنى رۇستەمنىڭ ئايروپىلانىدا ئولتۇرغاندەك كۆردۈم. قانتى يوق جانىۋارمۇ شۇنداق ئۇچىدىكەن ـ ھە! — دەپ ھەيران قالدىم. پەسلەي دېگەندە يەنە گاز بەردىم. ئالدىمغا قارىسام، چاپچال كۆرۈنۈپ قالدى. تورمۇزنى سەل ـ پەل بېسىۋىدىم، ئاستا پەسلەپ يەرگە چۈشتى. ئاندىن تاشيول بىلەن ئۇدۇل ئۆيۈمگە قايتىپ كېلىۋالدىم. كەلسەم بالىلىرىممۇ ئورنىدىن تۇرماپتۇ تېخى. مەھەللىدە ھېچكىم كۆرمىدى.

— نەدىكىنى! — دېدى بىر كىچىك بالا، — سىز ئېگىز يارنىڭ بويىدىن ئۇچۇپ ئۆتكەندە، شەپكىڭىز دەرياغا چۈشۈپ كەتتىغۇ!

— ھەي شاكىچىك! ھېچكىم كۆرمىدى دېسەم، سەن كۆرۈپ قاپتىكەنسەن ـ ھە!

نەيگە قونغان بۇلبۇل

مەن ياش ۋاقتىمدا نەي چېلىشتا بەكمۇ ئۇستا ئىدىم. روزىكام تەمبۇر چالغاندا، تەمبۇرنىڭ دەستىسىگە بۇلبۇل قونغانلىقىنى مەنمۇ كۆرگەن. بىراق نەينىڭ ئۇچىغا بۇلبۇل قونغانلىقىنى ھېچكىم كۆرمىگەنىكەن.

بىر يىلى كۆكلەم پەسلىدە بەش ـ ئالتىمىز بىزنىڭ باغدا تاڭ ئاتقۇچە نەغمە ـ ناۋا قىلدۇق. ھەممىمىزنىڭ چالغۇ ئەسۋابلىرىمىزغا بۇلبۇللار كېلىپ قوندى. ناخشا ـ مۇزىكا توختىغاندىن كېيىن ھەممە بۇلبۇللار ئۇچۇپ كەتتى. لېكىن مېنىڭ نېيىمگە قونغان بۇلبۇل ئۇچۇپ كەتمىدى. مەن بۇلبۇلنى ئۈركۈتۈۋەتمەي، نېيىمنى ئۈرۈك شېخىغا ئاستا قويۇپ قويدۇم ـ دە، مەنمۇ يانپاشلاپ يېتىپ ئۇخلاپ قالدىم. ئەتىسى ئەتىگەنلىك چايدىن كېيىن يەنە نەغمە ـ ناۋا قىلدۇق. مەن نەينى چالسام ھېچ ئاۋاز چىقمىدى. نېمە بولغاندۇ دەپ نەينىڭ ئىچىگە قارىسام، ھېلىقى بۇلبۇل نەينىڭ تۆشۈكىگە كىرىپ ئۇخلاپ قاپتۇ.

— ماكە، زاڭ! نەينىڭ تۆشۈكىگە بۇلبۇل پاتامدۇ! — دېدى بىر بالا.

— ھەي، ئۇ چاغدىكى بىزنىڭ نەيلەرنى سەن كۆرمىگەن. ئۇ مۇنداق نەيلەردىن ئەمەس، مەشنىڭ كانىيىدەك نەي ئىدى دېگىنە!

بەشئاتارنىڭ ئوقى

— بۇ بالىلارنىڭ گېپىگە قۇلاق سالماي، ھېكايەڭنى سۆزلەۋەر، ئازنىباقى! — دېدى پەنجىملىك دوستۇم.

— شۇنى دېگىنە! بۇ بالىلار ھېچنېمىنى بىلمەيدۇ. بىر لەڭشاڭ، ھەرەمباغلاردا ئۇرۇش قىلغاندا، بۇ بالىلارنىڭ دادىلىرى كەينىمىزدىن مىشەك تېرىپ يۈرەتتى. مۇشۇ بالىنىڭ دادىسى مەن ئاتقان ئاپتوماتنىڭ مىشەكلىرىنى تېرىۋاتقاندا، ئۆلگىلى تاس قالغانىدى.

— دادامنى خۇدايىم بىر ساقلاپتىكەن ـ دە! — دېدى ھېلىقى بالا.

— سېنىڭ داداڭنى مەن ساقلاپ قالغان. مەن دۈشمەن ئاكوپىغا قاراپ ئېتىشىپ كېتىۋاتسام، لەڭشاڭ تەرەپتىن بىر تال ئوق بىر تەرەپكە ۋىڭىلداپ ئۇچۇپ كېلىۋاتاماندۇ! بايقىسام بەشئاتارنىڭ ئوقى! مەن دەرھال داداڭنىڭ ئالدىنى توسۇپ، ئۇچۇپ كەل-

گەن ئوقنى چىگىرىن ئۆتۈكۈەنىڭ پاشنىسى بىلەن بىر تەپىسەم، ۋىژ - ژ - ژ قىلىپ ساسلىققا كىرىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن سىنىڭ داداڭ ئامان قالغان دېگىنە!

توغرا مۆلچەرلەش

ھەرەمباغدا سوقۇش بولۇۋاتاتتى. بىر كۈنى ئەتىگەندە گومىنداڭنىڭ بىر ئايروپىلانى كېلىپ پىلىموتتىن ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى. بۇ كاساپەت ئايلىنىپ ئۇچۇپ يۈرۈپ، بىزنى باش كۆتۈرگۈزمىدى. كوماندىرىم: «ھە، ئازنىباقى، بۇ كاساپەتكە بىر ئامال قىلساڭچۇ!» دېدى. شۇ چاغدا بۇ ئايروپىلان 2 - قېتىم ئايلىنىپ، يۈز مېتىر يىراقتىن شۇڭغۇپ كېلىۋاتاتتى. مەن بېلىمدىن بىر گراناتنى ئېلىپلا مۆلچەرلەپ تۇرۇپ ئاسمانغا ئاتتىم. گرانات ئايروپىلاندىنمۇ يۇقىرى ئۆرلەپ، ئاندىن پەسلىدى ...

— تەككۈزەلمەيسەن - دە! — دېدى ئابدۇباقى.

— نېمىشقا تەككۈزەلمەيدىكەنمەن! گرانات دەل لىيۇتچىكنىڭ كەبىنكىسىگە چۈشۈپ پارتلىدى، دېگىنە!

— ماڭە، پوچى! لىيۇتچىكنىڭ كەبىنكىسى ھەم يېپىقلىق تۇرسا، گرانات ئۇنىڭ ئىچىگە قانداق چۈشىدۇ؟

— لىيۇتچىك شۇ چاغدا چەككەن تاماكىسىنى تاشلىۋېتىش ئۈچۈن ئەينەكنى ئاچقانىدى.

— يالغان سۆزلىمە! ئايروپىلان ئىچىدە تاماكا چېكىشكە رۇخسەت قىلىنمايدۇ!

— ھەي ئەخمەق، ئۇنىڭ تاماكا چەككىنىنى مەندىن باشقا كىم كۆرەتتى!

بوراننىڭ كۈچى

مەن بالا ۋاقتىمدىمۇ ناھايىتى چاققان ۋە زىرەك ئىدىم. بىر كۈنى كالىغا سامان ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن تاغارنى ئېلىپ خامانغا كېتىپ بارسام، تۇيۇقسىز قاتتىق بوران چىقىپ كەتتى، بوران مېنى خۇددى بىر پارچە قەغەزنى ئۇچۇرغاندەك ئۇچۇرۇپ ئېلىپ قاچتى. قارىسام، مەسۇمباينىڭ بېغىنىڭ ئۈستىگە كېلىپ قاپتىمەن. شۇ چاغدا كاللامغا بىر ئەقىل كەلدى. مەن بوراننىڭ كۈچى بىلەن ئۇچۇپ كېتىۋېتىپ، نەشپۈت، قوتۇر ئامۇت، دۆشەشلەرنى تاللاپ ئۈزۈپ تاغارغا سالدىم. ئالتە - يەتتە باغنىڭ ئۈستىدىن ئۆتكەندە، تاغىرىم يېرىملاشتى. ئەمدى بولار، دېدىم. جېنىم كىچىك، كۆتۈرەلمەيدىغانلىقىمنى ئويلىدىم - دە، بەلبېغىم بىلەن تاغارنىڭ ئاغزىنى بوغدۇم، بوران تەلىيىمگە يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىپ، مېنى بىزنىڭ مەھەللىگە ئۇچۇرۇپ كەتتى. شۇ چاغدا دادام ئات ھارۋىسىنى ھەيدەپ كېتىۋاتقانىكەن. مەن پەسلەپ چۈشۈپلا ھارۋىغا ئولتۇرۇۋالدىم. تاغاردىن بىر نەشپۈتنى ئېلىپ:

— نەشپۈت يەڭ، دادا! — دەپ بەردىم.

— ھوي، مەن سېنى سامانغا ئەۋەتسەم، نەشپۈت ئەكېلىپسەنغۇ!

— ھەيران بولماڭ، دادا. بوراننىڭ كۈچى! — دېدىم مەن.

ئۆردەك ئېتىش

باشقا ئوۋچىلار پىترە مىلتىقلىرى بىلەن ئوۋ قىلىشسا، مەن كۆپرەك بەشئاتار بىلەن ئوۋ قىلاتتىم. بىر يىلى كۈزدە ئون نەچچە ئاغىنەم بىلەن ئۆردەك ئاتقىلى چىقتۇق. ساسلىقتا يېقىنلاپ بېرىشىمىزغا قومۇشلۇق ئىچىدىن بىر توپ ئۆردەك پۇررىدا ئۇچۇپ چىقتى.

— ھېكىم، ئاتە!— دېدىم مەن.

ئۇنىڭ قوش ئېغىز مىلتىقىدىن ئىككى پاي ئوق ئۈزۈلدى. ئەمما بار-يوقى بىر ئۆردەك يەرگە چۈشتى. قارىسام، ئۆردەكلەر يىراقلاپ كېتىشتى. ئەللىكتىن ئارتۇق بىر توپ ئۆردەكتىن ئاران بىرى چۈشكىنىگە ھەممىمىز ئەپسۇسلىنىپ قالدۇق.

«خەپ، ئۆردەكلەر!» دېدىم مەن. كۆپ ئۆتمەي، ھېلىقى بىر توپ ئۆردەك بۇلۇت بىلەن تەڭ ئۇچۇپ ئايلىنىپ كەلدى. مەن ھەممىسىنىڭ ئالدىدا ئۇچۇپ كېلىۋاتقان بىر ئۆردەكنى قارىغا ئېلىپ ئاتتىم، «تاق» قىلغان ئاۋازدىن كېيىن ھېلىقى ئۆردەك پوكلا

قىلىپ يەرگە چۈشتى. يەنە «تاق-تاق» قىلىپ ئىككى پاي ئېتىۋىدىم، «پوك-پوك» قىلىپ ئىككىسى چۈشتى. «تاق-تاق-تاق-تاق» قىلىپ كەينى-كەينىدىن ئاتسام، «پوك-پوك-پوك پوك» قىلىپ تۆتى چۈشتى. ھەش-پەش دېگۈچە ھېلىقى بىر توپ ئۆردەكنى تاغارلارغا قاچىلاپ قايتىپ كەلگەندۇق.

توپلاپ رەتلىگۈچى: مۇھەممەت رەھە

بېيىت ۋە قوشاقلار

× × ×

ئاتىنىڭ ياخشىسى جەدە، دېگەن يەرگە يەتمەيدۇ
ئەل يارنى ماختايدۇ، بىزنىڭ يارغا يەتمەيدۇ.

ئاتلىرىڭنىڭ ئىچىدە مىنگۈدەك ئېتىڭ بارمۇ؟
ئارقاڭغا بەك قارايسەن يارغا بىر گېپىڭ بارمۇ؟

ئېتىمنى تۇتقۇپ قويدۇم، ئاتنى مىندىم قايرىلدىم،
دۈشمەن سۆزىگە كىرىپ، مەن يارىمدىن ئايرىلدىم.

ئاتنى ساتمىسام بولماس، دەردنى تارتمىسام بولماس،
پۇلۇم يوق دېگەنىبىلەن، خوتۇن ئالمىسام بولماس.

قاراپ كۆزلىرىم تالدى،
بىر سۆزۈڭنى بەرمەيسەن.
مېنى شۇنچە زار قىلدىڭ،
سۆيۈپ قويساڭ ئۆلەمسەن؟

مېنىڭ بۇ خەستە كۆڭلۈمنى
چىرايلىق مەشۇقۇم ئالدى.
راست سۆزۈڭنى ئېيت يارىم،
جان ھەلقۇمغا كېپقالدى.

مېنىڭ دەردىمنى سەن تارتقان،
سېنىڭ دەردىڭنى مەن تارتقان.
كېچەلەر تالى مەجنۇندەك،
بېلىڭگە چىرمىشىپ ياتقان.

× ×

بارادۇرمىز، يانادۇرمىز ياخشى قىلىڭلار،
ئېگىز داۋان ئاشادۇرمىز شوتا سېلىڭلار.

ئۇ تېغىڭدىن بۇ تېغىڭغا قۇرغۇي سېلىشتۇق،
قىزىلگۈلنىڭ غۇنچىسىدەك كۆكۈل ئېلىشتۇق.

ئەردىباندىن نېرى دوستلار ئەگكەن بۇغدايىم،
بىر ياخشىنى بىر يامانغا قوشقان خۇدايىم.

www.uyghurkitap.com

× ×

يار بولسا ياراشقۇدەك،
دۈشمەنلەر ماراشقۇدەك.
يۈرسەك بىللە، ئەل مەلە،
زوقلىنىپ قاراشقۇدەك.

يارىيالغۇز ياتامدىكىن،
مەن بارسام قارامدىكىن.
مېنى ئەسلىسە كۆككە
خىيالدا باقامدىكىن.

ئاخشاملىقتا يار كەلسە
بىر بەلگە ئېلىپ قالسام.
ھەرگىز تۇيمىسۇن دۈشمەن،
يارنىڭ كەلمىگى ئاسان.

ياربار مەلىگە بارسام
يۈرىكىم پوكۇلدايدۇ.
دۈشمەنلەر مېنى كۆرۈپ
خۇيىمىغۇ كوتۇلدايدۇ.

قولىغا پىچاق ئالغان،
ئوغۇل بالىلىق ئەمەس.
مەشۇق تۇتقان يىگىتلەر
پىچاقلارغا بوي بەرمەس.

يېنىمغا پىچاق ئاستىم،
ئۈنىڭ دەستىسى دەندان.
ئويىنىمساڭ ۋاي مەيلى،
سېنىڭدەك جۇۋان چەندان.

ياغاچ پىچاق ئاسقانلار
بازارغا كىلەلمەيدۇ.
يالغۇزلا پىچاق بىلەن
چوكانىنى ئالالمايدۇ.

سارغايغان كوكاتلارنىڭ
سايىسى بولامدىكىن.
يارغا كۆيگەن يۈرەكنىڭ
تازىسى بولامدىكىن.

ئاق يارغا ساراي سالدىم،
مەخمەل بىلەن ياپتۇردۇم.
كەتتى يار سەپەر قىلىپ،
خۇدايىمغا تاپشۇردۇم.

× ×

كەپتەر تال ھەم كەپتەرتال، كەپتەرتالدا كەپتەر بار،
كەپتىرىكنى بەرمىسەك جېنىڭ قۇرۇپ ئۆلۈپ قال.

يارنىڭ يېنىدا باغدا بۇلبۇل تولا سايرايدۇ،
خۇدا قوشقان كۆڭۈلنى دۈشمەن قانداق ئايرىيدۇ.

ھاۋا تۇتۇلۇپ قاپتۇ، ئۆگزىدە قار بار ئىكەن،
ئالەمنى كېزىپ كەلدىم، سەندەك ياخشى يوق ئىكەن.

ھاۋادىكى لاچىننىڭ بېشىدا تۇماغاسى،
بىر سۆيۈپ قويۇڭ يارىم، جېنىمنىڭ ساداغاسى.

قىز دېگەن بالا نەرسە، تاۋار ئەكىنىنى كىيسە،
بويىنىدىن تۇتۇپ تۇرۇپ، شىرىن لېۋىگە سۆيسە.

چېچەكلىك نېمە ئۈسمەيدۇ، تارىمايسەن ئۈسمەيدۇ،
يارىڭ نېمە كەلمەيدۇ، چىللىمايسەن كەلمەيدۇ.

قىزىلگۇل ئىشتىمەيدۇ بۇلبۇلنىڭ ئاۋازىنى،
ئۆلسەم ئارمىنىم يوقتۇر، كۆرۈپ يارجامالىنى.

ئۇچاگدىكى پەشمەتنى بىر يىللىق بولادەمسەن،
كۆڭلۈمدىكى يارىم سەن، ئايرىلسا ئۆلەردەمـ
سەن؟

× ×

دەرۋازاڭ ئەجەب يوغان،
ئېلىپ قويغىلى بولماس.
كىشىنىڭ قولىدا يار،
سۆيۈپ قويغىلى بولماس.

ئىشىكنى قىيا ئاچقىن،
يۈزۈڭنى كۆرۈپ ئالاي.
قۇلاقىڭدىن تۇتۇپ تۇرۇپ،
بىر تاتلىق سۆيۈپ ئالاي.

يارنىڭ بېغىغا كىرىپ،
ئۆرۈك ئىرغىتاي يارىم.
ئۆرۈك ئۇچىدا تۇرۇپ،
سېنى يىغلىتاي يارىم.

كۆرۈنگەن قارا تاغدا،
ئات قارىندا ياغدىقار.
ئايرىلىپ كېتەي دېسەم،
كىچىكلىكتە تۇتقان يار.

كۆرۈنگەن قارا تاغلار،
ئارقىسى ئۇنىڭ باغلار.
بىزنىڭ يار كىچىك باللار،
بېلىگە دۇردۇن باغلار.

مەن بېغىڭنىڭ تېشىدا،
سەن بېغىڭنىڭ ئىچىدە.

سەندەك نەچچە چوكان بار،
يانچۇقۇمنىڭ ئىچىدە.

شەھەردىكى بايلارنىڭ
ئىككىدىن سارايى بار.
بىزنىڭ قارا كۆز يارنىڭ،
ئالتۇندەك چىرايى بار.

× ×

ئۆگزەڭگە ئىلان چىقتى،
يەلپۈنۈپ جۇۋان چىقتى.
كېڭەشنى پىشۇرغاندا،
ئىسمائىل دوگان چىقتى.

قۇشقاچچە مېنىڭ جانىم،
نەچچىڭگە بۆلەي خانىم.
نەچچىڭگە بۆلۈپ كەلسەم،
يەتمەيدۇ مېنىڭ جانىم.

يان يەرگە ساراي سالدىم،
شامال كەلسە دالدا دەپ.
ئارزۇلاپ سېنى ئالدىم،
قىز - جۇۋاننىڭ ئالدى دەپ.

دەريا بويى قومۇشلۇق،
ئۇنىڭ تۇۋىدە قوراي.
مەن ساڭا كۆيۈپ قالدىم،
ئېرىڭ بارمىكىن سوراي.

سېرىق چېچەك سايدا بار،
سىزدەك جۇۋان قايدا بار.
سۆيسەم سىزدەك جۇۋاننى،
قىيامەتتە پايدا بار.

ئاسماندا ئۇچۇپ يۈرگەن،
بىر يالغۇز قارا قاغا.

www.uyghurkitap.com

بارساڭلار سالام دەڭلا،
بىزنى سورىغان يارغا.

سىز مېنى كىچىك دېمەڭ،
سەكرەپ سۆيىمەن سىزنى.
ھەر قانچە كىچىك بولسام،
ئوتقا سالىمەن سىزنى.

× ×

قارچۇغىنىڭ باللارى ياتار ئالتۇن ئۇۋىدا،
ئەمدى بارسام تونۇمايدۇ ياماق ئەسكى
جۇۋىدا.

جانىم بوز ئات، خانىم بوز ئات بوينۇڭنى
ئۇزات،
بۈگۈن كېچە يار قېشىغا، يەتكۈزگىن بوز ئات.

بۈگۈن كېچە يار قېشىغا يەتكۈزسەڭ بوز ئات،
باشكىنەڭدىن يۈگەن ئېلىپ قويارمەن ئازاد.

تەقدىر ئاللا، تەقدىر ئاللا ھالىم قالمىدى،
يار قېشىغا بارار ئىدىم، توخۇ چىللىدى.

سورساڭلا شۇ توخۇدىن نېمدەپ چىللىدى،
قوندىقىدىن يىقىلىپ چۈشۈپ بويىنى سۇنمىدى،

قارا يورغا بارىدا قاناتلىق ئىدىم،
تاغدا كىيىك ياياق بولسا مەن ئاتلىق ئىدىم.

× ×

سەھەردە قىچقىرىپ كەلسە،
كۆڭۈلنى ئويغىتار كاككۇك.

كېلەر پەسلى باھارىدا،
ئاجايىپ خۇش نېمە كاككۇك.

غېرىپ ئاۋازلىرى بىلەن،
قىچقىرىپ كەلسە بۇ يەرگە.
يېتىمغا جىلغىلەر سالىپ،
داد ـ پەرياد ئەيلىگەن كاككۇك.

غېرىب ئاۋازىنى ئاڭلاپ،
بۈگۈن كۆڭلۈم پىغان چەكتى.
مۇساپىر ئەھلى دەردمەننىڭ
يۈرتىنى ئەسكە سالغان كاككۇك.

ئەگەر قىچقىرسا ئۇ يازدا،
دەرەخنىڭ ئۈستىدە تۇرۇپ.
ئۇنىڭ ئاۋازىدۇر ھەيۋەت
جىنىڭنى تەۋرىتۇر كاككۇك.

ئەگەر ئۇنى يېتىپ كەلسە،
يېتىملارنىڭ قۇلاقىغا.
ھەيھات دەپ يىغلىتار دائىم،
ھەمىشە يىغلىغان كاككۇك.

ئەگەردە ئاڭلاپ ئاۋازىنى،
مۇساپىر ئەھلى دەردمەنلەر.
چېكەر پەريات بىغان بىلەن،
تۇرالماي يىغلىتار كاككۇك.

توپلىغۇچى: ئاتىكەم زەھىر

ئۇ قاتتىمۇ سەن يارىم،
بۇ قاتتىمۇ سەن ياردىم.
قىزىلگۈلى سەن بولساڭ،
يوپۇرمىغى مەن يارىم.

هاۋا ـ هاۋاغا ئوخشاش،
بۇلۇت نىمگە ئوخشاش.
كىچىكلىكتە تۇتقان يار،
شىشە قۇتىغا ئوخشاش.

ئوتتۇن تىقتىم ئوچاققا،
نەم بولۇپتۇ كۆيمەيدۇ.
كىچىككىنە قارا كۆز،
سىغىنماپتۇ سۆيمەيدۇ.

باراي دەيمەن بارالمايمەن،
يار ئۆيدە تۇرالمايمەن.
مۇڭداشقىلى بارغاندا،
خالىدا كۆرەلمەيمەن.

بېغىڭغا كىرىپ باقسام،
بارئىكەن قورۇق تېرەك.
يارىمنى خىيال قىلسام،
ئوتتەك كۆيىدۇ يۈرەك.

يارىنىڭ بېغىغا كىرسەم،
بېغىدا قورۇق سۆگەت.
كوچاڭدا يۈرۈپ بولماس،
قورۇق سۆز، قورۇق تۆھمەت.

يۇقىرىدىن چۈشۈپ كېلىپ،
بەش تەڭگە تېپىپ ئالدىم.
يارغا سوۋغا قىلغىلى
چاشتەڭگە سېتىپ ئالدىم.

يارىنىڭ بەرگەن ياغلىقى،
تۇتماي ئاقىرىپ قاپتۇ.
يارىنىڭ دەردى بارمىكىن،
چىرايى سارغىيىپ قاپتۇ.

كۆردۈڭمۇ باياقىنى،
شاپتۇلا تاياقىنى.
ئانىسى قانداق قىلسۇن،
قىزىنىڭ ساياقىنى.

ئىشىك ئارقىسىدا تۇرۇپ،
يوچۇقتىن قارايدىغان.
قولۇم ـ قوشنىسى تولا،
كۆڭلىلا مارايدىغان.

هويلاڭدىكى كارىۋاتنى،
بەش تاختايدا ئەتكەنمۇ؟
سەن يۈرگەندە چۆللەردە،
مەن يادىڭغا يەتكەنمۇ؟

ئېگىز ئاسماندا بىر جۈپ قۇش،
بىرى لاچىن بىرى قۇش.
كېچە، قوپسام هالىم بوش،
سەهەر ۋاقتا كۆڭلۈم خۇش.

ئېگىز تېرەك بېشىدا،
قارا قۇشقاچ ئوينايدۇ.
يۈرەكىمنىڭ ئۈستىدە،
داش قازانلار قاينايدۇ.

تام ئۈستىگە خىش قويدۇم،
بۇرجىكىنى كەلتۈرۈپ.
قىز باللا كۆيۈپ قاپتۇ،
ئۇياتقىنى كەلتۈرۈپ.

www.uyghurkitap.com

چاينى قۇيدۇم قۇتىغا،
پۇپۇش ئالدىم پۇتىغا.
ئۈزى كەتتى يۇرتىغا،
مېنى سېلىپ ئوتىغا.

داشنىڭ ئىچىدە داش بار،
يان ئىشكتە ئاداش بار.
ئىككى ئېغىز ئويۇن گەپكە،
نېمە ئۇچۇن قېيىنداش بار.

ئېرىقنىڭ ئىچى ئالا،
چۇكان سېكىلەك بالا.
كىچىك بولسا چۇڭ بولا،
قاچان سۆيگۇدەك بولا.

ئاشنا تۇت چىرايلىقنى.
كۆرسەتكىن نىشانەڭنى.
ئاشناڭ قولغا كەلمىسە،
ئۇرۇپ قوي پېشانەڭنى.

هاۋادىكى لاچىننىڭ
قانىتىدا توپا يوق.
يالغانچى بىلەن يۇرمە،
سېنى ئالدايدۇ، ۋاپا يوق.

توپلىغۇچى: ئابلىكىم سابىر

موللا شاكىرنىڭ قەبرىسى تېپىلدى

يېقىندا ئۈچتۇرپاندىكى ئىجتىمائىي پەن تەتقىقاتچىلىرى، دىنىي زاتلار ۋە ئامما شۇ جايىدىكى پارتىيە-ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنىڭ جىددىي قوللىشى ئارقىسىدا جاپالىق ئىزدىنىپ، ئاتاقلىق شائىر ۋە مۇئەررىخ موللا شاكىرنىڭ قەبرىسىنى تېپىپ چىقتى. بۇ ھال خەلقىمىزنىڭ مەدەنىي ھاياتىدىكى زور ئىش. بۇ ھەقتە تەھرىر ئىشخانىمىزغا كەلگەن «تالانتلىق شائىر ۋە تارىخچى موللا شاكىرنىڭ قەبرىسى توغرىسىدىكى ئىزدىنىشىمىز» سەرلەۋھىلىك خەۋەرنى ئېلان قىلدۇق.

مۇھەررىردىن

تالانتلىق شائىر ۋە تارىخچى موللا شاكىرنىڭ قەبرىسى توغرىسىدىكى ئىزدىنىشىمىز

تۇرسۇن بارات

پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 11-نۆۋەتلىك 3-ئومۇمىي يىغىنى مەدەنىي مىراسلىرىمىزنى قېزىش، توپلاش، رەتلەش خىزمىتىگە كەڭ يول ئاچتى. ئاپتونوم رايونىمىزدىكى «بۇلاق» مەجمۇئەسى ۋە باشقا ژۇرناللاردا تالانتلىق شائىر، تارىخچى موللا شاكىرنىڭ قىسقىچە ھاياتى ۋە ئۇنىڭ «زەفەرنامە» داستانى ئېلان قىلىنىپ كەڭ جامائەتچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشتى.

موللا شاكىر ھەقىقەتەنمۇ رېئالىزىم ئەدەبىياتىنىڭ 19-ئەسىردىكى داڭلىق ۋەكىللىرىدىن بىرى بولۇپ، تالانتلىق شائىر، تارىخشۇناستۇر.

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان تەتقىقاتچىلار ئۆزلىرىنىڭ موللا شاكىر توغرىسىدا ئېلان قىلغان ماقالىلىرىدە «موللا شاكىرنىڭ ئاخىرقى ھاياتى ئۈچتۇرپاندا ئۆتكەن» دەپ ئىزاھلىغانىدى. بۇ خىل قاراش بىزنىڭ موللا شاكىرنىڭ ئۈچتۇرپاندىكى ھاياتىي پائالىيىتى ھەققىدە ئىزدىنىشىمىزگە ۋە ئۇنىڭ قەبرىسىنى ئىزدەپ تېپىشىمىزغا تېخىمۇ زور ھەيدەكچى بولدى.

www.uyghurkitap.com

1. موللا شاكىر ئۈچتۇرپانغا قاچان، نېمە سەۋەبتىن كەلگەن؟ ئۈچتۇرپاننىڭ قايسى جايىدا تۇرغان؟

ھەممىمىزگە مەلۇم، 19-ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا چىڭ سۇلالىسى ۋە يەرلىك فېئوداللارنىڭ خەلققە سالغان زۇلمى ھەددىدىن ئاشتى. بولۇپمۇ تەڭرىتاغلىرىنىڭ جەنۇبىدا ياشىغۇچى ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى مانجۇ ئىستىبدات ھاكىمىيىتىنىڭ دەھشەتلىك زۇلمىغا ۋە مىللىي خورلىنىشىغا ئۇچرىدى. 19-ئەسىردە ياشىغان خوتەنلىك تارىخچى مەمۇت ئەلەمنىڭ 1897-يىلى يېزىپ قالدۇرغان «خوتەن تەزكىرىسى» دە كۆرسىتىلىشىچە، ئالۋاڭ-ياساق تۈرلىرى «جان پۈتىكى»، «چوقا بېشى»، «خان پۇلى»، «يەر پۇلى»، «قونالغۇ»، «ئوت پۇلى»، «باسقاق»، «پوقرالىق»، «ۋوژدارلىق»، «مىراپلىق»، «غەللە»، «باج»، «پالا»، «تاپان ھەققى»، «چاي»، «ئوت، سامان»، «يەم-خەشەك» قاتارلىق ناملار بىلەن 65 خىلدىن ئاشقان. بۇ خىل ھېسابسىز ئالۋاڭ-ياساق خەلققە چىدىغۇسىز بالايى-ئاپەتلەرنى كەلتۈرگەن. قەيەردە زۇلۇم بولىدىكەن، شۇ يەردە قارشىلىق بولىدۇ. بۇ ئىنكار قىلغىلى بولمايدىغان تارىخىي ھەقىقەت. 1850-يىللىرى قوزغالغان جۇڭگو دېھقانلىرىنىڭ مەملىكەت خاراكتېرلىق تەيپىڭ-تيەنگو ئىنقىلابى ئەسىرلەر بويى زۇلۇم تارتقان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كۈرەش ئىرادىسىگە ناھايىتى زور ئىلھام بولدى. ھىجرىيە 1281-يىلى ماھى مۇھەررەمنىڭ 1-كۈنى (مىلادى 1864-يىل 6-ئاينىڭ 6-كۈنى) كۇچا خەلقى راشىدىن خوجا باشچىلىقىدا زۇلۇمغا قارشى كۈرەشكە ئاتلاندى، قوزغىلاڭ تېزلا تارىم ئويمانلىقىنىڭ شىمال تەرىپىنى زىلزىلىگە كەلتۈردى. قوزغىلاڭچى قوشۇن كۇچادىكى چىڭ سۇلالىسى ئەمەلدارلىرى ۋە يەرلىك فېئوداللارنى يەر بىلەن يەكسان قىلدى. خەلق راشىدىن خوجىنى خان قىلىپ سايلاپ ئۆز ھاكىمىيىتىنى تىكلىدى ۋە غەرب تەرەپتىكى جايلارغا يۈرۈش قىلدى. ھىجرىيە 1281-يىلى ماھى سەپەرنىڭ ئاخىرىدا (مىلادى 1864-يىل 7-ئايدا) ھادىن خوجا، خىتىپ خوجا باشچىلىق قىلغان كۇچا قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ غەربكە يۈرۈش قىلغان قىسمى ئاقسۇ ۋە ئۈچتۇرپاننى ئىگىلىدى. بۇ خىل بوران-چاپقۇنلۇق جىددىي كۈرەش بارلىق ۋۇجۇدى بىلەن ئىلىمگە بېرىلگەن شائىر، تارىخچى موللا شاكىرنىمۇ ئۆزىنىڭ شىددەتلىك دولقۇنى ئىچىگە ئېلىپ كىردى. شائىر دەل 59 ياشقا كىرگەندە، كۇچا قوزغىلاڭچى قوشۇنلىرىنىڭ ئۈچتۇرپانغا يۈرۈش قىلغان قىسىملىرىنىڭ قوماندانى مەھمۇددىن خوجا ۋە ئۇنىڭ باش مىرزىسى 19 ياشلىق موللا مۇسا سايرامى بىلەن بىللە قولىغا قورال ئېلىپ ئۈچتۇرپانغا كەلدى. ئۈچتۇرپاندىكى ئۇرۇش ئىنتايىن دەھشەتلىك بولدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئۈچتۇرپاندىكى ئەمەلدارلىرى ۋە يەرلىك فېئوداللار قوزغىلاڭچىلارنىڭ ھۇجۇمىغا بەرداشلىق بېرەلمەي، مۇاجەرتاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ئۆزلىرىنى پارتلىتىپ گۇمران بولدى. بۇ قېتىمقى ئۇرۇشتا قوزغىلاڭچى قوشۇندىن 212 نەپەر كىشى باتۇرلارچە قۇربان بولغان بولسىمۇ، ئاخىرقى غەلىبە يەنىلا قوزغىلاڭچى قوشۇنغا مەنسۇپ بولدى.

لېكىن ھىجرىيە 1284-يىلى ماھى مۇھەررەمدە (مىلادى 1867-يىل 5-ئايدا) ياقۇپبەگ قەشقەر، يەكەن، خوتەنلەرنى ئىگىلەپ ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلدى. بۇ ۋاقىتتا

ئۈچتۇرپاندىكى يەرلىك بەگ — توختى بەگنىڭ ئاسىيلىق قىلىشى بىلەن ئۈچتۇرپاندا
تۇرۇۋاتقان قوزغىلاڭچى قوشۇن ياقۇپبەگكە تەسلىم بولدى. ياقۇپبەگ، مەھمۇددىن خوجا،
موللا مۇسا سايرامى قاتارلىق قوزغىلاڭچى قوشۇننىڭ سەركەدىلىرىنى تۇتۇپ ئاقسۇدا
نەزەربەند قىلدى. بۇ مەزگىلدە موللا شاكىرنىڭ سالامەتلىكى زەئىپلەشكەنلىكتىن ئۈچ-
تۇرپاننىڭ ئاقتۇقاي يېزىسىدىكى داڭلىق سەيلىگاھ سويۇتقا مازىرىغا بېرىپ پاناھلاندى.
شائىر بۇ ھەقتە:

بەش ئاي نەزمگە ۋەقتنى ئەيلەپ مەدام،
«كىتابى زەفەرنامە» گە سۇبھى شام.
كى بىرمىڭ ئىككى يۈز ئىدى سەكسەن ئۈچ،
سۈۋۈت مەۋزەئى بولدى شەھىرى ئۈچ.
جۇمادىيەل ئەۋۋەلدە بولدى تەمام،
يىلى قىرى، يەكشەنبە ئۇشبۇ كەلام.
قىلىپ موللا شاكىر بۇ سۆزلەرنى نەزم،
ئۇرۇقۇتۇپ ئىشتىنە نەچچە ئەھلى بەزم.
ئۆزۈم ھەم قېرى ئاجىزۇ بىتەبۇل،
مىزاجىم زەئىپ ئېردى تەبئىم مەلۇل.
قىلىپ قىرىق يىل مەن سۇخەنۋەرچىلىك،
قىلىپ ئەمرۇ مەئرۇب جاھانگەشتەلىك.
يېتىپ ئاتمىش بىرگە ئەمدى قارىپ،
بۇ ئۈچتۇرپاندا مۇسافىر غەرىب.
قالۇر دەھردە بىزلەردىن يادىگار،
ھەممىشە دۇئادىن بىز ئۈمىدۋار.

دەپ يازىدۇ. يۇقىرىقى پاكىتلاردىن شائىرنىڭ ئاخىرقى ھاياتىنىڭ ئۈچتۇرپاندىكى
سويۇتقا سەيلىگاھىدىكى مەسچىتتە ئۆتكەنلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز.

2. شائىرنىڭ قەبرىسى توغرىسىدا

بىز موللا شاكىرنىڭ ئاخىرقى ھاياتىنى ئۈچتۇرپاننىڭ سويۇتقا سەيلىگاھىدىكى
مەسچىتتە ئۆتكۈزگەنلىكىنى مۇقىملاشتۇرغاندىن كېيىن، بۇ ئۇلۇغ زات ئالەمدىن قاچان ئۆتكەن،
قەيەردە دەپنە قىلىنغان دېگەن مەسىلە ھەققىدە ئىزدەندۇق. ئالدى بىلەن سويۇتقا
مازار مەسچىتىگە بېرىپ، كەڭ جامائەتچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشتۇق. ياشلار ئەھۋالنى
بىلمەيدىكەن، ئوتتۇرا ياشلىقلار ۋە 80 ياشتىن ئاشقان مۆتىۋەرلەر «بىزنىڭ ئاڭلىشىمىز-
چە مۇشۇ مەسچىتتە موللا شاكىر ئاخۇنۇم دېگەن بىر ئالىم ۋە ئۇستا خەتتات ئۆتكەن-
كەن. نۇرغۇن تالىپلارنى تەربىيىلىگەنىكەن»، دېيىشتى ھەمدە ئاقتوقاي يېزىسى ۋە ناھى-
يىمىزدىكى دىنىي ئۆلىمالاردىن بىر نەچچە كىشىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ، ئۇلاردىن سوراپ
بېقىشىمىزنى ئېيتتى. ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ قىزغىن قوللىشى ئارقىسىدا ناھىيە-
مىزدىكى پېشقەدەم دىنىي زاتلار ۋە مۇناسىۋەتلىك يولداشلار بىلەن ئىككى قېتىم سۆھ-

www.uyghurkitap.com

بەت ئۆتكۈزدۇق. سۆھبەتكە قاتنىشالمىغان، ناھىيىمىزدە ئۆتكەن تارىخىي شەخس ۋە تارىخىي ۋەقەلەردىن خەۋدرى بار بىر قىسىم كىشىلەر بىلەن تەكرار-تەكرار سۆھبەت ئۆتكۈزدۇق. يۈزگە يېقىن كىشى بىلەن ئۆتكۈزگەن كوللىكتىپ ۋە ئايرىم سۆھبىتىمىزدە، ئۇلار بىردەك ئۇچتۇرپان شەھىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان داڭلىق سويۇتقا مازىرى چوڭ بۇلاقنىڭ شەرقىي جەنۇب قىرغىقىدىكى ياڭغۇز قەبرىنىڭ شائىر موللا شاكىرنىڭ قەبرىسى ئىكەنلىكىنى، بۇ زاتنىڭ 1870-يىلى 63 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى.

تۆۋەندە بۇ ئىسپات ماتېرىياللاردىن بىر نەچچىنى تونۇشتۇرىمىز.

ئۇچتۇرپاندىكى ئاتاقلىق سەيلىگاھ — سويۇتقا مازار مەسچىتىنىڭ ئىمامى ئابدۇررەھمان قارىمنىڭ ئىسپاتى

مەن بۇ يىل ئاتمىش ئالتە ياشقا كىردىم. ھازىر سويۇتقا مازار مەسچىتىگە ئىمامەتچىلىك قىلىۋاتىمەن. ئەينى يىللاردا زىۋاخان ئىسىملىك بىر ھامماڭاچام بار ئىدى. مەن بىلگۈدەك بولسام ئىمىن ئۇستام دېگەن بىر موزدۇز كىشىگە ياتلىق بولغانىكەن. ئىمىن ئۇستام بىرمىڭ توققۇز يۈز سەكسەنىنچى يىلى سەكسەن بىر يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن. بىزنىڭ ئۇ كىشى ھايات چېغىدا ئۇرۇق-تۇغقانچىلىق مۇناسىۋىتى بىلەن بېرىش-كېلىشىمىز قويۇق ئىدى. ئىمىن ئۇستام گەرچە ساۋاتسىز بولسىمۇ كۆپنى بىلەتتى. مېنىڭ قارى قۇرئان بولغىنىمغا بەك ھەۋىسى كېلىپ، سويۇتقا سەيلىسى توغرىسىدا كۆپ قېتىم پاراڭ قىلىپ بەرگەنىدى. مەنمۇ ئۇ كىشىنىڭ پاراڭلىرىنى بېرىلىپ ئاڭلايتتىم. بىرمىڭ توققۇز يۈز ئاتمىشىنچى يىللار بولسا كېرەك. ئىمىن ئۇستام بىر كۈنى ماڭا: «دادام ھوشۇر ئاخۇن سويۇتقا مازىرىنىڭ شەيخى ئىدى. دادامنىڭ ئېيتىشىچە، سويۇتقا مازىرىدا موللا شاكىر ئاخۇنۇم دېگەن كىشى بولۇپ، ئالىم ۋە ئۇستا خەتتات ئىكەن. سويۇتقا خانىقاسىدا نۇرغۇن تالىپلارنى تەربىيىلىگەن. كېيىن ۋاپات بولغاندىمۇ ياتقان يېرى مۇشۇ سويۇتقا مازىرى بولغانىكەن. موللا شاكىر ئاخۇنۇم ھاياتىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا ئۆزىنىڭ ئوتتۇز سەككىز ياشلىق تالىپى بولغان دادام ھوشۇر ئاخۇنغا «ئەرەبى فۇخكايىدا» دېگەن بىر كىتابنى كۆچۈرۈپ بېرىپ، ئۇچ يىلدىن كېيىن ئالەمدىن ئۆتكەنىكەن. دادام بۇ كىتابنى ئۇزۇن يىل ساقلاپ، بىر مىڭ توققۇز يۈز يىگىرمە بەشىنچى يىلى توقسان ئالتە يېشىدا، جان ئۈزۈۋېتىش سەل ئىلگىرىلا: مەن ھازىر ياشىنىپ قالدىم، سىز قارى قۇرئان بولۇپ يېتىشتىڭىز. بۇ كىتابنى موللا شاكىر ئاخۇنۇمنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن ساقلاپ قويارسىز» دەپ ماڭا قالدۇرۇپ كەتكەنىدى. بۇ كىتابنى ھازىرغىچە ساقلاپ كېلىۋاتىمەن.

ئابدۇررەھمان قارىم

1986-يىل 1-ئاينىڭ 2-كۈنى، يەكشەنبە

ئاقتوقاي ئاقتىكى مازار مەسچىتىنىڭ ئىمامى تۇردى ئىمامنىڭ ئىسپاتى

مەن بۇ يىل سەكسەن ئالتە ياشقا كىردىم. بىرمىڭ توققۇز يۈز ئوتتۇز سەككىزىنچى يىلى تۆنەك ئايلىرىدا، ناھىيىنىڭ ھاكىمى مەتتىمىن ناھىيىمىزدىكى نەمەنگانلىق ئۆزبېك دىنىي ئۆلىما، تارىخچى، تىۋىب مۇھەممەدجان (قولتۇق داموللام) ۋە مەن سويۇتقا مازارغا چىقىپ بىر كېچە تۈنىدۇق. ئەتىسى داموللام، مەتتىمىن ھاكىم بىز ئۈچ كىشى بولاقنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى بىر قەبرىگە قۇرئان تىلاۋەت قىلدۇق. تىلاۋەتتىن كېيىن داموللامدىن: تەقسىر، بۇ كىمنىڭ قەبرىسى بولىدۇ دەپ سورىدىم. داموللام: «مەن پۈتۈن ئۆمرۈمدە مازايى - ماشايىخلارنى تەتقىق قىلىپ كېلىۋاتىمەن. قەبرىلا بولسا تىلاۋەت قىلىشقا بولمايدۇ. بۇ قەبرە بۇنىڭدىن ئەللىك - ئاتمىش يىل بۇرۇن ئالەمدىن ئۆتكەن موللا شاكىر ئاخۇنۇم دېگەن بىر ئۆلىما زاتنىڭ قەبرىسى. بۇ كىشى ھايات ۋاقتىدا ئىلمىي ئەھرى مەرۇپ قىلىپ، يۇرت كەزگەن بولسىمۇ، ئۆمرىنىڭ كۆپ قىسمىنى خەتتاتلىق ۋە سوخەنۋەرچىلىك ئىلمى بىلەن ئۆتكۈزگەن ئالىم كىشى ئىدى. بۇ قەبرىگە ھايات ياشاۋاتقانلىرىمىز خالىساق قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ تۇرساق بولىدۇ» دېدى.

داموللامنىڭ بۇ سۆزىنى ئاڭلىغان مەتتىمىن ھاكىم شۇ كۈنىلا يۇرت مۆتىۋەرلىرىنى يىغىپ، قەبرىنى ياسىتىشقا سەپەرۋەر قىلدى. ئۆزى يۈز سەر كۈمۈش ئىئانە قىلدى. ھۆكۈمەت ئىگىلىكىدىكى ياغاچتىن يۈز تال بەردى. شۇنىڭ بىلەن بۇ قەبرە ھەم مەسچىت ئۇزۇنغا قالماي پۈتتى. بۇ كۆركەم رىشاتكىلىق قەبرە پۈتكەندىن كېيىن، مەتتىمىن ھاكىم كاتتا نەزىر ئۆتكۈزۈپ، يۇرت ئەھلىگە قەبرىنى تونۇشتۇرۇپ، ئاندىن قەبرىگە دۇخاۋا يۆپۈق ياپتى.

سويۇتقىدا يەنە ساۋۇت ساھىب تەكبىر ئاخۇنۇم دېگەن كىشى بولۇپ، سەكسەن بەش يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن. بۇ كىشىمۇ بۇ سەيلىگاھتا، سەيلىچىلەرگە: «بۇ قەبرە موللا شاكىر ئاخۇنۇمنىڭ قەبرىسى بولىدۇ» دەپ تونۇشتۇرۇپ تۇراتتى. مەنمۇ بۇ قەبرىگە بۇ زاتنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ، بۇ زاتنى سېغىنىپ كېلىۋاتىمەن.

تۇردى ئىمام ئاخۇنۇم

1986 - يىل 1 - ئاينىڭ 2 - كۈنى، يەكشەنبە

شەھەر ئىچىدىن تارىخچى ئابدۇررەھمان سولايماننىڭ ئىسپاتى

مەن بۇ يىل يەتمىش ياش. ئەرەبى، پارسچىدىن خەۋىرىم بولغاچقا، ھەرخىل كىتابلارنى قىزىقىپ ئوقۇيمەن. تارىخىي كىتابلارنى تېخىمۇ قىزىقىپ ئوقۇيمەن. مېنىڭ دادام ناسىۋال ئېتىپ ساتاتتى. مىڭ توققۇز يۈز ئوتتۇز سەككىزىنچى يىلى ئەتىيازدا دادام مېنى سويۇتقۇلۇق توختى خاتىپ دېگەن كىشىنىڭ ئۆيىگە تاماكا سېتىۋېلىش ئۈچۈن چىقاردى. بۇ خاتىپمۇ ياشانغان كىشى ئىدى. مەن چىققان كۈنى جۈمە كۈنى

www.uyghurkitap.com

بولۇپ، خاتىپ بىلەن بىرگە بېرىپ، سويۇتقا مازار مەسچىتىدە جۈمە نامىزىنى ئوقۇدۇق. نامازدىن كېيىن توختى خاتىپ چوڭ بۇلاقنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى قەبرىگە خەتمە تىلاۋەت قىلدى. بۇ چاغدا خاتىپتىن بۇ كىمنىڭ قەبرىسى بولىدۇ، دەپ سورىسام، خاتىپ: «بىر زامانلاردا بۇ سويۇتقا مەھەللىسىدە موللا شاكىر ئىمام ئاخۇنۇم ئاتلىق بىر ئالىم ئۆتكەن بولۇپ، بۇ كىشى مۇشۇ مازاردا ئۇزۇن يىل ئىئتىكاپ قىلغان ۋە مۇشۇ جايدا ئالەمدىن ئۆتكەن. بۇ مانا شۇ زاتنىڭ قەبرىسى بولىدۇ»، دېدى. مەن توختى خاتىپتىن بۇ سۆزنى ئىشتكىنىمگە توپتوغرا قىرىق يەتتە يىل بولدى. شۇندىن بۇيان سويۇتقىغا چىقسام بۇ قەبرىگە دۇئا تەكبىر قىلىپ كېلىۋاتىمەن. مېنىڭ ئوقۇغان كىتابلىرىمدىن قارىغاندىمۇ بۇ قەبرە باشقىلارنىڭ ئەمەس، توختى خاتىپ ئېيتقان شاكىر ئىمامنىڭ قەبرىسىنىڭ ئۆزى شۇ. مەن كېيىنكى ۋاقىتلاردىمۇ باشقا كىشىلەردىن بۇ قەبرىنىڭ يەنىلا موللا شاكىر ئاخۇنۇمنىڭ قەبرىسى ئىكەنلىكى ھەققىدە نۇرغۇن پاراڭلارنى ئاڭلىغانىدىم.

ئابدۇررەھمان سۇلايمان

1986 - يىل 1 - ئاينىڭ 2 - كۈنى، يەكشەنبە

ئۇچتۇرپاندا موللا شاكىر تۇغۇلغانلىقىنىڭ 179 يىللىقى خاتىرىلەندى

ئۇچتۇرپان ناھىيىلىك پارتىيە كومىتېتى تەشۋىقات بۆلۈمى بىلەن ئۇچتۇرپان ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى يېقىندا يېقىنقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا بەلگىلىك تۆھپە قوشقان شائىر، تارىخچى موللا شاكىر تۇغۇلغانلىقىنىڭ 179 يىللىقىنى خاتىرىلەش يىغىنى ئۆتكۈزدى.

بۇ قېتىمقى يىغىنغا ناھىيىلىك پارتىيە كومىتېتى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مەسئۇللىرى ۋە پېشقەدەم، ياش زىيالىيلار، تارىخ، ئەدەبىيات ھەۋەسكارلىرى، دىنىي زاتلار ۋەكىللىرىدىن بولۇپ جەمئىي 300 كىشى قاتناشتى.

يىغىندا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن ھاكىمى يولداش بەكرى روزى «قەدىمكى ئەسەرلەرنى جۈملىدىن موللا شاكىر ئەسەرلىرىنى تېخىمۇ تىرىشىپ قازايلى!» دېگەن تېمىدا نۇتۇق سۆزلىدى. مۇناسىۋەتلىك يولداشلار «موللا شاكىرنىڭ قەبرىسىنى تەكشۈرۈش» توغرىسىدىكى ئىلمىي دوكلاتلىرىنى ئوقۇپ ئۆتتى. بىرقىسىم ئەدەبىيات ھەۋەسكارلىرى ئۆزلىرىنىڭ موللا شاكىرنى خاتىرىلەشكە بېغىشلانغان شېئىرلىرىنى دېكلاماتسىيە قىلدى. ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى موللا شاكىرنى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن يېڭىدىن ئىجاد قىلغان ناخشا - مۇزىكا نومۇرلىرىنى كۆرسەتتى.

بۇ قېتىمقى يىغىن تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە بىر يىغىن بولدى.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

سوۋېت ئىتتىپاقىدا بىلال نازىم ئەسەرلىرى قازاق تىلىدا نەشر قىلىندى

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ كىلاسسىكى بىلال نازىم ئەسەرلىرى قازاقىستان س س ر دا قازاق تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ، «بىلال نازىم» سەرلەۋھەسى ئاستىدا ئالمۇتا «جازۇشى» نەشرىياتى تەرىپىدىن 1985 - يىلى نەشر قىلىندى.

«بىلال نازىم» ناملىق توپلام 104 پارچە غەزەل، مۇخەممەس، ئۈچ پارچە داستاننى ئۆز ئىچىگە ئالغان ۋە ئۇنىڭغا بەش پارچە ئىجادىي قىستۇرما سۈرئەت كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، توپلام بەلگىلىك سەنئەت ئالاھىدىلىكىگە ئىگە.

توپلام تىتولىنىڭ 2 - بېتىدە بىلال نازىم قىسقىچە تونۇشتۇرۇلغان، تونۇشتۇرۇشتا: «بىلال نازىم XIX ئەسىردىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ كىلاسسىكى. ئۇنىڭ قەلىمىدىن تۇغۇلغان غەزەللەر ۋە داستانلار ئۇيغۇر گۈزەل ئەدەبىياتىنىڭ ئالتۇن قورلىرىدىن پەخىرلىك ئورۇن ئالدى...» دەپ كۆرسىتىلگەن ۋە شائىرغا، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىگە يۇقىرى باھا بېرىلگەن.

بىلال نازىم ئەسەرلىرى قازاقىستان س س ر دىكى كەڭ قازاق خەلقىنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا سازاۋەر بولغان.

مۇنەۋۋەر تۇردى

ياپونىيىدە ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ تەتقىق قىلىنىش ئەھۋالى

ياپونىيەدە ئۇيغۇر تىل ئەدەبىياتى ۋە تارىخىنى تەتقىق قىلغۇچى تەتقىقاتچى ئالىملار خېلى كۆپ. ئالىملاردىن مورى ماسائو (护雅夫 - Mori Masao)، ساگۇچى تورۇ (佐口透 - Saguchi Toru)، يامادا نوبۇ (山田售尖 Yamada Nobuo)، خامادا ماسامى (滨田正美 Hamada Masami)، شوگايتو ماساخىرو (庄垣内正弘 - Shogaito Masahiro) قاتارلىق ئالىملارنىڭ ئۇيغۇر تارىخى، قەدىمكى ئۇيغۇر (تۈرك) تىلى ۋە ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىغا دائىر ھەر خىل تېمىلاردا يېزىلغان ئىلمىي ماقالىلىرى، ئەسەرلىرى ياپونىيىدە نەشر قىلىنىدىغان «شەرق ئىلمىي ژۇرنىلى»، «شەرقىي ئوكيان مەدەنىيىتى» قاتارلىق ژۇرنال (مەجمۇئە) لەردە دائىم ئېلان قىلىنىپ تۇرىدۇ.

يۇقىرىدا دېيىلگەن ئالىملارنىڭ بىر قانچىسى ياپونىيىنىڭ توكيو، ئوساكا (دابەن)، كيودو (جىڭدۇ) قاتارلىق چوڭ شەھەرلىرىدىكى مەشھۇر ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ ئاتاقلىق پروفېسسورلىرى بولغاچقا، ۋاقتى كەلگەندە ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بەزى تەتقىقاتلىرىنى لېكسىيە قىلىپمۇ سۆزلەيدىكەن. بەزى ئالىملار خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىغا قاتنىشىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئىلمىي ماقالىلىرىنى ئىنگلىز، فرانسۇز تىلىدا ئېلان قىلىدىكەن.

1983 - يىلى كۈزدە ياپونىيە ئالىملىرى ئېكسكۇرسىيە ئۆمىكى ئۈرۈمچىدە زىيارەتتە بولغان مەزگىلدە مەن ياپونىيىلىك ئالىملاردىن خامادا ماسامى، شوگايتو ماساخىرو قاتارلىقلار بىلەن تونۇشقان ۋە ئىلمىي سۆھبەتلەردە بىللە بولغانىدىم. بۇ يىل 3 - ئايدا جۇڭگو شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى مەدەنىي يادىكارلىقلار كۆرگەزمىسىنىڭ ياپونىيىدە كۆرگەزمە قىلىنىش مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقاتچىسى پروفېسسور خامادا ماسامى بىلەن قايتا ئۇچرىشىش پۇرسىتىگە ئىگە بولدۇم. پروفېسسور خامادا ماسامى توكيودىكى سىياسىي قانۇن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى بولۇپ، ئۇ بۇ يىل 40 ياشتا. ئۇ 70 - يىللاردا فرانسىيىدە ئوقۇغان. شۇ يەردە ئۇيغۇر شائىرى موللا بىلال (نازىمى) ۋە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ھەققىدە مەخسۇس دىسسېرتاتسىيىسىنى فرانسۇزچە يېزىپ، دوكتورلۇق ئۇنۋانىنى ئالغان. خامادا ماسامى دۆلىتىگە قايتىپ كەلگەندىن بۇيان داۋاملىق ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىپ بىرمۇنچە ئەھمىيەتلىك ئىشلارنى قىلغان. چەتئەللەرگە بېرىپ پارىژ، لوندون، لېنىنگراد قاتارلىق شەھەرلەردىكى مەشھۇر كۈتۈپخانىلاردا ساقلىنىۋاتقان ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىغا دائىر

قىممەتلىك قولىيازمىلارنى كۆرۈپ چىققان. خامادا ماسامى ھازىر فرانسۇز، ئىنگلىز، تۈرك، پارس ۋە ئۇيغۇر تىللىرىنى پىششىق بىلىدۇ. بىر قانچە يىلدىن بۇيان خەلقئارالىق ئىلمىي يىغىنلارغا قاتنىشىپ، ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتى توغرىسىدا مەخسۇس ئىلمىي ماقالىلىرىنى فرانسۇزچە ئېلان قىپتۇ.

پروفېسسور خامادا ماسامى بۇلتۇردىن تارتىپ بىرقەدەر يىرىك كىلاسسىك ئەدەبىي ئەسەر «زەپەرنامە»نىڭ قولىيازما كۆپىيىسىنى ترانسكرىپتسىيە قىلىپ بوپتۇ. ھازىر ئۇ بۇ ئەسەرنى فرانسۇز تىلىغا تەرجىمە قىلىۋاتىدۇ. پات ئارىدا بۇ ئەسەرنىڭ ترانسكرىپتسىيىسى ۋە فرانسۇزچە تەرجىمىسىنى ئېلان قىلماقچى. دوكتور خامادا ماسامى: «ئۇيغۇرلار ئۇزاق تارىخقا ئىگە. مېنىڭ ئىگىلىگەن ماتېرىياللىرىمغا ئاساسلانغاندا، ئۇيغۇرلار ھەرقايسى تارىخىي دەۋرلەردە دۇنيا ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىگە تېگىشلىك ھەسسە قوشۇپ كەلگەن بىر مىللەت. مەن تەتقىق قىلىۋاتقان ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ نادىر قولىيازما نۇسخىلىرى بەدىئىيلىك جەھەتتىن ناھايىتى يۇقىرى، تېمىسى خىلمۇ خىل، ھەرخىل مەزمۇن ۋە شەكىللەرگە باي. تىلى گۈزەل ۋە يېقىملىق، كىشىنى مەپتۇن قىلىدۇ. بەزى ۋەكىللىك خاراكتېرغا ئىگە قولىيازمىلار دۇنيا ئەدەبىيات خەزىنىسىدىكى بىباھا گۆھەر ھېسابلىنىدۇ...» دەيدۇ.

ئابدۇقەييۇم خوجا

ئالدىنقى سانلارنىڭ مۇندەرىجىسى

ئومۇمىي بۆلۈم

كىلاسسىك ئەدەبىيات
خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى
ماقالىلەر

كىلاسسىك ئەدەبىيات

دىۋانلار

«دىۋان خەستە»……………………………ئابدۇللا بىننى شېرىپ
تەييارلىغۇچى: نىمەتۇللا ئەبەيدۇللا (1983 - يىل ئومۇمىي 9 - سان، 210 - بەت)
«دىۋان زوھورى»…………………………… زوھورى
تەييارلىغۇچى: قۇربان بارات (1984 - يىل ئومۇمىي 11 - سان، 107 - بەت)
«دىۋان سەدائى»…………………………… سەدائى
تەييارلىغۇچى: روزى سايىت (1982 - يىل 2 - سان، 203 - بەت)
«دىۋان قارى»…………………………… مەھمۇد قارى
تەييارلىغۇچى: ئەزىز ساۋۇت (1982 - يىل 3 - سان، 248 - بەت)
«دىۋان مەھزۇن»…………………………… مەھزۇن خوتەنى
تەييارلىغۇچى: ئابدۇرېشىت ئىسلام (1981 - يىل 1 - سان، 185 - بەت)
«دىۋان مەھزۇن» داۋامى (1982 - يىل 1 - سان، 129 - بەت)
«دىۋان مەھزۇن» داۋامى (1982 - يىل 2 - سان، 153 - بەت)
«دىۋان ناقىس»……………………………سابىر ئىبنى ئابدۇقادىر يېڭىسارى
تەييارلىغۇچى: غۇلام ئەبەيدۇللا (1982 - يىل 3 - سان، 357 - بەت)
«دىۋان نەۋبەتى»……………………………نەۋبەتى
تەييارلىغۇچى: قۇربان بارات، مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن
(1982 - يىل 3 - سان، 165 - بەت)
«دىۋان نىيازى»……………………………موللا نىياز
تەييارلىغۇچى: ئەسقەر ھۈسەيىن، ۋاھىتجان غوپۇر
(1983 - يىل ئومۇمىي 10 - سان، 138 - بەت)
«دىۋان ھېكمەت»……………………………خاجە ئەھمەد يەسسەۋى
تەييارلىغۇچى: نىجات مۇخلىس (1984 - يىل ئومۇمىي 14 - سان، 92 - بەت)
«دىۋان ھېكمەت» داۋامى (1985 - يىل ئومۇمىي 16 - سان، 162 - بەت)

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى

داستانلار

«بەھرام ـ دىلئارام»..............................نورۇز ئاخۇن كاتىپ زىيائى

تەييارلىغۇچى: ئابدۇقدىيۇم خوجا (1983 ـ يىل ئومۇمىي 10 ـ سان، 36 ـ بەت)

«جەھاننامە»..............................ئايازبېك قوشچى

تەييارلىغۇچى: توختى ئابىدخان (1983 ـ يىل ئومۇمىي 9 ـ سان، 92 ـ بەت)

«چاكمۇزا يۇسۇپخان»..............................موللا بىلال بىنى موللا يۇسۇپ

تەييارلىغۇچى: ئۆمەر ئوسمان (1981 ـ يىل 2 ـ سان، 263 ـ بەت)

«چەھار دەرۋىش»..............................ئابدۇرېھىم نىزارى، نورۇز ئاخۇن زىيائى

تەييارلىغۇچى: ئىسرائىل يۇسۇپ (1984 ـ يىل ئومۇمىي 14 ـ سان، 194 ـ بەت)

«چەھار دەرۋىش» داۋامى (1985 ـ يىل ئومۇمىي 16 ـ سان، 275 ـ بەت)

«چەھار دەرۋىش» داۋامى (1985 ـ يىل ئومۇمىي 17 ـ سان، 1 ـ بەت)

«داستان پادىشاھ ئىسكەندەر» ....ئەلىشىر نەۋائى

تەييارلىغۇچى: قۇربان بارات (1985 ـ يىل ئومۇمىي 15 ـ سان، 72 ـ بەت)

«داستان پادىشاھ ئىسكەندەر» داۋامى (1985 ـ يىل ئومۇمىي 16 ـ سان، 72 ـ بەت)

«داستان پادىشاھ ئىسكەندەر» داۋامى (1985 ـ يىل ئومۇمىي 17 ـ سان، 86 ـ بەت)

«داستان مەنسۇر»..............................موللا مۇھەممەد نىيازى

تەييارلىغۇچى: مەمتىمىن خۇدابەردى (1980 ـ يىل 2 ـ سان، 144 ـ بەت)

«رابىئە ـ سەئىدىن»..............................ئابدۇرېھىم نىزارى

تەييارلىغۇچى: ۋاھاب ئابدۇرېھىم (1982 ـ يىل 2 ـ سان، 101 ـ بەت)

«زەفەرنامە» ....موللا شاكىر

(1980 ـ يىل 2 ـ سان، 221 ـ بەت)

«زەلىلى ۋە ئۇنىڭ ‹سەفەرنامە› سى».............................. ئابدۇشۈكۈر تۇردى

(1980 ـ يىل 1 ـ سان، 76 ـ بەت)

«سەددىي ئىسكەندەر» .... موللا سادىق ياركەندى

تەييارلىغۇچى: ئابدۇقەييۇم خوجا (1984 ـ يىل، ئومۇمىي 12 ـ سان، 219 ـ بەت)

«سەددىي ئىسكەندەر» داۋامى .... (1984 ـ يىل ئومۇمىي 14 ـ سان، 18 ـ بەت)

«گۈل ۋە بۇلبۇل» .... سەلاھى ①

تەييارلىغۇچى: ۋاھىتجان غوپۇر، ئەسقەر ھۈسەيىن (1981 ـ يىل 3 ـ سان، 129 ـ بەت)

«گۈل ۋە بۇلبۇل» .... سەلاھى

تەييارلىغۇچى: ئابدۇرېشىت ئىسلام (1985 ـ يىل، ئومۇمىي 15 ـ سان، 228 ـ بەت)

«گۈل ۋە نەۋرۇز» .... لۇتفى

تەييارلىغۇچى: رەھمىتۇللا جارى.............. (1981 ـ يىل 1 ـ سان، 35 ـ بەت)

«لەيلى ـ مەجنۇن» .... ئابدۇرېھىم نىزارى

---

① كىتابنى كۆچۈرگۈچى كاتىپ ـ مۇللا ئەلەم شەھيارى سەھۋەنلىك بىلەن ئاپتور قىلىپ قويۇلغان.

تەييارلىغۇچى: ئابدۇشۇكۇر تۇردى..................(1982 ـ يىلى 1 ـ سان، 146 ـ بەت)
«مەسئۇد ۋە دىلئارا» .... نورۇزئاخۇن كاتىپ زىيائى
تەييارلىغۇچى: رەخمەتۇللا جارى..................(1980 ـ يىلى 2 ـ سان، 6 ـ بەت)
«مەھزۇن ـ گۇلنىسا» .... ئابدۇرېھىم نىزارى
تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن (1981 ـ يىلى 2 ـ سان، 152 ـ بەت)
«مىلىك ئۆي ۋە فەرھاد ـ شېرىن» .... نىمشېھىت ئارمىيە ئېلى سايرامى
تەييارلىغۇچى: ئېلى ئەزىز..................(1981 ـ يىلى 1 ـ سان، 270 ـ بەت)
«ئوغۇزنامە» نىڭ تەرجىمىسى .... (1980 ـ يىلى 2 ـ سان، 373 ـ بەت)
«ۋامىق ـ ئۇزرا» .... نورۇزئاخۇن كاتىپ زىيائى
تەييارلىغۇچى: ئىسراپىل يۇسۇپ .... (1982 ـ يىلى 3 ـ سان، 137 ـ بەت)

غەزەل، مۇخەممەس، مەسنەۋى ۋە رۇبائىيلار

«ئاتايى غەزەللىرى» دىن .... (1982 ـ يىلى 1 ـ سان، 46 ـ بەت)
تەييارلىغۇچى قۇربان بارات
«ئەخمەتشا قارىقاشى ۋە ئۇنىڭ مۇخەممەسى..................(1980 ـ يىلى 1 ـ سان، 162 ـ بەت)
تەييارلىغۇچى: تۇردى ساماق
«ئەسىرى» ....(1980 ـ يىلى 2 ـ سان، 424 ـ بەت)
تەييارلىغۇچى: ئىمىن تۇرسۇن
«زۇمرەد» ....(1980 ـ يىلى 2 ـ سان، 426 ـ بەت)
تەييارلىغۇچى: ئىمىن تۇرسۇن
«سەككاكى غەزەللىرى» دىن.................. (1981 ـ يىلى 2 ـ سان، 58 ـ بەت)
تەييارلىغۇچى: قۇربان بارات
«غەزەل ۋە مەسنەۋىيلەر» .... مۇھەممەد سادىق قەشقەرى
تەييارلىغۇچى: ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەت ئىمىن (1984 ـ يىلى ئۇمۇمىي 14 ـ سان، 267 ـ بەت)
«غەزەلىيات» .... موللا بىلال بىننى موللا يۇسۇپ
تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن (1983 ـ يىلى ئومۇمىي 9 ـ سان، 149 ـ بەت)
«خۇزۇلى غەزەللىرى» دىن تاللانما .... (1982 ـ يىلى 2 ـ سان، 65 ـ بەت)
تەييارلىغۇچى: ئابدۇلھەمىت يۇسۇفى، جاپپار ئەمەت
«قەلەندەر غەزەللىرى» دىن .... (1981 ـ يىلى 1 ـ سان، 130 ـ بەت)
تەييارلىغۇچى تېيىپجان ئېلىيوۋ
«كۇللىيات مەسنەۋىي خەراباتى» دىن تاللانمىلار .... (1981 ـ يىلى 2 ـ سان، 280 ـ بەت)
تەييارلىغۇچى: ۋاھاب ئابدۇرېھىم
«كۇللىيات مەسنەۋىي خەراباتى» دىن تاللانمىلار ... داۋامى (1982 ـ يىلى 1 ـ سان، 266 ـ بەت)
«گۇمنام غەزەللىرى» .... (1981 ـ يىلى 3 ـ سان، 1 ـ بەت)

www.uyghurkitap.com

تەييارلىغۇچى: مىرسۇلتان ئوسمانوۋ
«لۇتفى غەزەللىرى» دىن .... (1982 - يىل 1 - سان، 1 - بەت)
تەييارلىغۇچىلار: ....ئەسقەر ھۈسەيىن، ھاجى ئەھمەت، ۋاھىتجان غوپۇر
«مەسنەۋىي ۋە رۇبائىيلار» ....ئەلشىر نەۋائى
تەييارلىغۇچى: ياسىن ئىمىن .... (1984 - يىل ئومۇمىي 11 - سان، 1 - بەت)
«ئىشتىياقنامە» .... مۇھەممەد غېرىب شەھيارى
تەييارلىغۇچى: ياسىن ئىمىن .... (1985 يىل ئومۇمىي 17 - سان، 217 - بەت)

قىسسە ۋە دەستانلار

«مۇشۈك بىلەن چاشقان» .... خىسلەت
تەييارلىغۇچى: توختى ئابىخان .... (1982 - يىل 2 - سان، 134 - بەت)
«نۇزۇگۇم» .... موللا بىلال بىننى موللا يۈسۈپ
تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن.......(1981 - يىل 1 - سان، 208 - بەت)

تۈرلۈك ژانىردىكى ئەسەرلەر

«ئابدۇخالىق ئۇيغۇر شېئىرلىرىدىن تاللانمىلار» ....
تەييارلىغۇچى: پەتتارجان مۇھەممەدى .... (1981 - يىل 2 - سان، 341 - بەت)
«ئەرزىيەت» .... موللا توختى
تەييارلىغۇچى: نىجات مۇخلىس .... (1984 - يىل ئومۇمىي 13 - سان، 229 - بەت)
«تۆت ئىمام تەزكىرىسى» .... موللا نىياز خوتەنى
تەييارلىغۇچى: مەھتىمىن خۇدابەردى ..... (1984 - يىل ئومۇمىي 11 - سان، 68 - بەت)
«دەھرۇننەجات» .... ئابدۇرېھىم نىزارى
تەييارلىغۇچى: ئابدۇقادىر مۇھەممەدى، مەتكېرىم ئىسمايىل، مەتتۇردى مىرزەخمەت
..............................(1985 - يىل ئومۇمىي 17 - سان، 313 - بەت)
«راك مۇقامىغا سېلىنغان كىلاسسىك شېئىرلاردىن تاللانمىلار» ....
تەييارلىغۇچى: ئابلىمىت روزى .... (1980 - يىل 1 - سان، 205 - بەت)
«رەۋزەتۇز زۇھرا» .... ئەخمەت خوجامنىياز ئونلى
تەييارلىغۇچى: ئىمىن سەيپۇللا .... (1981 - يىل، 2 - سان، 341 - بەت)
«سازلار مۇنازىرىسى» .... ئەھمەدى
تەييارلىغۇچى: تۇرسۇن ھامىت .... (1982 - يىل 1 - سان 113 - بەت)
«شائىر تەۋپىق» ....
تەييارلىغۇچى: مىرەھمەت سىيىت .... (1981 - يىل 3 - سان، 228 - بەت)
«غەرىبى (تۇردۇش ئاخۇن) ۋە ئۇنىڭ ئەسىرى ـــ ‹كىتابى غەرىب› » ....

تەييارلىغۇچى: ئابدۇرشىت ئىسلام...... (1980 - يىلى 1 - سان، 114 - بەت)
«كەلكۈن» .... سالىھ داموللا ھاجى
تەييارلىغۇچى: مۇھەممەت سالىھ ھاجى ... (1984 - يىلى ئومۇمىي 13 - سان، 238 - بەت)
«كىتابى غەرىب» .... تۇردى نازىم غەرىبى
تەييارلىغۇچى: ئابدۇرشىت ئىسلامى ... (1985 - يىلى ئومۇمىي 16 - سان، 325 - بەت)
«مەزلۇملار ئاھى» .... دىلبەر دورغە
تەييارلىغۇچى: غەيرەتجان ئوسمان .... (1982 - يىلى 2 - سان، 283 - بەت)
«مەشرەب شېئىرلىرىدىن تاللانما» ....
تەييارلىغۇچى: غۇجەخمەت يۇنۇس............(1981 - يىلى 2 - سان، 104 - بەت)
«مەقالات» .... ئېمىر ھۈسەيىن سەبۇرى
تەييارلىغۇچى: ئابدۇرشىت ئىسلامى....(1984 - يىلى ئومۇمىي 12 - سان، 41 - بەت)
«مەنتىقۇتتەير» .... ئەلىشىر نەۋائى
تەييارلىغۇچى: ئابدۇرېھىم توختى..........(1982 - يىلى 2 - سان. 1 - بەت)
«مەنتىقۇتتەير» داۋامى.......................... (1982 - يىلى 3 - سان، 1 - بەت)
«مەنتىقۇتتەير» داۋامى ....(1983 - يىلى ئومۇمىي 9 - سان، 1 - بەت)
«مەنتىقۇتتەير» داۋامى.........................(1984 - يىلى ئومۇمىي 11 - سان. 1 - بەت)
«مەنتىقۇتتەير» داۋامى.......................... (1984 - يىلى ئومۇمىي 13 - سان. 150 - بەت)
«موللا مۇسا سايرامى شېئىرلىرىدىن تاللانما» ....
تەييارلىغۇچى: ئەنۋەر بايتۇر...........(1985 - يىلى، ئومۇمى 15 - سان، 194 - بەت)
«‹مۇھاكىمەتۇل لۇغەتەيىن› دىن پارچىلار» .... ئەلىشىر نەۋائى
تەييارلىغۇچى: ئا. ت. ئۆتكۈر..........(1980 - يىلى 1 - سان، 143 - بەت)
«ھەدىيەئى خىسلەت» .... خىسلەتى
تەييارلىغۇچى: توختى ئابىخان..........(1983 - يىلى ئومۇمىي 10 - سان، 114 - بەت)
«ئۇيغۇر شائىرى سەييىت مۇھەممەت ۋە ئۇنىڭ ‹شەرھى شىكەستە› ناملىق ئەسىرى ھەققىدە» ....
تەييارلىغۇچى: ھەبىبۇللا ئېلى ھىلىمھاجى ئوغلى (1981 - يىلى 2 - سان، 392 - بەت)
«ئىسمايىل ھاجى ۋە ئۇنىڭ شېئىرلىرى» ....
تەييارلىغۇچى: مەھەممەت چاۋار..........(1981 - يىلى 2 - سان، 307 - بەت)

تەدرىمكى يازما يادىكارلىقلار

«‹ئالتۇن يارۇق› تىن پارچە» ....
تەييارلىغۇچى: ئا. خوجا، ئە. يۇسۇپ..........(1980 - يىلى 2 - سان، 342 - بەت)
«‹ئالتۇن يارۇق› تىن پارچە» نىڭ تەرجىمىسى ....
تەييارلىغۇچى: ئا. خوجا، ئە. يۇسۇپ..........(1980 - يىلى 2 - سان، 359 - بەت)

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

«‹چاشتانى ئىلىك بەگ› تىن پارچىلار»..........
تەييارلىغۇچى مەخمۇت زەيىدى..........(1981 - يىل 2 - سان، 38 - بەت)
«‹مائىترى سىمىت› تىن پارچە»..........
تەييارلىغۇچى: ئابدۇقەييۇم خوجا......(1984 - يىل، ئومۇمىي 13 - سان، 120 - بەت)
«ئۇيغۇر مانى شېئىرلىرى»..........
تەييارلىغۇچى: قاھار بارات..........(1983 - يىل ئومۇمىي 10 - سان، 1 - بەت)
«ئىدىقۇت پادىشاھلىقى دەۋرىدىكى شېئىرلاردىن نەمۇنىلەر»..........
تەييارلىغۇچى: گېڭ شىمىن، تۇرسۇن ئايۇپ..........(1981 - يىل 2 - سان، 1 - بەت)
«ئىرق بىتىك»..........
تەييارلىغۇچى: ئىبراھىم مۇتىئى..........(1980 - يىل 1 - سان، 174 - بەت)

ئوچېرك

«ئابدۇقادىر داموللا» (تارىخىي ئوچېرك) ... خېۋىر تۆمۈر (1981 - يىل 1 - سان، 266 - بەت)

لۇغەت

«ئادەتتە كۆپ ئۇچرايدىغان ئەرەب - پارس سۆزلىرىگە قىسقىچە ئىزاھات»..........
تۈزگۈچى: زوردۇن سابىر..........(1980 - يىل 1 - سان، 357 - بەت)

كاتالوگ

«ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ كاتالوگى»..........
تۈزگۈچى: ھاجى نۇرھاجى..........(1980 - يىل 1 - سان، 311 - بەت)

ماقالىلەر

«ئاق سىپىل قەدىمكى شەھىرىنىڭ كېسەكلىرىدىكى يېزىقلار ھەققىدە دەسلەپكى مۇلاھىزە»
سابىت ئەخمەت، قۇربان ۋەلى..........(1984 - يىل ئومۇمىي 11 - سان، 205 - بەت)
«‹ئالتۇن يارۇق› توغرىسىدا» ...... ئا. خوجا، ئە. يۇسۇپ (1980 - يىل 2 - سان، 334 - بەت)
«ئەدەبىي مىراس ھەم ۋەسىقىلىرىمىز» .... ئىمىن تۇرسۇن
(1980 - يىل 1 - سان، 9 - بەت)
«ئەھمەت يۈگنەكىنىڭ ‹ھىببەتۇل ھەقايىق› داستانى» .... ي. ئە. بېرتېلىس
تەييارلىغۇچى: ھەبىبۇللا ئېلى..........(1981 - يىل 3 - سان، 254 - بەت)
«چاغاتاي ئەدەبىياتىنىڭ شەكىللىنىشى توغرىسىدا قىسقىچە مۇلاھىزە» ...... رەخمىتۇللا جارى

(1984 - يىل ئومۇمىي 11 - سان، 188 - بەت)
«خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى» (سادىر پەلۋان توغرىسىدا) ....(1980 - يىل 2 - سان، 428 - بەت)
«زەپەرنامە داستانى توغرىسىدا» .... ئەھمەت زىيائى
(1980 - يىل 2 - سان، 219 - بەت)
«زوھۇردىن ھاكىمبەگ دەۋرىدە قەشقەر رايونىدىكى مەدەنىي ھايات ۋە ئەدەبىيات» ....
.... ھاجى ئەخمەت (1982 - يىل 1 - سان، 310 - بەت)
«شائىرە زىبۇننىسا» .... ئابدۇرېھىم سابىت
(1981 - يىل 3 - سان، 219 - بەت)
«قارا خوجا خاندانلىقى دەۋرىدىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى توغرىسىدا» ....ئابدۇرېھىم سابىت
(1981 - يىل 3 - سان، 286 - بەت)
«كۆمۈلۈپ قالغان گۆھەرلىرىمىزنى قازايلى» .... ئىمىن تۇرسۇن
(1980 - يىل 2 - سان، 421 - بەت)
«كىلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتىنىڭ يېڭى باھارىنى قىزغىن كۈتۈۋالايلى» مەمتىمىن يۈسۈپ
(1980 - يىل 1 - سان، 1 - بەت)
«كىلاسسىك ئەدەبىياتىمىزنىڭ قەدىمىلىكى ۋە ئۇنىڭ چەت تىللار تەسىرىگە ئۇچراش
جەريانى» .... ئەھمەت زىيائى (1984 - يىل ئومۇمىي 11 - سان، 196 - بەت)
«مەدەنىيەت دۇنياسىنىڭ ئۆلمەس خاتىرىلىرى» .... ئابدۇكېرىم راخمان
(1982 - يىل 2 - سان، 314 - بەت)
«موللا مۇھەممەت نىيازى» ...... مەمتىمىن خۇدابەردى (1980 - يىل 2 - سان، 135 - بەت)
«ئورخۇن - يەنسەي يېزىقىدىكى مەڭگۈتاش يادىكارلىقلىرى ۋە باشقا يازما يادىكارلىقلار»
.... قاھار بارات (1982 - يىل 2 - سان، 290 - بەت)
«‹ئوغۇز نامە› داستانى توغرىسىدا قىسقىچە مۇلاھىزە» ....تۇرغۇن ئالماس
(1980 - يىل 2 - سان، 396 - بەت)
«‹ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى› نىڭ تەتقىقات تېمىلىرى ......ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت ئىمىن
(1981 - يىل 1 - سان، 466 - بەت)
«ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا پىروزا ژانىرىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە راۋاجلىنىشى».....ھاجى ئەخمەت
(1981 - يىل 3 - سان، 313 - بەت)
«ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ۋە ئۇنىڭ تارىخى ھەققىدە» .... ئەرشىدىن تاتلىق
(1981 - يىل 2 - سان، 403 - بەت)
«ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەدىمكى مەدەنىيىتى توغرىسىدا» ....ئابدۇرېھىم سابىت
(1982 - يىل 1 - سان، 284 - بەت)
«ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇلۇغ ئالىمى مەھمۇت قەشقەرى ۋە ئۇنىڭ ‹دىۋانى لۇغەتىت تۈرك›
ئەسىرى» .... مەھەممەت ئىمىن (1981 - يىل 1 - سان، 1 - بەت)

uyghurkitap.com

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى

داستانلار

«ئادىل پادىشاھ» .... (1984 - يىل ئومۇمىي 11 - سان، 286 - بەت)

تەييارلىغۇچى: تۇختى ئابىخان

«بوز كۆرپەش قاراساچ ئايىم» .... (1984 - يىل ئومۇمىي 14 - سان، 1 - بەت)

تەييارلىغۇچى: شېرىپ مۇسا

«بوز يىگىت» .... (1982 - يىل 2 - سان، 329 - بەت)

تەييارلىغۇچى: ھېلىمنىياز قادىر

«بۇلبۇلگويا» .... (1982 - يىل 3 - سان، 442 - بەت)

تەييارلىغۇچى: ئەھەت ئابدۇرېھىم

«سەنەۋبەر» .... (1981 - يىل 1 - سان، 347 - بەت)

تەييارلىغۇچى: سەلەي قاسىم، مىرزەم

«شەكەرىستان» .... (1982 - يىل 1 - سان، 340 - بەت)

تەييارلىغۇچى: سەلەي قاسىم، مامۇت قۇربان

«شەھزادە پەرروخ» .... (1983 - يىل ئومۇمىي 9 - سان، 238 - بەت)

تەييارلىغۇچى: ئابدۇرېھىم ئىسمايىل

«غېرىب ۋە سەنەم» .... (1984 - يىل ئومۇمىي 11 - سان، 212 - بەت)

تەييارلىغۇچى: باتۇر ئەرشىدىنوۋ

«گۆر ئوغلى» .... (1984 - يىل ئومۇمىي 13 - سان، 1 - بەت)

تەييارلىغۇچى: ۋاھاپ قادىر

«مەلىكە گۈلرۇز» .... (1981 - يىل 3 - سان، 333 - بەت)

تەييارلىغۇچى: ئىسلام سادىق

«ئىككى داستان» («ياچىبەگ»، «تۆمۈر خەلپە») ....

(1983 - يىل ئومۇمىي 9 - سان، 231 - بەت)

تەييارلىغۇچى: ئايشەم ئەخمەت

«يۈسۈپ زىلەيخا» .... (1985 - يىل ئومۇمىي 15 - سان، 1 - بەت)

تەييارلىغۇچى: قادىر ئەكبەر

چۆچەكلەر

«ئاتا ۋەسىيەتى» .... (1980 - يىل 1 - سان، 242 - بەت)

«ئادىل پادىشاھ» .... (1982 - يىل 2 - سان، 442 - بەت)

رەتلىگۈچى: مەمتىمىن قۇربان

«بەھرام ۋە ھەيت مەنزەر» ...... (1983 - يىل ئومۇمىي 10 - سان، 247 - بەت)
تەييارلىغۇچى: توختى ئابىخان
«تەلەيلىك پوچى» ...... (1985 - يىل ئومۇمىي 17 - سان، 79 - بەت)
«تەم - تۇتەم شالدامپاي» ...... (1980 - يىل 2 - سان، 459 - بەت)
رەتلىگۈچى: ئابلا ئەخمەدى
«خاسىيەتلىك ئەنگۈشتەر» ...... (1981 - يىل 1 - سان، 438 - بەت)
رەتلىگۈچى: ئىبراھىم ئىمىن
«دەستۇرخاندىكي ماجىرا» ...... (1982 - يىل 2 - سان، 375 - بەت)
رەتلىگۈچى: مۇستاپا مۇھەممەت
«سەيغۇلمەلىك ھېكايىسى» ...... (1985 - يىل ئومۇمىي 16 - سان، 374 - بەت)
تەييارلىغۇچى: سۇزۇك، نىمەتۇللا ئەبەيدۇللا
«سىرلىق چىراغ» ...... (1984 - يىل ئومۇمىي 12 - سان، 296 - بەت)
تەييارلىغۇچى: توختى ئابىخان
«شىرزات ۋە گۈلشات» ...... (1985 - يىل ئومۇمىي 16 - سان، 1 - بەت)
تەييارلىغۇچى: توختى ئابىخان
«مەلىكە زىبا چېھرە» ...... (1983 - يىل ئومۇمىي 10 - سان، 287 - بەت)
تەييارلىغۇچى: توختى ئابىخان
«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرىدىن» 2 چۆچەك... (1985 - يىل ئومۇمىي 15 - سان، 259 - 276 - بەت)
رەتلىگۈچى: ماخمۇتجان ئىسلام
«ئۈچ كەلىمە سۆز» ...... (1985 - يىل ئومۇمىي 17 - سان، 82 - بەت)
رەتلىگۈچى: مەتنۇرى توختى
«ۋەلى باپكا» ...... (1981 - يىل 1 - سان، 454 - بەت)
رەتلىگۈچى: سىيىت زۇنۇن

بېيىت ۋە قوشاقلار

«سادىر پالۋان قوشاقلىرى» ...... (1980 - يىل 2 - سان، 430 - بەت)
تەييارلىغۇچى: ئابدۇكېرىم راخمان
«قۇمۇل قوشاقلىرىدىن تاللانما» ...... (1981 - يىل 1 - سان، 390 - بەت)
تەييارلىغۇچى: يەھيا سادىق
«لوپنۇر خەلق قوشاقلىرى» ...... (1980 - يىل 1 - سان، 268 - بەت)
رەتلىگۈچى: مىرسۇلتان ئوسمانوۋ
«ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرىدىن» ...... (1981 - يىل 2 - سان، 462 - بەت)
رەتلىگۈچى: تۇردى ساماق
«ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرى» ...... (1985 - يىل ئومۇمىي 17 - سان، 68 - بەت)

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

رەتلىگۈچى: غاپپار ئەخمەت
«ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرىدىن» .... (1984 - يىل ئومۇمىي 13 - سان، 245 - بەت)
توپلىغۇچى: مۇختەر مەخسۇت، ئەخمەت ھۇسەيىن
«ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرىدىن» .... (1984 - يىل ئومۇمىي 12 - سان، 312 - بەت)
توپلىغۇچىلار: ھۇشۇر ئىبراھىم، ئۇچقۇنجان ئۆمەر، نىجات مۇخلىس
«ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرىدىن» .... (1984 - يىل، ئومۇمىي 11 - سان، 330 - بەت)
توپلىغۇچى: تېيىپجان ھادى
«ئىلى خەلق توي قوشاقلىرى» .... (1980 - يىل 1 - سان، 256 - بەت)

لەتىپىلەر

«خەلق قىزىقچىسى ھېسامىدىن» .... (1980 - يىل 2 - سان، 443 - بەت)
«خەلق قىزىقچىسى ھېسامىدىن چاقچاقلىرىدىن» .... (1980 - يىل 2 - سان، 444 - بەت)
توپلىغۇچى: ماخمۇت مەھەممەت
«موللا زەيدىن گەپچى» .... (1980 - يىل 1 - سان، 222 - بەت)
رەتلىگۈچى: مەخمۇت زەيىدى
«نەسرىدىن ئەپەندى لەتىپىلىرى» .... (1985 - يىل ئومۇمىي 15 - سان، 304 - بەت)
رەتلىگۈچى: ئىسلام ئەيسا

ماقال - تەمسىللەر

«خەلق ماقال - تەمسىللىرى» .... (1980 - يىل 1 - سان، 307 - بەت)
توپلىغۇچى: ئەخەت ھاشىم
«خەلق ماقاللىرىدىن» .... (1980 - يىل 2 - سان، 486 - بەت)
توپلىغۇچى: قەييۇم تۇردى
«نىيە خەلق ماقاللىرىدىن» .... (1980 - يىل 2 - سان، 490 - بەت)
رەتلىگۈچى: مەتتۆمۈر ئىسمايىل
«ئۇيغۇر خەلق ماقال - تەمسىللىرىدىن» .... (1981 - يىل 3 - سان، 361 - بەت)
توپلىغۇچىلار: سۇلتانەم ئۆمەر، ئابدۇراخمان ئەبەي، مەھەممەت رېھىم
«ئۇيغۇر خەلق ماقال - تەمسىللىرىدىن» .... (1982 - يىل 2 - سان، 380 - بەت)
توپلىغۇچى: ئەخەت ھاشىم
«ئۇيغۇر خەلق ماقال - تەمسىللىرىدىن» .... (1983 - يىل ئومۇمىي 9 - سان، 284 - بەت)
توپلىغۇچى: ماخمۇتجان ئىسلام
«ئۇيغۇر خەلق ماقال - تەمسىللىرىدىن» .... (1984 - يىل ئومۇمىي 14 - سان، 281 - بەت)
توپلىغۇچى: مەتسەيدى ھېلىمشا، روزاخۇن خېلىل
«ئۇيغۇر خەلق ماقال - تەمسىللىرى» ....(1985 - يىل، ئومۇمىي 17 - سان، 70 - بەت)

ھەر خىل ژانىردىكى ئەسەرلەر

«ئەفسانە ۋە رىۋايەت» .... (1980 - يىل 1 - سان، 186 - بەت)
تەييارلىغۇچى: تۇرغۇن ئالماس
«تېپىشماقلار ھەققىدە» .... (1980 - يىل 2 - سان، 477 - بەت)
تەييارلىغۇچى: سالى خۇدابەردى
«ئۇيغۇر خەلق مەسەللىرى توغرىسىدا» .... (1980 - يىل 1 - سان، 213 - بەت)
تەييارلىغۇچى: غوجەخمەت يۇنۇس

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com

كىتابخانلار دىققىتىگە

«بۇلاق» مەجمۇئەسى خەلقىمىزنىڭ مەدەنىيەت تارىخىدا كۆمۈلۈپ ياتقان شانلىق ئەدەبىي مىراسلارنى قېزىپ، رەتلەپ، ھۆزۈرىڭىزلارغا ۋە ئەۋلادقا تەقدىم قىلغۇچى بىردىنبىر ژۇرنال. «بۇلاق» مەجمۇئەسى نەشر قىلىنغىنىغا 6 يىلدىن ئاشتى. بۇ جەرياندا تەتقىقاتچىلار ۋە كەڭ ئاممىنىڭ مۇھىم مەنبەلەر بىلەن تەمىنلەپ يېقىندىن ياردەم بېرىشى ئارقىسىدا ھازىرغىچە 17 سان مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا نەشر قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن كۆمۈلۈپ ياتقان كۆپلىگەن بەدىئىي ئەسەرلەر يورۇقلۇققا چىقىپ ئامما بىلەن يۈز كۆرۈشتى. مەجمۇئە نەشر قىلىنىپ 6 يىل مابەينىدە بەلگىلىك تەجرىبە-ساۋاقلارنى قولغا كەلتۈردى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن نەشرىيات رەھبەرلىكى، «بۇلاق» تەھرىر ھەيئىتى ۋە مۇھەررىرلەر باش قوشۇپ، ئۆتكەنكى تەجرىبە-ساۋاقلارنى ئەستايىدىل يەكۈنلەپ چىقتى. قولغا كەلتۈرگەن تەجرىبە-ساۋاقلار ئاساسىدا «مەجمۇئە» نى مەزمۇن، ئىلمىيلىك ۋە تېخنىكا جەھەتتىن زور دەرىجىدە ياخشىلاش قارار قىلىندى. يۇقىرىقى قارارغا بىنائەن ژۇرنالنىڭ مەزمۇن دائىرىسى مۇۋاپىق ھالدا كېڭەيتىلىپ، يېڭىدىن بىرقانچە سەھىپە قوشۇلدى. بىز ژۇرنالنىڭ ئومۇمىي سەھىپىلىرىنى كەڭ كىتابخانلارغا تونۇشتۇرۇشنى زۆرۈر ھېسابلايمىز:

ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتى تارىخىدىكى بارلىق ئەسەرلەر ۋە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرى «مەجمۇئە» نىڭ ئاساسىي مەزمۇنىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇندىن باشقا شەرق كىلاسسىك ئەدەبىياتى نەمۇنىلىرى، كىلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتىغا ئائىت بىر قەدەر يۇقىرى سەۋىيىدىكى تەتقىقات ماقالىلىرى، مەشھۇر كىلاسسىكلارنىڭ تەرجىمىھالى، ئەدەبىيات تارىخىغا ئائىت ساۋاتلار، ئەدەبىي پائالىيەتلەر ھەققىدىكى يېڭى خەۋەرلەر، ئەدىپلەرنىڭ ھايات-پائالىيىتىنى مەزمۇن قىلغان ھېكايە-ئوچېركلار ۋە داڭلىق ئەسەرلەرنى تونۇشتۇرۇش «مەجمۇئە» نىڭ مەزمۇن دائىرىسى ئىچىگە كىرىدۇ.

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى «مەجمۇئە» نىڭ بىر تەركىبىي قىسمى بولۇپ، بۇ تۈر بويىچە داستانلار، چۆچەكلەر، ماقال-تەمسىللەر، بېيىت-قوشاقلار بېرىلگەندىن باشقا يېڭىدىن تېپىلغان قىزىقارلىق مەسەل-تېپىشماقلار، ھېكايەت-لەتىپىلەر، رىۋايەت-ئەپسانىلەر، كۈلكىلىك چاقچاقلار ۋە ئاتاقلىق پوچىلارنىڭ يۇمۇرلۇق «لاپ» لىرى بېرىلىدۇ.

«مەجمۇئە» گە كىرگۈزۈلگەن ئەسەرلەرنىڭ ئىلمىيلىكىگە ئالاھىدە دىققەت قىلىنىدۇ، مەيلى ترانسكرىپتسىيە قىلىنغان، مەيلى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا بېرىلگەن ئەسەرلەرنىڭ ئىلمىي تەلەپكە ئۇيغۇن بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىنىدۇ.

شۇنىڭ بىلەن بىللە «مەجمۇئە» نىڭ تېخنىكا سۈپىتىنى ئۆستۈرۈشكە ئالاھىدە ئې-

تىۋار بېرىلىدۇ.

ئومۇمەن «مەجمۇئە» نى مەزمۇن ۋە تېخنىكا جەھەتتىن تېخىمۇ ياخشىلاپ، ئۇنى تېخىمۇ جانلىق، تېخىمۇ رەڭدارلىققا ئىگە قىلىپ، تەتقىقاتچىلار، كەڭ كىتابخانلارنى مول مەنبەلەر بىلەن تەمىنلەش ئۈچۈن ھەرقايسىڭىزلارنىڭ تەھرىر ئىشخانىمىزنى يۇقىرىقى سەھىپىلەر ئاساسىدا يېڭىدىن-يېڭى ئەسەرلەر بىلەن تەمىن ئېتىشىڭىزلارنى سورايمىز.

بۇ ساندىكى بەت بېشى، قىستۇرما رەسىم ۋە ھەجۋى رەسىملەرنى ئابلىمىت ئابلىز ئىشلىگەن.

خۇش خەت، تېتول ۋە ئامغىلارنى تۇردى قادىر نازىرى ئىشلىگەن.

لايىھىلىگۈچى: لىۋ پېيچىڭ

مۇقاۋىنىڭ 1 - بېتىدە: رابىئە - سەئدىن.

رەسسام - غازى ئەھمەت.

2 - بېتىدە: بابۇر بەدىئۇززامان مىرزا بىلەن «جاھانئارا» بېغىدا. 1506 - يىل. ئافغانىستاندا سىزىلغان.

موسكۋا «دۆلەتلىك تەسۋىرى سەنئەت نەشرىياتى» تەرىپىدىن 1956 - يىلى نەشر قىلىنغان «ھىندىستان بەدىئى سەنئەت يادىكارلىقلىرى» ناملىق توپلامدىن ئېلىندى.

3 - بېتىدە: ئەمىر ھەسەن ياقۇبىنىڭ شىكارگاھىدىن سەمەرقەنتكە قېچىشى.

يۇقىرىقى «ھىندىستان بەدىئى سەنئەت يادىكارلىقلىرى» ناملىق توپلامدىن ئېلىندى.

4 - بېتىدە: يۈسۈپ ئەلەيھىسسالامنىڭ «قۇل» دېگەن نام بىلەن سېتىلىشى.

ئىستانبول «گۈزەل سەنئەتلەر مەتبەئەسى» تەرىپىدىن 1979 - يىلى نەشر قىلىنغان «ئىسلام رەسىملىرىدىن پارچىلار» ناملىق توپلامدىن ئېلىندى.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

بۇلاق (ئومۇمى 18-سان)

源泉（维吾尔文，丛刊，总第18期）

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تۈزدى ۋە نەشر قىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا كىتاپخانىسىدىن تارقىتىلدى
فورماتى: 787x1092 مىللىمېتىر 1/16
1986-يىل 8-ئاي 1-نەشرى

(ئۈرۈمچى شەھەر ئازاتلىق كوچا № 306)
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى
باسما تاۋىقى: 13.5 قىستۇرما ۋارىقى: 1
1987-يىل 7-ئاي بېسىلىشى

كىتاپ نومۇرى 2063 . M 10098

تىراژى: 7000 — 1 باھاسى: 1.25 يۈەن